

DE MANICHÆORUM HÆRESI ET HISTORIA

LIBRI DUO.

LIBER PRIMUS.

PROLOQUIUM.

I Absoluto præteritorum annorum labore, cum dignius aliquid aggredi nostra voluntas ferret, multa que in rerum sacrarum memoria illustra occurrerent, in quibus opera præclare collocari posset, ut ad Manichæorum potissimum historiam animum appelleremus, ipsa nos amicorum consilia et cohortationes impulerunt. Cum enim ad ecclesiasticæ et Christianæ reipublicæ utilitatem plures clarissimi et eruditione præstantissimi viri, modo unam, modo alteram hæreticorum conscripserint historiam, ex quibus luce clarius emicant sacrorum pastorum auctoritas, animi robor, munerisque præstantia in iis exagitantis et refellendis, eam in opinionem ducebar, me lectoribus et optimæ criticæ studiosis rem gratam facturum, si ad hanc subeundam provinciam consilium et laborem converterem. Nec vero me latebat multa de hac hæresi hinc illincque in aliorum scriptis sparsa legenda occurrere. Quæ si quandoque ad veritatis apices librata redigerentur, et in unum veluti corpus adornata contraherentur, facile lectorum animus a tot tantisque molestiis liber evaderet, quas modo subire cogitur, cum in multorum scriptorum voluminibus evolvendis, tum ob varias res indigestas, multisque difficultatibus implexas, quæ in hoc disserendi scribendique genere offendi solent; quæque potissimum ingenia torquent, et in errores quam facillime trahere consueverunt. Non ignorabam pariter catholicum virum J. Beausobre, Gallico idiomate Manichæorum historiam, suis partibus potius quam veritati consonam, conscripsisse, quam deinde anno 1734 typis Friderici Bernard Amstelodamii pluribus notis ornatam publicavit. Sed quæ et quanta in catholicæ fidei odium atque perniciem is auctor ausus sit comminisci, vix et ne vix quidem a quopiam explicabitur, cum censorium stylum unice in vetustos sanctos Patres, in Romanæ sedis pontifices et in sacras synodos hujus hæreseos occasione coactas strinxerit; ut nimirum horum scribendi dicendive rationem, et agendi œconomiam, falsis annotationibus carperet, penitusque deiceret, aut in pravam saltem significationem detorqueret. Quare etiam in hujus operis vestibulo me oportuit animadvertere, molestis satis operosisque concertationibus animum esse implicaturum, si hos Beausobrianos libros, quos nonnisi sero, et postquam decem et septem hujus historiæ capita scripseram, inter manus habere potui, rejicere, horumque errores diluere staterem. Verum cum in percurrendis acatholici viri libris innumera offendissem quæ et veritati et meis animadversionibus repugnabant, idcirco quæ jampridem conscripseram ad aliam methodum disserendive rationem redigere nisus sum, ne de Manichæicis rebus quasi jejune et exiliter **2** disputasse viderer. Igitur ubi tempus ex quotidianis studiorum exercitationibus, aliisque muneribus quibus, vel in claustris, vel extra claustra, operam dare debeo, mihi superesse potuit, non fuit consilium socordia atque desidia bonum otium contemere; sed mecum ea reputabam quæ in commune et litterariæ rei bonum, et ecclesiasticæ historiæ conscribendæ conferri possent. Igitur de tota Manichæorum historia quam verissime disserere statui. In quibus

A quidem libellis componendis, nullis partium studiis a quibus animus scriptoris prorsus alienus esse debet, me adhæsurum profiteor, cum solam veritatem mihi in his aliisque subsequentibus concertationibus pro viribus sequendam et propugnandam proposuerim.

CAPUT PRIMUM.

De præcipuis Manichæorum sectæ auctoribus.

Manichæorum hæresis, ab uno potissimum hujus nominis homine sic nuncupata, tres præcipuos habuit auctores. Sed qui omnium primus illius nefariæ sectæ fundamenta jecit, atque palmares errores confirmavit, fuit quidam Saracenus, Scythianus appellatus, ex Arabum gente in Pælestinae confiniis educatus, qui Græcorum litteris cum operam dedisset, eandem optime quidem fuit assecutus.

1. Is ergo primo mercaturam exercens, ad Indos profectus est, et brevi tantam divitiarum copiam sibi comparavit, ut deinde Alexandriam adveniens, se totum philosophiæ studio et Ægyptiorum disciplinis tradiderit, atque mercatura relicta, Aristotelicam vitam imitari voluerit. Abundans itaque otio atque divitiis, acri simul pollens ingenio, nova, sed paradoxa dogmata in orbem inducere secum reputavit. Cujus quippe desiderii causa, Empedocles, aium, sententiam secutus, duo rerum principia coæterna commentus est: unum bonum, malum alterum; illud Deum ac lucem, hoc materiam et tenebras appellavit; qui error fuit unum ex palmaribus dogmatibus Valentianorum et Marcionitarum, secundo Ecclesiæ sæculo catholicam Christi religionem vexantium. Alia quoque signenta ex Pythagoræ principis derivata, non solum animo revolvebat, et in vulgus spargebat; sed et scripto consignavit. Cum videlicet quatuor conscriptis voluminibus, meris fabulis mendacisque refertis, ea nequitia et impietatis ova edidit, ex quibus, Manele postmodum cubante, tot tantaque diabolica germina prodierunt. Singulis autem conscriptis voluminibus nomen imposuit, atque primum vocavit *Evangelium*, alterum *Capita*, tertium *Mysteria*, quartum *Thesaurus*.

His ergo præsidibus adjutus Judæam proficiscitur, cum legis Mosaicæ senioribus disputaturus. Sed cum ab iisdem, divinarum Scripturarum subsidio, fuisset superatus, verecundiæ et turpitudinis notam magicis incantationibus delere studuit, et Hierosolymitanis Judæis præstigiis illudere conatus est. Magicis itaque artibus usus quas olim in Ægypto et India didicerat, ejusdem domus tectum conscendit, ex quo vel a Deo percussus, vel mente alienatus, ut S. Cyrillus Hierosolymitanus scribit, se præcipitem dedit, suasque facultates et laudatos libros Terebintho servo suo, quem hæredem constituerat, reliquit. Hæc de Scythiani patria, moribus, vita, institutis et libris, cum veteres, tum recentiores scriptores tradiderunt. Horum nullus tamen illud tempus quo vixit exacte definivit. Et quamvis Epiphanius (*Hæc.* 66) indicare videatur eum circa apostolorum tempora Hierosolymam profectum, tamen in laxiori significatione ejus verba accipienda esse Guillelmus Caveus contendit (a), affirmando nimirum ea esse explicanda : **3** *De sæculo ævum apostolicum proxime sæculo, adeo ut vergente ad*

(a) Guillelmus Caveus, sæculo Novatiano, pag. 90.

exitum sæculo secundo Scythianum diem fatalem obiisse A parum, nihilumve ad rem nostram spectantibus, dumtaxat Manichaicæ historiæ scriptor insistit: sed de Arabum religione verba faciens, arbitratus est diutius apud eos puriorem quam apud Judæos floruisse; præsertim cum Israelitæ, ob varias Ægyptiorum superstitiones, quam sæpissime a vero Dei cultu recedere ausi fuerint, Mosaicam legem falsis ritibus labelaciando. Sed ulterius progrediens, præmittit primum quamdam comparationem Scythianum inter et Mahometem, ambos hæreseon et pravorum dogmatum architectos, ex Arabia pariter profectos. Et ne lectores sibi suadeant malos dæmones et mendaciorum spiritus illius terræ incolis dominari, illis objicit Moysen, ad summi Dei ministeria assumptum, cum in Arabiæ Madianitarum solitudinem se receperat, eo tempore videlicet quo in Ægyptum fuerat missus ut divina legatione fungeretur ad idololatriæ exitum.

Epiphanio tamen et Caveo Beausobre refragatus est. Qui de Scythiani et Manichaici dogmatis origine verba faciens, nobiscum quidem ex Arabum, non Scythiarum gente, Scythianum natum esse affirmat: sed variis incertisque conjecturis insistens, ad tertium usque sæculum hujus natalis diem protrahit, eumque Maneti fuisse coævum constringit; eo dumtaxat admissio discrimine, quod ille proveciorem ætatem, is vero juniorem ageret; eosque inter epistolarum etiam consuetudinem intercessisse. An vero hic ratiocinandi modus tempus quo hujus hæreseos princeps floruit certo definit, an vera vel supposititia sit illa epistolarum consuetudo, lector ipse judicabit. Nos interim laudatas Beausobre conjecturas prorsus labare contendimus, hoc unum animadvertentes, veteres videlicet scriptores in designandis iis Christianis viris qui secundo labente Ecclesiæ sæculo floruerunt, non absimiles loquendi formulas adhibuisse; et idcirco Epiphanium in crimen vocari haud posse quod affirmaverit Scythianum circa apostolorum tempora Hierosolymam fuisse profectum. Eo enim sæculo labente, multi apud Hierosolymam apostolorum auditores adhuc erant superstites, quos inter unus fuit celebris Ilegisippus; in Asia vero Quadratus et Polycarpus, quos vel apostolos appellatos novimus, vel apostolicos viros, quia ab apostolorum institutis nec leviter resilire audebant. (a) Id pene innumeris locis affirmavit Eusebius, qui etiam de sancto Irenæo verba faciens, eum *apostolici cujusdam viri sermones memoriter didicisse commemorat*. Non ergo mirum quod Epiphanius Scythianum Hierosolymam circa apostolorum tempora profectum arbitratus sit, cum divina dispositione factum inveniamus quosdam apostolicos viros, Christi apostolorum auditores, usque ad tertii sæculi initium in vivis exstitisse. Photius sane (b) vir varis enunctoris, quem ipse Beausobre sæpissime laudat, quique Epiphanii scripta non semel lustravit, in hunc invehi veritus est. Immo contra Manichæos scribens, cum ad Cyrilli Hierosolymitani, tum ad Epiphanii libros contra hanc hæresim scriptos, absque ulla falsitatis levi suspitione provocat, et ipsum Epiphanium *miraculis magnum appellat*.

Explicato itaque Epiphanii loquendi modo, adhuc aliud Beausobre commentum eripiendum est (*Lib. I, c. 41*). Scythianum videlicet Maneti coævum fuisse. Ut vero seuisim id lectoribus persuadere posset, præjudicatam primo Græcorum et Latinorum opinionem refert, qua Arabum mores, cultum et philosophiam damnare solent, quique cum deserta loca inhabitent, vulgo barbarorum nomine vocati sunt. At Arabes scientiarum et bonarum artium studio atque cultui deditos fuisse, reginæ Sabæ Jerusalem ad Salomonem proficiscentis exemplo probare contendit: tum Pythagoræ studendi ratione, qui post notitiam scientiarum in Ægypto acquisitam ad Arabum populos quoque se transtulit, ut plenius deinde ab horum rege institueretur. Quid plura? Beausobre (*Ibid.*, p. 20) quædam varia elogia de Arabiæ gente in Mahometis Vita descripta in suam transtulit historiam, ut exinde colligat vernaculam horum linguam omnibus numeris esse mollem, atque suavem, magna eloquentia et poetica arte ornatam; homines vero cæteris aliis præstare ingenio, et facilitate cogitandi, quorum vitæ institutionem multa simplicitate a patribus familiarum ad pueros filios derivatam, polere, compertum esse affirmat. Neque hisce rebus

His itaque aliisque similibus a Beausobre præmissis ad nugas potius quam veram eruditionem ostendendam, statim ad geographorum provocat tabulas, et Arabiam in suas partes dividit, subjungens se facile arbitrari potuisse Scythianum ex Arabia montosa ortum habuisse. Cui quidem opinioni Archelæi et Epiphanii testimonia suffragari videntur. Qui obscure saltem indicant Scythianum Ægyptiacam habuisse uxorem, hancque originem habuisse in ea Arabiæ parte quam Desertam appellant. His conjecturis ductus, credit Beausobre Manichæum presbyteratu fuisse insignitum, eoque munere functum in provincia d'Aluaz, in qua huc illucque etiam prava sua dogmata spargendo docebat. Ex tali porro (c) tantarumque rerum copia ipse Beausobre, aliorum testimoniis rejectis, colligere se posse arbitratur Scythianum inter et Manichæum aliquid epistolarum commercium intercessisse, quod argumento esse potest Scythianum serius floruisse, atque Maneti coævum. Duo pro hac conjectura epistolarum fragmenta laudat: alterum illius epistolæ quam Scythianus Saraceno Condato dederat, alterum cujusdam epistolæ quam Manes Scythiano inscripsit, quæ Photius nobis asservavit, ut videre est apud Fabricii Græcam Bibliothecam lib. v, pag. 284.

Hæc itaque sunt gravissima illa momenta quæ Beausobre animum movere potuerunt ut, rejectis Cyrilli, Hierosolymitani episcopi (d), Epiphanii, Titi Bostrenorum episcopi, Heracliani aliorumque testimoniis, comminisceretur ejusmodi epistolarum commercium. At quis unquam affirmavit Scythianum illum ad quem Manes epistolam dedit (si tamen genuina sit), eum hominem Saracenum fuisse de quo in præsens agitur? Id sane Photius reticuit, qui præcedentium Patrum historias secutus, has falsitatem subolere haud indicavit. Indicasset tamen, si aliquid a veritate alienum in iis offendisset. Et quidem alterum hominem exstitisse, qui vulgo Scythianus appellabatur, et ad quem Manes laudatam epistolam scripsit, auctor est Tillemontius (e), qui quidem minime sibi potuit persuadere Manichaicæ sectæ primum parentem Scythianum adhuc tertio currente Ecclesiæ sæculo in vivis exstare potuisse, cui Manes ejusmodi epistolam daret; præsertim cum is de quo agimus, antequam mala morte periret, jam ab Arabiæ confinis recesserat, seque in Judæam receperat, varias cum Mosaicæ legis senioribus habuit concertationes, ubi magicis incantationibus et præstigiis Hierosolymitanis Judæis illudere conabatur.

Quare laudatus Tillemontius merito duos ejusdem nominis viros distinguere debuit, ne in malam fidem

magnus Epiphanius.

(c) De Manetis sacerdotali munere verba faciemus cap. 4 hujus operis.

(d) Cyrillus, catechesi 6; Epiphanius, hæresi 66; Titus, lib. 1; Heraclianus, apud Photium, in Bibliotheca, cod. 85.

(e) Tillemont., etiam a Beausobre laudatus.

(a) Consule Eusebium, lib. iv Hist. Ecclesiast., cap. 15 et 22; lib. v, cap. 8.

(b) Photius lib. 1 Hist. Manichæorum, cap. 41: Si qui autem a principio velint eorum impietatem (Manichæorum videlicet) et unde prima semina facta fuerint conspicerent, Cyrillus, cui sacra Urbis gubernacula suare, ipsis in historiam dux erit; nec non miraculis

SS. PP. qui Scythiani gesta scripsere adduceret. Unde Beausobre, distinctionis hujus causa, perperam Tillemontium de invidia reprehendit (*Lib. 1, p. 26*). Joannes Christophorus (a) Wolfius sane non tantum ad duo illa epistolarum fragmenta animadvertit, sed de Scythiani ætate verba faciens, nec Archelaum, nec S. Epiphanium de errore arguit, et expresse in dubium revocat an ille Scythianus a Manete epistolas accipere potuerit, cum inter eos Terebinthum statuere oporteat. Merito itaque suspicatur Manetis epistolam ad alium Scythianum datam fuisse; quinimmo, et Manetem ipsum quandoque Scythianum appellatum asseverat; quemadmodum et Beausobre fatetur, ut cap. 4 hujus operis ipsi dicturi sumus. Non itaque Wolfius, qui duos Manichaicæ historiae libros a Photio conscriptos eruditus notis adornavit, et in lucem edidit, Scythianum, de quo agimus, cum altero (forte recentiori) confundere ausus est, cum id ex Photio non colligat, et Photius ipse Epiphanio suffragatur: sed hærens suspensus, ne Patres in invidiam adduceret, neve ipse in errorem raperetur, saltem rem nullis rationibus circumscriptam reliquit; aut animo nostræ potius opinioni suffragari debere censuit.

2. Jam vero ad Terebinthum, Scythiani successorem, gradum faciamus, multa contra Beausobre dicturi hujus operis cap. 3. Scythiano igitur vita functo, ejus hæresis minime interit. Sed acrior quasi evasit, ministerio Terebinthi, quem alii discipulum, alii vero illius servum appellarunt. Hunc quippe Scythiani assiduum comitem, omniumque arcanorum participem fuisse, communi veterum PP. consensione probatum est. Qui post præceptoris interitum, cum aliquamdiu in Palestina hæsisset, secum asportatis opibus et scriptis quæ testamento sibi Scythianus reliquerat, in Persidem aufugit, apud viduam quandam hospitio acceptus, et se Buddam appellavit, ut tutius lateret. Disputationes primum habuit cum Mithræ sacerdotibus. Sed cum ab iisdem turpissime convictus et superatus fuisset, animum deinde ad præstigiis et magicas artes, præceptoris sui exemplo, convertit; iis efficere studens, ne quis deinceps sibi contradicere auderet. Quare superiorem domus partem concedens, a dæmone percussus, et in sublime jactatus, miserrime interit, vidua apud quam diverterat librorum et divitiarum hærede facta. Quod vero ad librorum spectat hæreditatem, hos a Terebintho in Perside conscriptos Socrates asseverat, quem deinde Tollius secutus est. Sed cum veteres illos libros Scythiano ascribant, in hac parvi momenti quæstione nunc non immorabor.

3. Hos libros ergo, sicut accepimus, vidua Terebinthi, seu Buddæ hæres, usque ad obitum apud se servavit. Quæ, cum aliquot annis antequam decederet se sine liberis esse videret, Cubricum quemdam genere Persam, septennem sibi in mancipium emit. Hunc cum postea libertate donasset, Persarum disciplinis primum erudiendum curavit. Deinde non multo post e vita decedens, cunctas facultates cum libris a Terebintho apud se depositis, Cubrico ex testamento reliquit. In tanto ergo, tamque sublimi prosperæ fortunæ statu constitutus, præcedentem suæ servitutis conditionem exhorrui, ac subinde veritus ne sibi cederet in opprobrium, rejecto Cubrici nomine, illud aliud Manetis sibi assumpsit. Quid vero istud vocabulum apud Græcos potissimum significet, paucis descripsit Eusebius Cæsariensis dicens (*Lib. vii Hist. Eccl., c. 27*): *Quo tempore Manes quidam, secundum nomen insaniens, et instinctu dæmonis agitalus, invi-*

(a) Wolfius, in notis ad cap. 12 lib. 1 contra Manichæos a Photio scripti, habet: Scythianum hunc ad apostolorum tempora ab Archelao, lib. 1, referri merito mireris, cum ipsius narratio inferat inter Scythianum et Manetem unum tantum Terebinthum primum illius discipulum intercessisse, si forte ætate provector fuerit, videre potuerit, id quod persua-

dam, et execrabilem omnibus hæresim docet. Pro insania itaque Græci, ut ex eo Manetis nomine irridendi occasionem arriperent, illud interpretati sunt, ut post Eugebium Cyrillus Hierosolymitanus etiam testatus est (*Catech. 6*), quibus deinde S. Augustinus suffragatur. Quam quidem infamiam notam vitare volentes Manetis discipuli, producto vocabulo Manichæum appellarunt, littera N. geminata. Manichæum (ait Augustinus (*Lib. de Hæresibus, cap. 46*)) *discipuli ejus appellare maluerunt, devitantes nomen insanæ. Unde quidam eorum quasi doctiores, et eo ipso mendaciores, geminata littera N. Manichæum vocant, quasi mannam fundentem.* Sed apud Persas, Chaldæos, et Syros quidpam honoris, non contumeliæ, illud vocabulum indicasse Caveus, ex eodem Cyrillo et Epiphanio ostendit. Nam Persæ pro sermone illud sumebant, cum impostor ille insignem præ se ferret dialecticam, et Chaldæi et Syri illud *vas* interpretati sunt; quasi scilicet, ad instar sancti Pauli se *vas* a Deo electum esse, sacrilegus et amens homo significare voluerit. Ab his ergo tribus sacrilegis impostoribus, Scythiano videlicet, Terebintho, et Manete, diabolicam hanc sectam originem duxisse sufficienter arbitrator explicatum. Quæ vero de hisce variis Manetis nominibus, horumque etymologiis; quæ de hujus patria, institutis, atque numeribus copiose Beausobre scripsit, capite 3 et 4 hujus operis ad examen revocare nobis opus erit; ut nimirum quamplurima hujus scriptoris nugatoria argumenta et conjecturas eripiamus; et pro viribus veterum PP. Latinorum et Græcorum traditionem, antiquam Ecclesiæ disciplinam, et catholicorum scriptorum persuasionem tueamur. Tunc vero quantum suis studiis, et acatholicæ religionis partibus, Beausobre indulserit, luculentius patefaciemus.

CAPUT II.

Quo tempore potissimum Manes sua dogmata in orbem spargere cœperit. S. Leonis Magni (b) testimonium illustratur, et de nimia oscitantia Paschasius Quesnellus convincitur.

1. Ex homine vita moribusque barbaro, cui acro erat ingenium, summaque cum dæmonibus familiaritas, quique etiam, ob dialecticæ abusum, sermonibus suos decipiebat auditores, non nisi mala nequitæ germina oriri poterant; quæ in Christianum orbem eruperunt, quando jam S. Felix Romanæ sedis clavum tenebat. Id inter cæteros scripsit Eusebius loco superius laudato (*Hist. Eccl. lib. vii, cap. 27*). Qua in re, non satis accuratam esse arbitramur Guillelmi Cavei Chronologiam, qui hujus hæreseos initia ab anno 277 repetenda esse asseverat. Felix quippe renuntiatus fuit pontifex anno 270, annis quinque dumtaxat regnavit, et obiit Aureliano imperante, ut ex Romanorum pontificum tabulis atque catalogis, cum Dionysius Petavius, (c) tum clarissimus vir Franciscus Blanchinus, exacte probarunt. Sed eam hæresim multo post erupisse, minime indicare potest celebre quoddam sancti Leonis Magni testimonium, quo inter concionandum affirmavit: Manetem eo tempore damnandum innotuisse, quo post Resurrectionem Domini ducentesimus et sexagesimus annus impletus est, Probo imperatore Paulinoque consulibus, cum octava jam in Christianos persecutio desæreret. Ad quod quippe testimonium Paschasius Quesnellus animadvertens (*Tom. I, in notis ad serm. 2 de Pentecoste, not. 1, 2, 3*), plurimum negotii ut faceret, tria potissimum annotavit. Primum videlicet mendum ibi subesse suspicari a Dionysio Petavio, in an-

dere nobis poterat fragmentum epistolæ ad Scythianum, modo idem is cum nostro sit, a Manete scriptæ, quod habes apud cl. Fabricium in Bibliotheca Græca lib. x, pag. 284.

(b) S. Leo Magnus, serm. de Pentecoste 2, c. 4.

(c) Petavius, Rationario temporum tom. II.

notationibus ad Epiphaniū, pag. 227, et pro numero cclx, translatō numero uno, legendum cclxi. Ratio est quod Probi et Paulini consulatus incidit in annum fere Christi 277 in æra Dionysiana, quo ex numero 31, inquit, annis deductis, 246 anni reliqui sunt ab *Ascensione Domini*. Ita ex Petavio ratiocinatur Quesnellus cod. Oxoniensis auctoritate insistens, sequentem Rom. num. ccl. exhibentis. Cujus erroris causam in typographos, aut in amanuenses esse rejiciendam, jam pleraque Vat. mss. exemplaria, quæ ad marginem ipsi annotabimus perspicue patefaciunt. Codices 7 namque quibus ad S. Leonis Opera castiganda usi sumus laudatam annorum summam litterarum elementis minime describunt, sed notis numericis, quas Romani semper in eorum calculis et supputationibus adhibuere, designant. Profecto si ille annorum numerus, ut in vulgatis S. Leonis sermonibus exprimitur, subsisteret, jam plane tota Christianæ et civilis rei chronologia pessum iret. Nam Manes damnandus non innotuisset nisi tertio Ecclesiæ sæculo exeunte, anno videlicet a Christo nato ducentesimo nonagesimo primo; quando jam non Probus et Paulinus, sed C. Junius Tiberianus et Cassius Dio consulatum agebant. Sed tum Manentem regis Persarum decreto jam fuisse interfectum quis poterit ignorare?

2. Alterum quod annotavit Quesnellus, lippis tonsonibusque perspectum est. Nec enim inter eruditos est qui ignoret Probum et Paulinum nisi post Aureliani imperatoris necem consulatus honorem et munus fuisse assecutos; istudque esse rejiciendum in Christi annum 277, ut Petavii tabulæ declarant, et Beausobre etiam fatetur in sua priori parte de Manichæorum historia, ut in quarto sequenti cap., congressionem cum eo habituri, videbimus. Nescio tamen quo fundamento Quesnellus subjecerit corrigendos esse Fastos Consulares Cassiodori, aut Ecclesiasticos Annales, qui ad Christi annum 277 Probi consulatum cum septimo imperatoris Aureliani anno componunt. Aurelianus enim, ut sacra et profana produunt monumenta, quæque dumtaxat in imperio annis consumptis, Christi anno 275 interfectus est; fraude scilicet Mnesthei, secretariorum notariæ ad Cœnophrausium, inter Byzantium et Ileraclem. Aureliano deinde sublato, post interregnum mensium circiter septem, Tacitus Cæsar a senatu renuntiatur, qui ducentessimam post diem, apud Tarsum febridiem clausit. Cui Florianus frater cum subrogatus esset, a majori exercitus parte Probus imperator constitutus est. Quam rem nimis indignè ferens Florianus, desperatione actus, incisis sponte venis, post 60 dierum spatium, Christi anno 276, moritur. Non igitur Ecclesiastici Annales Probi consulatum cum septimo Aureliani imperatoris anno componere potuerit, cum is nonnisi per quinquennium Romanum administraverit imperium. Eam autem erroris causam fuisse arbitror: Probum, videlicet, Aurelium quoque nominari. Cum igitur in Romanorum consulum tabulis, anno 277, ista nomina legenda occurrant: Aurelius Probus; idcirco aliqui forte suspicati sunt Aureliani imperium biennio esse producendum, ut isto adhuc superstite, Probus consulatum obtinere potuerit. Verum ex his nemo sibi blandiatur Cavei sententiam de Manichæorum exordiis firmiorem evadere posse. Nam S. Leo Magnus, laudato testimonio, haud quaquam de hujus sectæ exordiis disseruit, sed de eo tempore quo damnanda innotuerat. Quasi ibi innuere voluerit Manichæorum errores jam pridem prodiisse in orbem, hucque atque illuc per diversas Orientis partes, Manetis discipulorum ministerio potissimum et prædicatione fuisse disseminatos, ita ut ejusmodi diaboli falsitates, et superstitiones obscuræ, jam multis in locis evulgatæ, ipsis Ecclesiarum episcopis lanotescerent. Hæc sane in instanti fieri potuisse quis arbitrabitur? Potissimum cum Persidem

A inter et Romam tanta locorum distantia intercedat, ut ea hæresi vix exorta Romanæ sedi statim prodita esse haud potuerit. Illud denique accedit, jam anno 277, quo Aurelius Probus et Paulinus consulatum agebant, Archelaum Cascharæ in Mesopotamia episcopum, sanctitate et eruditione florentem, Manetis se furori strenue ac constanter objecisse, ut tradunt Epiphanius, hæresi 66, et Cyrillus Hierosolymitanus, cath. 6.

3. Tertium denique, quod Quesnellus in medium adducit, ad illa Leonis verba: *Cum octava in Christiano persecutio desaceret*, referendum est. Annotator ergo animadvertit: Si de Aureliani persecutione ibi Leo loquitur, ut videtur omnino, hæc non octava fuit, sed nona, quemadmodum numerat Augustinus, de Civitate Dei lib. xviii, cap. 61. Sed Leonem in 8 enumerandis Ecclesiæ tyrannis et persecutionibus Augustinum fuisse secutum, undenam Quesnellus commiscitur? An sibi suadet veteres recentioresque scriptores in Ecclesiæ persecutionibus enumerandis omnino convenire, et Aurelianium necessario inter Christianorum tyrannos esse recensendum? Falsa consecutio. Aliam quippe et aliam scribendi rationem, alium et alium sibi PP. scopum præfixerunt in iisdem persecutionibus describendis. Eusebius enim, de Aureliano disserens, affirmat hunc primis sui imperii annis namquam Christianis infensum fuisse. Immo cum Pauli Samosatani causa tunc ageretur, ita se ecclesiasticorum jurum vindicem Aurelianium exhibuisse docet, ut ipse manu publica de Ecclesia Paulum expelli mandaverit. Quod si deinde, temporis decursu, mite sui animi propositum malis aliorum consiliis depraverit, ut etiam *persecutionem erga (a) Dei Ecclesias meditari voluerit, eo usque ut dicitur quod, dictatis jam litteris et scriptis, cum superesset sola subscriptio, hæc tamen prava voluntas nullum prorsus effectum sortita est. Deus quippe subscriptio-nem nefandæ Aureliani dexteræ deturbavit. Morte enim subita condemnatur, qui de piorum morte censebat. Difficulus igitur dabo Aurelianium Eusebio auctore, inter Ecclesiæ tyrannos ibi enumeratum, cum ille decesserit non subscriptis adhuc impiis edictis. Eusebio quoque consonat Lactantius (*Lib. de Mortibus persecutorum*) scribens: *Aureliano non licuisse quæ cogitaverat perficere, sed protinus inter sui furoris initia fuisse extinctum*. Hanc vero eandem scribendi rationem, S. pontificem fuisse prosecutum, quis inficiabitur? Is enim in recensendis tyrannorum persecutionibus, eas dumtaxat enumerare in mente habuit, in quibus innumera martyrum millia ipsis suis victoriis Spiritum sanctum sibi datum fuisse probaverat. At sub Aureliano ubi martyres? A quibus scriptoribus recensentur? Quot millia enumerantur? Preferant in medium adversarii acta consularia in quibus, et poenarum, seu mortis genera et martyrum confessiones describerentur. Indicet ipse Quesnellus consulum et præfectorum nomina, quæ imperialibus Aureliani decretis obtemperantes, Christianos quærebant, ut in eos morte animadverterent. Horum generum profecto monumenta, nec Eusebius, nec Lactantius, nec alius quisquam in medium adduxit, ut revera affirmare possimus innumera martyrum millia ipsis suis victoriis probavisse impletum esse quod Dominus promiserat dicens: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (b).*

4. Ut vero S. pontificis loquendi seopos, quem Quesnellus minime assecutus est, perspicue constet, quid hocce argumenti genere probare, quidve inter concionandum populo suadere voluerit, sedulo expendamus. Præcipuum itaque Manetis dogma S. Leo Magnus ibi prosternere sibi proponit, quo nimirum blasphemus ac sacrilegus ille falsitatum architectus

(a) Euseb. Cæs. lib. vii Hist. Eccl., cap. 22.

(b) Matthæi x, 19, 20

se promissum a Domino Paracletum esse profitebatur, quem non prius venisse, quam ille infelicium deceptor oriretur. In quo ita Spiritus sanctus manserit, ut non aliud fuerit Manes ipse quam divinus Spiritus. (a) Ad tantæ itaque impietatis commentum, supra quod totius Manichææ sectæ artificium construebatur, subvertendum, primo ad ea novi Testamenti provocat testimonia, quibus jam apostolis adhuc in carne existentibus, cæterisque discipulis et fidelibus, Spiritum sanctum promissum et datum fuisse ostendi solet. Cujus quippe missionis et adventus causas admirabilisque virtutis effectus aliquos enumerans, doctrinæ primo novitatem, profanarumque rerum prædicationem, ab eo sancto Spiritu prorsus alienas esse asseverat. **¶** Quia nec alia inveniunda erat veritas, nec alia prædicanda doctrina, præter eam quam Christi Dei Filius docuerat. Sed oportebat (ait) capacitatem eorum qui docebantur augeri et multiplicari constantiam illius charitatis quæ omnem formidinem foras mitteret, et furorem persequentium non timeret. Mirabiles autem hos sancti Spiritus effectus, tyrannos, mundum et dæmones ipsos jam in apostolis Christique discipulis semper conspexisse, quando isti ad tolerantiam passionum, sub nulla jam tempestate trepidantes, fluctus sæculi, elevationes mundi, fide supergredientes, calcaverunt, et morte contempta, omnibus gentibus Evangelium veritatis intulerunt, ex Ecclesiæ memoriis probare S. Leo assumit. Quod ut feliciter præstaret, ad eas provocat tyrannorum persecutiones, quæ tamquam ignes, aut lapides lydii, et martyrum constantiam, et evangelicæ prædicationis veritatem probarunt. Propterea in iis persecutionibus recensendis, eas dumtaxat enumerare oportebat quæ a Christi Resurrectione usque ad Probi et Paulini consulatum contigerant; eas videlicet, in quibus innumera millia martyrum ipsis suis coronis Christi vaticinia, apud Matthæum x, 19, impleta esse demonstrabant. Cum itaque sola meditata persecutio quam Aurelianus secum reputaverat, minime executioni demandata, hujus generis non esset, haud quaquam ad eam provocandum erat. Perperam igitur omnino comminiscitur Quesnellus scribendo S. pontificem de Aureliani persecutione fuisse locutum. De hac quippe haud loqui poterat, cum ex Aureliani decreto nullus Christianus martyrium passus sit. Unde merito scripsit: *Cum octava jam in Christianos persecutio desæviret*, nulla postmodum habita ratione ad Aureliani litteras et decreta de perquirendis ad necem Christianis, cum pravam hanc voluntatem divina in imperatore ultio irritam reddidisset. Quare ego in præsens mirari cogor, quod unus Quesnellus, qui nisi oscitanter Leonis scripta lustravit, hunc S. pontificem in ignavia suspicionem adducere voluerit; nimia profecto annotatoris animi inverecundia, erroris notam ei ascribere cujus virtus maximaque sapientia universo orbi satis semper fuit spectata, quemque suæ Ecclesiæ res latere non potuerunt. Quod si deinde Augustino aliisque scriptoribus in Ecclesiæ persecutionibus enumerandis apprime suffragatus non est, id non vitio, sed sapientiæ dari debet; alias si ad nonam persecutionem, quam Aureliani appellant, provocasset, propositum sibi contra Manichæum scopum non attigisset, nec ejus argumenta plenum robur obtinuissent. Interim autem nemo mihi succenseat, quasi quod ab Augustini et aliorum sententia recedere voluerim. Non enim hos, vel in invidiam adducere, aut iisdem erroris notam ascribere intendo; sed dumtaxat vera et genuina Leonis sensa patefacere. Cæterum Aurelianus inter

Ecclesiæ persecutores, tum Augustinus, tum alii merito recensuerunt. Ob dirum videlicet et immanem in Christianos animum, quos sane omni poenarum genere exagitasset, quemadmodum decreverat, nisi, omnipotentis Dei vindicta disponente, inter furoris initia fuisset interemptus. An vero ea quæ hactenus scripsimus Quesnelli oscitantiam apprime demonstrent, lector ipse judicabit. Nos hoc illud unum tantummodo in votis habuimus: S. Leonis videlicet testimonium ab omni erroris nota vindicare, atque simul ostendere firmum remanere quod, *Probo et Paulino consulibus*, Manetis errores damnandi innoverint, cum octava in Christianos persecutio desæviret.

5. At quid demum, si mihi objiceretur jam ante Probi et Paulini consulatum a multis annis octavam persecutionem, quæ Valeriano ascribitur, sævire desisse? Quid, si isthæc persecutio ultra debitos fines produceretur, nulla prorsus habita ratione ad Gallienum Valeriani filium, in imperio superstitem; vel ad Claudium, qui Areolum tyrannum sustulit; ad Quintilium, ad Aurelianus, ad Tacitum, qui, Valeriano vita functo, Romani imperii habenas tenuerit? An illa Leonis verba, *Cum octava jam in Christianos persecutio desæviret*, referri poterunt ad Valeriani tempora, qui anno 259 ex hac luce migravit? Ab ejus quippe obitu usque ad laudatum Probi et Paulini consulatum decem et octo anni interfluxerunt. Cum hæc itaque mecum reputarem, et, veritatis studio adductus, quod in omni scribendi genere semper prosecutus sum, difficilem hunc nodum solvendum mihi ipsi proponerem, quid voce illa *desæviret*, quove sensu eam S. Leo usurpaverit, diligentius inquirere opus fuit. Qua in re cum veteres Latini scriptores non conveniant, et verbum illud (b) *desævio* in varia significatione usurpaverint, illam quæ Leonino contextui conformior esset seligere atque hic subjicere statui. Non enim vocabulum *desævio* (c) veteres semper usurparunt ad significandum crudelitatis ferorem quem quis in alios adhibere solet; immo potius et majori cum proprietate illud transtulerunt ad eum indicandum qui paulatim a crudelitate desistens, omni amota ira, pacem cum inimicis componit. Sed revera in postrema hac acceptione Leonem locutum fuisse, Ecclesiæ monumenta patefaciunt. Nam Gallienus, qui cum Valeriano patre imperii habuit habenas, quamvis ambobus simul imperantibus octava illa in Christianos persecutio eorum decretis excitata fuisset; tamen, vita functo Valeriano, ipse Gallienus in imperio superstes, pietate erga Christianos actus, omnes crudelitatis motus compescuit, et, prioribus decretis retractatis, lenius ac moderatius erga nostros agere instituit. Si res ita se habuere, quemadmodum narrat Eusebius (*Histor. Ecclesiast. lib. vii, cap. 16*), de pace sub Gallieno Ecclesiis reddita disserens, quis non videt jam difficilem illum nodum prorsus esse solutum, totumque illud temporis intervallum quod objiciebatur pene e medio esse sublatum? Gallieni imperium porro usque ad annum 269 esse producendum, cum Ecclesiæ, tum Rom. imperatorum tabole manifestant. Igitur si Gallieno solo imperante lenius et moderatius cum Christianis per totum Rom. orbem actum est; si præterea Aureliani decreta de inquirendis ad necem Christianis executioni demandata non fuerunt; si denique sub Aureliano ipso nulli martyres exstiter; quis unquam suspicari poterit, aut Leonem minus apte ibi esse locutum, aut iis verbis, *cum octava jam persecutio in Christianos desæviret*, mendum aliquod contineri? Sed jam tempus est ut,

(a) Perperam ab hac blasphemiam Manetem purgare Beausobre nititur. Consule cap. 4 hujus operis. S. Leo, serm. superius laudato.

(b) Livius illud verbum *desævio* usurpavit ad indicandum eum qui expectat ut ira desæviet. Luc. At apud Ciceronem vix hoc verbum compositum offendes.

(c) Cave ne Quesnellianæ S. Leonis editioni fidem adhibeas, a qua contra aliorum editorum lectionem, mss. codd. tum Oxoniensium, tum Vat. exemplarium auctoritatem, voce *desæviret* subducta, illa alia *ebulliret*, minus apta et Leonis sensus prorsus repugnans exhibetur.

Quesnellianas cavillationes prætermittentes, ad ea gradum faciamus quæ Beausobrianas nugas et argumenta, præcedentibus capitibus opposita, patefaciant (a).

CAPUT III.

Isaici Beausobre falsa argumenta, præcedentibus duobus capitibus repugnantia, refelluntur. Catholicæ Ecclesiæ ritus et dogmata ab ejusdem criticis notis vindicantur.

Nihilum prorsus, aut parum saltem, in describendis principum Manichæicæ sectæ auctorum rebus; aut in designando ex sancti Leonis Magni scriptis genuino tempore quo ejusmodi hæresis damnanda orbi innotuit, hactenus me præstitisse iis videor qui aut Beausobrianam **II** de Manichæis historiam, vel suis lustravit oculis, vel de ea a viris fide dignis disserere audierunt. In quo opere cum auctor, ut jam diximus, veterum Ecclesiæ PP. traditionem non tantum conatur evertere, sed etiam sanctissimos viros, aut de errore aut de inscitia insimulans, quasi rabido dente proscindit, quando in percurrendis horum scriptis aliquod offendit quod suis partibus et acatholicæ suæ religioni repugnare videtur. Cujus quidem generis ea sunt quæ cap. quarto, quinto et sexto prioris partis suæ Historiæ legenda occurrunt; vel ea quæ in altera parte scribenda assumpsit, cum divi M. Leonis in Manichæos agendi rationem ad examen reducens, sanctissimum nostrum pontificem carpit, mordet et exagitat, ac invido quasi cæcoque livore in eum excandescit.

1. Agit itaque in laudalis primæ partis capitibus de præcipuis illis tribus Manichæicæ sectæ auctoribus, et testimoniis Græcorum et Latinorum PP. insistere sibi proponens, sanctum Epiphanium secutus, nobiscum imprimis affirmat Scythianum ex Saraceno-
rum gente duxisse originem. Qui postmodum Græcorum instituta et scientias sibi comparare exoptans, Palæstinæ confinia inhabitare voluit. Sed tandem in Orientalium Indiam se transferens, navium subsidio, mercatoris operam dedit; quo in exercitio prospera semper usus fortuna, maximas brevi sibi nactus est divitias, marium commoditate, locorum ubertate, ingenii præstantia semper et ubique illi ardentibus. Duo hæc, divitiarum copia videlicet acerrimumque ingenium (ait Beausobre), una cum perfecta atque multiplici scientiarum cognitione, medicinæ nimirum, philosophiæ, matheseos et astronomiæ, raro in uno solo homine reperiuntur. Quem quidem, ob adinventas seu exciatas hæreses, æternum suum nomen fecisse asseverat. At quid (subjicit auctor) si Scythianus in hæresim dumtaxat fuisset lapsus? Non enim eum odio habere nobis opus esset, sed prorsus ei misereri oporteret, cum hæresis animi infirmitati, involuntariis omnino distortisque cogitationibus tribuenda sit, quibus hominis ingenium a veritatis fonte abscedens, deceptum, se in errorem trahere sinit. Quare mitius semper cum Scythiano Beausobre agere volens, in dubium revocat alterum Epiphanii testimonium a nobis superius laudatum, quo vidimus hunc hominem præstigiis et magicis dæmonum incantationibus, quibus Ægyptii vacare solebant, animum applicuisse. Huic opinioni fidem adhibuit solus Epiphanius (ait ille) scriptor valde credulus, nimisque in suis assertionibus violentus; cum ex altera parte, nec Archelaus Caschæræ episcopus, nec Cyrillus Hierosolymitanus de hac magica Scythiani arte et præstigiis ullam fecerint mentionem.

Quot autem qualiave commenta hic Beausobrianus disserendi modus præ se ferat, neminem prorsus catholicorum latere arbitror. Nam si hæresis imprimis pravus et omnino involuntariis animi motibus tribuenda est, et in iis dumtaxat sistit, cur in crimen

vertitur? Cur communi consensione firmatum est voluntatis pertinaciam hæreseos errorem involvere sine qua nemo hæreticus appellari potest? Profecto, si animus involuntarie erroribus fidei dogmatibus repugnantibus hæreret, vix in crimen laberetur, cum nullus prorsus actus gravioris flagitii rationem habeat si voluntarie haud efficiatur. Præterea quorsum spectare ea possunt quæ de Scythiani magicis artibus contendit? An Epiphanii testimonium infirmari posse arbitratur duorum illorum PP. silentio? Nugatur quidem. Nam Archelaus imprimis, ad quem veluti Epiphanio antiquiorem provocat, quasi totus est in enarrandis Manetis rebus, iisdemque execrandis, ut vix de Scythiani vita et gestis mentionem prolixius facere illi vacaverit. Cyrilli pariter Hierosolymitani disserendi scopus ea in catechesi non fuit trium illorum Manichæicæ sectæ auctorum omnia facinora describere, sed obiter considerare dumtaxat quænam illorum tres nequissimi homines omnia pessima congesserint *unam hæresim blasphemiam et sceleribus referant confando.* **12** Idcirco de Scythiano quasi properanter verba faciens, originem, patriam, Aristotelicam vitam, quam imitatus est, quatuor libros compositos, ejus in Judæani interitum summatis commemorat, et statim ad Terebinthum auri, librorum et hæreseos hæredem gradum facit, istius crimina descripturus. At ultro dato quod ejusmodi argumentum ex Archelai et Cyrilli silentio desumptum aliquid concluderet, an non statim labaret et pessum abiret præcedens Beausobriana disserendi ratio?

Ubinam scriptores Epiphanio antiquiores, Archelaus videlicet et Cyrillus, mentionem faciunt de Scythiani mercatura, de ejus philosophia, matheseos, medicinæ et astronomiæ studio? Altum revera de his omnibus servarunt silentium; et propterea liceret inferre hæc omnia sibi confuixisse Beausobre, et nimia æque ac violenta exaggeratione usum fuisse in historiis conscribendis, numquam præ oculis habita veritate, quam unice sibi proposuisse innumeris locis asseverat. Quid vero tandem, si istud tam altum silentium de magica Scythiani arte nequaquam Cyrillus in universum servasset? Hanc enim, tamquam ex Scythiani libris haustam, Terebintho illius successor, et hæredi tribuit, scribens: *Cum ad extremum is esset comprehendendus, profugit ad quamdam viduam. Deinde domum ascendens, et advocans aereos demones, quos Manichæi in abominandis sacris ad hunc usque diem invocare solent, divinitus percussus et de domo prostratus extinctus est (b).*

Duo itaque ibi Cyrillus asseverat: alterum, Terebinthum, magicæ artis et dæmonum subsidio, præstigiis vacasse, quibus, auctore Beausobre, Ægyptii et Indiarum populi operam dare consueverant; alterum vero, Manichæos in abominandis sacris demones invocare solere. Is ergo dicat, amabo, ex quibus fontibus hanc artem hosque ritus hauserint, si ex Scythiani libris non didicerunt? An hujus sectæ homines in Indorum Orientis plagam se receperunt ut nefariis hisce studiis vacarent? Terebinthum quippe Indos salutasse nullibi legimus. Nisi conjicere liceat Scythiano comitatum præstitisse, cum illic se transvehi curavit. Et propterea iisdem disciplinis utrosque imbutos fuisse probabilius esse affirmemus; vel Terebinthum cæterosque Manichæos, jam (ex Cyrillo) magicarum artium cultores, ejusmodi disciplinam sibi nactus esse lectione librorum quos Scythianus conscripserat. Quare si sine ullo scrupulo ita licet ratiocinari, firmius stabit Epiphanii testimonium, quo affirmavit Scythianum præstigiis et dæmonum incantationibus operam applicuisse.

2. Age vero isthæc missa faciamus, aliud commentum indicaturi, quod laudato Epiphanio, Beausobre affingere conatur, occasione maritalis conjugii,

(a) Videsis Rat. Temp. tom. III, pag. 184 Venetæ editionis.

(b) Cyrillo suffragatur Photius lib. 1 Hist. contra

Manichæos, cap. 12. Videsis Christophorum Wolfium in notis ad cap. 12 Photianæ Historiæ.

a Scythiano cum femina superioris Thebaidis inili. Hanc enim captivam fuisse narrat (a) Archelaus, cui Socrates suffragatus est. Orientales autem non abhorre a captivis uxoribus etiam ipse Beausobre, aliquorum testimonio suffultus, asseverat. Sed occasione inde arripit ut stylum contra Epiphanium vertat, quod pulchram et juvenem captivam in perditam infamemque meretricem convertere voluerit; quasi Scythianum, hominem moribus et religione perditum, prostibulum ducere pudere oportuerit. Ex quo autem fonte ejusmodi *anecdoto* valde Scythiani famæ ignominiosum haurire possit, cum Epiphanium illud silentio prætermittat; Beausobre cum ignorasset, in Epiphanium excandescens, hunc maledicum appellare non veretur. Arbitratur propterea nonnisi a vehementi studio et animi violentia raptum hæreticorum res gestas et mores descripsisse (b).

13 Hanc tamen similemque cogitandi atque scribendi rationem, quæ Pyrrhonorum commenta redolet, facile quidem eripiemus, depravatos Manichæorum mores nobiscum recogitantes. Nulla enim, etiam Ethnicorum, secta sceleratior in impudiciis, nulla umquam alia hominum schola depravatio in incestuosis effrenatæ libidinis actibus, Manichaica inveniri potuit. Nam abjecto quocumque naturæ humanæ pudore et verecundia, carnales concupiscentiarum motus cohibere nefas reputabant, et a nuptiis abhorrebant, ut filiorum procreantem præcaverent: sed mutuis nefandisque commixtionibus perpetuo utebantur. Quæ ergo verecundia, quinam publicæ et privatæ honestatis pudor dari potuere in homine qui suos asseclas docuit nuptias execrandas esse, iisque licere omnibus incestuosæ et turpissimæ libidinis actibus inquinari? De hisce autem flagitiis non tantum fuisse Manichæos nobilitatos, sed publicis et authenticis monumentis et testimoniis jam pluries fuisse convictos, perspicue produnt Acta Romanæ inquisitionis scripto sub Leone Magno (c) consignata; vel illa quæ in Africa Ecclesiis habita sunt, de quibus ipsi opportunius suo loco, temporum ratione servata, verba faciemus. Sed ad Beausobre redeamus. Is ergo concedit Scythiani uxorem fuisse captivam. Sed ex quo fonte colligit, ut, quemadmodum captivam ducere non erubuerit, huic fuerit religio eam ex meretricio quæstu in uxorem non assumere? Pulchram quidem et juvenem sine auctore Beausobre affirmat; idque evincit posse arbitratur, quod hanc plus cæteris Scythianus adamaverit. Igitur hujus tanti amoris causa eam connubii participem habere potuit, tametsi jam pridem apud Thebaidem omnibus vulgatam se exhibuisset. Nec juvat ab Epiphanio eos fontes seu vetustiores scriptores silentio prætermitti ex quibus hocce factum hauriebatur, cum nemo ex antiquis illud in dubium revocaverit, aut contrarium tradiderit; cum forte omnes qui Epiphanii scripta lustrarunt, ea ducerentur persuasione, sanctum episcopum res per Scythianum gestas hujusque mores scripto consignasse, majorum traditionibus insistendo. Cujus quidem dictis, aut suppres, aut saltem sequentium sæculorum homines, Manichaica labe polluti obstitissent, mendacique notam ei inussissent, ut principem auctorem suum ab hac infamia vindicaret, si rem aliter se habere cognovissent. Istorum ergo silentium, firmis Epiphanii assertionibus conjunctum, quanti Beausobrianam male digestam criticen facere oporteat, plenius patefacit; potissimum cum abque novorum monumentorum subsidio, post

A tot sæcula, unus solus Beausobre, a Scythiani et Epiphanii ævis longissime distans (quippe currente hoc sæculo, anno videlicet millesimo septingentesimo trigésimo nono præsentis lucis usuram absolvit), antiquorum Ecclesiæ PP. traditionem, solis commentitiis fabulis evertere et abolere nisus fuerit.

3. Mitius tamen cum sancto Cyrillo Hierosolymorum episcopo noster criticus agere visus est, quem non in errorem lapsam, nimia tamen exaggeratione uti voluisse asseverat. Propterea in describendis Scythiani gestis, personam concionatorum gessisse, qui proposita sibi argumenta declamationibus et superlationibus magnificare potius student quam eorum veritatem patefacere. Et quidem Cyrillus de Scythiani religione verba facturus, dixit hunc nihil commune habuisse nec cum *Judaismo*, nec cum *Christianismo*. Ita legisse in Græco Cyrilli textu (d) contendit, quamvis antiqua Coloniensis versio priora illa verba, cum *Judaismo*, expungat. Sed ultro dato quod Græci codd. utramque habeant lectionem quemadmodum legitimus 14 apud Photium (e), quid umquam habet Cyrillus, quod veritati repugnet; quodque, et si non apertum errorem, nimiam saltem exaggerationem superlationemque præ se ferat? Christophorus Wolfius (f) quidem, in Photianis libris adornandis, quos Amburgi novis typis committi curavit, de Scythiano scripsit: *Hic primus inter Christianos stultæ de duobus principibus opinionis auctor extitit*. At opinionem hanc stultam, unam esse inter tot tantasque blasphemias quas vel de Christi carnis nativitate, morte et resurrectione Manichæi excogitarunt, quæque principaliora et solidiora Christianæ fidei principia penitus evertit, jam satis omnibus exploratum est, et ipsi in inferioribus explicabimus. Quid igitur cum Christianorum fide illa religio commune habere potuit, quæ fundamentalia mysteria oppugnat et abolet? Certe si Beausobrianæ starent conjecturæ, etiam paganus Dei unius existentiam triumque personarum distinctionem negans, qui creatis sensibilibusque rebus, soli, videlicet, *luci, sideribus*, divinos honores exhibeat, quique Deiparam et divinum Patris Verbum hominem esse factum blasphemet, et innumeros id genus alios errores profutetur, aliquid nobiscum commune habere posset, ea sola ratione quod Christi nomen perperam sibi vindicare auderet. Sed cum veritate quis id umquam affirmabit? Nam paganus de quo agimus, præter Christianum nomen, quod sacrilego sibi usurparet, nihil prorsus haberet de Christianorum fide, moribus, ritibus et institutis. Quin immo hæc omnia, aut saltem corrumpere, aut abolere niteretur. Ita quidem secum reputasse Cyrillum arbitror, cum scripsit Scythianum nihil prorsus commune cum *Christianismo* habuisse. Quod si deinde Beausobre conflagat se refragari Cyrillo, Archelai testimonio adductus, qui Scythianum *hæreticum et apostatam* appellavit, qui actus vehementi ambitu episcopatus obtinendi defecit, quemadmodum de aliis hæreseon auctoribus exploratum est, nostra haud quaquam explicatio nutret. Nam quid prohibet quin isthæc de homine pagano, Christianam fidem simulanti, vera esse possint? Præsertim cum etiam, Beausobre auctore, Scythianus numquam alicubi stabile habere voluerit domicilium, sed, hac illucque decurrendo, Saracenorum modo regiones, modo Palæstinæ, Thebaidis, Judææ, Ægyptiorum, Indorumque plagas inhabitaverit? Fieri ergo potuit ut quandoque inter Christianos commoratus, maxima simulatione

1864 habet: *Scythianus quidam erat in Ægypto genere Saracenus nihil cum Christianismo habens commune*.

(e) Photius, lib. 1 contra Manichæos, cap. 12: *Scythianus . . . neque cum Christianis versans, neque Judæorum doctrinam amplectus*.

(f) Wolfius, in notis ad lib. 1 Photii contra Manichæos, pag. 38.

(a) Archelaus in disputatione habita cum Maneto.

(b) Beausobre taxat et carpit Dionysium Petavium quod Epiphanii textum verterit: *Quam e meretricio quæstu ac servitute; contendens disjunctivam, non conjunctivam, particulam fuisse adhibendam*.

(c) Videatis lib. II hujus operis, in quo Romanam sub Leone Magno in Manichæos sacram inquisitionem describimus, et ad examen revocamus.

(d) Coloniensis versio apud Maternum Cholinum

usus, Christianam religionem extrinsecus etiam affectaverit, ejusmodi fallacia populos decepturus; ut nimirum speraret episcopatus honorem et dignitatem sibi posse deferri: quibus haud dubie prava dogmata quæ imbiberat animoque agitabat facilius aliis credenda proftandaque proposuisset. Tandem, cum in lustrandis Manichæorum rebus et dogmatibus hactenus nec unum ex fidei Christianæ articulis, quos fundamentales appellant, invenissem quem integre et in sua puritate servarent, vix persuaderi possum eorum principem auctorem in suis institutionibus aliquid commune cum Christianismo habere potuisse. Propterea, ad alia gradum facturus, præsentem claudo congressionem, ita ratiocinando. Quod quemadmodum nequissimi hujus hominis malitia nulla lege cohiberi potuit, quin omnia Christianæ fidei dogmata labefactare aut evertere conaretur; ita quoque vehementi studio sibi blandiebatur malis artibus episcopatus honorem se fore adepturum; quæ duo ostendunt Cyrilli et Archelai dicta sine violenta interpretatione posse conciliari.

4. Jam vero, si Beausobrianam scribendi rationem, quemadmodum statuimus, pedetentim modo prosequeremur, de quatuor Scythiani libris disserere opus esset. Verum cum de hisce scriptis alias, in hujus historiæ parte, verba facturi simus, hanc congressionem habere in præsens prætermittimus, **15** potius ad Epiphanium, nostro sermone iterum regressuri. Hunc ergo iterum maledictis et contumeliis proscissum in scenam Beausobre produxit, occasione malæ mortis quam subiit Scythianus. Epiphanii itaque testimonium de Scythiani nece, cum aliis veterum scriptorum dictis comparat; atque intelligens non iisdem omnino verbis sibi respondere, in eam abiit persuasionem, hæreticum hominem de quo agimus naturali morbo præventum diem clausisse. Archelaus (ait ipse) nihil de Scythiani interitu scripsit ex quo argumentari liceat eum præter naturæ ordinem obiisse. Cyrillus (a) Hierosolymorum (subdit), qui ante Epiphanium floruit, in rebus quæ jam pridem in ea urbe contigerunt apprime versatus, valde stricta oratione hæretici in Judæam adventum, *ut pestilenti contagione illam regionem afficeret*, describit; et statim, nulla voce interposita qua cum Mosaicæ legis doctoribus disputationes indicarentur, subjicit: *Morbo extincto illo, Dominus sedavit pestilentiam*. Photius (b) tandem, breviori usus sermone, scripsit *acerba morte Scythianum perisse*. Ex hac porro scriptorum dicendi varietate sibi gratulatur Beausobre, et quasi in scripo nodum quærens, Gallice Græcum Epiphanii (c) textum, multis notis et animadversionibus interpolatum reddidit, contendens hujus narrationem prorsus cadere, nemine alio ipsi suffragante; immo ipsi aperte refragantibus Judæorum historiis, quæ, cum Judaici populi excidium, tum Hierosolymitani templi eversionem, Titi et Vespasiani armis et militibus factam patelaciunt, ob quæ impossibile penitus Scythiano fuisset cum sacerdotibus Judaicis disputationibus congrredi, et deinde præstigiis et magicis incantationibus illius urbis templum descendere. Itaque jam depopulata urbe, temploque ad solum redacto, Scythianus illa omnia facinora quæ narrat Epiphanius præstare non potuisset, præsertim cum apostolorum ævo illic non venerit, ut ipsi jam primo hujus operis capite contra Epiphaniæ fidem ultro dedimus, illius verba in laxiori significatione esse sumenda explicantes (d).

(a) Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 6, § 13.

(b) Photius, in libris contra Manichæos a Christophoro Wolfio typis mandatis, c. 12, p. 37.

(c) Epiphanius, hæresi 66.

(d) Vide quæ cap. 4 præcedenti diximus, pro explicando Epiphaniæ testimonio.

(e) Eusebii Cæsar., Hist. Ecclesiastica, lib. IV, cap. 6. Vide nostram Rufinianam editionem, nota e.

(f) Romanorum sanctionibus dumtaxat cautum erat

Veritatis speciem hæc omnia præ se ferro quis existimabit qui Judaici populi historia post Titi imperium non lustravit? Secus tamen judicabunt Judaicarum rerum periti, qui norunt Hierosolymam, a Tito et Vespasiano nondum plene deletam, variis ædificiis et turribus superstitibus, iterum ab Adriano, hujus nominis imperatore, fuisse ædificatam, et ab alienigenis non solum, sed a multis Judæorum millibus fuisse inhabitatam. Tum, videlicet, cum vetusto mutato in Æliæ nomine, Rufus, Judææ præses, armata manu sibi ab imperatore Adriano decreta, eos tumultuantes, duce Barcocheba, strenuo ac crudeli viro, qui ad seditionem excitaverat, compressit, multa virorum millia, seminarum puerorumque conficiendo. Hocce alterum sub Romanis imperatoribus Judaicæ gentis excidium (e) nos ipsi annotavimus ad Hist. Ecclesiasticam Eusebii Cæsar. Quare perperam omnino pro firmandis suis conjecturis eum laudavit Beausobre. Quam urbem deinde sibi peregrinis gentibus ex variis terrarum plagis venientibus incolere datum fuit, quia in Romanorum jus conversa, ritum mutavit et nomen; non tamen Judæi in illa urbe superstites suas legales caeremonias mutarunt, sed sacerdotum et levitarum aliorumque ministrorum successione servata, quemadmodum in Assyriorum Babyloniorumque captivitatibus, Mosaicam legem in synagogis, prosequis et **16** cæteris conventibus, rigidius observandam inculcabant, Phariseis, legum doctoribus et tribuum principibus omnem conatum adhibentibus ne turbæ, aut Christo nomen darent, aut Romanorum exemplo idolis servirent (f). Qui ergo fieri non potuit ut, secundo labente sæculo, Scythianus Hierosolymam seu Æliam adventans, Judaici populi sacerdotes fuerit aggressus, suis disputationibus probaturus, vetus Testamentum et Mosaicam legem a malo auctore deo duxisse originem; sed cum ab adversariis fuisset superatus, sua disputationis notam delendam, et ipse præstigiatorum artibus usus, alicujus domus lectum, juxta templi ruinam ædificatæ, aut aliquam ex antiquis turribus quæ Titi et Vespasiani excidio superfuerant, dæmonum subsidio, conscendere non tentaverit? Hæc autem inter se pugnare haud intelligo. Maxime cum omnes noverint tertium illum librum quem Scythianus conscripserat, quemque de mysteriis appellavit, legis et prophetarum refutationes continere, eumque calumniis contra sacros veteris Testamenti scriptores abundare. Ut igitur ejusmodi commenta et refutationes in vulgus spargeret, easque populo suaderet confligendo Mosaicam legem a malo spiritu fuisse traditam, illi opus fuit ad Judæam primum proficisci, *ut pestilenti contagione illam regionem afficeret* (g). Nec enim suum nequitie virus effundere potuisset, nisi conventus, conciones disputationesque coram Judæis ipsis habuisset. Sed hunc tantarum blasphemiarum et sacrilegiorum virum fuisse a Deo percussum, et repentino interitu e vivis sublatum, Cyrilli loquendi modus, non tantum hæc verbis prodit: *morbo extincto illo, Dominus sedavit pestilentiam*, sed aliis subsequentibus, quibus narrat Terebinthum Scythianæ improbitatis discipulum auri et sui magistri hæreseon heredem factum, quippe qui in Judæa et Palæstina notus ab horum finibus fuit exclusus, coactus propterea in Persidem transire. Tantum odium igitur et populi horrore discipulus ob magistri necem atque facinora in se concitaverat, ut amplius illic commorari haud permitteretur. Et quidem acerbam fuisse Scythiani necem, etiam Photius (h) affirmat. Non

ne Judæi libere religiosum Mosaicæ legis cultum exerceant. Sed in privatis domibus, circumcissioni, aliisque ritibus operam dabant, legalibus dumtaxat sacrificiis exceptis. Consule nostram Eusebii editionem tom. I, pag. 179 et seqq.

(g) Cyrillus, catech. 6.

(h) Photius: *Ac cum acerba morte magister in Judæa, quo commigraverat, periisset*. Lib. I contra Manichæos, p. 40, apud Christophorum Wolfium.

enim acerba ea mors dici solet quæ a naturali ægritudine corporis causatur, quæque propter membrorum dissolutionem animum a corruptibili carne dividit. Sed talem vocare solemus, quam criminum rei Deo vindice violenter subeunt; vel quam iudices et carnales malefactoribus, poenarum gravitate exhaustis, inferunt, aut inferri jubent. Deum autem Scythianæ necis auctorem fuisse, Cyrilli loquendi modus innuit: *crudelem* deinde atque violentam iis vocibus, *acerba morte*, significatam esse a Photio, verisimile est. Judæorum tandem in Terebinthum odium ut exsulem a Palæstinæ et Judææ finibus abire populorum tumultus et iracundia cogent, ex illius in Persidem fuga plane innotescit. Idcirco credendum est discipulum studuisse saltem ignominie et turpitudinis notam occulere atque delere, et fugam arripiendo et servi conditionem, atque antiquum suum nomen abjiciendo.

5. Nulla vero ratione adduci potest Beausobre ut postremum hoc assertum concedat. Nimirum Terebinthum ad delendam turpitudinis notam, antiquum mutasse nomen, altero Buddæ assumpto. Ut autem facilius lectores in suam trahat opinionem, divitem studiosæ eruditionis suppellectilem, magnificentique verborum construxit apparatus, ut sensim veteres 17 Ecclesiæ PP. in malam fidem adducat, quosque suum opus Gallicæ scriptum percurrere haud pudet, a veritatis tramite recedere faceret. Capite igitur quinto laudati libri prolatis primo in medium variis Terebinthi nominis etymologiis et explicationibus, cam sibi ex lectionibus aridioribus posse censuit, quæ versuti hominis fraudes et dolos aut prorsus dilueret, aut saltem magna ex parte minueret. Acta deinde Archelai episcopi Cascharæ laudat; ex quibus contendit Buddas nomen haud quamquam a Terebintho assumptum fuisse ad populorum odium vindictamque declinandam; sed ex Chaldæorum idiomate illud derivari, idemque apud Persas significare quod apud Græcos Terebinthi vocabulum. Addit duo illa nomina apprimè sibi invicem respondere, quemadmodum hæc alia in sacris litteris reperta: Christus, videlicet, et Messias; Petrus et Cephas, Dorcas et Tabitha. Hocce tamquam mysterium a se explicatum lectoribus suis vendidisset Beausobre. Sed cum Fabricii opus percurreret, in tam profundæ arcane rei intelligentia se novit jam pridem præventum. Quare bisce animadversionibus cum diutius institisset, Terebinthum et Buddam eandem prorsus significationem præ se ferre absque animi hæsitacione affirmavit. Cuius tandem rei, tamquam locupletissimos testes appellat, et clarissimum virum Simonium Assemanum Orientalium linguarum peritissimum et Vaticanæ bibliothecæ præfectum, Bochart Sacræ Geographiæ studiosum scriptorem, Syriacas has voces explicantes, *Bethma*, scilicet, *Boutema* et *Butema*; quæ elementorum aliquam diversitatem quamvis habeant, tamen pro uno eodemque Terebintho, seu Budda, a veteribus fuisse usurpatas crediderunt. Verane an potius fabulosa hæc sint, quæ Beausobre laudato cap. exaggeravit, Orientalium linguarum et vocabulorum studiosi iudicabunt. Nos tamen hisce omnibus plenam adhibere fidem interim non audemus: sed noster animus, ne de incognitis rebus iudicium ferat, suspensus hærens perpendit præcedentem Beausobrianam rerum congeriem repugnancia non carere. Nam vel huic Scythiani servo, seu discipulo, altero Manichæicæ scholæ magistro, credimus Terebinthi fuisse natale nomen, et istud apud quasumque nationes, et Chaldæos etiam, retinere de-

(a) Nos non irrideat lector, cum in percurrentis his nostris Exercitationibus Buddæ vocabulum descriptum offendat, geminata littera *d*; Cyrillum enim Hierosolymitanum, aliosque antiquos scriptores, sumus secuti. Quamvis Beausobre et alii recentiores Buda pro Budda retinuerint.

(b) Cyrillus, catechisi 6, ubi supra.

A buisset; quamvis ab hujus gentis populis, ob idiomatum diversitatem, et elementorum usum, alio sono et vocis flexibilitate enuntietur. Vel dicendum est gravi adductum causa Terebinthum illud mutare oportuisse. Si primum dabit Beausobre, quemadmodum dare deberet, cur, non servata Chaldæorum vocis desinentia, in a videlicet, aut *m*, illud Terebinthi rejecerunt, ut usurparent Butam, aut (a) Budam? Has enim nullam habere affinitatem cum hujus hæretici nativitatibus nomine, radicalia deinde litterarum elementa non servare, quis non videt? Propterea non facile moveor assentiri Beausobrianis dictis, quibus persuadere nititur Assyrios, etiam hominum propria nativitatibus nomina mutare potuisse, et consuevisse. Ratio quidem ex Bochart ab eo adducta, prorsus cadit, cum auctor in sua Sacra Geographia non affirmet duo illa vocabula *Terebinthus* et *Butam*, seu *Budam*, apud Assyrios et Græcos in significatione sibi coherere; sed denotare, et respondere vocabulo Persarum *Buddas*, et usurpari pro Terebintho, impio Manetis præceptore.

B 6. Quamvis tamen Bochart Beausobrianis suffragaretur conjecturis, minime nobis negotium faceret, ut vetustiorum PP. sententias in angulum veluti falsas rejiceremus. Cum enim Cyrillus aperte scripsit: *Ne ex proprio nomine in Perside cognoscatur, Buddam seipsum vocavit, dolosum fraudulentumque Terebinthi studium enuntiavit, quo sua et magistri 18 facinora tegere quæsit.* Hoc ipsum cum ex Cyrilli (b), tum Epiphani dictis Photius (c) confirmavit, dicendo Terebinthum in Persidem profectum, assumpto Buddæ nomine. *Jam enim ejus fama peragata, odium impio viro conciliaverat antequam in eusquam consortium veniret.* Quid plura? Petrus Siculus, qui Manichæorum res gestas diligenter, cum ex aliorum scriptis, tum constanti aliorum fama et traditione edoctus, hactenus dictis suffragatus est. Mirum tamen nobis videtur quod Beausobre in evolendis antiquorum scriptis nec unum saltem invenerit qui affirmaverit Terebinthi vocem a Græcis assumptam ad arborem significandam, ab Assyriis deinde pro Budda, seu Buta interpretari. Quæ causa esset, ut ipse ait, quare hoc postremum nomen Persæ Terebintho imponerent; quasi studiosi hunc hominem vernaculo potius idiomate quam Græco vocitaret. Mirum, inquam, quod nec unus id testatus fuerit. Quapropter ad præsentem quæstionem haud quaquam faciunt tria illa exempla auctacter ex sacris litteris desumpta, in quibus ad unam eandemque personam designandam, voces duæ illæ (spectata idiomatum diversitate) geminari necesse fuit. Ipsi namque sacri scriptores geminationis causam indicarunt, ad quamcumque æquivocationem præcavendam. Et ne quis ab adductis exemplis nos velle abscedere in præsens existimet, ad eas Scripturas novi Testamenti provocamus, in quibus mentio facta est de Christo et Messia, de Petro, et Cephas, de Tabitha et Dorcas. In omnibus enim iis sacri scriptores, et horum interpretes, æconomice formulis usi sunt, ad idiomatum et interpretationum diversitatem indicandam; ne quis in errorem ductus, geminari etiam personas arbitraretur. De Christo quidem et Messia locutus est Joannes scribens (d): *Scio quia venit Messias, qui dicitur Christus;* et clarius in alio textu, idem Joannes, referens verba Andreæ, fratris Simonis Petri, scribit: *Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.* Rursus idem Joannes verba facturus de Petro, et Cephas, habet: *Tu es Simon Bar-Jona, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Atque

(c) Photius, cap. 12, apud Wolfium, pag. 41, narrat, Scythiano mala morte functo, Terebinthum in omnium opprobrium venisse. *Cum in Palæstina et Judæa degens, ac piorum omnium iudicio damnatus opprobrium non ferens, Persidem proficiscitur, assumpto Buddæ nomine.*

(d) Joannis 14, 25. Joannis 1, 41, 42.

tandem sanctus Lucas, in apostolorum Actis (a), ad tollendam quamcumque sermonis ambiguitatem, de Tabitha disserens, hæc habet: *In Joppe autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas.* Innumera quidem alia id genus exempla in Scripturis et apud SS. PP. offendimus, quibus in præsens insistere supervacaneum ducimus, ne in rejiciendis iis quæ ad fucum faciendum Beausobre adducere solet prolixius procedamus. Igitur huic argumento finem daturi, sic claudimus sermonem. Cum igitur inter tot et tam varios antiquos scriptores, nec unus dixerit *Terebinthum*, Græcam vocem, Syriacæ *Buddas* interpretari, plane ignoramus qua licentia Beausobre ad præcedentia exempla ex Scripturis mutuata provocare voluerit, ut vetustos sanctos PP. et scriptores qui de Manichaicis rebus disserunt in malam fidem adduceret, eosque tamquam imposturarum et mendaciorum reos inornderet; at tolerabilia tamen judicari possent quæ in hoc capite hactenus de *Terebintho* scripsit Beausobre (b), si postmodum latiore adhuc viam non sibi aperuisset ad evertenda alia majoris momenti quæ de Manichæis antiquiores scriptores tradidere; vel si omni animi sui studio non conaretur ea religionis Christianæ dogmata abolere, quorum sacris in litteris aperta mentio facta est.

19. Prioris generis ea sunt quæ ibidem scripsit de *Buddæ*, seu *Terebinthi*, disputationibus apud Babyloniam cum Solis sacerdotibus institutis, quarum Cyrillus, Epiphanius, Photius, ceterique mentionem fecerunt. Quando videlicet scelestissimus homo famam et honorem simul sibi nancisci cupiens, se ex muliere virgine natum impudentissime gloriabatur, ut ex Archelai Actis etiam colligitur. Alterius vero generis sunt ea quæ scribit agens de præstigiis et dæmoniaca *Terebinthi* arte, in qua hunc sacrilegum apprime fuisse edoctum jam ipsi ex veterum testimonio intelleximus. Contendit quippe Beausobre nulla ratione adduci posse ut credat malos angelos, sive dæmones, in elementa, homines cæterasque creatas res vim aliquam et potestatem exercere posse: atque ita suis partibus insistens, tamquam ridiculum damnat illum Romanæ Ecclesiæ ritum, quo divina ope implorata, super animatorum corpora, elementa, aliasque res sensu carentes, exorcismos et exsufflationes adhibet et pronuntiat ad dæmones expellendos.

Quod itaque ad prioris generis res spectat, mordicus laudatus criticus negat *Terebinthum*, seu *Buddam* Manichæum, se ex virginis utero, vel latere genitum et natum confingere et prædicare potuisse. Unum enim, ait ipse, ex præcipuis Manichæorum dogmatibus istud erat, Incarnationis divini Verbi mysterium, duarumque naturarum in una persona unionem inficiari, ex ea videlicet ducti ratione, mulierem virginem numquam siue carnali concubitu et viri semine posse silium hominem concipere, et in lucem edere. Ejusmodi commentum (subjicit) altero hujus nominis viro, qui fuit auctor sectæ Gymnosophistarum esse tribuendum, veteres scriptores affirmarunt. Quorum nonnulli etiam illud Simoni Mago ascripserunt. S. Hieronymus tandem, libro contra Jovinianum, expresse hujus imposturæ auctorem facit *Buddam* ludum, ita scribens: *Apud Gymnosophistas Indiæ, quasi per manus hujus opinionis auctoritas traditur, quod Buddam principem eorum e latere suo virgo generavit* (c). Fateor quidem hæc de *Budda* Manichæo a Cyrillo, Epiphanio, Photio aliisque qui Manichæorum gesta scripto consignarunt, non affirmari; eam tamen fabulosam ex utero virginali generationem in Archelai Actis recenseri. Sed quid inde? An ejusmodi narratio continebatur in autographis actis et in vetustioribus exemplaribus illius habitæ

A disputationis? An quisquam usquam gentium id affirmavit? Acta enim illa, etiam suffragantibus doctissimis viris, modo interpretum studio, modo amanuensium oscitantia et ignavia, pluries gravius interpolata et vulnerata fuere; ut vix in præsens, et ne vix quidem, de eorum integritate judicare possimus. Quare mihi facile persuadeo quod si præter *Buddam* Manichæum alium *Indum* nos admittere oporteat, *Gymnosophistarum* sectæ auctorem, imperiti quandoque amanuenses, ex nominis similitudine decepti, fabulosam illam generationem, veluti a *Budda* Manichæo prædicatam, Archelai Actis inseruerint. Nostræ quidem conjecturæ favet aliorum scriptorum silentium, et ipsius Beausobre testimonium. Is enim pene innumeris locis contendit *Cyrillum*, *Epiphanium*, *Photium*, *Petrum Siculum*, cæterosque scriptores, in Manichaicis rebus narrandis, Archelai Actis (quæ apocrypha appellat) instiisse, atque singula in istis contenta, aut summam, aut prolixius in sua scripta traduxisse. Cum igitur, eodem Beausobre auctore, nullus alius scriptor Archelai posterior, de fabulosa hac generatione, tamquam a *Budda* Manichæo prædicata, ullum prorsus verbum fecerit, necessum erit judicare, neque in autographis Archelai scriptis, nec in vetustioribus horum exemplaribus, tum contineri; vel si continebatur, eam tamquam spurium additamentum rejecisse.

Quamquam tamen *Buddas* ille de quo agimus forte fabulam illam 20 de sui generatione non confinxerit et in vulgus sparserit, nihilominus sine audaciæ nota inficiari haud possumus hunc Manichæorum alterum principem cum Solis sacerdotibus et Persarum eruditus viris disputationes habere voluisse. *Cyrillus* namque, postquam hujus e *Palæstinæ* finibus fugam nominis mutationem, atque in *Persidem* transitum descripsit, statim subdidit (d): *Verum illic habuit adversarios sacerdotes Solis, et, multis sermonibus concertationibusque commotis, redarguebatur. Demum cum esset comprehendendus, profugit ad quamdam viduam.* Photius quoque cum dixisset hunc *Versipellem* nullum fructum ex mutato nomine percepiisse, et cum ex operibus et ex doctrina iis qui ipsum prius ignorabant notus evasisset, a viris apud *Persas* eruditus qui non pie quidem sentiebant, sed meliorem tamen eo circa omnia sententiam tuebantur, confutatus et expulsus est.

8. De quibus autem rebus *Buddas* cum Persarum sacerdotibus, quæstiones disputationesque haberit, non mihi judicandum sentio, ne temeritatis nota inuratur. Rem tamen diligentius Beausobre perquirere nisus est, et aliquod discrimen offendens inter Archelai scribendi modum et Epiphanii dicendi rationem, horum testimonium cum facile sine ulla repugnantia nota conciliare potuisset, neglexit; et præcedentem suæ critices methodum secutus, *Zoroastriis* et Persarum de duobus principiis, vel uno tantum, animarumque ex corporibus in corpora transmigratione systemata laudatos PP. minime intellexisse contendit, ut ipse probaturus, in altera Historiæ parte sibi reservasse affirmat. Concludit denique, ex Archelai testimonio, hunc non dixisse disputationem *Buddam* inter et Persarum sacerdotes, sive sapientes, ad duorum principiorum existentiam pertinuisse, sed potius respexisse ad bellum ab adversariis potestatibus contra Deum factum. Nos vero si sedulo hæc perpendamus, an non affirmare cogemur Beausobre nugis dumtaxat delectari? Si enim habita disputatio, auctore Archelao, fuit circa bellum quod adversi principes, vel potestates, ante externam rerum emolitionem Deo fecerunt, jamjam *Buddas* duo æterna principia inter se repugnantia audacius propugnabat, ut affirmavit Epiphanius (e). Propterea, quale discrimen inesse in utriusque auctoris loquendi modo

(a) Actorum ix, 36, 40.

(b) Beausobre, cap. 5, lib. 1 Hist. Manichæorum, pag. 62.

(c) S. Hieronymus, lib. 1 contra Jovinianum pag.

345.

(d) *Cyrillus Hierosolymitanus*, ubi supra. Photius; in superioribus laudatus.

(e) Epiphanius, hæresi 66.

dicemus, cum utraque oratio eundem prorsus scopum attingat, ea dumtaxat verborum diversitate admissa, ut Archelaus (a) prolixius, pressius autem seu strictius, Epiphanius disputationem descripserit? Photius tandem asseverat (b) dumtaxat Buddam et Solis sacerdotes disputasse, hosque rectius quam ille Manichæus sentiret disseruisse. Et quidem suis disputationibus nullum prorsus discipulum sibi acquisivisse, si viduam illam amicam excipiamus, dolis malisque artibus deceptam, apud quam hospitio excipiebatur, jam ex Archelai narratione innotescit. Qui deinde addidit: *Mane primo ascendit solarium quoddam excelsum, ubi nomina quædam cepit invocare, quæ nobis Turbo dixit solos septem electos didicisse.* Quid vero Buddam post suum in solarium ascensum fecerit, quidve, Deo vindictam agente, eidem contigerit, statim subdidit Archelaus. *Um ergo (ait) ascendisset, ritus nescio cujus vel artificii gratia, solus autem ascendit, ne inde ab aliquo convinci posset.... Hæc eo cogitante, justissimus Deus sub terras eum detrudi per spiritum jussit.*

Narrationem ejusmodi multis de causis labare affirmat Beausobre. Nam ubi Archelaus dixit Buddam quædam invocasse nomina, Cyrillus ab ipso recedens, *dæmones aereos* substituit, et eos quos Manichæi in suis sacrificiis seu conventibus, ut interpretatur (c) Christophorus Wolfius, invocare consueverunt. Post hæc animadvertit Beausobre neque convenire 21 Græcos scriptores in recensendis ritibus a Budda adhibitis, cum Archelaus dixerit dumtaxat *solarium ascendisse, ad quædam nomina invocanda*; et Epiphanius contendat eos ritus magicos fuisse ut præternaturale aliquid signum patraret, ad suorum adversariorum ora ocludenda. Archelaus concludit denique *spiritum a Deo jussum fuisse ut Buddam e solarium in terram detruderet, quem spiritum Epiphanius angelum appellavit; et Cedrenus, quasi huic tragicæ scenæ præfuisse, angelum describit aggredientem nefarium Terebintum, ut repente præcipitem dejiceret.* Labare ergo hæc omnia certo sibi Beausobre persuadet, cum nemini innotescere potuerint absque revelatione. Ad tollendas porro has antiquas contra hæreticos præjudicatas opiniones, studium suum convertit Beausobre, et sibi quasi sublanditur posse sapientioribus animadversionibus uti, pro rerum veritate cognoscenda, insistendo dumtaxat Archelai narrationi, quam *simplicem, naturalem, atque innocentem* appellat. Cujus generis prior animadversio ea est: Buddam, videlicet, primo mane solarium domus ascendisse, ut Deum oraret, et solus quidem ascendit (ait) ut divinis mandatis obtemperaret, quibus dictum est, ut orantes ab oculis et hominum frequentia fugiamus. Altera animadversio spectat ad Manichæicum orandi ritum, a Zoroastris institutionibus derivatum, quo sectatores jubentur vultibus ad Orientem conversis orare, sibi confingentes ignem illum in sole conspectum, cum thronum, tum divinam præsentiam significare (d). Tertio animadvertit Orientis populus orationum causa domorum tecta consuevisse ascendere, ut colligitur de Petro in Joppen orante (e), et de Esther domus superiora ascendente, cum secreto aliquid facere recogitaret. Lepide quidem Beausobre! Sed haud intelligo qua ratione sive licentia tria illa prædicare nitatur, tamquam Scripturarum dictis conformia, et iis ritibus consona quos antiqui catholici, et sacri viri in eorum precibus adhibebant. In abscondito quidem orare oportet, ad vanam nimirum gloriam præcavendam, eamque sibi animi attentionem conciliandam quæ maxime

necessaria est ut cordis motus cogitationesque cohibeantur ne extra Deum vagentur. At orationis scopum sibi tum proposuisse Buddam quis arbitrabitur? Aut saltem eo in proposito divinis mandatis obsequi voluisse, quis umquam confliget? Jam aderant sacerdotes Solis, quos tamquam sibi adversarios (utpote ab eorum disputationibus superatus) in concionem vocaverat, ut præstigiis suarum testes adessent. Accedit deinde Manichæorum palmare dogma fuisse, lucem, et solem ipsum, non tamquam Dei summi sedem et thronum intueri, sed eum veluti verum Deum adorare, ut inter cæteros SS. PP. summus pontifex Leo primus variis in locis testatus est, expressè de Manichæis Romæ deprehensis orientem solem adorantibus disserens *qui se reflectebant, et curvatis cervicibus, in honorem se splendidi orbis inclinabant.* Istud autem fieri partim ignorantia vitio, partim paganitatis spiritu, S. P. dolens arbitratus est, subjiciens: *Quia etsi quidam forte Creatorem potius pulchri luminis quam ipsum lumen, quod est creatura, venerari intenderent, tamen ejusmodi officiorum ritum nihil differre a gentilium supersticioso cultu paucis demonstrat, subdens: Abjiciatur ergo a consuetudine fidelium damnanda perversitas, nec honor uni Deo debitus eorum ritibus qui creaturis deservit miscetur.* Hæc autem dixisse et scripsisse Leonem, ut quosdam Romanæ Ecclesiæ Christianos a pravis Manichæorum institutis deceptos ab ejusmodi orandi ritu amoveret, jam totus illius sermonis textus patet. Sed Manichæos soli atque sideribus, quemadmodum pagani, quamvis alio principio ductos, 22 cultum adhibuisse, innumeris argumentis constat. Legimus deinde S. Petrum in Joppen circa horam sextam, non ad solis ortum, ascendisse in superiora. At nullibi constat domus tectum conscendisse. Et Scriptura de oratione reginæ Esther verba faciens, dumtaxat testatur *eam in cinere et stercore stans, corpus suum jejunii humiliaisse, omnia loca in quibus antea letabatur crinium laceratione implevisse, et semper ad Dominum conversa dixisse: Adjuva me solitariam, et cujus præter te nullus est auxiliator alius (f).* Ubinam ergo invenit Pricæus, a Beausobre laudatus, reginam Esther in sui palatii planitiem se recipere consuevisse, ad secretiora forte Judaicæ religionis exercitia agenda? Id quidem ex Danielis historia quasi obscure colligimus; quod forte dissimulavit Beausobre, ne suo se jugulo premeret. De propheta autem Domini sacer textus narrat quemadmodum, tribus diebus horis statutis, *ingressus domum suam, et fenestris apertis in camaculo suo contra Jerusalem flectebat genua sua, et adorabat (g).* Qui sane agendi modus ad templum potius Hierosolymis constructum, quam ad Orientem Danielem orantem respicere voluisse significat. Beausobre ergo nulla ratione prohibere poterit quin arbitremur S. Petrum in Joppen, apud Simonem diversantem, sexta diei hora domus superiora ascendisse, ut vultu ad Hierosolymitanum templum converso Deum oraret.

9. Ist hæc tamen prætereamus. Quæ quamvis quoddam virus præ se ferant, quo sensim hæretici catholicorum pietate corrumpere student, nobisque negotium facessant in iis quæ ad sanctissimos Christum et cæremonias pertinent; quas vel subvertere ipsi heterodoxi nituntur, aut saltem eas non ab apostolorum institutionibus et divinis quandoque mandatis derivari, sed ab hominum voluntate, et arbitrio, et a diversarum regionum usu populorumque consuetudine potius pendere conflingunt; tanti tamen momenti haud sunt, ut veræ religionis dogmata aut

(a) Archelaus, in Actis disputationis, pag. 97.

(b) Photius, ubi supra, apud Christophorum Wolfium, p. 42 et seqq.

(c) Christophorus Wolfius, in notis ad lib. 1 Photii contra Manichæos.

(d) S. Leo Magnus, serm. 7 de Nativitate, cap. 4: *De talibus institutis etiam illa generatur impietas, ut*

sol inchoatione diurnæ lucis exurgens a quibusdam insipientioribus de locis eminentioribus adoratur. Consule etiam epist. 15, ad Turribium Asturic., cap. 11.

(e) Act. Apost. x, 32.

(f) Lib. Esther xiv, 1 et seqq.

(g) Dem. vi, 40.

deiciant, aut in apertum contemptum adducant, potissimum si sacrorum pastorum auctoritatem in ecclesiasticis ritibus ut cæremoniis præscribendis non offendant (a). Nobis itaque gravius dolendum fuit quod Beausobrianum ingenium multiplex et tortuosum in iis etiam moveatur quæ expresse in sacris litteris tradita sunt, et apertam suam infidelitatem multis calumniis circumseptam in aliorum animum quærat insinuare, præmissa consueto vanæ et fallacis eruditionis apparatu; ut improvidum quandoque lectorem, qui novitatibus potius quam pietate delectatur, demulceat, illicitis et laqueis perstrictum devinciatur. Cujus generis quidem censeri debent cætera omnia quæ in fine illius capituli subdit, Terebinthi, seu Buddæ Manichæi historiam ex Græcis (b) Latinisque PP. ad exitum perducturus. Hujus itaque hæretici res gestas subtilius inquirens, tamquam probabile autumat, et vendit magorum superscriptionibus ea de causa imbutum fuisse, quia e Babylouiorum gente derivatum, cujus philosophi angelos non tamquam deos, sed tamquam Divinitatis ministros, venerari consueverant; ea nimirum ducit persuasionem, quod inter ipsos quædam servato ordine anni diebus mensibusque præessent, quemadmodum et elementis et rebus omnibus quæ in hac vita hominibus contingere solent. Et quasi quod catholica Ecclesia ab hac Babyloniensium et Persarum superstitione sacrum cum festorum dierum, tum divinorum officiorum ritum atque ordinem haurire potuerit, audacius affirmat eas gentes suos angelos tamquam sequestres mediatoresque interpellare consuevisse, quemadmodum recentiores catholici, singulis anni diebus, de aliquo sancto in quotidianis officiis et liturgiis faciunt mentionem. Preces autem ejusmodi veneficia et magicos cantus a Mahometanis appellari asseverat. Post tantam tamen nugarum et falsitatum suppellectilem, idem Beausobre se hæere suspensum ait ut angelorum nomina, seu cælorum intelligentias, ob quamdam disciplinam arcani, non nisi Manichæorum electis, qui longe septenarium numerum excedebant, fuisse revelata, ut Turbo coram Archelao Cascharæ episcopo, se sistens confessus est. Etenim Augustinus, qui hujus sectæ quondam dumtaxat fuit auditor, cujusdam amatorii cantici meminit, in quo *æones* inveniuntur conscripti. Quare mihi videtur non sibi constare Beausobre, qui nunc contemnens vel haud animadvertens ea quæ de Terebinthi, Buddæ, id est Babyloniensium et Persarum superstitionis institutis, mox scripserat, contendit Manichæos non invocasse angelos, quamvis istis honorem et laudes adhibuissent; et Cyrillum taxat quod angelos cum *dæmonibus* confuderit; postulando Manichæos, quod aereos dæmones terram inter et lunæ spatium interclusos invocaverint. Hos autem non invocari, sed prorsus abominari affirmat, Turbonis confessione adductus (c), qui dixit Manetem præcepisse suis sectatoribus ut sumpto cibo capita oleo exorcizato inungerent, invocatis, seu prolatiis, quibusdam nominibus, mysteria falsè illius religionis significantibus; quorum nominum cognitio, solis *septem*, id est septuaginta, electis reservaverat. Oleum deinde hocce exorcizatum juxta Græcam et Latinam versionem *fascinatam* Tillemontius appellatum voluit. Quare Beausobre hisce duabus vocibus iusiustus subdit: Si exorcizatum pro fascinato sumi debet, quid dicendum erit

(a) Rituum diversitas quæ ab apostolorum institutis derivata non sit Rom. PP. et conciliorum auctoritate fuit proscripta. Novissime id innotescit, cum ex Constitutionibus Benedicti XIV summi pontificis, tum ex ejus Operibus typis mandatis. Porro de hac rituum diversitate verba facit in tribus libris de Missæ Sacrificio, et in aliis de Synodiis, quos lector magnæ eruditionis cupidus lustrare poterit.

(b) Beausobre, lib. I Historiæ Manichæorum, cap. 5.

(c) Præcepit electis suis, cum desinerent manducantes

A de tot tantisque Romanæ Ecclesiæ ritibus et cæremoniis? Itaque concludit: Si ergo Manichæi exorcismos supra oleum proferebant, antequam eo uterentur, jam innotescit Manichæos ab ea ridicula opinione fuisse præventos, demones elementa et corpora vexare posse, quæ opinio cum admodum in Ecclesia prævaluerit, supplicationibus et exorcismis utitur ad eos expellendos.

10. Hisce tandem omnibus nos insistere sedulo oportet, ad eripiendas fallacias, falsas criminationes, irrisionesque, quibus et catholicæ Ecclesiæ sycephanta Beausobre insectari ausus est. Is ergo imprimis hæreticorum *æones* cum angelis atque dæmonibus confundit; quorum *æonum* architecti fuerunt Simon Magus, hæreticorum princeps, Montanus, Menandriani, Saturniliani, Cerinthiani, Carpocratiani, Valentiniani, alique, ex Marco Ægyptio derivati; qui veterum poetarum et ethnicorum ludo instructi, fabulose *æonum* existentiam et exercitum commenti sunt, quos pro arbitratu variis nominibus deinde donarunt, ob diversa munera quibus fungi confligebant somniantes. Sed longe alia fuit veterum ethnicorum doctrina. Nam quamvis fidei illustratione carerent, tamen Hesiodus (d) omnium primus, Deum inter, supremum locum habentem, et homines in infimo positos, quosdam interjectos spiritus immortales, ratione et intelligentia quadam præditos, exstare cognovit, quos *dæmones*, sive *genios*, 24 appellavit; hosque angelos nos nominamus. Luculentissime præterea de dæmonibus Plato fecit mentionem, et potissimum in Timæo, quos orbibus illigatos, immo orbis ipsos ac stellas quasi deos inferiores arbitratur: secundum quos *dæmones*, alios generatione propagatos infimosque describit. Qui cum natura sua dissolubiles sint et mortales, suprema tamen voluntate Dei, quæ natura fortior est, immortales erunt et æterni. Ab his autem animalia esse procreata; immo et corpora ipsa, in quæ humanas ipse animas infudit, asseverat. Platoni suffragatur ejus interpres Alcinoüs, Hostanes magus, Orphæus, Thales, Pythagoras alique, qui revera dæmones, seu angelos, sine ulla prorsus dubitatione exstare affirmarunt; quamvis de eorum natura et proprietatibus aliter ac aliter fuerint ratioeinati. Ad alterum systema de *æonum* existentia hætenus omnibus scriptoribus tamquam fabulosum commentum inextricabile apparuit. Hosque etiam apud eorundem architectos aliquid commune habere cum iis substantiis quas angelos, seu dæmones, appellamus, nulla certa ratione adhuc exploratum est. Non ergo Augustinus de amatorio illo Manichæorum cantico faciens mentionem, in quo *æones* descripti inveniuntur, angelos, seu dæmones, indicari credidit: sed optime horum hæreticorum fraudes novit, falsas illas intelligentias in sideribus et orbibus affixas confingentium. Qui cum superstitionis persuasionem ducerentur, totam hominis vitam ex siderum, elementorum, seu *æonum*, pendere affectionibus, horum influxus sibi propitiari posse, mentiebantur, aut saltem mutari quandoque, si iisdem supplicaretur; quando, videlicet, ex erratico eorum motu, vel stabili permanentia, malignis quibusdam aspectibus nocerent. Noster Leo Magnus variis in locis, cum Manichæos, tum Priscillianistas, horum mendaciorum propugnatores, exagitat, ita eos perstringens: *Quid autem est sol, vel quid est luna, nisi visibiles creaturæ,*

orarent, et mitterent oleum super caput exorcizatum, invocatis nominibus plurimis ad confirmationem fidei hujus. Nomina autem mihi non manifestavit; soli enim illi septem utuntur his nominibus. Acta disp. Archelai, edita Romæ a clariss. viro Zaccagnolo.

(d) Hesiodus, I Oper.

Iti quidem dæmones facti sunt Jovis magni consilio, Boni, terrestres, custodes mortalium hominum. Qui observant justa et prava opera. Aerem induti, passim euntes per terram, Opum largitores, atque hoc præmium regale sortiti sunt

et corporeæ lucis elementa? Quorum unum majoris claritatis, et aliud minoris est luminis (a). Deinde diurna tempora a nocturnis distinguens, diversas qualitates, non vitæ gradus iis inesse suadet, cum priusquam luminaria et sidera fierent, tres dies sine solis cursu, et noctes sine lunæ siderumque ministerio præcessissent. Quare ergo quarta die omnium Creator ea condiderit, hisce subsequentibus verbis indicat. Ut nimirum essent ad hominum utilitatem: *Ut rationale animal, nec in distinctione mensium, nec in recursu annorum, nec in dinumeratione temporum falleretur; cum per inæqualium horarum impares moras, et dissimilium ortuum signa manifesta, et annos sol concluderet, et luna menses renovaret.*

11. At si mihi nunc liceret diutius in expendendis antiquorum Babylonensium et Persarum philosophorum superstitionibus immorari, qui singulis horis, diebus et annorum mensibus, varias æonum conjunctiones affixas esse contendebant, a quibus hominum fata pendere mentiebantur, quos deinde sibi opitulari et propitiari dicebantur; jam facilius demonstrare possem, nullam prorsus cum nostris ritibus habere similitudinem et affinitatem. Quis enim sibi persuadet *Belial* cum *Deo* convenire, et *idolum* (b) habere aliquam cum veritate affinitatem et similitudinem? Idolum quippe purum putumque figmentum est, a mendacio quidem adinventum ad rationales substantias decipiendas. Idcirco si, auctore Leone, divinarum Scripturarum interprete sapientissimo, divina omnipotentia factum est ut ad nostram utilitatem sidera cæteraque celestis militiæ signa, sensu et vita carentia, servato æonum, mensium et annorum ordine, quem sacræ etiam litteræ veteris Testamenti potissimum expresse- runt, temporum successiones distinguerent; jam so- lam divinam virtutem et providentiam laudare oportet, quæ talia signa ad nostram scientiam, institutionem **25** et beneficium condere voluerit. Cæterum cum cælorum aspirationes, acris immutationes, siderum, vel æonum, ascensiones, descensiones, cursus, gradus, retrogradationes, ortus et interitus, necessario omnino efficiantur, et a mortua natura deriventur; quæ laus, qui honor, vel cultus rationabiliter iis adhiberi poterit? Nihil ergo supersticiosius, nihil magis veritati contrarium, quam vana et fallax cum ethnicorum, tum veterum hæreticorum philosophia, qua, cum mirabilia in orbe contingentia intuerentur, æonum affectibus deputabant. Et propterea variis nominibus excogitatis ad eos invocandos, etiam in sacræ mysteriis sibi propitiari posse stulte arbitrabantur. Quemadmodum de Montano et Cataphrygis, hæresum auctoribus, inter cæteros scripsit Augustinus (c); qui, loco sacræ baptismatis expiationis et regenerationis, immundo lavacro suos assecias abluabant, tot æonum nominibus recitatis, quot in integro anni circulo contineri somniabant. Hunc autem, Montanum videlicet, octingentos septuaginta æones, quos singulos proprio nomine vocitabat, excogitasse, ex libello synodico intelligimus. Catholicorum autem rituum et festorum institutio, quam affinitatem et similitudinem cum hisce fabulosis figmentis habere potest? An non catholica Ecclesia in festorum ordine distribuendo, in officiis et liturgiis recitandis, spectata temporum diversitate et mysteriorum dignitate, quæ solemnem cultu ob divinam institutionem celebrari debent, Deo optimo maximo laudes persolvit? Soli Deo quidem in offi-

(a) S. Leo Magnus, serm. 26, qui est 7 de Nativitate. Item serm. 82, de oct. Apost. et epist. 15, c. 12-14.

(b) S. Hieronymus, tom. IV edit. Rom. factæ a cl. Pamelio, ad cap. 42 lib. XII Commentariorum in Isaiam.

(c) Augustinus, libro de Hæresibus, et tom. VI, lib. contra epistolam fundamenti cap. 3. Libellus synodicus apud Concil. collectores, tom. I pag. 615.

(d) Consule concil. Illiberitanum cum notis Ferdi-

ciis, liturgiis cæterisque, cum publicis, tum privatis, supplicationibus, servitutis cultum impendant catholici, et ad eum preces, voces et corda dirigunt. Unde ergo colligit Beausobre quod quotidiani catholicorum religionis ritus cum Babylonensium, Persarum et magorum superstitionis cæremoniis in quibusdam comparari possint? At similitudinem forte, vel affinitatem, in eo consistere arbitrabitur, quod Romana Ecclesia, quosdam anniversarios festos quibusdam temporum diebus consecraverit, quos deinde sanctoribus ritibus et cæremoniis agendos esse præcepit? Vel quia singulis anni diebus, recurrente natali alicujus viri, sanctitate, doctrina, martyrio, virginitate celeberrimi, horum insigniora et probata virtutum facinora, in fidelium mentes revocare consuevit, tum ad divinam laudem persolvendam, tum ad imitationis studium in iis excitandum? In his ergo nihil prorsus inveniri posse quod Persarum, Babylonensium et magorum superstitionis solemnitatibus et fabulosis ritibus in æonum et siderum cultu adhibitis respondeat, certissimum est. Quare si cum alio homine præter Beausobre in præsens mihi esset agendum, professione videlicet gentili, atheo, vel *epicureo*, qui nec Scripturis sacræ, nec divinis mandatis insisteret, utique ad solas rationes ex lumine naturali mutuatas provocarem, ut Romanæ Ecclesiæ rituum sanctitatem, dignitatem et præstantiam, explicarem. Sed cum istud negotium ad Christianum, sed acatholicum, virum pertineat, qui præter Scripturarum veteris Testamenti auctoritatem, in quibus de aliis atque aliis statutis anni solemnitatibus et institutionibus perspicua mentio facta est, etiam evangelica novi Testamenti mandata admittere debet; simulque ea omnia mysteria profiteri quæ ad Jesu Christi conceptionem, nativitatem, circumcisionem, miracula, passionem, mortem, resurrectionem, et id genus alia referuntur; idcirco stultissimam personam Beausobre in iis recensendis agere voluisse intelligo, qui lautissime in Persarum et Babylonensium fabulis ludens, imperitis nimiumque credulis lectoribus, de Romana Ecclesia laud pie et sapienter sentientibus, toto sui studii conatu illudere et fucum facere contenderit.

12. Atque (ut ad cætera redeam) idem Beausobre non meminit dæmones sacræ etiam evangelicæ dictis, angelos appellari? Spiritus quidem illos qui, cum diabolo per superbiam e divina gratia exidentes, ad **26** æternos ignis cruciatus fuerunt damnati, Christus apud Mattheum angelos appellat; et Scripturæ ipsæ, aliis in locis, angelos malos, dæmonum nomine indicant. Non mirum igitur si Cyrillus asserat Terribinimum, seu Buddam, in sui præsidium *aeræ dæmones* advocasse. Cujus tamen testimonium etiam Turbonis confessioni cohæret, qui exsecraturus Manichæorum ritus dixit hos post acceptum cibum et potum *oleo exorcizato* capita inungere consuevisse. *Exorcizati* enim nomine oleum magice effascinatum intelligere oportet; quo videlicet necromantici uti solent, in advocandis sibi in præsidium malis spiritibus, a quibus opem assequuntur, cum per præstigias aliquid contra naturæ ordinem facere pertentant (d). Non ergo Tillemontio, docto viro, in crimen verti poterat quod pro *exorcizato fascinatam* interpretari voluerit. Novit quippe Ecclesiasticæ Historiæ scriptor antiquos (e) magos carcos, lucernas, aquam, oleum, aliasque res *fascinatas* adhibere consuevisse, non ad

nandi Mendocæ, tom. I Concil. pag. m. 1237, ad can. 34.

(e) De his magorum artibus videsis Tertullianum, lib. de Anim. c. 37; Lactan., lib. II Divin. Instit. cap. 1; Plin., lib. xxx cap. 2; Ciceronem, orat. in Vatinius; Horatium, lib. I, satira 8, de Canidæ et Saganæ veneficiis; Philostratum in Vita Apollonii; Divum Aug., in Respon. ad 3 quæst. Simpliciani, lib. II.

expellendos, sed evocandos spiritus, ut ab his præsidia et opem obtinerent, et ad futurorum scientiam comparandam. De simili magorum arte, Plinio auctore, verba fecit Osthanes, qui hujus varias species describens, dixit quod ex aqua, ex sphaeris, ex aere, ex stellis, lucernis, ac pelvibus, securibusque, et nullis aliis modis, divina promittebant. Quare satis probabile est Manichæos, in hac arte peritissimos, oleo incantationibus profanato uti voluisse, ad malignos spiritus evocandos. Denique Tillemontii interpretationi minime repugnare arbitramur vocem illam quam in Turbonis confessione offendimus, *exorcisatum* nimirum. Turbonem enim uti oportuit loquendi formula quam Manes, cuius gesta recenset, adhibebat, qui sacras et naturales res nefariis ritibus profanatas exorcismos forte appellabat, ut magis perspicue suo loco videbimus. In his tandem sic potestatis atque explicatis longius laborare quisque supervacaneum arbitrabitur, cum majoris ponderis illa supersint eripienda, quibus vel affirmat *exorcismos* dignos esse ut irrisionibus (a) ludantur, nec sibi umquam persuaderi posse malignos spiritus, seu dæmones, vim habere elementa et corpora vexandi. Quid ita? Ut Beausobre professione Christianus, licet catholicus, in evangelicis Scripturis versatus, de rebus a Christo Domino gestis, et ab apostolis descriptis optime instructus, audeat negare cum exorcismorum virtutem et efficaciam in dæmonibus expellendis, tum ipsorum dæmonum vim et furorem in animantia et sensu carentia exercenda? Quid est aliud, nisi credere, Matthæum, Marcum, atque Lucam fabulatos esse, vel cum dixeret Jesum e corporibus dæmonia verbo ejecisse, vel cum duos homines Gerasenos Christo occurrentes descriperunt, qui de monumentis exeuntes dæmonia habebant, quique tam sævi erant, ut nemo possit transire per viam illam (b). Vexari deinde ab immundis spiritibus homines haud possunt, et Evangelistæ absque ulla verborum ambiguitate narrant oblatum fuisse Christo hominem cæcum et mutum: *Et ejecto demone locutus est mutus?* Si vero tandem his aliisque similibus Christi gestis in Beausobriana mente revocatis adhuc ipse suspensus hæreret, nec fidem adhiberet, in medium illud afferrem quod S. Lucas recensuit de illo patrefamilias qui ad Christum attulit filium suum habentem spiritum 27 mutum, qui, ubicumque eum apprehendebat, allidebat illum, et spumabat, et stridebat dentibus, et arecebat. An non ad Christi Domini presentiam et imperium malignus ille spiritus *elatus in terram volutabatur spumans?* Quibus diris violentisque motibus, cum filius usque a primis infantæ diebus agitaretur, frequenter vexatum *in ignem et in aquas misit, ut eum perderet?* Si ergo hisce aliisque certis argumentis quæ Beausobre objicere possumus non acquiescat, nec sibi persuadere velit Terebinthum, seu Buddam, a dæmone in terram projectum et agitatam interiisse, quid nobis negotii cum homine furente, rationis experte, qui duntaxat pro animi impetu de religionis rebus ratiocinatur? Quod si tandem hos similesque effectus, quos nunc aliquando etiam conspicimus, a furoris vel manie morbis causari arbitrabitur, quid ineptius? Nugatorius prorsus esset evangelistarum sermo, quo Christus suæ vocis imperio dixit: *Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, et amplius non intres in eum.* Non absimilis esset illa alia immundorum spirituum Synagogæ viros torquentium exclamatio: *Quid nobis et tibi, Filii Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos.* Vel hæc alia eorumdem spirituum Christo facta supplicatio: *Si ejicias nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.* Qui tandem, audita statim ea Domini voce: *Ite, exeuntes*

Abierunt in porcos, et ecce impetu abii totus gregis præceps in mare, et mortui sunt in aquis. Ejusmodi sane loquendi formulas nullum prorsus habere posse respectum ad furoris, manie, vel alios quoscumque morbos, nos experientia docet. Nam morbi sanantur, nec ita efficiuntur, ut de uno in aliud corpus vitali progressionem migrare possint. Ipsos numquam audivimus exclamantes, voces emittentes, vel rogantes; sed ipsi infirmi dumtaxat, qui a morbis corripiuntur, ægritudinum vim et dolores sentientes, in mœstitæ voces et ululatus erumpunt, expositos ut medelam et levamen ipsis adhibeamus.

Hanc quidem Christi Domini in malis spiritibus ex hominum corporibus expellendis virtutem et potestatem Judaicus populus admirabatur. Quamquam revera non defuissent nequissimi calumniatores qui contenderent eum veneficiis et præstigiis uti in dæmonibus expellendis; tamen inficiari haud potuerunt, elementa et corpora a malis spiritibus quandoque vexari. Eam tamen calumniam: *In Belzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia* (c), una cum calumniatoribus coercuit subjiciens: *Si ego autem in Belzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi judices vestri.* Quo loquendi modo indicatam est potestatem energumens exorcizandi factam fuisse nonnullis aliis synagogæ filiis, qui potam testari poterant, non præstigiis, sed Christi nomine et omnipotentis Dei virtute et digito dæmonia ejecisse. Et quidem ad rem nostram mirifice facere videtur ea quæ de Joanne Christum alloquente Marcus narravit: *Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos, et prohibuimus eum.* Verum ne Joannes et cæteri apostoli et discipuli sibi persuaderent exorcizandi potestatem et exorcismorum vim ab humana pendere virtute, statim præcepit ne illum prohiberent, et subdidit: *Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me.* Veniat nunc igitur irrisor Beausobre, et secum agitet unde exorcismorum virtus derivetur, quidve in se contineant exorcismi, quibus tandem data fuerit exorcizandi potestas, et deinde eludat si potest sacrum illum ritum quem semper, tamquam a Filio Dei acceptum, catholica Romana Ecclesia retinuit. Et quidem exorcismorum vis et efficacia a Jesu nomine derivari, satis superque ex Scripturis sacris exploratum est. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum, in quo nos salvos fieri oporteat, quam illud. Potissimum cum illius invocatione omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum. Non ergo mirum si eo nomine in exorcismis invocato, tale præsidium auctoritatemque sacri Ecclesiæ ministri 28 assequantur, ut, procul amandatis ab energumensorum corporibus, malignis dæmonum spiritibus, homines qui dire prius vexabantur in posterum quemadmodum Magdalena, a qua Jesus *septem dæmonia* (d) ejecerat, nulla prorsus molestia aut diabolico furore torqueantur. Cum deinde vero ad exorcismorum naturam sive rationem animum convertitur, quid isti sint, quidve in se contineant illico intelligimus. Nec enim ejus generis esse possunt, ut cum veneficis incantationibus aliquid commune habere videantur. Cum potius ad effascinationes evertendas ab ipso Deo fuerint instituti. Quare nimis subdole et maligne Beausobre ratiocinatur, sacros hos divinosque ritus superstitionis incantationibus æquiparando. Quod vero oratio juvenilis conjuncta spiritus etiam cæteris nequiores ejicere valeat, Christus ipse fassus est; quando videlicet a quibusdam rogatus cur oblatum dæmoniacum ejus discipuli non liberaverint, ipsis respondit: *Genus hoc dæmoniorum non ejicitur nisi in oratione et jejunio.* Videat ergo Beausobre, atque tandem intelligat, quid

(a) Beausobre, Hist. Manichæorum tom. I, lib. I, cap. 5, pag. 62 et seqq.

(b) Passim evangelistæ testantur homines ab immundis spiritibus vexari, ut constat ex Matth. vii,

16, 31; Marc. i, 24 et seqq; Lucæ viii, 28 et seqq.

(c) Matth. vii, 32; Lucæ ix, 19 et seqq., et xi, 15 et seqq.; Marci ix, 16.

(d) Marci ix, 37; Lucæ ix, 49; Lucæ vii, 2.

de hac potestate Ecclesiam ministris facta dicere oportet? Jesu Christi quidem sacerdotes, et evangelistae, legis sacros ministros supra daemona auctoritatem et virtutem consecutos esse, Lucas, Matthaeus et Marcus evangelistae luculentissime testati sunt. Dixerunt impiis quod Christus missurus apostolos ad praedicandum Evangelium, dedit ipsis *virtutem et potestatem super omnia daemona* (a). Rursus de aliis septuaginta duobus discipulis, quos binos miserat ante faciem suam in omnem civitatem et locum quo ipse erat venturus, legitur quod ab eorum ministerio reversi, sine ulla animi simulatione et verborum ambage dixerunt: *Domine, etiam daemona subjiciuntur nobis in nomine tuo*. Quod si Beausobre sola ritandi male dicendique libidine ductus, Ecclesiastica divinaque jura pervertens, contenderet forte virtutem et potestatem de qua agimus, apostolos dumtaxat et Christi discipulos comitatum esse ad ethnicorum religionis exitium, et Judaeorum perfidiam incredulitatemque vincendam, minime ejus dictis acquiescere possemus. Etenim latius exploratum est hanc potestatem in daemones fugandos perpetuo in Ecclesia fore duraturam, eamque a bonis et malis ministris aequae posse exerceri. Hujus rei praclarum existat testimonium apud Lucam; cum Christus, videlicet, malos Ecclesiae ministros judicaturus, istis haud quaquam meritum et gloriae coronam rependet, quavis dicturi sint: *Domine, nomine in nomine tuo daemona ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus*? Quia de Jesu hominum Salvatore optime mereri non possunt, qui virtute et ministerii potestate utentes, bonis moribus Christo Jesu se conformare non quaerunt. At de exorcismorum virtute in daemone expellendis cum satis dictum esse quisquis intelligat, haud difficile prorsus erit benevolo catholico lectori persuadere Buddam, seu Teribinthum, nequissimum praestigiatorem, a daemone agitato atque percussum, crudelem subisse mortem, et repente ex praesentis lucis usura fuisse sublatum.

Ejusmodi denique malam mortem Beausobre palam indicatur (b), et circulariter verba adhibens, hunc Buddam cum alio quodam hujus nominis viro, Manetis pseudoapostolo et discipulo, toto sui animi conatu confundere ausus est. Propterea liberalior factus cum eo, diuturniorem vitam ei elargitur, ejus dies ad illud tempus usque perducens, quo Manes in impietatibus celebrior huc illucque duodecim falsorum suorum dogmatum annuntiatores discurrentes miserat, ad evangelicam Christi Domini doctrinam evertendam. Quod sane studiosum commentum si veritatis speciem dumtaxat habere censeremus, jamjam praesens hujus nostri laboris opus foret inutile; nec labaret solum, sed prorsus concideret; et Beausobriani assentatores, qui hactenus Manichaeae historiae ab acatholico viro conscriptae plauserunt, sibi nunc quod riderent magis esset, quam ut lamentarentur, cum incassum tot tantasque haereticas et nugatorias fabulas, quibus laudata historia referta est, evorteret et eripere voluissemus. Interim vero nemo mihi irascatur, si ad eripiendas praecedentes Beausobrianas ineptias veterum SS. PP. testimonia non adhibuerim, ut inde lectoribus magis innotesceret sacrarum Scripturarum textus non aliam subire interpretationem, nec violenter distorti possent, ad significanda quaedam morborum genera, in humorum, spirituum nervorumque pugna atque conflictu consistentium, quos morbo non nisi per similitudinem veteres medicinae periti daemones appellarunt. Si istud enim argumenti genus ad huc in praesens evellimus, multum operis

nos impendere oporteret, et quasi extra nostrum concertandi ordinem vagari viderentur. Non enim pro suis studiis et partibus unum solum vetustum catholicam Ecclesiam scriptorem Beausobre nobis objecit, aut objicere potuit. Optime intelligens Graecae Latinosque Ecclesiae PP. simul consensisse in mos laudatis Scripturarum textibus explicandis, qui pariter ordinis exorcistarum vim potestatemque in daemones expellendos, et asseruerunt, et summis laudibus ornarunt. Igitor non erat opus ad traditionem, sacrarum Scripturarum interpretationem, provocare. Sed ne SS. PP. auctoritatem negligere videamur, in praesens sancti Leonis Magni unum alterumque testimonium subjicere non pigebit, potissimum cum ad hujus S. pontificis catholicam et apostolicam sedis doctoris scripta illustranda nostrum studium dirigere intendamus. Is itaque praecedentia SS. Matthaei, Lucae et Marci verba explicaturus, ea de daemone spiritibus sine ulla prorsus sermonis ambiguitate verborumque involucri interpretatur, saevitiam illam expendens qua obsessorum corpora torqueri solent simulque illud imperium significans quo fugari solet, potissimum cum exorcistarum orationes (c) jejunio conjunguntur. Quare septimi mensis indicens jejunium, ut studiosos a fidelibus celebraretur vocat. Nam (ait) in omni agone certaminis Christiani nullius continentiae plurimum valet; ita ut quidam saevissimorum spirituum daemones qui ab obsessis corporibus nullis exorcismantium fugantur imperiis, sola jejuniorum et orationum virtute pellantur, dicens Dominus: *Hoc genus daemoneum non ejicitur, nisi in jejunio et oratione*. Grata est Deo et terribilis diabolo jejunantis oratio (d). Sed praeter hanc potestatem Ecclesiae ministris factam pro ejiciendis ex obsessorum corporibus daemone spiritibus, alterius quoque exorcismorum generis meminit, quos sacerdotes alique sacri ministri adhibere solent ad catechumenorum sanctificationem, antequam baptismatis expiatione mudentur; ut nimirum horum animae a diabolica potestate eripiantur. Epistola ergo ad episcopos Siciliae sic scribit: *His itaque, fratres charissimi, tot ac tantis existentibus documentis, quibus, omni ambiguitate submota, evidenter agnoscitis in baptizandis electis, qui, secundum apostolicam regulam, et exorcismis scrutandi, et jejunio sanctificandi, et frequentibus sunt praedicationibus imbuendi, duo tantum tempora, Pascha et Pentecosten esse servanda*. Animadvertat, quaeso, Beausobre exorcismorum ritum non ab alio fonte quam a Scripturis et apostolorum regula derivari, ut hic innuere voluit noster sanctissimus pontifex, et ante eum affirmavit S. Siricius papa, in epistola ad Himerium Tarraconensem, et deinde carpat et mordet, si potest, Romanae Ecclesiae consuetudinem, et sacrarum ministrorum auctoritatem in exorcismis proferendis, hominumque corporibus et animabus e daemone potestate liberandis. At novam 30 congressionem cum Beausobre sequenti capite jam instituamus (e). Relictis interim quamplurimis aliis nugis, vel fatibus ejusdem conjecturis, quae ad ecclesiasticam quam conscribere historiam intendimus nulla ratione possunt pertinere.

CAPUT IV.

De Manete et praecipuis ejus dogmatibus. Nova adhuc Beausobriana commenta deleguntur et occurrunt.

Quemadmodum Beausobre in describendis Scythianis et Teribinthii rebus et moribus nugari voluerit, et in utriusque Ecclesiae Graecae et Latinae PP. audaciam stylium strinxerit, sacras etiam Scripturas ad pravam aut violentam interpretationem distor-

(a) Matthaei x, 1; Marci iii, 16; Lucae vi, 13, et ix, 1; Lucae vii, 22.

(b) Beausobre, tom. I, p. 4; cap. II, pag. 63.

(c) Matthaei xvii, 20; Marci ix, 28.

(d) S. Leo Magnus, epist. ad episcopos per Sici-

liam constitutos, capite 6, et sermo 81.

(e) Videsis August., lib. ii de Nup. et Concupiscentia cap. 29, et cap. Sedis apostolicae, Celestini attributa, cap. 9.

quando, satis explicatum arbitror superiori capite. In quo etiam ea referre consilium habueram quæ ad Manetis personam, patriam, parentes, doctrinam et errores pertinere videntur. At cum cognovissem illius capitis summam, ob varia Beausobriana argumenta, quorum plurima vix, ac ne vix quidem, ad auctoris institutum scribendæque historiæ scopum spectabant, nimium excrevisse, quæque quandoque nostris lectoribus in hisce lustrandis negotium facessere potuissent; idcirco ne præsens hæc nostra concertandi methodus confusionem pareret, separatim hoc loco de Manete solo verba facere æquius et prudentius existimavimus. In quod sane consilium confirmati fuimus, cum in percurrendis duobus Beausobrianis capitibus, sexto, videlicet, et septimo, talia tamque multa offendimus, quibus si singillatim occurrere vellemus, nostram hæc scribendi, disputandique rationem pene in immensum protraheremus. Quapropter nostri instituti rationem sequentes, ea dumtaxat discutienda et refellenda nobis proposuimus, quæ aut SS. PP. traditionem deieciunt, aut sacros catholice Ecclesiæ ritus et dogmata, magna cum animarum periculis, lædunt et evertunt. Nunc itaque sermonem primo auspiciaturi a sexto (a) illo capite, cui sequentem titulum apponit Beausobre: *Examen historiæ Manetis ante suam hæresim*, in quo Græcorum pariter et Latinorum testimonia proposuit, non ut isdem insistat, sed, quemadmodum de Scythiano et Terebintho præcedentibus capitibus jam fecerat, auctores mordeat et exagitat, horumque testimonia suis ineptis commentariis refellenda esse contendat.

1. De Manetis Persæ hæretici itaque natali anno hujusque genuino nomine nunc agere incipiens, doctissimo viro amico nostro Simonio Assemano (*Tem. I, pag. 393*) subscribit, qui Edessenorum Chronicum secutus, in sua Orientali Bibliotheca hæc habet: *Anno quingentesimo quinquagesimo primo natus est Manes; qui annus, juxta Græcorum æram, Christi anno bis centesimo quadragesimo respondet. Cujus quidem Edesseni Chronici testimonium, Beausobre alio Eutychiei dicto confirmari posse jam pridem arbitrabatur, in quo legitur: Manetem sub Gordiani imperio apparuisse in orbem. Gordianus porro (ait) anno Christi 238 imperator renuntiatus est, et in eoque permansit ad annum 244. At diligentem scriptorem, qualem se esse jactat Beausobre, Gordianos inter distinguere oportebat. Seniores enim imperium sibi in Africa usurparunt, dum Maximinus cum Germanis bellum gerebat. Qui deinde non multo post precepti, Balbinus et Pupienus cum Gordiano Juniore anno uno ambo imperium tenuerunt. Illi a militibus trucidati sunt anno 238. Hoc anno autem, Gordianus filius vel nepos illius 31 Gordiani in Africa occisi, habenas imperii obtinuit, et reportatis pluribus victoriis contra Persas, jussu Philippi, sexto elapso anno oppressus est. (b) Eutychiei Alexandrini ergo historiam diligentiori examine subjiciens Beausobre, hæud de Manetis natali anno ibi verba fieri reprehendit, sed de hujus jam evulgata hæresi, ob quam supplicio fuerat affectus. Hujus examinis occasione animadvertendum censuit Eutychieum in turpe anacronismum fuisse lapsum, quod Varanis I Persarum Regis et Hormisdæ filii, regnum anno tertio Gordiani imperii statuere voluerit, quæ narratio evidenter falsitatem præsefert. (c) Abulpharagius enim Syrorum scriptor (ait) Varanem I regnare cepisse quando Probus imperator renuntiatus, anno videlicet 276. At Abulpharagium hallucinari Beausobre animadvertere oportebat, cum ex chronicorum accuratissimis tabulis, (d) a cl. Dionysio Petavio editis, Varanes I regnum obtinuerit post Hormisdæ in-*

teritum, anno videlicet 275, et ille qui Persis dominari cepit quando Probus imperator renuntiatus fuit, Varanes II appellabatur, regnumque illud ab anno 275 ad annum 293 occupavit. Levisima tamen cum sint hæc, iis insistere supervacaneum ducimus. Notare tamen juvat Syrorum scriptoribus ad quos Beausobre semper provocare intendit indubitata fidem non esse adhibendam.

2. Origine autem Persam Manetem fuisse, omnes veteres scriptores, auctore Assemano, dixerunt. Num vero in Babyloniorum vel Chaldeorum provincia natalem obtinuerit, æque certum non apparet. Babylonium hunc fecit S. Ephræm; et Archelaus, in Mesopotamia episcopus, in habita cum eo disputatione, genere fuisse Chaldeum non obscure significavit. Sed hisce scriptoribus Suidam atque Cedronum refragatos esse Beausobre annotavit. Qui communi persuasioni non insistentes, aliam originem, Brachmanorum videlicet, ei tribuere voluerunt; quod nomen a rege quodam ita appellato regio illa, quæ Oceanum versus se extendit, assecuta est; quamque homines plurimum religionis et philosophiæ studiis addicti inhabitaverunt, ut Cellarius in Commentariis ad Ptolomæum fecit mentionem. Brachmanos denique ab Abrahamo derivari, recentiores quidam, novitatum cultores, et ratiocinandi libidine ducti, fabulosis commentis suadere conati sunt. Qui præterea illius nominis etymologiam explicantes *Brachma* vocabulum, pro homine in omnium rerum notitia apprime versato interpretari voluerunt. Nugatoria ergo esse isthæc argumentationis genera, jam plene norunt qui nonnisi solidioribus rationibus innixi, de rerum veritate disputare sunt assueti. Sed homini ingenium habenti ad flagendum semper paratum hæud convenire quis arbitrabitur? Potissimum cum in eo studio et industria ipse Beausobre versetur, ut ad auctores, inter se semper repugnantes, provocet, ut sensim ad scopum sibi præfixum perveniat; quo videlicet, omni studio suadere conatur historicis rebus a veteribus traditis atque conscriptis nullam fidem prorsus adhibendam esse. Sed hæc cum omnibus nota esse possint, ad institutum pergamus. Ad ea videlicet quæ fabulari videtur, cum de patrio et natali hæretici nomine Beausobre disserere sibi proponit. Corbicium (ait) Latini scriptores eum appellari, Græci Cubricum, sed ab utriusque Augustinus, libro de Hæresibus, vel sui amanuensis oscitantia abcedens, Urbicum nominavit. At tria isthæc nomina, veluti corrupta a vocabulo *Carcubio*, forte Manetis patria, in Babyloniorum aut Chaldeorum regione posita, derivari, sine auctore ratiocinatur Beausobre. Qui potissimum id suaderi posse contendit, quod prioris illæ vocis, *Corbicus* et *Cubricus*, Orientalium vocabulorum deinentiam aut sonum minime habere intelligamus. Varias pro hac opinione subjicit conjecturas. Quæ non altera sibi suppeditari arbitratur ex urbe 32 *Caroub*, sive *Carcub*, cujus meminit Assemanus de Orientalium rebus scribens (e) ex quo patrio loco, illa vocabula *Corbicus* et *Cubricus* originem duxisse sibi suadet, cum omnia radicalia elementa in iis asserventur. Alteram conjecturam petit ex fabuloso præbyterii gradu, quo Manetem apud Christianos insignitum fuisse credit. Quo officio cum is fungeretur (ait) in Ahvaz, seu Khvaz, principem locum cujusdam parvæ provinciæ, cui Chaldæi antiquitus dominabantur, et tum præbyteri, et episcopi non assumebantur nisi ex civitatibus aut territorii saltem in quibus sacra ministeria obire debebant, ut mirum et familiæ ex qua originem habebant instituta et mores iis quibus præesse debebant immotescerent, idcirco Manetem in laudata provincia natalem habuisse concludit. Ex qua conjectura sequentem infert consecutionem. Cum

(a) Beausobre, loco superius laudato, pag. 65 et seqq.

(b) Eutychieus Alexandrinus, in Chronico.

(c) Abulpharagius, Dynas. pag. 83.

(d) Pet. Rationar. temporum tom. III pag. 146 Venet. editionis.

(e) Asseman. Biblioth. Orient. tom. III p. 105. 744.

igitur illa provincia Abvaz, in suo districtu sitam seu constructam habeat urbem quamdam Carcoub, sive Carcub appellatam, inde concludi potest hæreticum ex patrio nomine Carcubium appellatum.

3. Hæc quæ ad evertendam veterem traditionem et ad novam quamdam ecclesiasticæ disciplinæ formam inducendam pertinent, ac Beausobre confinxit, non tantum labant, sed prorsus corruunt, si ad ejus deserendi rationem attendamus. Imprimis ergo *Carcubii* nomen, quod antiquis fuit incognitum, cum derivetur a loco vel urbe in qua Manes diem natalem habuit, jam commune esse potest omnibus illius loci et urbis habitatoribus. Cur itaque Maneti proprium esse potuit? cur veteres eo uti potuerit ad singularem hunc hæreticum hominem designandum? Id forte contingere potuit quia Manetis avi aut avi eam urbem Carcubium construxere; vel talem tantamque famam in patriæ honorem ad insigniora facinora assecuti fuere, ut a patrio solo agnomen obtinerent; quemadmodum de Antenore, de Romulo, de Constantino, de Adriano Ællo, de Antinoe, aliisque viris factum esse intelligimus? Sed ita ratiocinari, illud studium vetat ab hæretico adhibitum, quo videlicet defuncta vidua, quæ eum in filium et hæredem adoptaverat, natale nomen rejicere curavit, alio honorificentiore sibi assumpto. Et quidem *Cubrici* nomen probrosum aliquid significare, vel servilem conditionem importasse, conveniunt omnes scriptores, quibus suffragatur Christophorus Wolfius, Gatakerus, Menagius, et cæteri ex recentioribus. Qui aiunt *Domesticæ fortunæ ne sibi vituperii notam inureret, in Manem mutavit*. Si patriæ igitur *Cubrici* nomen, non servitutis fuisset, numquam illud mutasset, ut Wolfius ratiocinari videtur in notis ad Photii Historiam contra Manichæos conscriptam. Taceo (inquit) nomen servile homini libero dedecus quidem, non autem servitatem conciliare posse. Interim mireris (subjicit) hominem servile nomen cum altero non minus tali permutasse. *Manes* enim apud Græcos saltem, *servitutis* erat nomen, id quod Gatakerus, l. 1. et Menagius, ad Diogenem Laertium, p. 215, de veterum locis tam manifestum fecerunt, ut dubitare nefas sit. Græcis itaque *Manetis* nomen, æque probrum et servitatem innuebat ac illud *Cubrici*. Quamvis *Manes*, Persica lingua, hominem disertum et in disputando strenuum significaverit, ut veteres scriptores tradiderunt. Contra vero Græci, illud nomen ad innuendum hominem furiosum dumtaxat assumebant, ut docent Cyrillus (a) Hierosolymitanus, Epiphanius, Titus Bostrensis, et alii, qui de eo nomine disseruerunt. Verum hos carpit et mordet Beausobre, tamquam de ineptis et nugatoris animadversionibus auctores; et deinde in Epiphanium potissimum invehitur, quod scripserit divina Providentia fuisse dispositum quod hæreticus sibi furoris nomen assumeret, ut Græci nimirum, qui ab eo nomine abhorrebant, ab iis erroribus se præservarent immunes quos Manes docuerat. At male de Providentiæ dispositionibus (b) (subjicit) Epiphanium cogitare aut ratiocinatum fuisse Manichæus reponere posset. Cum jam illud consilium et dispositiones quæ ipse Epiphanius jactat irrita fecerit Græcorum illa multitudo quæ ab hujus hæreseos illicitis detenta fuit. Quis vero sine gravi sui animi commotione, ad hanc pravam et impiam Beausobrianam censuram animadvertere poterit? An divinæ Providentiæ consilium et dispositiones humanis mentibus necessitate imponunt, ut horum malitia non conetur se ab iis subtrahere, et quam sæpissime eas valeat frustrari? Primis eniã parentibus lignum vitium in originali innocentie munimen et mortis præservativum datum fuit, mortem quidem, tamquam cunctium terribilium, exhorrescere debuissent ipsi

A parentes. Quid vero? Gulæ illecebris et serpentis suggestionibus decepti, mortis horrore excusso, vitium fructum temerario ausu arriperunt, indeque comederunt. Præterea, ut et alia exempla ex divinis litteris desumpta missa faciamus, nonne divina Providentia dispositum est ut carceres, vincula, cruces, tortores, nomina et proprietates horrores plenas obtinerent, ad justitiæ jura servanda, et reipublicæ munimen, et tranquillitatem habendam? Ut nimirum pœnarum timore correpti homines, facinora præcaverent, ne ad illa mala aubeunda cogèrentur? Si nemo ergo (nisi sacrilegus) respondere posset Deum minus sapienti sua providentia disposuisse ut primis parentibus mors, quam horum natura maxime perhorrescebat, comminaretur, ut eos videlicet a vitii cibi esu et cupiditate etiam averteret; si insipientes dumtaxat affirmarent tot tantaque pœnarum genera male ad criminorum vindictam fuisse adinventâ, et sanctis-iniis legibus stabilitâ, jam non video quæ fronte Beausobre Epiphanium taxare et irridere poterit, quia scripsit divina Providentia fuisse dispositum ut Manes nomen horrore et plentia sibi assumeret, ut a Græcis videlicet ejus hæresis abominaretur. Potuit quidem nomen illud horrorem quemdam meritare in Græcorum animis, quemadmodum mors, carceres, vincula, flagella, cruces, cædes, atque tortores. Sed Græci ipsi, qui aliunde pravis Manichæicæ philosophiæ principis erant imbuti, et sensus illlecebris et impudicitii maxime delectabantur, facile excusso omni horrore, qui ab ejusmodi inquinamenti præservare eos potuisset, nefandæ illius sectæ instituta profiteri voluerunt. Cæteras hujus nominis etymologias a Beausobre ibi descriptas referre interim supervacaneum ducimus (b); consulat tamen lector § 5 hujus capituli.

4. Ad Manetis autem sacerdotium quod attinet, indicia hæc inus id a Gregorio Abulpharagio, sine ullo auctore affirmari. At non video quantum fidem ei adhibere possimus potissimum cum Manetem, quasi tamquam unum ex catholicæ Ecclesiæ Doctoribus primum ibi describat, qui et sacros scripturarum libros docuit, et interpretatus est; quique cum Judæis, magis ethniscisque disputare assuetus, a fide tandem *desciscens, seipsum Messiam nominavit*. Porro si ad hoc Abulpharagii (c) testimonium animadvertamus, illud ad veræ criticæ regulas *reducendo*, varia occurrunt quæ falsitatis indicia præferre videntur. Mitto imprimis quod nullus ex tertiæ et quarti sæculi Patribus atque scriptoribus de ejusmodi Manichæicis gestis illiusque sacerdotii verba fecerit, ne in crimen vertatur quod negativa argumenta adhibuerim, ad infirmendam positivam Syri scriptoris assertionem; quamvis Beausobre similibus indicii ratiocinando fere semper utatur. At silentio oculera hæc non possum Cyrilli Hierosolymitani potissimum agendi rationem; qui sua in catechesi, graviora describens Manetis facinora, hoc nec leviter indicavit; quod facere hæc prætermisisset, si hæreticus militiæ clericali et sacerdotio primum ascriptus in horrendum illud et immane 34 sacrilegium lapsus fuisset. Istud quippe illuminandis hominibus, tamquam summe execrandum objecisset. Nisi suspicari vellemus hominis sacerdotium Cyrillum latuisse, aut saltem illud dissimulare voluisse, ne cæteros sacros presbyteros horumque ordinem in invidiam et contemptum apud quosdam gentiles et Judæos Hierosolymis tum commorantes adduceret. At confingamus Cyrillum hæc uti voluisse œconomia, ut sacerdotali honori consuleret. An ergo idem de cæteris scriptoribus erit affirmandum qui Manichæicas res describere? Commentum apage. Etenim illi omnes, qui de Xenaiâ (d), Severo Sozopolitano, Petro Apamiensi,

(a) Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 6; Epiphanius, hæresi 66; Titus Bostrensis, in libris contra Manichæos conscriptis.

(b) De aliis atque hujus nominis etymologiis agit

Beausobre 1 parte, cap. 6, pag. 70 et seqq.

(c) Abulpharagius Dynas.

(d) Vide Acta Constant. concilii sub Agapeto R. P. et Menna patriarcha, tom. V, Concil. Generalium.

Zoara et Isacio Persa verba fecerunt, minime horum sacerdotum et clericalem ordinem retulerunt, arbitrati nullum inde detrimentum, aut infamiam dedecus Sacerdotio Christi posse obvenire, si summo odio habendos affirmabant qui, gravioribus criminibus et hæreseos labe polluti, cum a sacerdotii sanctitate, tum a sacrorum ministeriorum institutis turpissime recedentes, seque et divina mysteria nefariis criminibus labefecerunt. Quis porro ignorat Manichæorum sectam, sub Acephalorum nomine sexto Ecclesiæ sæculo delitescentem, Cæsarum et imperatorum Orientis præsidia sibi comparare nisi fuisse, ut facilius nimirum et sensim ecclesiastici viri a nuptiis et matrimonio mulieres averterent, easque nefandis sacrilegisque impudiciis corrumpere atque labefacerent? Acta porro Constantinopolitanæ synodi sub Agapeto Rom. pontifice et Menna patriarcha Constantinopolitano, Hormisdæ papæ epistolæ, et alia quamplurima monumenta, quæ ibi legenda occurrunt, perspicue produnt sub Acephalorum nomine, sexto currente Ecclesiæ sæculo, Manichæos primas Orientis sedes obtinuisse, huc illucque prava hujus sectæ dogmata et instituta propagasse, ut ipsi opportunius, temporum ratione servata, demonstrabimus.

Si itaque concilii PP. atque antiqui scriptores, nec occulere nisi sunt, neque dissimularunt sacerdotium, vel alios clericales ordines, quibus aliqui ex Manichæorum secta fuerunt insigniti; si deinde etiam qui ad concilium (a) Gangrense convenere, minime silentio prætermiserunt sacerdotalem ordinem et monachalem professionem Eustathii Sebasteni in Armenia episcopi, qui quarto Ecclesiæ sæculo, paulo antequam Nicænum cogeretur concilium, omne studium adhibuit ad Manichæicam sectam et hujus instituta propaganda; plane haud video cur tot inter tantosque scriptores, qui de Manete disseruerunt, solus Gregorius Abulpharagius sacerdotio eum initiatum fuisse asseveret. Igitur potius probabile arbitramur Manetem se esse presbyterum simulasse, nec veritum fuisse sacrilego et temerario ausu mimice presbyterorum munia exercere. Ita ratiocinari fas esse arbitramur, ea ducti conjectura, quod si sine necessaria Spiritus Domini missione, se Jesu Christi apostolum atque Paraclitum confingere non reformidavit. Ut nimirum falsis iis nominibus atque muneribus apud simpliciores viros atque mulieres auctoritatem sibi nancisceretur, qua facilius decepti, ei fidem omnem atque obedientiam præstarent. Hanc porro ei minime adhibuissent, si religionis munera et ministeria eum obire non cognovissent.

Quantum denique infirma atque falsa sit conjectura illa, cui Beausobre insistit, ut patriam et Manetis presbyteratum suadeat, nemo non videt. Quinimmo eum verba atque signa vendere iis certo persuasum erit, qui in sacræ ecclesiasticæ historiæ lectione versati, apprime noverunt primis Ecclesiæ sæculis, quibus catholicam religionem propagare oportebat, presbyteros atque episcopos vix assumptos fuisse ex iis locis vel regionibus, in quibus diem natalem habuerunt; sed ab apostolis eorumque 35 successoribus eo; sacris ordinibus fuisse insignitos, atque ad exteras nationes eos missos fuisse, quorum mores et probatæ disciplinæ instituta satis superque innotuerunt, ut nos ipsi cum Eusebio Cæsariensi in alio adornato opere locis pene innumeris abunde demonstravimus.

5. Atque ut ad cæteras significationes accedamus

(a) Vide tom. II Conciliorum pag. 423.

(b) Metaphoricis insistit PP. loquendi formulis, in quibus de Manete sermo est, ut inde colligat genuinam istius nominis significationem. Sed Beausobre ita disserendo nugari voluisse, mea sententia est. Cum PP. iis vocabulis, mores, falsa dogmata, pravæ agendi rationes ab hæretico adhibitas, potius indicere

quas Manetis nomini, spectato Persarum et Syrorum idiomate, et diverso PP. loquendi modo, convenire Beausobre contendit, quidquid ex aliorum opinionibus retulit, paucis expedire conabimur. Illud enim *vas, instrumentum et habitum* significare ex Epiphano, Archelao et Euphræmio Syro asseverat. At quis non intelligit laudatos PP. potius ad Manichæorum morum proprietates quam ad genuinam illius vocis significationem alludere voluisse? Rationabilis quidem *vas nequitia, et Antichristi instrumentum*, Archelaus eum appellat, Scripturarum phrasas et S. Pauli potissimum loquendi modum secutus, qui Evangelii et catholicæ legis subversores cum *vasa et nequitia instrumenta*, tum *Antichristos* declarat, quæ nomina ipsi dumtaxat convenire, morum proprietate spectata, perspicuum est. Pari ratione diaboli forma et veste indutum fuisse Manetem, idem S. Euphræm, ab Assemano laudatus, explicat, scribens: *Manetem diabolus tamquam propria induit veste, ut eo velut instrumento suo abuteretur, suaque per ipsum promeret oracula* (b). Cum itaque ejusmodi proprietates omnibus hæreticis Christi Evangelium subvertentibus conveniant, nescio plane cur eas ex solo Manetis nomine derivari contendat; alias cujusque falsæ sectæ auctores Manetes appellare oporteret, et quia diaboli *vasa et instrumenta* sunt, eosdemque diabolus propria induit veste, ut per eos sua promat oracula. Capiti post hæc Cyrillum Hierosolymitanum, qui eam *Manetis* vocem ad sermonem significandum a Persis adhiberi censuit; cujus quidem sermonis eloquentiam haud sibi convenire idem Manes in epistola ad Marcellum affirmat. Tamquam ineptam deinde et jocularem Pearsonis animadversionem rejicit, qui, rabbinorum interpretationem secutus, *Manem* a *man* derivari opinatur, quod *hæreticum* hominem indicare habet. Sed nomen cui infamiam et dedecus nota erat annexa, quodque falsarum sectarum omnibus auctoribus erat commune, quis confingere potest, potissimum cum illud nomen non ab alio quam a se ipso sibi impositum fuisse inveniamus? Non est igitur verisimile quod *Curbicii* vocabulum, servitutem significans, studiosè reliquerit, ut aliud quod, si non majorem, æqualem saltem turpitudinem et infamiam præseferbat adoptaret, quale ex Pearsonis opinione istud *Manetis* foret; quamvis contendat *To Manes* primitus titulum potius quam nomen *aliquod fuisse ab Hebræo min, quod significat hæreticum* (c).

Sed illud nomen *mani* aliter a Persis interpretari, auctor est Thomas Hyde, probans eo *pictorem* denotari (d). Eandem opinionem, ait Beausobre, secutus est Wolfius, scribens *Thomæ Hyde etymologia, quam c. 21, pag. 280, de religione veterum Persarum, asserit, ex linguæ Persicæ fundo. Is enim rejecta Epiphanii etymologia, Manetem mani proprie dictum esse testatur, quod apud Persas pictoris habeat rationem.*

6. Quæ tamen hactenus de illius nominis etymologiis et significationibus prophanter annotavimus, quasi dedecus et ignominiam huic homini asserere quis arbitrat, si cum cæteris quæ de hoc *Manes* vocabulo subjecti statim non conferamus. Usserii itaque Armacani opinionem in medium 36 profert, qui, quodam Severi Sulpicii (e) testimonio insistens, quemdam Israelitarum regem Manem fuisse appellatum affirmat, qui tamen Il Regum libro Manahem et a LXX interpretibus Manem dictus legitur, quas voces, duabus illis aliis *Paracliti et consolatoris* respondere sibi suadet. Simplicem et naturalem hanc esse illius vocis *Manes* originem, Beausobre assever-

voluerit.

(c) Alb. Fab. Bibliotheca Græca tom. V, pag. 281.

(d) Hyd.: *Manes Persa in eorum libris dictus Manis, pictor, nam talis fuit professione sua.*

(e) Severus Sulpicius, Hist. Sac. lib. 1, 49. Usser. Annual. tom. 1, anno 3055, pag. 82. Il Regum xv, 14, 16.

rat; et cum eam cæteris honorabiliorē crediderit, non tantum omnibus aliis præferri oportere arbitrans est; sed præterea omnes nodos et difficultates quas in ea offendit se solvere paratum exhibet, ut sensim quoque suis lectoribus eam suadeat. Laudatos igitur nodos et difficultates solvere et eripere aggrediens, primo verisimilius putat, ex *Manæm*, *Manem* posse efformari, spectato potissimum Orientalium loquendi modo et usu. Quarum quidem vocum litteram postremam *m* a Græcis prætermitti cum consuetum sit, idcirco eas in *Manes* verterunt, quemadmodum *Buddam* in *Buddas* eos fecisse exploratum est. Priori huic conjecturæ Augustinum suffragari confingit, cum in libro de Hæresibus hæreticum de quo agimus *Manin*, non *Manem*, appellat, Latinorum usum secutus, qui Græcorum *e* in *i* commutatim volunt. Augustinum (a) quoque hanc regulam servare fuisse assuetum, exemplo Adimanti probat. Non enim *Adamantum*, sed Latine *Adimantum* scribendum censuit. Quemadmodum Theodoretus *Manens*, et non *Manes*, scribere voluit. Cui Suidas quidem suffragari visus est dicens, in genitivo casu, *Manentis*. Quod argumento esse debet in nominativo *Manens* esse legendum. Jam vero Beausobre (b) sibi blandiri et æssentari videtur, quod illius vocis *Manes* genitivam invenerit originem, hancque explicaverit. Idcirco gradum facere festinat ad illam aliam vocem *Manichæus*, qua non solum hujus discipuli suum hæresens parentem vocitare consueverunt, sed innumerebilibus fere scriptorum copia illud idem vocabulum usurpavit. Postremæ quoque huic voci eandem originis derivationem esse assignandam, ex Chaldaico vocabulo *Manahem* affirmat. Neque inter utrumque nomen aliud discrimen admittendum esse statuit, nisi illud quod ex diversis pronuntiandi modis et humanæ linguæ flexibilitatibus et motibus oriri solet, ut ex Pagnino, Junio, Tremellio probari posse contendit. Hi namque diversis litterarum elementis usi, *Manahem* et *Manachem* aliter et aliter scribunt atque pronuntiant, cum Græci ipsi, laudatis vocibus novas litteras addere volentes, *Manichæum* efformarunt.

7. Bene vero an male ista conjecta sint, Græcæ et Orientalium linguarum periti diligentius poterunt judicare. Nos interim Beausobrianae fabulandi rationi nequaquam subscribere possumus. Nam cum nomina sint quedam ornatum rerum notæ, horum originem et proprietates exprimentes, jamjam istæ prorsus delentur, aut saltem mutantur ex litterarum additione, harumque pro singulorum hominum arbitrata subductione. Quare mihi videtur Ciceronem ejusmodi abutum a nimia et vehemēti hominum philosophandi libidine ortum eripere aut saltem carpere voluisse, cum scripsit: *Quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen quod non possis, una littera mutata, explicare unde dictum sit* (c). Quid ergo in præsens nobis judicandum erit de tot tantisque litterarum mutationibus additionibusque quas in his nominibus deprehendimus, quæ Beausobre congestit, ut vocis *Manes* originem et proprietates designaret? Sed ultro dato quod ejus disserendi modus nec nugatorius, nec fabulosus dici debeat, quid inde? Jam *Manes* erit honoris nomen, quod in Scripturis veteris Testamenti eo vocabulo Israelitarum quidam rex fuerit appellatus? An non in eodem Testamento honorificum et maxime laudandum fuit Judæ nomen? Tamen si novum Testamentum consulamus, nefarium, proditorem, sacrilegum et multorum malorum fontem fuisse unum hominem reperiemus, qui Christi

A fuerat discipulus, et Judas appellabatur? An igitur et iste regalem obtinuit originem, ipsique debebatur Israelitarum sceptrum. Figmentum apage. Verum cum in his diutius immorari vitio dari possit innumera pene exempla missa facimus, quæ fortius Beausobre perstringerent, ejusque ineptas conjecturas everterent. Quid vero de *Paracleti* nomine, quod temere sibi *Manes* assumpsit dicendum sit, jamjam ex Leone M. aliisque explicabimus, ut cæteras falsas Beausobre conjecturas abundantius refellamus.

8. De Manetis dogmatibus in præsens agere incipientes, illud potissimum nos referre oportet quod cæteris aliis fundamenta suppeditat, supra quod tota illa sacrilegiorum et fabularum machina ab impiissimo illo architecto fuerat constructa. Atque imprimis illud blasphemiae portentum nobis objicitur, in quod *Manes* erupit, statim ac nefarium suam hæresim in vulgus spargere cepit. Sacrilega jactantia ergo de divina sibi data virtute gloriabatur; atque ad superni Numinis potentiam ostentandam et auctoritatem, et ad populorum fidem venerationemque sibi conciliandam. *Christi se nunc gerere formam ostendere conabatur; nunc ipsum Paracletum se esse prædicabat*. Hocce postremum in dubium Beausobre revocat; et, aliorum testimonio convictus, quamquam non audeat inficiari Manetem (d) *Paracletum* et consolatorem fuisse dictum, eam tamen denominationem potius obtinuisse contendit a vidua illa quæ in filium et hæredem *Manem* adoptaverat, quæque, data primum eidem libertate, tamquam suæ viduitatis et senectutis consolatorem voluit eundem habere. Nec enim se arbitrari posse affirmat, mundum hominesque tam stolidos fuisse, ut huic crasso artificio fidem adhiberent, eoque decipi voluisse. Igitur magis rationi consentaneum videtur quod, servi conditione per suam benefactricem mutata, ejus nomini syllabam aliquam addere voluisset, ut novus quasi homo factus, propter libertatem, *Manahem* deinceps eum appellaverit. Quod nomen vidè honorabile fuisse, testimonio D. Assemani (e) probare contendit, qui *Maanus* nomen tum Syris, tum Arabibus regibus familiare fuisse scribit. At fabulosus hisce conjecturis Eusebium Cæsariensem adversari, Beausobre (tom. I lib. 1, c. 6) aut prorsus dissimulavit, aut animadvertere noluit. Is namque, qui res a Manete gestas non ex Cyrillo Hierosolymitano, non ex Epiphania mutare potuit, utpote istis scriptoribus antiquior, sed ex vetustioribus monumentis in Ecclesiarum scriniis asservatis, ut in sua præfatione testatur, rerum Ecclesiasticarum historiam describens, ait Felicis papæ tempore: *Manes quidam, secundum nomen suum insanies, et instinctu dæmonis agitata, inuisam et execrabilem omnibus hæresim docet* (f). En ergo quod Eusebius genuinum hæretici nomen profert, illius etymologiam et significationem explicat; atque simul ea subsidia dæmoniacæ indicat quibus usus est ad suos errores hæc illucque disseminandos. Hanc insaniam, sive furorē, dæmoniacæ arte Manetem obtinuisse, iterum ibi commemorat, et ad rerum ab eo gestarum exitum provocat, ut lectoribus id suadeat. Unde post hæc, quod dixerat probaturus; immediate subjicit illud quod paulo ante adduximus, videlicet (g): *Christi se nunc gerere formam conabatur; nunc ipsum Paracletum se esse prædicabat*. Eusebius itaque tria suadere voluit: alterum hæreticum *Manem*, non *Manahem*, a Persis fuisse appellatum; alterum, furorē, audaciam et insaniam dæmonis virtute fuisse in eo adimpletam; tertium, Christi Domini formam similitudi-

(a) August. lib. de Hæresibus cap. 46.

(b) Beausobre, ubi supra, pag. 72. Qui etiam in sequentibus contendit *Manetis* nomen esse honorabile atque pluribus Orientis regibus commune. Laudat idcirco cl. Assemanum Bibl. Orient. tom. I, pag. 418 et 419.

(c) Cicero de natura Deorum 72.

(d) Negat id primum Beausobre in præfatione ge-

nerali tom. I, pag. 41, et rursus lib. I cap. 6.

(e) Asseman. tom. I Biblioth. Orientalis pag. 204, tom. II pag. 388.

(f) Eusebius Cæsariensis, lib. VII Historiæ Ecclesiasticæ cap. 26. Huic concinit S. Augustinus, lib. II contra adversarium Legis et Prophetarum.

(g) Videsis quæ cap. II hujus libri scripsimus.

nem mentiendi imitari confluxisse, et Paracletum ad orbis et Ecclesie solam institutionemque missum seipsum predicasse. Tria hæc plane Beausobrianarum fabularum conjecturas evertere quis non intelligit, si jam omnia sacrilega sua commenta discipulis persuasurus, illud primum excogitaverit, ut se a Christo tanquam apostolum et hominum consolatorem simulaverit, atque missum confingeret? Et ne videar injuria Beausobre tanquam fabulatorem carpere et reprehendere, ad Leonem Magnum Rom. Ecclesie pontificem mihi liceat provocare, qui in generali contra Manichæos, Romæ latentem, habita inquisitione, sollicitè rimari voluit quid crederent quidque Manetis discipuli docere auderent. Et quidem hæc blasphemiam credidisse aut saltem predicasse Manichæicos discipulos, non obscure sequentibus verbis explicavit: *Cujus discipuli, ut magnum quemdam atque sublimem viderentur sequi auctorem, in magistro suo Mane apparuisse Spiritum sanctum crediderunt, promissumque a Domino Paracletum, non prius venisse, quam hic infelicium deceptor oriretur, in quo ita Spiritus Dei manserit, ut non alius fuerit Manes ipse quam Spiritus, qui per ministerium corporeæ vocis et lingue discipulos suos in omnem induceret veritatem (a)?* Factorum itaque veritas vincere debet atque eripere omnem contrariam Beausobrianam conjecturam. Immo sine ulla animi hæsitatione nobis persuadere, palmari illi potissimum blasphemique mendacio, Manetem sibi viam aperuisse ad tot tantaque sacrilega dogmata, quæ sacratoriæ fidei catholice mysteria, aut corrumpunt, aut prorsus evertunt. Sed ad historia ordinem redeamus.

9. Hæc de causa igitur hæreticus pecuniis sacre Scripturæ libros sibi comparare nisus est, et ut Christianos viros illicis ad se traheret, aliquas veritates mendacis et fabulis admiscebat. Quæ videlicet arte cum probabiliore ejus sectam reddere niteretur, sensim suos errores in aliorum animis instillabat. Magicis præterea artibus atque præstigiis hæc omnia corroborabat, quibus certe ad fallendos homines utebatur; dum ardua nonnumquam humanis diabolicisque viribus prorsus impossibilia tentare non reformidaret. Quemadmodum cum regis Persarum filium, medicorum subsidio destitutum, gravique laborantem morbo, curaturum irrito conatu tentavit (b).

Hæc ergo sacrilegis atque superstitionis factis fundamentis, alia dogmata (ait Eusebius) *stulta et impia a diversis hæreticis, qui jam prius extincti fuerant mutuata disseminant, catholicam religionem persicè venenis labefactavit, et prorsus corruptit.* Inter cætera autem figmenta, ex Marcione, Valentino, Capocrate, aliisque Gnosticæ sectæ auctoribus, mutuata, sequentia numerari solent: duo videlicet rerum omnium esse principia, Deum nempe et diabolum; ab illo bona omnia, ab hoc mala omnia produci docuit; illum totius virtutis ac perfectionis fontem, ex quo Novum Testamentum derivavit, istum vero peccati et veteris Testamenti esse auctorem; hominum substantiam ab utroque Deo fuisse productam, ea tamen ratione ut bonus ille Deus solas animas creaverit, sed materialia corpora, **39** utpote imperfecta, corruptionibus vicissitudinibusque semper obnoxia, non nisi ab

(a) Sermonem hunc de Pentecoste apud præcedentes editi. variis in locis multum atque turbatum, suæ integritati vet. codd. subsidio restitimus. In aliquorum editis deinde priores duæ illæ voces, *cujus discipuli, desiderantur.* De hac porro Manetis sacrilega blasphemiam plura poterit lector observare pag. **49, 54, 99,** disputationis habitæ cum Archelao, quam eruditè notis ornata typis commisit cl. Laurentius Alexander Zacagnius, Vat. bibliothecæ præfectus.

(b) Consule quæ sequenti sexto cap. contra Beausobre dicturi sumus.

(c) Huic errorem Manes propugnare intendebat in disputatione quam habuit cum Archelao Casarzæ episcopo, atque dicebat: *Absit ut Dominum Jesum*

A alio malo Deo originem duxisse. Liberum arbitrium hominibus prorsus ademitt, nostris humanis rebus factum necessitatemque inducens. Christi præterea veram incarnationem negavit, et phantasticum (c) corpus assumpsisse dumtaxat contendebat: et id genus alia populos edocebat quæ, ut diximus, partim ex fœulentissimis veterum hæresiarcharum lacunis, partim ex absurdis gentilium philosophorum placitis, partim præ explicatis ipsius Christianæ religionis institutis desumpta erant, quæ omnes insulsæ fabulæ et ficta somnia luculentius a S. Epiphanio fuere descripta. Hæc ergo aliisque sacrilegis dogmatibus, præ cæteris hæreseon auctoribus, maximum et clarum Manes se facere nisus est. Interim vero vaferimus ille impostor, magnam in homines auctoritatem ostentaturus, ut vulgares potissimum, qui non nisi rerum cortices intuentur, in suas deduceret sententias, Christum Dominum humani generis Salvatorem, tum in iis quæ ad discipulorum delectum, tum in aliis quæ ad apostolicam pertinent missionem, imitari confixit. Quod latius sequenti capite patebit, cum de horum discipulorum numero agere instituamus.

CAPUT V.

Manetis pseudoapostolorum numerus ex SS. Patribus definitus. Patris Natalis Alexandri opinio refertur atque rejicitur.

Manetis agendi rationem, in suæ hæreseos errores evulgandos, paucis primo Eusebius Cæsariensis descripsit dicens (*lib. vii Hist. Ecclesiast. c. 27*): *Elatas in insaniam (ait) ad similitudinem Christi duodecim discipulos eligens ad prædicandum mittebat.* Eusebio concinunt omnes veteres scriptores, si unum excipiamus. Eidem quoque suffragantur recentiores, quos inter Beausobre, ut suo loco observabimus. Quare minime audiendum arbitror Natalem Alexandrum, virum alioquin doctissimum, qui de numero discipulorum Manetis disserens, nescio qua ductus allucinatione, ex Augustini sententia eum numerum ad duos supra viginti producit. *Interim* (scribit ille (*Hist. Ecclesiast. sæc. 3, art. 9*) *multos discipulos in suum pertrahens errorem, viginti duos selegit nefariorum suorum dogmatum impiarumque fabularum prædicatores, in quibus tres præ cæteris insignes esse voluit, THOMAM, HERMAN, et ADDAM.* (d) Hunc, inquam, minime audiendum arbitror. Nam quæ ratione Manes in suis instituendis discipulis Christum Dominum imitari studuisset, si alios præter duodecim pseudoapostolos elegeret? Falsum præterea est, P. Natalis opinionem Augustinum suffragatorem habere. Augustinus quippe, mire Eusebio concinens, duodenarium dumtaxat Manetis discipulorum numerum definit. Immo et hæc opinionem cæteri antiqui scriptores proscripti sunt, si unum tantummodo Epiphanium excipiamus.

40 Et quidem ad rem nostram clarius et expressius loqui non poterat Augustinus, ita scribens (*lib. de Hæresibus cap. 43*): *Unde se in suis litteris, Jesu Christi apostolum dicit, eo quod Jesus Christus se misurum esse promiserat, atque in illo miserit Spiritum sanctum.* Propter quod etiam ipse Manichæus duodecim discipulos habuit, ad instar apostolici muneris, quem

Christum per naturalia pudenda mulieris descendisse confitear. Deinde in medium adductis quatuor evangelistarum textibus, quos violenter interpretatur, subjiciebat: *Sunt et alia innumera testimonia hujusmodi, quæ indicant eum venisse, et non natum esse.* Consule Collect. Monumentorum Veterum Ecclesie Græcæ et Latinæ Laurentii Zacagni pag. 85.

(d) Perperam hunc Addam cum Terebintho, seu Budda, Beausobre confundere nisus est, ut quæ de istius interitu SS. PP. scripserunt falsa esse contenderet. Propterea Buddam Manetis discipulum, non antesignanum, fuisse confingit. Vide quæ ex Christophoro Wolfio scripsimus in præterita dissertat. pag. 20.

numerum Manichæi hodieque custodiunt. Non aliis quoque phrasibus usus est Theodoretus, de hæreticorum disserens fabulis, cum paucis hisce verbis a Manete discipulorum factam electionem et illius pseudochristi imitationem descripsit (*Lib. 1 Hæret. Fab.*, cap. 16) : *Hic, duodecim discipulis ad Domini exemplum designatis, in Mesopotamiam profectus est.* Quid plura? Constans sequentium sex sæculorum traditio veritatem de qua agimus probavit. Nam Photius discipulorum Manetis numerum horumque missionem paucis designavit dicens : *Exinde vero discipulos congregavit duodecim, quos etiam erroris præcones emisit (a).* Petrus Siculus quoque, qui paulo post floruit, de Manichaïcis rebus et institutis optime instructus, vir doctrina et nobilitate præclarus, variis pro Basilio imperatore legationibus, et ad Armenos potissimum, functus, *historiam de ortu, progressu et occasu Manichæorum, scripto consignavit; in qua singula duodecimarum illorum discipulorum nomina, non tantum recensuit; sed horum gesta, munera, legationes, scripta, interpretationes, et commentaria brevi suo Græco-Latino opusculo ad Bulgariæ archiepiscopum expressit.* Is scriptor igitur de Manetis discipulis hæc habet. Porro, *Discipuli Maneti Antichristo duodecim fuere.* Tum eos enumerans, primo loco eum subjicit, qui Maneti, regis Persarum jussu mactato, successit, dicens : *Signius qui Maneti successit.* Hunc vero alius excipit, cui Thomæ nomen erat, quique Manichæorum conscripsit Evangelium, de quo disserens (b) S. Cyrillus Hierosolymitanus, catholicos monuit ne legerent, scribens : *Nemo leyat secundum Thomam Evangelium. Non enim est unus ex duodecim apostolis, sed unus ex tribus Manetis discipulis.* Quod sane adulterinum opus, apostolicæ sedis sanctionibus, sub anathematis poena legere, aut apud se retinere, omnibus catholicis vetitum fuit, ut suo loco videbimus. Duobus hisce et Buddam et Hermam, Adamum et Adamantum adjecit, quorum postremum, veluti aliis cæteris iniquiorem audacioremque, in diversas orbis partes præconem suum Manes miserat, et tamquam fidelem præcursorem ablegaverat. Tres alios deinde, Hieracem, videlicet, Heraclidem atque Apathonium suæ doctrinæ et prædicationis interpretes et explanatores constituerat. Quibus tandem et ternos adjunxit, Agapinum, qui Eptalogum commentus est, Zarvam, et Gabrarium. Hæc ergo de nefaria æque ac superstitiosa prima Manichæorum Hierachia Petrus Siculus recensuit (c). Qui quamvis longe post Manetis tempora floruerit, illud opus tamen, cum ex vetusta et constanti Græcorum Armeniorumque traditione, tum ex certissimis monumentis elucubravit, ut suo loco videbimus. Cum itaque ejusmodi res tot tantisque testimoniis roboretur, non arbitror tam graviter allucinatum esse Epiphanium, cum nesciam quo fundamento aut testimonio inhius expresse de Manichæo affirmaverit (*Hæres. 66, n. 3*) : *Jam enim suam, ut ita dicam, manum circulator collegerat, quos discipulos nominabat duos et viginti.* Sed existimo mendum potius in amanuenses, aut in interpretes, quam in ipsum Epiphanium esse rejiciendum. Vel eundem, non ad primam Manichaicæ sectæ hierarchiam, hujusque formam et numerum, sed ad posteriorem, quæ auctior exstitit, et de qua alibi Augustinus luctus est, alludere voluisse.

Sed P. Natalis Alexandri turpior allucinatio censenda est; qui agens de Manichæorum erroribus, cum Augustini Opera lustrasset, haudquaquam animadvertit opinionem illam de duobus supra viginti

Manetis discipulis, valde nutare, et prorsus periclitari, vel saltem, ut sese ab hac nota purgaret, utriusque sententiæ momenta in medium adducere illi opus erat, ut inde lector firmiorem verisimilioremque seligeret. Sed forte vir doctus rerum et questionum copia distentus, illi se opinioni devovit, quæ primo ei occurreret, ea persuasionem, quod Epiphanium, Manichææ sectæ locupletissimus scriptor, nullo duceretur errore. Hæc nos annotare oportuit, ut socordia notam præcaveremus.

Interim maxime mirari juvat quod Beausobre, nodum in scirpo semper querere assuetus, ut stidiose antiquorum PP. dejiciat traditionem, horum semper apparentes contradictiones notando, atque ampliores faciendo, minime animadvertit aut Epiphanium a cæteris scriptoribus in tanti momenti re dissidere, aut P. Natalem Alexandrum, in assignandis duodeviginti Manetis discipulis, perperam ad Augustini testimonium provocasse. Is ergo communiori subscribens persuasioni, duodenos fuisse hujus hæretici discipulos supponit et affirmat. Quos inter, tres tamquam celebriores præcones, qui Manichaïca legatione primitus functi sunt, ac aliis cæteris aequiores, cap. 7 prioris libri, non obscure narravit. Ibi enim Manichæi res, quæ ipsi post viduæ mortem contigerunt, cujusque hæreticitatem assecutus fuerat describere aggrediens, urbem Seleuciam seu Ctesiphontem quam Arabes Modain, sive, ut auctor est Assemanus (d), urbem Citez appellant, in qua primo nutritus, et in variarum scientiarum studiis sacra institutus, deseruisse arbitratur; atque demum se recepisse in Huzitide, quæ una est ex provinciis Irak Babyloniorum. Hanc probat conjecturam, Archelai Actis insistentem, in quibus hæreticum in regali urbe Persarum educatum fuisse ait, in qua scientiarum et magis schola maxime florescebat (e). Græci (subjicit) nullum pene verbum de Manetis vita fecerunt ab anno ætatis suæ duodecimo, ad sexagesimum usque. Immo observat postremam hanc notam aliter et aliter referri in exemplaribus illius disputationis habitæ cum Archelao, de qua re sermonem instituisse sibi servat, verba facturum de tempore quo apud Cascharam S. episcopum habuit congressionem. Igitur ne nos extra propositi instituti linea vagari videamur, et duodenario illo discipulorum numero, ut dicebamus, trium cæteris præstantiorum meminuit : Thomæ videlicet, Addæ, et Hermæ, et animadvertit Cyrillum Hiero-olymorum, Addæ loco, Buddam posse, ut videre etiam est apud eos auctores qui nomina singulorum duodecim illius discipulorum descriperunt, qui secundo loco, non Addam, sed Buddam posuerunt. (f) Diutius tamen his non immorabor, ne vitio detur. Et quamvis acatholicus scriptor alia et alia subjiciat, quæ ad trium horum discipulorum missionem pertinent, tamen, ne propositis nobis leges prætere videamur, de horum missionibus atque muneribus alibi sermonem aggrediemur, interim de nece filii regis Persarum a Manete patrata locuturi.

42 CAPUT VI.

De nece filii regis Persarum per Manetem patrata. Beausobriana commenta et conjectura prorsus rejiciuntur. In carcerem trusus Manes, pecuniis corruptis custodibus, et fuga arrepta, ad Peridis et Mesopotamiæ confinia proficiscitur.

Post duodecim discipulorum delectam, horumque in diversas Orientis provincias missionem, ad stultam

Beausobre præsertim, qui, cap. 5 pag. 62, negat Buddæ divinitus illatam mortem, tamquam puerilem fabulam a Cyrillo, Epiphanio aliisque PP. narratam. Sibi enim persuaderi posse inficiatur eum e domus altitudine ab angelo fuisse præcipitatum, sed adhuc in vivis exstitisse, cum Manes suam hæresim publicavit, et supplicii poenas dare coactus fuit.

(a) Photius, ubi in superioribus, cum Wolfii annotationibus.

(b) Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 6.

(c) Petri Siculi historia de Manichæis typis commissæ est a collectoribus Biblioth. PP., tom. XVI.

(d) Assemanus, tom. II, p. II, pag. 623.

(e) Beausobre, lib. I, c. 7, pag. 75, § 1.

(f) Vide quæ in præcedentibus annotavimus contra

sacrilegamque hanc sectam propagandam, Manes A ipse, majoris sibi comparandæ famæ cupidus, atque ad singularem quamdam divinamque potentiam supra cæteros homines ostendendam, præter naturam aliquid efficere animo revolvebat. Rem autem prospere et fauste sibi eventuram arbitrabatur, cum ex sparsorum Persarum regis filium gravi ægritudine correptum audivit, eumque in regia urbe (a qua Manes tum aberat) decumbere. Persarum porro reges, aut Seleuciam, aut Ctesiphontem inhabitare consuevisse, præcedenti cap. jam vidimus; ambasque urbes prope fluvium Tigrim positas esse, notat Tillemontius (Tom. IV de Manichæorum hæresi, art. 7). Manes ergo, auctore Epiphano, quamvis a regia aula dissitus, ad eam convolare non distulit, et librorum præsidio confusus quos Terebinthus a Scythiauo, et ipse a vidua Terebinthi, seu Buddæ, hæredæ acceperat, remedium aliquid nasci posse confidit, quo statim regii pueri ægritudini, cum totius Persarum regni admiratione et plausu occurreret. At quorsum ibi pervenit (ait Epiphanius) suam aperientem voluntatem, certam filio regis opem promittit. Sed spes in posterum sefellit. Nam cum ægro medicamenta quædam adhibuisset, ita expectatione sua frustratus est, adeo ut inter illius manus adolescens postremo sit mortuus, quo vana ipsius et mendacia promissa convincerentur. Hactenus Epiphanius (a).

1. Hanc rem paulo aliter Socrates descripsit (Hist. lib. 1, cap. 22), narrans, non sponte et audacter Manichæum ad aulam convolasse, ut ægroto mederetur, sed ipsum Persarum regem, qui pro salute filii omnem lapidem movebat, Manichæi fama motus, atque ratus vera esse hominis prodigia, eum tanquam apostolum accessit, sperans scilicet fore ut filius ejus opera sanaretur. An igitur ante tale periculum Manes aliquid humanas excedens vires præstigiariæ subsidio moliri tentaverit, ut ejus virtutis fama ad ipsum regem perveniret, plane ignoramus. Incertum itidem est an pessimus præstigiator ægro tum puero medicamentum vere aliquid adhibuerit vel adhibere simulaverit; an potius solius magicæ artis subsidio fuerit usus. Hocce postremum verisimiliter arbitramur S. Cyrilli Hierosolymitani testimonio innixi, qui scripsit (Catech. 6): Manes ad iactandam suæ probitatis et virtutis potentiam promittebat per orationem, tamquam pius, sese illum curaturum.

Nec Photius rem hanc aliter narravit. Immo antiquorum scripta secutus, quæ ipse collegerat, suisque iustraverat oculis, non tantum Epiphano, Socrati et Cyrillo Hierosolymorum suffragatur; sed paucis explicata missione dædecim illorum discipulorum, quos impie doctrinæ præcones et omnium facinororum socios sibi assumpserat, subjicit statim (b): Sed furiosus ille Manes, cum scelere celebris evasisset, nuntia fama ad aures usque Persarum regis pervenit. Ille cum filium morbo laborantem haberet, audiretque Manem pollicitum esse se filium ejus ex morbo precibus erepturum esse, **43** arroganter hominem ad filii curationem adhibet, ac medicos tum præsentem tametsi ægritudinis curationem facilem fore promittebant, ejecit. Ille via dum orationem compleverat, et vitam eripuit ei, qui id forte passus non esset, nisi incolumitatem promisisset. Beausobre (c) igitur solus, insulas et commentitias quasdam suæ criticæ regulas secutus, Archelaum, Cyrillum Epiphaniumque exagitat, cum quia falsa narrare haud veriti sint, tum quia ipse Cyrillus in suis Commentariis sycophantæ aut furoris speciem huic hæretico tribuere velit; tum quia Photius absurde ejusmodi factum nimia ornatum exaggeratione descripserit. De isto potissimum conqueritur, quod dixerit: Sed furiosus ille Manes cum scelere celebris evasisset; quibus reliquisque verbis cum se perstringi

intelligeret, in hæc verba erupit. Quandonam principes sibi blandiuntur (ait) sanitarum miracula scelerorum opitulatione se fore consecutores? Recentiores tandem (subjicit, et P. Natalem (d) Alexandrum potissimum suggillare intendit) perperam supponunt magicis artibus et præstigiis hæreticum confusum fuisse, et ideo regis filium curandum suscepisse. At hos in turpem lapsos esse contradictionem, ea ductus persuasione confingit, quod cum Archelai Actis insistant, qui, probaturus hæreticum de quo agimus nequaquam fuisse Paracletum in Scripturis promissum, dixit: Iste nec signum quidem aliquid, aut prodigium ostendens. Quare S. episcopus Manetem maxime super hunc articulum exagitans, ita ratiocinatur: Paracletus a Christo Jesu promissus, infinita miraculorum multitudine Dominum debuit glorificare, et Manichæus toto suæ vitæ et apparitionis curriculo, nec ullum minimum editit portentum. Sed Beausobre quasi in scenam ludere voluisse, et pro historia critica fabulam potius contextere, quis non videt? De qua re, cum in præsens longam disputationem me non oporteat habere, has commentitias fallacias eriperem maximo illo assignato discrimine, quod inter præstigiis atque miracula intercedere summi viri docuerunt, et naturalis ratio ipsam suadere debet. Negat quidem, et merito, Archelaus Manetem aliquid ex his signis quæ a sola divina virtute et potentia derivant scisse. At non negat hominem maleficis atque præstigiis, in quibus magorum artes versantur, operam dare fuisse assuetum. Maxime cum, auctore eodem Beausobre, in magia institutus, apud Seleuciam aut Ctesiphontem, fuerit primo educatus. Igitur negavit Archelaus potuisse Manetem vera miracula patrare, quia Deus non erat cum eo. Ea miracula videlicet quæ Paracleti seu Spiritus sancti propria sunt, a quo longissime distare intelligimus quotquot veneficiorum præstigiis exercere consuecunt. Unde ergo inferre potuit Beausobre (e), Natalem, Tillemontium, recentiores scriptores, recessisse ab Archelai testimonio, cui fidem præstare debuissent? Debuisset potius inferre se dialecticæ regulas aut prorsus ignorare, aut iisdem abuti voluisse, ad decipiendos incautos lectores, qui in lustrandis ejus nugatoris argumentis secum non recogitantes rerum suppositiones variari, vera divinæ omnipotentis miracula cum dæmoniacis incantationibus magorumque præstigiis confundere non perhorrescerent. Ex quo habet noster lector catholicos recentiores scriptores haudquaquam antiquorum dictis refragatos esse, sed solidius iisdem adhærere voluisse. Etenim Manes revera nullum miraculum patrare potuit; etsi nisus fuerit fallacis, aliorum animis, oculis atque opinione illudere, in quibus jam celebris evaserat. Quo sensu, nisi animo desipiat, cum intelligere oportebat, Photii testimonium, quo affirmavit: Manes cum scelere celebris evasisset, etc. Celebris quidem in scelere et in improbitate is dici debet, qui, ad veritatem catholicæ religionis evertendam, apostolatam a Jesu Christo sibi datum esse confingit; qui Paracletum **44** se nominat; qui pseudopræcones ad falsam religionem huc illucque disseminandam in varias orbis partes jam miserat; cujus fama satis superque non tantum apud rudes et plebeios homines, sed etiam apud magistratos, proceres atque principes debuit vulgari. Quis ergo sibi suadere poterit ejus nomen, ejusque facinora et auctoritatem, potestatemque, quam falso sibi vindicaverat, Persarum regem latuisse? Qui deinde speciosis hisce muneribus allectus et ratus, spe sanati filio restituendæ, aut Manem hac de causa in aulam regiam accire voluit; aut Manes ipse illuc se transferre statuit, sperans ope et dæmonis præsidio regio puero in lectulo ægro-

(a) Epiphanius, hæresi 66; Beausobre lib. 1 cap. 7, § 11, pag. 76.

(b) Photius, lib. 1 contra Manichæos, cap. 12, apud Joannem Christophorum Wolfium, pag. 47.

(c) Beausobre, lib. 1, cap. 7, pag. 79.

(d) Natal. Alexand., sæc. III; Acta disput. cum Archelæo.

(e) Beausobre, loco superius laudato.

tantū medelam adhibere. Quare minime attendenda est illa Beausobriana exclamatio, videlicet, Quando nam principes sceleratos sibi posse opitolari sperarunt? Etenim, quamvis id verum sit, quando scelestissimi homines, nullum pietatis et religionis tegumentum adhibentes, improbam eorum vitam omnibus patefaciunt, vel quando hæc ex certissimis signis innotescunt; tamen si pravi eorum mores adhuc latent, et studiose sub falsa religionis et pietatis clamide abscondantur, facile ipsi quoque decipi possunt, et quam sapientissime decipiuntur. Quare verba illa Photii non ita violenter detorquenda sunt, ut arbitremur Manem celeberrimū fuisse in scelere apud regem ejusque aulam; sed apud Deum et Ecclesiam, quæ illius hæresen blasphemis et erroribus evehebatur, cum potissimum prava dogmata in vulgus jam sparsisset, et in dies magis magisque spargere curasset, ad sibi auditorum electorumque numerum amplificandum.

2. Exagitatissimè igitur primo Græcæ et Latine Ecclesiæ vultuosissimis PP. recentioribusque scriptoribus, se lædere ait Beausobre, Gregorium Abulpharagium, Assyriorum patriarcham Orientaliumque scriptorem, in præcedentium opinionem propensum invenisse, quam veluti ex aliorum sententia et rumore mutuatam retulit; cum videlicet, quadam œconomia scribendi formula adhibita dixit: *Fertur Saporem Persarum regem, Manetis interfecti pellem detractam stramine suffecisse, illumque super mœnia urbis patibulo affixisse, quod cum magna de se predicaret, filium ejus a morbo quod ipsi contigui sanare non poterit.* (a) Gregorium igitur hunc quasi suspensum hæsisse in adhibenda fide præcedenti narrationi, contendit Beausobre; idque indicari per verbum illud fertur, quod in illa pericope primo legendum occurrit. Præterea se stupore percelli ait ejusmodi periculi causam ita publicam et memorabilem, quasi minus consulte ab uno dumtaxat ex Orientalibus recensitam fuisse, cum solus Bar-Hebræus, Abulpharagius, videlicet, illius meminisset, qui tamen cum de ea tanquam de incerta re verba fecisset, eam forte prorsus ignorasset, si ex Græcis scriptoribus eam non didicisset. At se ultro hujusce facti veritatem dare velle affirmat. In ejus tamen suppositione adhibitis omnibus sui studii nervis, rem aliter et aliter exponendam esse observat. Manem videlicet illius principis sanitati non alia de causa propicere decrevisse, nisi regis supplicationibus devictum, apud quem hujus hominis fama, cum ob scientiarum doctrinam, tum ob virtutis præstantiam, plurimum prævalebat. Ejusmodi expositionem se ex Socratis testimonio (b), quod ipsi in superioribus annotavimus, desumere ait. Addens præterea omnium Orientalium suffragium, qui asseverarunt Manem quæsi repente sibi nactum esse Saporis fiduciam, qua sibi filioque ægrotanti profuturam arbitrabatur, ob illius doctrinam. Et quidem hæreticum hominem in se cuncta habuisse quibus sibi regiam existimationem non nancisceretur, ex multis conjecturis demonstrare aggreditur. Primo quidem quia communior hominum opinio Manem eximia magna que sanctitate donatum ferebat. Continentia quippe, abstinentia, atque jejunia, exterior corporis devotio, **45** vel pietas, quæ hominis summe spiritualis speciem præseferunt, quibus hypocrisis populorum venerationem sibi vindicare consueverunt, in eo potissimum intuebantur; ne quidquam postea recenseamus de austeritate, tristitia, pallore, quibus diabolus, auctore Ephraëmio, Manetem tinxerat, ut incautos falleret. Et quidem si ad illius pauperatatem animadvertamus, eam Manichæum prosequutum fuisse satis, exploratum est, cum suos electos illi legi subjectos voluerit, ut

nihil penitus possiderent. Quare experientia edocetur nihil magis valere ad sibi conciliandam hominum benevolentiam et existimationem, quam rerum ipsarum temporalium contemptus et abrenuntiatio, quæ quidem apud Orientales potissimum suam adhuc vim conservant. Nam ex Gæophilacio Persarum Linguae novius ledorum gentiles de apparenti sanctitate maxime gloriari, si voluntariam pauperatatem consociatam habere studeant. Alteram conjecturam ex eo desumit, quod Manes, auctore Archelao, omnium sapientum sua ætate princeps appellari poterat, in iis potissimum quæ ad Persarum pertinent scientias, quas inter maxime medicina in pretio habita fuit, cum nihil magis ad vitæ necessitatem spectare arbitrentur, ut Xenophontes annotavit. Quare alteram magurum philosophiæ partem medicinam fuisse hæc duo indicant carmina:

Ille penes Persas magus est, qui sidera novit,
Qui sciat herbarum vires cultumque deorum.

Ita suis studiis et partibus indulgens ratiocinetur Beausobre, qui et multa alia fidentius congescit, PP. traditioni plene repugnantia, ut incertum Gregorii Abulpharagii, Monophysitarum metropolitæ testimonium ad certum fabulosum systema reduceret, quod veritatem hujus historici penitus aboleret.

3. Quæ itaque ibi subjecti ad eum scopam ordiantur ut lectori persuadeat Manem in medicinæ disciplinæ apprime fuisse versatum, atque iis potissimum ducitur exemplis, quæ desumi possunt vel ex Zoroastro Persarum propheta, qui in urbe Divaræ cuidam infirmo mederi jussit subsidio humoris ex quadam planta expressi, (c) vel ex Alexandro Lycopolitano, qui Saporem ipsum Persam, bella agentem, in castris comitatus est. Ex quo conjicit hunc tanquam medicum huic regi adfuisse (d). Hinc in maximo apud Persas honore medicos haberi, ex S. Ephraem confirmari asseverat, qui antequam ex præsentis loci usura migraret, cuidam Simeoni benedictionem dare cupiens, ita effatus est: *Tanquam medicus es castris, ita meum pervadat orbem terrarum.* Qui dicendi modus, apud Orientales in proverbium, cum commune venisse adagium Beausobre sibi blanditur, cum medicinæ facultas, auctore Strabone, ad hœnis conservationem ordinata sit. His omnibus se adjicere posse affirmat Scythianum, quem fama Mæpæi magistrum fuisse tradit, medicinæ institutionibus vacasse, et Hieracem, unum ex duodecim Manichæicis discipulis, huic disciplinæ studium applicasse. Et denique quasi præcedentem narrationem claudere volens, subjicit multos viros ex monachorum cœtibus, alios ex solitariorum professione, alios tandem ex episcopali ordine, ita ab Orientalibus studiosè fuisse prosequutos, ut facile in Persarum regum clientelam et consuetudinem venisse intelligamus, quemadmodum Hist. Miscell. lib. xv refert de quodam Boazane, quem tanquam medicum optimum, Cavarde, Persarum rex, plurimum adamavit. Cujus rei varia nobis suppeditat exempla doctissimus Assemanus in sua Orientalium Bibliotheca. His itaque aliisque similibus factis fundamentis, hanc Beausobres infert consecutionem, quæ alio cuicumque homini Persæ, vel apud Persarum regum aulam commoranti convenire posset: nimirum Manem a Sapore in aulam accitum tanquam medicum **46** optimum et nobilissimum, quasi quod apud hominum opinionem æque maxima in languoribus sanandis experientia constitisset. At ubi legimus, vel quis scriptor asseveravit unquam, hanc existimationem sibi vindicasse Manem? Hocce dumtaxat de eo infaustum in puerorum regium experimentum, Abulpharagio etiam auctore,

(a) Gregorius Abulpharagius, in Historia Dynastiæ-rum, Oxoniæ edita 1663, pag. 80, 82.

(b) Socrates, lib. 1 Hist. Eccles. cap. 22; Ephraem, in Poemat. contra hæreticos, apud Assen., tom. 1 pag. 119.

(c) Apud Hydram, pag. 300. Alexand. Lycopol. ap. Combefis. Auctuar. novissimo part. II, pag. 4.

(d) Apud Asseman, tom. I, pag. 143. Strab. lib. xv pag. 677.

cui Beausobre insiat, habemus; et propterea nulla jam pridem causa esse potuit, ut veluti sapientissimus medicus prædicaretur. Quid ergo ex illa consecutione, nisi hoc alterum, Persarum regum aulam ita medicorum cohorte fuisse eomunitam, quemadmodum militum copia et classes castra communire solent? Sed quid inverisimilius? Saporem quidem inter domesticos et familiares aliquot viros in medicorum arte peritos habuisse, ratio ipsa suadet, quos, ut vidimus, e regio palatio exsulatos abire fecit, cum renuntiatum illi fuit sycophantam Manem divina quasi virtute pollere in morbis medendis: non quia tali scientia esset præditus, et in medicorum arte versatus; sed quia filio ægrotanti opitulari sperabat, ob in-ignem illam vitæ sanctimoniam quam simulare studebat, tum causa apostolatus Jesu Christi, quem sibi datam constringebat, tum ob cætera summa pietatis et religionis signa, quæ omni diligentia affectabat. Hocce postremum affirmare rationabilis est, suffragantibus præsertim omnibus Græcis Latinisque scriptoribus, qui etsi aliquatenus in verbis differant, in rei narratione tamen sibi invicem omnino respondent. Summa et extrema paupertatis præterea cultorem, qua eximia sanctitatis opinionem sibi vindicavit, Manem fuisse, Beausobre asseveravit. At quodnam hujus paupertatis argumentum proferre potuit? Nullum profecto suppedit. Quinimmo prorsus latere arbitramur quemadmodum is tantæ virtutis cultor dici poterit, quem ignoramus assecutas propter viduæ hereditatem divitias dispersisse. Propterea subjiocere debuisset quomodo, quando, vel in quibus locis, hereditarias divitias insumperit: an in pauperibus et infirmis alendis, an in amicis et consanguineis ditandis, an denique aliquod insigne pietatis opus confecerit, ut sese ad extremam redigeret paupertatem? Ingentes divitias, Scythiani, et viduæ cujus fuerat manducium, Manem assecutum fuisse, non negavit Beausobre præcedentibus capitibus. Igitur auctoritati ac diligentiori scriptori, qualem se esse putat, maxime decebat duo hæc inter se repugnantia juxta optimæ criticæ regulas conciliare, ne insulsas narrationes in nova Manichæorum historia induceret. Quod cum facere prætermisisset, aut nullam, aut saltem saltem paupertatis speciem exterius affectasse Manem arbitramur.

4. His itaque omnibus sic breviter annotatis, ad historicæ ordinem revertamur. Sapor ergo Persarum rex ex animo regii filii interitum dolens, in patri facinoris auctorem illi scire erat paratus, ut is et homicidæ, et audacissimi, scelestissimique impostoris poenas læret. Comprehenditur ergo Manes, et in arcem trusus carcerem detinetur, sed eum discipuli ejus, quos secum duxerat, invisabant. Quorum alios, cum jam pridem ad comparanda novi veterisque Testamenti volumina Hierosolymam forte, vel in alias Christianorum regiones misisset, hæc libris abuti statuerat, ad facilius Christiani nominis cultores illudendos decipiendosque. Profecti (ait Epiphanius *Ibid.*, num. 5) discipuli, libros illos nulla interposita mora caemunt. Deinde ad magistrum reversi jam libertate privatum, carcerem ingressi libros offerunt. Inter illa ergo carceris otia, Manes sedulo acceptos divinarum Scripturarum libros evolvere cœpit. Et quamvis novum Testamentum adoptare et suscipere cœngeret, illud tamen temerariis ausibus, innumeris pene locis, corrumpit et depravavit, modo ea subducendo quæ ejus mendacem improbamque vitam arguebant, modo alia atque alia supponendo addita-menta quæ impiæ sectæ erroribus, fabulis et deliramentis robur adjicerent (a).

47. Plerima hujus impostoris facinora, blasphemias,

impudicicias, turpitudines, falsas mendacesque promissiones, et ignominias, catechumenos alloquens, enumerat et exaggerat Cyrillus Hierosolymitanus. Nullibi tamen de corruptis ab eo Scripturarum voluminibus, dum carceri detinebatur, facit mentionem. Eum vero maxime ludibrio habet, quod ex carcere defugerit. Propterea subjicit: *Qui enim dicebat se esse Paracletum et veritatis propugnatorem, fugit; non successor vel imitator Christi, qui alacriter ventebat in crucem; sed fugiendo contrarius illi fuerat (b).*

5. Sed ejusmodi ex carceribus fuga, seu dilapsus, Manichæo impossibilis prorsus fuisset, nisi custodes, avaritia atque socordia victi, ejus votis obtinuerant. Noverat profecto valerrimus iste homo, publicæ custodiæ præfectum, duobus hæc modis, precibus nimirum atque pecuniis, vinci posse et corrumpti. Et propterea utroque sine mora adhibito subsidio, vincula facile dirupit. Rem hæc fere terminis narrat Epiphanius (*Ibid.*, num. 5): *Interim ingenti pecuniarum vi assiduisque precibus exorato Comenburiensi, fugam arripuit, et relicta Perside, Romanorum fines ingreditur.* Persarum regis iram, quam tunc Manes evasit, carceris custodes (ait laudatus Cyrillus) immaniter experti sunt. Nam horum infidelitate, vel etiam avaritia, a rege comperta, mortis poenam, qua in Manichæum animadvertere decreverat, eis intulit; ut ille idem qui causa mortis regii pueri per superbiam fuerat, causa quoque mortis custodum per fugam efficeretur. Inter tot ergo tantaque vitæ discrimina, sibi ex sua improbitate et potentissimi regis indignatione comparata, Manetem quidem in posterum prudentiorem fieri oportebat; ut nimirum sibi præcaveret, ne temere quidquam aut scelestum amplius aggrediretur. At contrarium evenisse, cum gravissimi auctores, tum indubitata fidei monumenta, quæ supersunt, testantur. Nam pristinam illi libertatem fraudulenter assecutus, et in Romanorum ditionem, positam in confiniis Persarum et Mesopotamiæ, se recipiens, quamvis aliquando solitudinis vacare videretur, tamen in illo secessu, non paci et tranquillitati indulgebat; sed nova moliri facinora meditabatur, ut superbiæ et elationis spiritui, quo ducebatur, perpetuo serviret.

Hunc autem e carceribus Manetis dilapsus paulo aliter descripsit Photius, nulla expressa facta mentione quibus mediis artibusque custodes illos vicerit atque deeeperit. Ait dumtaxat: *Sed cum servus esset, ac servilis artificii peritus, sciretque se non diu postea patritæ cædis poenam daturum, utpote qui filium regis impietate sua occidisset, e domo aufugit, et custodibus carceris necis causa fuit; nam quia scelestum illum non accurate custodierant, capite omnes plezi sunt (c).* Quænam servilis conditionis artificia quibus Manes in vinculis detentus uti potuerit, ut e carceribus dilapsus, capitis poenam præcaveret, hic Photius expresse non indicavit. Sed probabile valde est quod ex Epiphanio superius retulimus. Nimirum carceris præfectum atque custodes ingenti pecuniarum vi assiduisque precibus vicisse; potissimum, cum innotescat vilium servorum conditionem aurum atque divitias propudiare nunquam consuevisse, servosque facile ad sua vendenda opera induci posse. An ergo id argumento esse possit maxime illius paupertatis ad quam Manem deventum fuisse Beausobre (d) describit, etiam antequam Sapore eum in aulam acciret, remediis et orationibus ægrotanti puero opitulatum lector ipse judicabit; cum aliud interium, antequam de præsentii tabula manum removeamus, nos eripere oporteat, quod nonnulla alia operibus veteribus stabilita prorsus everteret, si Beausobrianas conjecturas robur et veritatem habere arbitrarenur.

(a) Epiphanius, hæresi 66; August., lib. de Hæresibus 46; et S. Leo M., innumeris locis, de quibus infra verba faciemus.

(b) S. Cyrillus, catechesi 6.

(c) Photius, lib. I contra Manichæos, cod. 12

(d) Beausobre, cap. 7 prioris lib. pag. 85, 86. Idem Beausobre, in annotat., num. 10, subdit ad hæc verba, *factos, simulatosque errores, hæc alia esse addenda: Christi nomine adjecto.*

7. Ex Orientalium ergo scriptis innotescere sibi persuadet Beausobre, **48** Persarum regis odium in Manichæum haudquaquam ex regii pueri nece, sed ex Christiana religione, quam Manes profitebatur duxisse originem. Noverat quidem rex ille, idolorum et superstitiosæ magiæ cultor, Manem misisse Thomam, Addam, Hermaum, aliosque pseudoapostolos in diversas orbis oras, qui huc illucque discurrerent, Christi nomen annuntiarent, cuius verum apostolum Manes prædicando se esse confingebat. Idcirco certa persuasione ductus, novæ hujus sectæ propagationem, prolationem atque incrementum, sensim idololatricam et magorum superstitiosa figmenta ad exitum posse redigere, statuit Manem comprehendere, in carcerem compingere, ut tanti flagitii pœnas capitali supplicio lueret. Hujus porro regii decreti causam perspicue in Archelai Actis referri, asseverat, cum legitur: *Mittit discipulos suos prædicaturos intrepide fictos simulatosque errores, etc. Quod cum rex Persarum cognovisset, dignis eum suppliciiis subdere parat.* Censorem Beausobre hic rogare juvat, ad quam missionem laudata Actorum Archelai verba referre oporteat? An ad priorem pseudoapostolorum Manetis missionem, qua functi sunt antequam ipsorum magister a Sapore esset accitus et carceribus detentus; vel ad subsequentem, quam aggredi non reformidarunt, postquam etiam magistrum, capitalem regio decreto subiturum esse mortem cognoverunt? Non ad primam quidem ea verba referri posse atque debere, Beausobre fateatur necesse est. Nam ex ea regressi Thomas, Addas, et Hermas, reddiuri de præterita eorum prædicatione rationem, Manem carceribus detentum reperiunt, quem adeuntes, non tantum res a se gestas narrant, sed aliquos Scripturarum novi Testamenti codices depravandos deferunt. Nec falsitatem aut fabularum olere præcedentem hanc Archelai narrationem, merito Beausobre confingit, S. Epiphanius testimonio ductus, affirmantis Manem Christianorum libros jam pridem habuisse, antequam Persarum rex in carcerem compingeret. Siquidem aliquot male partos novi Testamenti libros, et eos forte, quos Valentiniani aliique hæreticorum corruperant habere potuit, cum jam eruditus notum sit Christianos catholicos ad integre servandos canonis libros multum operis adhibuisse; ne videlicet ethnici illos igni traderent, ut narrat Eusebius; et ne hæreticorum principes eos corrumpere et depravarent; quemadmodum ex libro Constitutionum quæ apostolis tribuuntur jam factum fuisse colligimus, de quibus ipsi opportunius sermonem habebimus. Qui ergo fieri non potuit ut Manes secum in carceres aliquos novi Testamenti libros detulerit, vel integros et genuinos, quos pro libidine depravavit, aut jam depravatos et corruptos, juxta Valentini Carpocratis Marcionisque interpretationes, et ad alios quoque conquirendos suos discipulos in Orientis et Asiæ partibus transmiserit? An forte tum nondum prodierant sub novi Testamenti nomine fabulosi illi libri qui Petri, Thomæ et Matthiæ Evangelia inscribebantur? An non circumferebatur Evangelium Philippi, excogitatum a Gnosticis? aut aliud denique quod Gaiani sub nomine Judæ proditoris vulgaverunt? Ex his aliisque similibus venenatis fontibus, de quibus Eusebius (a) et PP. sermonem habuerunt, suam hæresim hausisse Scythianum et Manem certissimum est. Duo illa igitur, sine ullo prorsus repugnantia vestigio, inter se bene coherere possunt: Manem, videlicet, in carcerem constrictum aliquos habuisse novi Testamenti libros, quos fabulosos commentis, ad suæ sectæ patrocinium, magis atque magis corripuit et depravavit; alios denique accepisse ex Thoma, Adda et Herma, ex priori missione regredientibus, quos nebulones

A isti, pecuniarum subsidio, apud Orientales mercatores fuerant.

8. Beausobriano systemati hanc præcedentem explicationem haud **49** repugnare, sed illi potius coherere, quis non videt? Ipse enim dicto cap. obiter de Manetis religione agere instituens, hunc ab adolescentia Christianam multis erroribus depravatam imbibisse supponit, ex Scythiani potissimum commentariis, quam postmodum ipse forte magis corripuit et depravavit, ut suæ et inagorum philosophiæ faceret concordem. Restat nunc ergo ut videamus an Sapores in Manem dire excanduerit propter illam pseudoapostolorum missionem, quam unicam tanti odii causam fuisse ipse Beausobre, Archelai testimonio ductus (ut vidimus), asseverat (b). Atque, ut præteritarum rerum ordinem servemus, duas a Manete factas fuisse horum discipulorum missiones colligi potest: alteram priusquam Manes regio pueri mederi tentasset, ex qua missi cum regrederentur, aliquot novi Testamenti codices magistro in vinculis retento reddiderunt. Hanc autem alteram excepisse probabilius arbitramur. Etenim si testimoniis Actorum Archelai insistere, ut jam fecimus, volumus, cum Manes ab iisdem discipulis in carcerem detentus visitatus fuisset, illis suasit nihil vereri, et ad orationem consurrexit. Quæ agendi ratio, auctore ipso Beausobre, argumento esse poterat, cum sanctitatis eximie, tum magnitudinis animi, quam discipulum Christi Domini discipulum habere oportet. Quare concludit haud facile sectæ hujus principem se constituere potuisset, nisi magnas qualitates seu animi prærogativas habuisset. Ad hanc itaque animi confidentiam magis atque magis ostentandam, se nihil prorsus vereri intentatas pœnas et mortem ipsam Manes primo simulabat; et propterea ad auctoritatem sibi conciliandam suamque doctrinam extollendam, iterum mitti discipulos suos prædicaturos intrepide fictos simulatosque errores. Postremo hæc verba præcedentibus respondere nemini dubium erit. Propterea, tantæ audaciæ Sapores conscius factus, regii filii necem serio recogitans, homicidium diutius in carcerem vivum detineri haud permittens, dilatam hactenus mortem eum subire mandat, cum dignis suppliciiis eum subdere parat. Verum antequam instruerentur quæ ad hujus impiissimi hominis exemplarem necem Sapores præceperat, corrupto carcerum custode, cæterisque militibus, fugam arripuit, quemadmodum in superioribus jam vidimus. Hæc ad refellenda Beausobriana argumenta nos scribere et animadvertere oportuit, idque potissimum ad antiquorum scriptorum testimonia concilianda, quæ ipse Beausobre, parum sibi constans, susque deque omnia vertens et detorquens, tamquam parvi pendenda et nullius fidei digna esse contendit. Jam vero ad historiæ ordinem revertamur.

CAPUT VII.

Quemadmodum quibusve artibus catholicam religionem in Mesopotamia Manes subvertere nisus est. S. Archelai Cascharæ episcopi studium ad hosce conatus eludendos. Beausobriana de hocce argumento conjectura annotantur.

1. De postremis Manetis conatibus ad catholicam fidem evertendam in præsens verba facturi, illic revertatur nostra oratio necesse est, unde præcedens caput ad exitum fuit perductum. Ea itaque in solitudine degenti, ubi post e carcere dilapsus se receperat, Maneti nuntiatum fuit præstantissimum quemdam esse virum, atque excellenti pietate præditum, Marcellum, seu Marcellinum nomine, qui Caschara (quod **50** Mesopotamiæ oppidum est) habitaret, illum

(a) Eusebius Cæsariensis, Hist. Eccles. lib. viii, cap. 1, et in Rufiniana nostra edit. tom. I pag. 464. Lib. vi Constitutionum cap. 16, de libris falso inscri-

ptis.

(b) Acta disput. pag. 99, et Beausobre pag. 82, cap. in superioribus laudato.

que fuisse virum undequaque Christianum, atque in omnibus *justitiæ officii plane mirabilem*. Ilunc ergo suæ nequitiæ socium, criminum vindicem, et nefariæ sectæ propugnatores aliquid futurum sperabat, si eum diabolicæ suæ doctrinæ laqueis irretire posset. Præsumebat enim universam se posse occupare provinciam, si prius talem virum sibiimet subdidisset. Quare variis excogitatis rationibus, alteram tantum ex duabus, quæ anxius animo retinebat, adhibendam necessarium duxit. Aut videlicet ad eum proficisci, et pietatis studio, vel huius æternæ salutis colore procurandæ, inter colloquendum paulatim noxia dogmata ei suggerere, quibus ab eo imbibitis, catholicæ fidei puritas, quam ipse Marcellus, seu Marcellinus profitebatur, quasi sensim corrumpere. Sed minus tutam hanc agendi rationem sibi futuram verebatur. Quia videlicet ab improvise forte ac subito ingressu, ad religionis catholicæ fundamenta evertenda, grave aliquod malum in sui perniciem et exitium sibi obvenire poterat. Alterum ergo, quod animo pervolvebat, sibi magis futurum arbitratus est. Id est Marcellum primo epistolis compellere, quibus si benignum præbuisset auditum, aut saltem si audenter non se opponeret, tum majus studium adhibendum, ut et timore actus, vel curiositate ductus, omnia Manichææ sectæ dogmata, et ejus vana signa, sibi Marcellus ipse aperienda flagigaret. Postremo autem hocce uti subsidio tutius et expeditius Manes judicavit. Propterea, accito Turbone, uno ex discipulis, quos Addas iis nefariis institutionibus depravaverat, ei epistolam Marcello reddendam tradidit, præcipiens ut, statim arrepto itinere, Cascharam festinanter proficisceretur.

2. Non est moratus imperium Turbo; qui cum plurimum laboris ac molestiæ in veloci cursu percussus fuisset, quinque itineris diebus elapsis, ad Marcelli hospitalem domum, tamquam peregrinus advenit; sed ab eo ad quem missus fuerat non statim receptus. Homines enim qui Marcelli peregrinorum hospitio præerant, ex Turbone sciscitanti sunt quis esset, unde adveniret, a quo et qua de causa mitteretur. Qui fatebatur se ex Mesopotamia ducere originem, de Perside illic advenire, atque pro Manichæo Christianorum magistro, apud Castellum Arabianum commorante, legatione fungi. Illi autem mittentis nomen ignorantes, prorsus Turbonem recipere detrectarunt: sed eum hospitio detrudunt, ne aquæ quidem ipsi adhibendæ facultate concessa. Rem hisce fere verbis Archelaus, Cascharæ episcopus describit, subdens: *Hæc et alia nequiora cum Turbo variis diebus pertulisset, laboribus, inedia et angustiiis confectus, mortem haud quaquam evasisset, nisi tandem hospitii custodibus indicasset, secum litteras Marcello (seu Marcellino) reddendas detulisse (a).*

3. Litteras ergo Marcello legendas tandem tradidit, in cuius domo tum aderat Archelaus Cascharæ episcopus. Qui cum adisset blasphemias, quibus litteræ illæ refertæ erant, in earum auctorem quasi religionis studio furere cepit, et veluti leo conclusus dentibus infringebat, Manetem sibi dari desiderans. Pacatior tamen fuit Marcelli animus. Qui suo episcopo spondit se litteris curaturum, ut Manes tamen Cascharam veniret, quemadmodum is pollicebatur, si idem Marcellus id flagitaret. Quot vero, aut quales in Deum, Deiparam et sanctos blasphemias Manetis litteræ continebant, facile ex earum exemplaribus, tum ab Epiphano, tum ab Archelao descriptis, quisque noscere poterit (b). Eas autem in præsens haud exscribere necessarium ducimus. Nihilominus tamen, ut nostris lectoribus onus eas percurrendi apud laudatos scriptores allevemus, paucis

earumdem summam, seu compendium hic indicabimus.

Et primo quidem harum litterarum exemplum ejusmodi titulum, seu **51** inscriptionem, cum præferret procul dubio cujuscumque pii ac religiosi hominis animum, in maximam indignationem traheret necessum erat. Aut si titulus, seu illa inscriptio, alicui in fidei rebus minus instructo, aut in catholica philosophia parum versato, legendus occurrisset, hunc sane cum in animi stuporem, tum in anxietatem deducere potuisset. Inscriptio autem illa ejusmodi est: *Manichæus, apostolus Jesu Christi, et qui mecum sunt omnes sancti, et virgines, Marcello filio charissimo gratia, misericordia, pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo, et dextera lucis conservet te de præsenti sæculo malo, et a ruinis ejus, et de laqueis maligni, amen.* Sed quid audacius quidve scelestius, quid denique in Deum et sanctos injuriosius, a barbaro illo Persa poterat excogitari? An apostoli Jesu Christi nomen, et munera de quibus sanctissimus Paulus potissimum gloriabatur, sua, aut aliorum hominum electione, vocatione, atque missione sibi convenire posse arbitrabatur? Impia hæc prima in religionem execratus, alia nimis adhuc nequiora in epistolæ textu expressit. Cum videlicet ad captandam sibi Marcelli benevolentiam, paucis istius pietate laudata, molestiam perferre fatetur, quod non juxta rectam rationem ipse crederet. Valde arroganter præterea subjicit se ad humani generis emendationem missum, iis opitulaturum qui se seductionibus atque erroribus tradiderunt. Cujus causa hæc scripta necessarium duxerat mittere, primo quidem (ait) ad salutem animæ tuæ, deinde et eorum qui tecum sunt. Quænam autem salutis dogmata ei suggererit, non erit difficile præsentire, cum de iis potissimum cap. 3 et 4 verba jam habuerimus. Duos videlicet Deos necessario admittendos esse affirmabat; quorum quilibet earum rerum effector fuit, quæ ejus naturæ respondent, ita ut bona et lucem non nisi a deo bono, mala vero et tenebras a deo malo condita fuisse contenderet. Quæ sane bona et mala ad invicem confunderet et permisceret sine divinæ bonitatis contumelia nemo posset, et quin extremam omnipotentis Dei maledictionem incurreret. Cujus quidem nefarii dogmatis occasione, audacius evangelicis Salvatoris verbis abutebatur: *Quia non potest arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere (c).* Quod nimirum testimonium cum in suum sensum sequenti commento trahere conaretur, subjiciebat: *Quomodo Dominum Satanæ et malorum ejus actuum factorem dicere audeant et conditorem plurimum mirror.* Fabulosas has de duabus rerum causis sententias, juxta Manetis pravam opinionem, non copiosius tantum Bailius in Hlistorio suo Dictionario explicavit (d); sed etiam, peculiari abreptus spiritu, ex Ovidii, Zoroastris aliorumque ethnicorum philosophorum et poetarum testimoniis, nimis operose produxit. Id vero fecerit ad eruditionis suæ copiam jactandam, an vero ut pravæ Manetis opinioni pondus adjiceretur judicare non ausim. Certum tamen est prorsus infirma atque futilia apparere ea momenta, ex solis naturæ rationibus mutuata, quibus, divina revelatione subducta, insistere contendit. An non antiquiores PP. atque theologi, naturalibus dumtaxat innixi rationibus contra Marcionitas, Manichæos aliosque hujus doctrinæ hæreticos, omni ætate probavere unam tantum rerum omnium causam perpetuo fuisse? Id nos ipsi paulo post explicabimus, eorum scripta recensentes, qui Manichæis obstiterunt. Sed jam relicto Bailio, suimet scribendi scopi interprete, alios Manetis errores in epistola ad Mar-

(a) Archelaus episcopus, in disputat. adversus Manichæum.

(b) Epiphani., hæresi 66, num. 6.

(c) Matth. vii, 18.

(d) Bailius Dict. Hist. tom. II, qui valde periculosam cauteque legendam, et SS. PP. injuriosam, de Manichæorum dogmatibus atque principiis composuit descriptionem.

collem descriptos exquiramus. De hominis ergo emolitione secundo loco aggreditur philosophari; atque interiorum hominum ab exteriori distinguens, hos inter se pugnare contendit. Interioris deinde hominis deum bonum auctorem esse asseverat, sed corporeæ carneaque materiæ conditionem ex diabolo originem duxisse comminiscitur. Impetit post hæc catholicum de Christi Domini incarnatione mysterium. Et perinde quasi apostoli eorumque **52** successores in hocce maximo fidei nostræ articulo aberraverint, ita ratiocinatur: *Atque utinam eo usque eorum vanitas pervenisset, ut non Unigenitum, qui Patris finibus descendit, Christum, Mariæ cujusdam mulieris esse dicerent filium, ex sanguine, et carne, et reliquis mulierum spurcitiis generatum.* Non ergo credebatur Manes unigenitum Dei Patris Filium vera et corporea carne indui potuisse, aut in mulieris utero gestatum, aut denique Mariam veram ipsius Dei Genitricem existitisse. Quam vero hæc probis viris, Marcello et Archelao, sacris in litteris eruditis, summaque erga religionem pietate præclaris, odiosa fuerint, lector ipse perpendat. Nobis etenim non sine maximo nostri animi morore ad has similesque blasphemias animadvertere haud licuit.

4. Marcellus itaque ejusmodi epistola lecta, absque ulla mora ad Manetem rescribere statuit, suis hisce epistolis curaturus ut, eo impostore Cascharam accito, is eum Archelao episcopo concertationem iniret, ut catholicae religionis veritates magis atque magis patescerent. Paucis autem Marcellus suam epistolam absolvit, et ut sermonis gravitatem undique servaret primo hocce majestatis titulo usus est, videlicet, *Marcellus vir natus, Manichæo qui sibi per epistolam indicatus est, salutem.* Deinde in epistolæ corpore, simulat sensum litterarum, quas per Turbonem acceperat, non intelligere, nisi forte (ait) *in præsens exponas nobis, per verba, singula, sicut per epistolam promissisti.* Cum igitur isthæc epistola Marcelli, Turboni deferenda traderetur, nulla hic persuasione adduci potuit, ut ad Manetem remigraret, *Memor* (ait Archelaus) *itineris laborum, et rogabat alium pro se dirigi, ahnegans ultro se ad illum reversurum, aut communionem cum eo aliquam fore.* Sed cum Turbo ad Manetem reverti obsisteret, nihilominus a sua sententia Marcellus non destitit. Nam accito uno ex pueris suis, Calisto nomine, præcepti proficisci. Qui, triduo elapso, ad Castellum Arabionis, ubi Manes se receperat, pervenit. Tum autem Manes hæc accepta epistola, partim lætabatur, quod apud Marcellum sine ulla prolatione vocaretur; partim vero quid mali animus illi præsegiat discipuli Turbonis remoratio. Interim tamen audacissimus homo iter aggredi minime distulit. Et, duodecim secum assumptis juvenibus, virginitatem colere affectantibus, qui officioso comitatu ei assisterent. Cascharam profectus, ad Marcelli aedes pervenit. Ubi cum de Turbone incassum postulasset (Is enim post ejuratam sui magistri superstitionis sectam, et hujus arcanis fabulisque erroribus sancto episcopo patefactis, multisque muneribus a Marcello donatus, in Archelai episcopi domum residere jussus fuerat), Manes, inquam, ad Marcellum salutandum ingressus est. Quem cum Marcellus intueretur, lepulum histionem coram se sistere sibi visus est. Magis aptum propterea ad jocos peragendos quam ad religionis negotia et dogmata discutienda. An non hujus incessus, indumenta, et effigies, gestus, instrumenta, quæ deferebat et ornatus, gravem ac serium quemque hominem cachinnos

A ingeminare coegissent? Qualem se Marcelli oculis videntum exhibuisset, Archelaus hisce describit verbis: *Habebat enim calcoamenti genus quadrisole, quod vulgo appellari solet; pallium vero varium, tanquam ærina specie. In manu vero validissimum baculum tenebat ex ligno ebolino. Babylonium vero libræ portabat sub sinistra ala; crura autem etiam obtulerat colore diverso, quarum una rufa, alia voluti prasini coloris erat. Vultus vero ut sentis Peras artificis et bellorum ducis videbatur (a).*

53 5. Cum itaque primum in hunc hominem Marcellus oculos coniecit, statim emnes veri sycophanta artes apprime perspexit, et propterea, eo quasi neglecto, omni que semoto colloquio, illuc ad Archelaum mittit. Qui cum Manetem sibi adesce conspiceret, maximo religionis studio actus, invadere eum animo urgebatur, vix odium in impostorem præconceptum cohibere valens; ad quod vehementius iucubatur ex ipso habitu, ipsius figuræ specie, et potissimum ex secreta Turbonis omnium impietatum confessione sibi facta; horumque execratione, quæ gravior sanctissimi illius Pastoris cur confixerat. At vero prudentissimus Marcellus, orami contentionem studio sublato, utrumque audiri, decernens, viris primariis illius urbis in suam domum accitis; quos inter, quatuor etiam judices, religione gentiles elegit: Manippam videlicet, grammaticum et in rhetorum disciplinis peritissimum, Egialeum archiatrem nobilissimum et Kitaris apprime eruditum, Claudium et Cleobulum fratres, in rhetorum artibus pariter exercitatos, frequentem habendum conventum decernit. An vero conventus nomine synodus quædam sit intelligenda, non facile deducitur. Eo vel maxime, quia ejusmodi conventum, non in Ecclesia, sed in Marcelli domo congregatum fuisse Archelaus affirmat; tum quia *Judices religione gentiles quatuor in Manetis causa electos fuisse disertis verbis descripsit.* At duo hæc, affirmativam propugnantibus partem minime incommovent. Alia eum synodi, **C** *et concilii, in palatiis imperatorum et principum quædam coacta fuere, ut de Trullano Constantinopoli coacto legitimus.* Alia quoque conciliis etiam gentilibus interesse posse et hancorum philosophis hæc permissam, ut potissimum ex concilii Nicæni prædicti actis, seu historia, satis perspicue patefactum est. Affirmative pariter opinioni synodici libelli auctor suffragatus est. Ait quippe Manetis errores in synodo quadam Mesopotamiae a magno illo Archelao Cascharam episcopo fuisse damnatos (b). Qui dicendi modus argumentum esse potest laudati libelli auctorem conventus vocem pro concilio interpretatum fuisse. Sed neme veterum (subjicit P. Natalis Alexander) synodi hujusmodi meminimus. Quod argumento est, conflictam esse (c). Sed veterum scriptorum silentium, Cyrilli Hierosolymitani videlicet et Epiphani, ad quod doctissimus P. Natalis provocat, quorum confictionis argumento esse possunt? An ergo spes P. Natalem majus pondus duorum scriptorum silentium obtinet quem unius Archelai testimonium, qui et disputationis et coacti conventus fuit auctor? Dabo quidem nullum alium episcopum præter Archelaum hæc conventui interfuisse. Quid vero? numquid presbyteros, et reliquam illam cleri partem quæ partem in Cascharam urbe morabatur, ab eo coacta abfuisse arbitramur? Id nequaquam dabo. Nam Archelaus ille episcopus de tali disserens coetu, hæc magnificentem appellat conventum, ita ut *domus Marcelli, quæ erat immeasa, repleretur ex his quæ*

(a) Archelaus. in disput. adversus Manichæos, apud Zacagnium, pag. 23, qui adnotavit baculum ex ebano gestasse prophetas, hoc est sacrarum rerum interpretas, ut ex Callisthene probat Ducangius in Glossario.

(b) Photius, ad cujus verba animadvertens Christophorus Wolfius sic annotavit: *Ita a pluribus voca-*

tur Archelaus CASCHARAM, quod genuinum urbis nomen est, episcopus. Sed in aliis Codd., Holsteimantibus nimirum, legi Cascharam. Consule cap. ultimum hujus nostri libri.

(c) P. Natalis Alexand. Historia Ecclesiastica sæculi III, cap. 3, § 2.

audiendum fuerant convocati. Sed, præter eos qui ad audiendum convocati fuerant, ibi electos iudices in exceliori loco consistentes exstitisse, idem Archelaus testatus est.

6. At præcedentes conjecturas et synodici libelli testimonium, tamquam infirma prorsus labare videantur, si ad Photii (a) historiam oculos convertamus. Qui non tantum ejusmodi res ab Archelao, Gascharæ episcopo, contra Manetem gestas aliter describit; verum etiam indicavit conventum illum, illamque hominum collectionem, synodi nomen haudquaquam posse obtinere. Narrat quippe quemadmodum Manes profugus, in Mesopotamiam adveniens, defectionis sue zizania serere incepit: *Sed GASCHARÆ EPISCOPUS (ait) CUI NOMEN ARCHELAUS, vir sacer, divinarum humanarumque rerum peritissimus, collecta Græcorum, seu gentilium auditorum, manu, ne Christianis judicantibus veritas per favorem triumphasse videretur, instituta adversus Manem cognomen pia disputatione, impiissimum hominem ita pudesecit et confutavit, ut inde statim aufugeret (b). Si ergo, auctore Photio, Græcis gentilibusque datum fuit disputationi interesse, ne Christianis judicantibus veritas per favorem triumphasse videretur; cur quove sensu illorum hominum Græcorum, sive gentilium, multitudo, atque collectio, synodus poterit appellari? Laicis enim viris, et maxime a Christi nomine alienis ne de fidei rebus atque dogmatibus iudicare semper et ubique cautum est. Quemadmodum catholici contra heterodoxos, ab Ecclesiæ incunabulis ad nostra tempora usque, omni conatu propugnauerunt. Hæc, inquam, ego quoque animadvertens, plane didici Photii laudatam narrationem præcedentibus conjecturis potius robor adjicere, quam eas conjecturas et synodici libelli testimonium infirmare atque evertere. Gentiles enim illi tamquam auditores et testes conventui interesse debuerunt; ne suspicio quandoque gravis in populo et plebe oriretur judicantibus Christianis; hos favorem potius quam veritatem prosecutos fuisse, maxime cum iustitiæ et æquitatis iactura. At id fieri quid prohibet? Nonne ad Hierosolymitana concilia universa credentium multitudo convenit? Tamen solos apostolos iudicasse, contra Blondellum aliasque hæreticorum turbas, catholici certissimis argumentis demonstrant. Quam disputationem in præsens aggrediamur minime oportet, ne extra eorum canere videamur, atque huc illucque vagari, quemadmodum Beausobre facere consuevit.*

Cum itaque hæc omnia necum reputassem, minime adduci potui ut mihi persuaderem prorsus conciliam esse illam diocæsanam synodum, in qua, absoluta Archelai disputatione, Manetis erroribus saltem anathema dictum fuisse probabiliter existimamus. Quod forte evidentius ex illius disputationis Actis colligeretur, si temporum injuria atque interpretum ignavia, aut corrupta aut depravata non exstiterent. Singula autem hujus nebulosius prava dogmata ab Archelao disputante ex Scripturis potissimum improbata et condemnata fuisse, inter cæteros unus Cyrillus Hierosolymitanus asseverat, qui annotatis variis Scripturarum testimoniis, hæc subdit, scribens (c): *His et aliis ejusmodi pluribus prosternabatur draco, talibusque concertationibus Archelaus superavit Manem, ita ut rursus inde fugeret perinde atque antea ex carceribus.* Superato itaque et convicto Manete fugam arripere, quemadmodum ex carceribus, statuit, ut videlicet non tantum pudorem et confusionem vitaret, verum etiam concitatum in se populi furorem, quo ad necem quærebatur, declinaret. Et mortem quidem minime evasisset, nisi Marcellus atque Archelaus, omnium suarum virium conatus adhibuissent ad vehementem horum rabieum cohibendam. Cum ergo in

A hæc causa seu iudicii generi, ea omnia concurrant que in conciliis contra Christianæ fidei rone haberi solent, nihil obstarè poterit quin conventus nomine, concilium tam Gascharæ habitum fuisse intelligamus. Jam vero tandem Beausobrianas censuras attendamus.

7. Multum operis tamen Beausobre (d) impendit ut eorum hæc omnia dicta deprelet atque evertat; et deinde Auctorem fidem ita elevat, ut ea tamquam prorsus commentitia et fabulosa explodenda esse docerent. Sermonem suum potestatem ab eo narratione orditur, quam in Actis cum Tillemontio (e) assertam fuisse arbitratur, qua, videlicet, duodena Christianorum milia describuntur, hominum numerum, mulierum, et infantium, qui e urbe digressi in quendam campum, die ac nocte jejunantes et orantes se receperant, Deum solum invisibilem deprecari, ut opportunitas temporibus super terram et semina pluvias mandare dignaretur. Rursum 53 ritum ibi antiquos Christianos quotannis servasse affirmatum est. Verum cum populus iste, hujusmodi pietatis et religionis exercitiis vacaret, Romanorum milites, non longe ab eo agro seu campo absentes, gravi dubitarent suspicionem, turbam tamquam imperiæ militibus insensam illoc commorari statuisse ad vim suisque armis inferendam, si temporis opportunitatem invenisset. Illico ergo Romani milites in Christianos dormientes irræere non reformidarent, et multo puerorum mulierumque servatio delectu, alios in ore gladii perire cogunt; alios denique (septem milia scilicet et septingentos), post tres dies itineris, Gascharam captivos duxere, ut eos in servitutem accepta pecunia darent. Tantis ergo facinoris conscius factus Archelaus episcopus, incunctanter Marcellum, seu Marcellinum, adire festinat, qui, statim apertis omnibus suarum divinarum thesauris, militibus ethnicis tantam auri partem obtulit, quanta susiciens foret ut illa captivorum multitudine pristina libertate donaretur. Cujus sane animi magnitudinem et maximam charitatem cum non satis militibus coherentes mirarentur, statim consilium mutarunt. Nam eorum alii, militari cingulo relicto, et idololatris cultu Christo nomen statim dederunt; alii tandem, accepta dimittat quarta pecuniæ parte ipsis necessaria pro viatico, ad pristinas stationes regressi sunt.

8. Primo itaque Beausobre arbitratus est narrationem hæc puram putamque fabulam redolere, et propterea, multis conjecturis innixis, singillatim omnia percurrens, censorium stringit stylum, ut, notatis variis improbabilitatis argumentis, lector inde iudicet Acta quæ sub Archelai nomine cum tota illa disputatione circumferuntur, tamquam prorsus supposititia esse rejicienda.

Secundo sibi persuadet memoratum Tillemontium ejusmodi annotatis conjecturis saltem haud refragari, cum dixerit præcedentem historiam cujusdam narrationis signa et characteres præferre. Potissimum, cum admodum difficile reputari debeat duodecim milia Christianorum reperiri potuisse in una eademque civitate, adhuc idololatria regnante. Tillemontii quoque admirationem augere ait, quod tam longo tempore Christianorum populus in spatioso congregatus campo jejunans et orans perseverare poterit, nisi forte tum Paschæ festiva jejunia recurrent. Sermonem tandem de Tillemontio claudim; cui cum multæ occurrerent difficultates, præsertim quod tanta populi multitudo, a somno correpta, inermis a militibus se præoccupare siverit, quin jamjam sole occidente ad urbem, ex qua digressa fuerat, regredi deliberasset, ait, hanc inter tot tantosque nodos, inter hos gravissimos scopulorum suspensum hæbissem

(a) Photius, lib. 1 contra Manichæos cap. 13, in exordio.

(b) Photius, lib. 1 Hist. contra Manichæos cap. 13, apud Wolfium, pag. 49.

(c) Cyrillus Hierosolymitanus, catech. 6.

(d) Beausobre, lib. 1 Hist. de Manichæis, cap. 8.

(e) Tillemontius, not. 11 et seqq. in Manichæos.

ne Archelai Acta prorsus conficta affirmaret, judicare maluisse tandem historiam de qua agimus interpretis esse mantissam, quam veluti pannosum additamentum iis Archelai Actis assuere nixus est, sed iis fidem et auctoritatem derogare haud posse (a).

His omnibus non obstantibus, Beausobre, Tillemontii rejecta opinione, ita ratiocinari posse arbitratur, et lectoris animum sequentibus præcautionibus statuit præoccupare. Omnes fabulæ (ait) alicui fundamento, ex veris historiis desumpto, solent inniti. Quod in præsentiarum diligentius inspicere ipse volens, illud probabilius hauriri posse credidit ex quodam veterum testimonio, a domino Hyde descripto in opere de Religione vet. Persarum (b). Sed cum istud deinde consuluisset, suisque ipse oculis lustrasset, tamquam infirmum labare intellexit; illudque dumtaxat subicere non detrectavit, ne in fraudis suspicionem apud lectores quandoque veniret. Sic itaque ratiocinatur. Credamus igitur laudatam fabulam alicui fundamento ex vera historia hausto esse innixam.

569. Propterea primo erit supponendum (ait) Marcellum illum, cuius in Actis mentio facta est, vere fuisse hominem clarum et illustrem, ex Romana gente progenitum, maximis ditatum opibus, qui magna auctoritate in Mesopotamia pollebat ob omnium rerum administrationem, qua imperiali nomine fungebatur. Secundo nos quoque supponere oportet populi turbam in campo orantem et jejunantem a militibus deprehensam, huiusmodi religionis exercitiis vacasse servato Persarum cultu et ritibus, minime vero habita ratione ad Christianam pietatem et evangelicam instituta, juxta ecclesiasticam traditionem servanda, quibus vel quadragesimalia, vel Quatuor temporum jejunia celebrari solent. Persas autem statutis anni diebus in campis convenire consuevisse, benedictionem ab invisibili Deo flagitantes pro terræ fructuumque ubertate, asseverat auctor de religione veterum Persarum verba faciens, ut paulo post ipsi observabimus.

Priori itaque suppositione spectata, Beausobre sequentem propositionem, tamquam omnino certam subjicit: Marcellum nimirum, ita amplexus oscitantia appellatum, veram habuisse omnium Mesopotamiæ provinciarum rerum administrationem, iisque populis tamquam verum gubernatorem præfuisse, Aureliano imperante, circa Christi annum 275, quando videlicet devicta Zenobia, Palmyrenos Romano subegit imperio. Narrat enim Zosimus cuidam Marcellino illarum provinciarum administrationem datam fuisse (c). Quare facile potuit fieri quod nonnulli pro *Marcellino Marcellum* legerint. Sed in similes errores, veteres passim lapsos fuisse, jam omnibus exploratum est. Hunc ergo Marcellinum, Romanæ gentis ducentem, summæ maximæque integritatis virum fuisse, jam plane innotuit ex iis experimentis atque periculis quibus multoties quorundam hominum lides animique constantia tentata vix resistere potuit. Quinimmo plerique mortalium, gloriam et honorem sibi nancisci putarunt, quando spe majoris honoris, auctoritatis et imperii obtinendi allecti, suis commodis indulgentes, justitiæ et æquitatis jura despiciere et infringere non erubescerent, rem alienam in suam vertere potuerunt. Palmyreum namque nimis ægre ferentes suarum urbium depopulationem, tum Zenobiæ reginæ dedecus et captivitatem, se ab Aureliani imperatoris tyrannide subducere tentabant; et propterea Marcellino oblato facta ut ab imperatoris obedientia et fide descisceret, atque cum ipsis societatis fœdere inito, universum tum Mesopotamiæ, tum Orientis regnum sibi vindicaret. Horum consiliis atque blanditiis Marcellini animus cum restitisset,

A supremum sibi illius gentis dominatum dari constantissime recusavit, diligentius potius inquirens, ut, semotis omnibus defectionis studiis, Romano imperio, a quo fuerant debellati, servirent. Rem tamen ad Aurelianium detulit, ne, in dies magis populari seditione crescente, servitutis jugum quo tenebantur infringere. Esse igitur potuit (concludit Beausobre) ut Marcellinus in Christianos horumque religionem propenderet.

B Ad alteram deinde suppositionem quam Beausobre præmiserat jamjam gradum facit, eamque nimis nutare asseverat. Nam quis sibi potuit constringere Romanos milites, sub disciplina eorum qui exercitiis solent præesse, ita fuisse immanes ut exitio dare voluerint inermem infantum et mulierum multitudinem, quæ republicæ obtemperabat? Æque probabilitate caret quod captivas duxerint personas liberas atque innocentes. Quæ si ex Persica gente fuissent, milites suspicari potuissent illic in campo, tamquam hostes, congregatas, ut terras jam sub Romano imperio existentes gladio invaderent. Quare cum illorum captivorum innocentia postmodum comprobata fuisset, illius provinciarum supremus administrator jubere debebat ut absque ulla pecuniarum solutione pristinae libertati donarentur.

C Ad tertiam quod attinet suppositionem, num videlicet de Persarum 57 supplicationibus superstitionis cultu celebratis ageretur, D. Hyde id voluisse indicare (d) primo Beausobre arbitratus est. Cum videlicet quasdam magorum cæremonias, similitudinem aliqualem habentes cum nostris, baptismi et Eucharistiæ ritibus descriperit, ductus testimonio quod perperam D. Chrysostomo tribuitur (e). Hocce testimonium in notis subjecit, nimirum: *In suis etiam sacris habebant Mithriaci lavacrâ, quasi regenerationis, in quibus tingit et ipse (scilicet sacerdos) quasdam utique credentes, et fideles suos, et expiatoria delictorum de lavacro reprobant, et sic adhuc initiat Mithræ. De hoc in Justino martyre et Chrysostomo legitur. Hi ergo per singulos annos, post messem trituratoriam ascendebant in montem aliquem, qui vocatur, lingua eorum, mons Victorialis, habens in se quamdam speluncam in saxo, fontibus et electis arboribus amœnissimus; in quem ascendentes et lavantes, se offerebant, et orabant in silentio Deum tribus diebus. Adificium hocce haud male esse constructum idem Beausobre asseverat. Sed fundamentum, cui nititur, prorsus labare atque ruere contendit. Cum nec martyr Justinus nec Chrysostomus id affirmaverint. Quinimmo (ait) testimonium mox laudatum, ex auctore Operis Imperfecti in Mathæum desumptum est, quod opus non nisi fabulosis narrationibus est refertum. In eo quippe de magorum supplicationibus minime sermo est, bene vero de quadam traditione a Christianis Orientalis communionis generatim approbata disseritur, de qua luculentius se verba facturum promittit, cum de Manichæorum apocryphis scripturis disputabit. Quare sensim styllum etiam in D. Hyde convertit, lectores admonens ne sine diligenti examine veterum testimoniis, etiam a viris doctis laudatis, se subriant; qui, quamvis in eorum operibus nec mentiri nec verba vendere sibi proposuerint, tamen in similibus locis laudandis atque annotandis hallucinatione laborarunt.*

D 10. Paulo fusius autem hæc describere me oportuit, judicaturus deinde an nugari voluerit Beausobre, vel an, semoto omni parium studio, quemadmodum gloriatur, veritatem fuerit prosecutus. Et primo quidem, quod attinet ad Justinum, fateri cogor, vel Beausobre oscitanter hujus Opera percurrisse, vel saltem lippis ea lustrasse oculis. Sanctus enim martyr tribus in locis potissimum de Persarum ritibus,

tionis.

(d) D. Hyde de Religione vet. Persarum, cap. 4, pag. 113.

(e) Beausobre, ibid., pag. 90, 91.

(a) Beausobre, ibid., pag. 88, in fin.

(b) Thomas Hyde, de Religione vet. Persarum cap. 4.

(c) Zosimus, Historiæ lib. 1, pag. 55 Græcæ edi-

mysteriis atque cæremoniis locutus est, atque ea recensuit quæ D. Hyde ex Chrysostomo de veteri horum religione annotavit. Primum ejus testimonium legitur in apologia pro Christianis, in qua eucharistici sacramenti faciens mentionem, hujus veritatem evangelicis Christi verbis probat, subdens deinde : *Quod quidem etiam in mysteriis atque initiis Mithræ fieri docuerunt per imitationem pravi dæmones.* Persæ igitur, a dæmonibus edocti, in eorum supplicationibus et solemnibus initiis sacram Christianorum mensam imitari satagebant. Eo tamen servato discrimine (ut subdit idem Justinus), *quod namque panis, et poculum aque in sacrificiis, sive re divina ejus qui initiatur, ponatur, verbis quibusdam additis, aut certe scitiis, aut cognoscere potestis.* Id autem etiam Manichæos facere consuevisse, opportunius, suo loco, ex Leone Magno observabimus. Videlicet cap. 9 secundi libri hujus historiæ.

Rursus Persæ in antris atque speluncis, supplicationes atque nefanda mysteria celebrasse, præsertim quando Mithræ initia, celebrabantur, idem Justinus in dialogo cum Tryphone hisce verbis explicavit : *Porro quando illi, qui Mithræ initia tradunt, e petra eum natum esse memorant, et spelæum, seu specum nominant eum locum, ubi initiari ei 58 credentes perhibent.* Denique loquens de Christi Domini nativitate in Bethleem, narrat quemadmodum Joseph non haberet quo diverteret, *in specum quemdam vicinimum concessit, atque cum ibi essent, enixa est Maria Christum, et in præsepio posuit, ubi eum ex Arabia venientes magi invenere.* Paucis deinde interjectis addidit : *Propterea verba ejusmodi eos qui Mithræ mysteria instituerunt in loco qui apud illos spelæum sive specus vocatur, suos initiare, sua arcana peragere diaboli instinctu incitatos.* Hos ergo ritus et cæremonias in antris atque speluncis Persæ et magi exercebant; eo quasi ducti consilio, ut diabolo servirent, Scripturis novi et veteris Testamenti abutentes, quibus se divinis Christianorum institutis atque mysteriis conformari simulabant. Non itaque corrui fundamentum illud, ex quo præcedens narratio desumpta est. Sed firmiter illud stare oportet, cum scriptores, qui post Justinum floruerunt, forte ex hujus dictis et auctoritate, Persarum ritus cæremonias et supplicationes fuerint mutuati. At Chrysostomum nullam prorsus de hisce Persarum ritibus mentionem fecisse, quis contendere posset? Quid enim? Forte Chrysostomi silentium testimonium Justinus martyris officere poterit? Is enim floruit cum jam Persarum et inagorum religio Mesopotamiæ cæterisque illis provinciis maxime dominabatur, et Christi nomen nondum, aut vix, his habitatoribus fuerat annuntiatum (b). Contra vero Chrysostomi ætate, quamvis Christiana religio huc illucque ibidem propagata fuisset, cum magia et idololatriæ exitio (c), hæc tamen ubique prorsus abolita non erat, ob illarum gentium feritatem, quæ majorum instituta sequentes, soli summos honores tribuere non reformidabant, ut testatur ipsemet Chrysostomus hom. 11 ad populum Antiochenum. Neque tandem Beausobre D. Hyde exagitare oportebat, quod Opus Imperfectum in Mathæum, veluti Chrysostomi fetum laudaverit. Illud enim plerique antiquorum Chrysostomo adjudicarunt; et in secundo tomo Operum illius veteres editores excudi curarunt, quod passim in cod. mss. hujusmodi homeliæ eidem ascribantur (d). Quare cum diligentiori studio deinde recentiores de harum homeliarum auctore inquirere volentes,

A atque in præfatis homeliis aliquos Ariani dogmatis nævos offendissent, variisque interpolationibus, et corruptionibus, atque mantissis fuisse luxatas conspexissent, meliori judicio arbitrari sunt a Latino scriptore fuisse compositas, et ab homine læsæ fidei, iisdem nævis atque additamentis refertas. Nemo horum tamen affirmare ausus est, puras putasque fabulas in iis contineri, quemadmodum Beausobre fassus est (e).

10. Jam vero Beausobre ad Manetis epistolam, quam Marcello per Turbonem mittere curavit, gradum facit, quam integre Gallice reddidit, ejusmodi opus laudare non erubescens, veluti apostolorum stylo conscriptum, et S. Pauli apostoli phrasibus loquendique formulis undequaque refertum. Quæ duo convenire haud possunt neophyto viro, a paucis mensibus in Scripturis sacris percurrendis versato; aut feroci, barbaro, atque impio, qualem veteres scriptores Manem fuisse affirmarunt. Sanctum Paulum deinde Manichæos venerari subjicit, sibi perperam persuadentes ex hujus sancti apostoli scriptis fundamenta haurire posse ad probandum tum duorum principiorum existentiam, tum naturalem hominis corruptionem, maxime cum Paulus inter cæteros apostolos suos cœtaneos plus laboraverit, ut Christianorum Ecclesiam a jugo Mosaicæ legis solveret. Hæc ergo, et id genus multa alia concessit Beausobre in Manichaicæ epistolæ expositione et describenda hæretici hominis cum Archelao Cascharæ episcopo disputatione. Quarum aliqua cum nos referre pudeat, silentio prorsus occulere 59 duximus necessarium; cætera vero, cum potius ad Manichaicam philosophiam, mores, cultum et disciplinam pertineant, rerum ordinem nos servare statuantes, singula suis apte locis aut explicare aut rejicere conabimur.

CAPUT VIII.

C *Manes Caschara digressus, latebras quærens, in Diodoridem, ejusdem urbis vicum, seu parœciam, se recepit. Cum Diodoro presbytero novas de fidei dogmatibus concertationes aggreditur. Admonitus Archelao, primo Diodoro dedit epistolam, de quibus verba faciens Beausobre, nugis ecclesiasticam disciplinam evertere conatur. Adveniente deinde Archelao Manes incassum fugam tentare nisus est.*

1. Manes ubi Persarum odium declinasse, et Cascharæ judicium, quod paulo ante memoravimus, superasse sibi videbatur, et in singulis multa fraude et dolis usus esset; tamen in suæ vitæ securitatem, atque præsidium latebras querere coactus, in abditi partem, seu ignobilem vicum, dioceseos Cascharæ secessit; atque ibidem, omnibus testibus præcedentis suæ nequitiae et flagitiorum procul amotis, cum quodam presbytero, illius parœciæ rectore, de religionis dogmatibus concertationem habere deliberavit. Solusne, an vero cum iis discipulis virginibus (videlicet continentiam extrinsecus affectantibus) quos secum ex Arabione Castello adveniens Cascharam duxerat, certo affirmare haud possumus. Illud nobis ex laudatis Actis innoscit, statim profectum esse ad quemdam Diodorum, ab Epiphano Tryphonem appellatum, qui Christianorum parœciæ præerat, ut cum isto disputationes iniret. Cyrillus hujus parœciæ locum vicum vilissimum appellat (f). Qui suffragatur Photius scribens : *Hinc profugus, vicum quemdam ignobilem occupat, ibique rursus impietatem suam fovere et patefacere satagit (g).* Sed nullam facit prorsus mentionem de Diodoro, seu

(a) Justinus martyr, apologia 2 pro Christianis, et in dialogo 8 cum Tryphone, pag. mihi 296 et seqq. Consule Leonem Magnum, serm. 6 de Epiph. et aliis in locis.

(b) Justinus martyr floruit circa Christi annum 161, Chrysostomus vero quinto Ecclesiæ sæculo.

(c) Eusebius, Hist. Eccles. pag. m. 222.

(d) Consule Gullielmum Cave sæculo Arianorum pag. m. 215.

(e) Beausobre, ibid., pag. 93.

(f) Cyrillus Hierosolymit., catechesi 6.

(g) Photius, lib. 1 contra Manichæos, cap. 13, pag. mihi 61.

Tryphone presbytero, quem Manes novis disputationibus aggredi et exagitare tentavit. Is ergo, quamvis pietate, pura religione, cæterisque virtutibus, præ aliis ibi existentibus emineret, parum tamen nihilumque cum in sacris litteris easet versatus, facile potuisset decipi a Manete, qui eum in suam sententiam perducturum sibi blandiebatur. Istæ tamen opinio hæreseon auctorem sefellit. Nam presbyter vix auditis blasphemis in quas novorum dogmatum architectus eruperat, Archelaum episcopum admonuit, instructionem, opitulationemque sibi dari exoptulans. Archelaus statim prolixam ad suum presbyterum scripsit epistolam, quam Beausobre veluti suæ Historiæ minus dignam, aut suis studiis parum accommodatam, nec Gallicæ reddidit, nec in suum transtulit opus (a). Hujus tamen epistolæ inscriptioni, nodum in seripo quærens, insisit; in qua cum duo offenderit sibi suspecta, nisi allucinatione (ait) laborem, perspicue patelaciunt, ipsam, Archelai ætate, conscriptam non fuisse. Horum alterum est, ibidem sine episcopo unam Ecclesiam fuisse fundatam, cui solus presbyter præerat. Quare minime mihi persuadere possum (subjicit), tertio currente Ecclesiæ sæculo, neque in urbibus, neque in suburbis, seu vicis, (b) aliquas Ecclesias fuisse fundatas, quibus episcopi non adessent. Quando autem Ecclesia fidelium multitudine nondum satis increvit, episcopi nonnisi diaconos habebant, qui sibi ipsis subessent; sed nec episcopi erant, quamvis sic appellarentur et omnes sacras obirent functiones. Verum, nonnisi longo tempore post, ejusmodi episcopi rurales, seu chorepiscopi, omni superiori auctoritate denudati fuere; coacti proinde ad presbyterorum ordinem descendere. Diodorides ergo castellum erat, seu suburbium, quod tum episcopum habebat, prout innuere videtur D. Assemanus in Bibliotheca Orientali (b).

2. Priori hac difficultate præmissa, quam gravissimam esse Beausobre arbitratur, statim ad alteram descendit, quæ inagis Archelai epistolam suspectam reddit. Supposito ergo (ait ipse) quod episcopi in villis atque oppidis non habuerint nisi simplices presbyteros, qui plebibus præessent, saltem extra omnem dubitationem aliam positum censi debet, ab eorum episcopis *fratrum* nomine, minime *filiorum* appellari; maxime cum sua scripta ad eos dirigebant. *Filiorum* vocabulum diaconis dumtaxat conveniunt conlingit, cum proprie episcoporum sint ministri in sacris obeundis. Quare sibi persuadet nullibi exemplum reperiri posse quod tribus prioribus saculis episcopi, ad presbyteros epistolam dantes, *filiorum* vocabulum in inscriptione posuerint. Hacienus Beausobre.

Num igitur lectores fabulis credere vult cogere? Quæ, licet multo studioso artificio compositæ videantur, verbis atque sententiis adjuventur, fidem tamen nullam auctoritatemque sibi vindicare possunt, nisi apud stupidos bardosque homines, ecclesiasticæ hierarchiæ hujusque vetusti ordinis et œconomia prorsus ignaros. Neque eum juvat ad trium

(a) Beausobre, lib. 1, cap. 10, pag. 115.

(b) Assemanus, tom. II Bibliothecæ Orientalis, dissert. de Monophysitis.

(c) Tertullianus, libro de Baptismo.

(d) Justinus martyr, apologia secunda.

(e) Atque in omnibus quas offerimus oblationibus benedicendo laudamus Factorem omnium per Filium ejus Jesum Christum, et Spiritum sanctum; et Solis qui dicitur die, omnium qui vel in oppidis vel ruri degunt in eadem locum conventus sit: et commentaria apostolorum aut scripta prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Nota Scripturarum lectiones juxta temporum varietatem fuisse digestas, etiam secundo currente sæculo. De quo usu latins verba facimus in nota ad epistolam S. Leonis M. quæ est ad Turribium Asturicensem, occasione cujusdam fragmenti quod hæcenus eruditi desiderarunt. Deinde (subjicit Justinus),

A priorum sæculorum ecclesiasticam historiam sine ullo auctore provocare. Nam imprimis discrimen afferre oportebat, quod intercedit inter aliquem peculiarem fidelium cœtum sub uno legitimo pastore congregatum, episcopo videlicet, et locum illum in quo fideles ipsi ad suos habendos conventus conveniebant. Quando nimirum Dominicis, id est solis diebus, divina mysteria sub uno præside celebrabant, et in iis de Christianæ religionis rebus agebatur. Utrique autem Ecclesiæ nomen fuisse accommodatum quis ignorat? Quando igitur de Ecclesia in priori sensu accepta affirmatur hanc sine episcopo esse non potuisse, et unamquamque suam et unicum habuisse episcopum præsentem, quem veteres, ut Justinus et Tertullianus summum sacerdotem appellant (c), id jam intelligi oportere de episcopatu secundum veterem et novam Ecclesiæ hierarchiam, quoniam exploratum esse debet. Quia vero Ecclesiæ, sic priori modo spectatæ, ut plurimum, tunc potissimum non angustis contrahabantur terminis, sed in longinqua spatia se extendebant, plures quandoque urbes, suburbia, pagos, castella, rura, idque genus alia comprehendendo, non vix pro omnibus hujus Ecclesiæ fidelibus sufficere poterat mysteriorum agendorum locus, nec unus sacerdos; et idcirco intra eandem dioccesim, quam Ecclesiam appellabant, plures debebant fieri sacri conventus, diebus Dominicis potissimum, quibus sacerdotes præesse debebant, tum docendo populum, tum sacram synaxim seu collectam peragendo.

3. Ne vero in his conscribendis læsæ fidei hominibus videar fabulari, ejusmodi fuisse ecclesiasticam disciplinam, secundo Ecclesiæ sæculo currente, jam ex Tertulliano et Justino martyre innotescit (d). Is enim in sua apologia edita pro Christianis, et Romano imperatori Antonino Pio oblata, sacerdotum horum conventuum, etiam in oppidis et ruribus a Christiano populo inhabitatis, die Dominico celebratorum, apertam fecit mentionem; (e) singula pariter describens, vel quæ a præpositis peragebantur, vel quæ populus laute acclamabat, vel quæ denique ab ecclesiasticis lectoribus ex apostolorum et prophetarum commentariis recitabantur. Quæque omnia, post præsentis orationem, qua populus instruebatur, et ad imitationem tam pulchrarum rerum hortabatur, totius conventus preces orationem; et deinde consecratum panem et consecratum vinum aqua mixtum cuique præsentibus distribuabant. Absentibus autem per diaconos mittere consueverunt. A qua quidem sacrorum muneratione participatione minime privati erant qui, aegritudine, captivitate, vinculis, vel alia quacumque causa præpediti, Solis die eum frequentem populo sacro conventui interesse non poterant. Quoad modum et peregre advenientes hospitio concludebantur. Etenim præpositorum eorumdem munus erat iisdem opitulari, quia præpositus omnium indigentium etiam curator erat. hæc ex Justinis verbis, quæ ad calcem subjicimus (e), ita contra Beausobrianas nenas ratiocinemur necesse est.

D lectore quiescente, præsidens orationem qua populum instruit, et ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. Sub hæc consurgimus communiter omnes, et preces fundimus, et, siculi restamus, precibus peractis, panis offertur, vinum et aqua, et præpositus idem, quantum pro virili sua potest, preces et gratiarum actiones fundit . . . . et distribuit communicatioque fit eorum in quibus gratia sunt: actus cuique præsentibus; absentibus autem per diaconos mittitur . . . . et quod ita colligitur apud præpositum deponitur; atque ille inde opitulatur, pupillis et viduis, et his qui propter morbum aut aliquam aliam causam aegrotant, qui que in vinculis sunt, et peregre advenientes hospitibus. . . . Solis autem die communiter omnes conventum agimus. Justinus Apologia vulgo secunda dicta circa lineam, pag. n. 98, 99.

Secundo jam currente Ecclesie sæculo, et adhuc sævientiis, cum Judæorum, tum ethnicorum persecutionibus, ita Christianorum populus increverat, ut non tantum in insignioribus urbibus, ut ait Eusebius, sed in oppidis et ruribus, Dominico die, omnes fideles communiter conventum agerent, in quo Ecclesiarum prepositi, seu præsidentes, rem divinam agebant. Quare si univæque Ecclesie unicus tantum episcopus præerat (a), quemadmodum ex canonica Joannis Epistola comportari habemus, et ex episcoporum successione, ab Egesippo, Tertulliano, descriptis, intelligimus impossibile prorsus illi fuisse, eodem die, e loco in locum excurrere, totam diocesim lastrare, et expectata populi frequentia et multitudine eos conventus facere et absolvere, de quibus in præsentiarum sermo est. Nec præterea arbitrari licebit nisiuscujusque diocesis Christianum populum, die Dominico recurrente, omnibus aliis sepositis curis, ex qualibet diocesis parte, ad episcopales sedes conflare potuisse. Nam imprimis Justinus, in **62** *oppidis et ruri sacros conventus habitos fuisse asseverat. Tum deinde locorum distantia, longiora itinera mulieribus et pueris senibusque aggredi veluisset; atque tandem facile ab imperialibus ministris comprehendi potuissent, si terminum, statutis horis, in quemdam determinatum locum, coram proprio et unico episcopo se debuissent colligere. Episcopus enim ad necem tum semper ab imperatorum ministris perquisitos et comprehensos fuisse, cum ex Ignatii, Polycarpi, Petri et Dionysii martyrio, cum ex Romanorum episcoporum qui usque ad Justinii tempora Petri thronum conscendere meruerunt glorioso fine satis superque exploratum est.*

A. Si itaque iis conventibus in oppidis et ruri Dominicis diebus celebratis aliqui præsidens et præfectus, qui rem sacram faceret, communiter præerat, jam cadit primam Beausobriani commentum: videlicet, episcoporum et presbyterorum vocabula primis tribus prioribus sæculis usurpata fuisse ad eandem personam, auctoritatem potestatemque significandam. Hanc enim cantilenam post Aerium signarent Blondellus, Salmasius, cæterique puritanæ scholæ magistri. Qui ad pravam sensum Actorum (b) et Pauli verba detorquentes, unam atque eandem fuisse, nedum apostolorum temporibus, sed subsequentibus sæculis, presbyterorum et episcoporum dignitatem et potestatem perperam contendere ausi sunt, quorum nentias refellere præsentis otii esse haud potest. Præsertim cum inter cæteros clarissimos viros qui de hoc discrimine disputarunt doctissimus Petavius abundantius (c) id præsterit. Nos vero, ut ultro fortius perstringamus Beausobre, satius duximus ad filium Joannem presbyterum provocare, cujus meminit Irenæus apud Eusebium, (d) vel ad Irenæum ipsum qui solo presbyteri munere Lugdunensi episcopo Photino superstite fungebatur; vel ad

(a) Unicum fuisse in unaquaque Ecclesia episcopum, D ex Joannis Apocalypsi colligitur, ubi facta mentione septem Ecclesiarum Asiae, singulis singularem, sub angeli nomine, assignat episcopum. De Ecclesiarum seu episcoporum successione et ordine, locutus est Tertullianus, secundo habente sæculo, libro de præscriptionibus hæreticorum, cap. 32. Videtur Egesippum apud Eusebium lib. iv, cap. 22, et Irenæum, apud eundem, lib. v, cap. 20. Paulus in Epist. ad Titum cap. 1, 25, ait hunc in Creta reliquisse, ut constitua per unanquam civitatem presbyteros, quos deinceps episcopos appellat. Idem habet in priori ad Timotheum.

(b) Actorum xx, Paulus Mileti cum esset, presbyteros convocasse ex Epheso dicitur. Quos deinde in unum coactos alloquens, episcopus nominat.

(c) Petavius, tom. IV Theolog. Dogmat., de Hierarchia ecclesiastica et potestate consecrandi.

(d) Eusebius lib. v Hist. Eccl., cap. 3; et lib. vii, cap. 29; lib. vi, cap. 18.

A Acetillam, presbyterum Alexandrinum, eo tempore quo Theonas et Petrus eam Ecclesiam regerant. Et Origenes qui presbyter a Palestina episcopus præter Demetrii voluntatem apud Cæsaream fuit ordinatus. Nobis autem presbyteros, secundo habente et tertio ineunte Ecclesie sæculo, imparem habuisse in divinis rebus agendis cum suis episcopis auctoritatem et jurisdictionem, inter alios auctor est Tertullianus (e), qui horum ministeria episcoporum juribus opponens et comparans, ait: *Summus sacerdos, qui est episcopus, jus habet dandi baptismum; debent presbyteri et diaconi, non tamen sine episcopi auctoritate, propter Ecclesie honorem, quo salvo, salvo pars est.* Tres ergo ecclesiasticos ordines Tertullianus distinguit, sua unicuique jura tribuendo. Non enim dixisset presbyteros et diaconos sine episcoporum auctoritate tingere non posse, si utriusque, episcopo nimirum et presbytero fuisset communis honor atque potestas. Cui sane conveniunt Carthaginienses et vetustissima catholica Ecclesie leges, in Constitutionibus quæ sub apostolorum nomine circumferuntur scripto consignatas; (f) et illa potissimum, quæ cantum est *ne presbyteri et diaconi sine sententia episcopi aliquid perficere possent*, quemadmodum ne in seipso proprio episcopo parochias sibi assignatas deservere auderent. Si igitur, veteri Ecclesie disciplina et ordine **63** spectatis, alia erant episcoporum suprema jura, alia vero presbyterorum simplicium, qui in suis obeundis muneribus ab episcopis omnino pendebant, minime intelligere possumus quo animo, quoque fundamento ductus Beausobre contendere potuerit Diodorum, seu Tryphonem, qui tertio vergente Ecclesie sæculo, ruralem seu suburbanam regebat parochiam, Archelao proprio episcopo præsentem, ab ea congregatione minime destituisse, aut desistere potuisse, ad quam Manes audacius eum provocaverat? An ei licuisset eorum proprio episcopo, cujus legatione in rectoris aut præsidis munere fungebatur, cum hæretico et versuto homine disputare? Qui id facere sine injuria potuisset? Quandoquidem et episcopo præsentem, nec tingere, id est baptizare, vel aliquid aliud sacrum munus obire debuisset; nam idem Tertullianus (g), mox laudatus, presbyteros, diaconos cæterosque ex clericali militia homines admonet, ne sibi assumant dicitur episcopi officium episcopatus, ad æmulationem maxime præcavendam, quæ schismatum mater est. Munus autem docendi, de fidelis dogmatibus disputandi et definiendi, vel in conciliorum cœlibus, vel in aliis conventibus, ad episcopos vi ordinationis eorumdem pertinere, exploratissimum est. Quare cum quidam presbyteri rurales suburbani, quarto et quinto Ecclesie sæculo, suæ ordinationis jura prolatare conarentur, temerariis ausibus sibi episcopalia munera illicite usurpaverint, sacro ministerio, tam ab apostolica sede, quam a totius orbis episcopis, privati et prohibiti fuerunt, ut in sua epistola Damasus papa declaravit. (h) Qui præterea horum instituta

(e) Tertullianus, lib. de Bapt., cap. 17, pag. mih. 456 Venetæ edit. Consule Cyprianum, qui sæculo tertio currente inter episcoporum et presbyterorum potestatem statuit discrimen, vindicato jure christi conferendi solis episcopis, epist. 73, ad Jubaianum.

(f) Canon apost. 38, 51, 14. Has leges descriptas quoque inventas in Nicæn. conc. can. 16, Antioch. cap. 3, lib. iii de Vita Constant., cap. 61, et apud Athanasium epist. ad Orthodoxos, conc. Carthag. iv can. 56.

(g) Tertullianus, libro de Baptismo, cap. 17.

(h) Damasus papa, epistola 5, tom. II Concil. pag. 1025. Qui ad suorum prædecessorum apostolicæ sedis episcoporum statuta provocans, potissimum alludere voluisse arbitramur ad epistolam papæ Julii, aliasque temporum injuria deperditas. Quod vero ad canones a totius orbis episcopis editos attinet, quos ibi pontifex laudat, Nicænos dubio procul fuisse existimamus. Quorum Arabicam paraphrasim multa de chorepiscopis continere ex cap. 54, 55, 56 et seqq.

tionem nimis improbam et impiam fuisse affirmavit. Quoniam ipsi de summo sacerdotio in episcopalibus sedibus contententes, cum omni auctoritate careant, non nisi ad abolendos sacros canones, ad totius ecclesiasticæ hierarchiæ perturbationem, *superba* et *superflua* eorumdem elatio ordinabatur. Quam S. Leo Magnus (a), suorum prædecessorum et conciliorum regulis insistentes, *vacuum, inane* esse definiit quiddam in prædicto sacerdotii summi (chorepiscopi) *egerunt ministerio*. Comminiscitur ergo ex sua sententia Beausobre, contendens, tribus prioribus sæculis, eandem fuisse presbyteris atque episcopis auctoritatem potestatemque, hosque illis non præfuisse, et illos, in regendis parœciis sibi commissis aliisque circa fideles ministeriis exercendis, ab episcoporum nutibus et auctoritate pendere haudquam debuisset.

5. Cum hactenus dicta lector secum reputabit, minime vereor quin infirmiora iudicare possit et velit quæ postremo loco Beausobre objecit, probaturus supposititiam fore Archelai ad Diodorum epistolam, de qua in præsens agitur. Quandoquidem si tribus prioribus sæculis non conseruerunt episcopi suos compresbyteros, sive suburbanos, *filiorum* nomine appellare, sed, honorabilius cum illis agentes, potius in epistolis *fratres* vocabant, jamjam epistolarum Petri et Pauli divina auctoritas labaret excideretque, cum has notas et characteres in iis offendamus. Et sane Petrus apostolus (b) *Marcum* episcopum *filium* appellat, scribens in priori sua Epistola: *Saluta vos Ecclesia qui in Babylone collecta est, et Marcus filius meus*. Quam loquendi formulam passim S. Paulus pariter adhibuit, 64 vel cum in priori ad Timotheum scripsit (c): *Timotheo dilecto filio in fide*; et rursus eundem alloquens, subiicit: *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee*. Vel cum alteram epistolam ad eundem hisce verbis orditur: *Paulus apostolus, etc., Timotheo charissimo filio*; vel denique, ut alia quamplurima id generis exempla prætermittam, cum Tito præcepit ut per *Cretæ civitates* constitueret presbyteros, sicut et ipse disposuerat. In hac quippe Epistola, Titum a Paulo filium esse appellatum, illa verba producit (d): *Tito dilecto filio secundum communem fidem*. Quid igitur? Alterutrum ex communitia Beausobriana opinione sequeretur: aut videlicet laudatas apostolorum Petri et Pauli epistolas suppositionis notas et characteres præferre, quod prorsus hactenus inauditum est; aut saltem divinos illos scriptores in suis familiaribus conscribendis Epistolis, aliqua usos fuisse licentia, ædmodum aliena ab iis urbanis officiis quæ rigidius coepiscopos inter et compresbyteros forent servanda. Hocce postremum affirmari sine maxime audactæ nota haud potest. Nam apostoli illi, divino dictante Spiritu scribentes, eas formulas adhibuerunt quæ magis congruebant personis et argumentis de quibus sibi sermocinari proposuerant. Et propterea factum est ut quos uno loco *filios* vocitarunt, alio loco *fratres* dixerunt, ut Paulus, captivitate detentus, ad Philemonem scribens, (e) *Timotheum fratrem* nominavit, quam appellationem passim omnibus baptismate in Christo regeneratis tribuere solet. Sed quando rationem habere voluit ad personarum institutionem quas ipsemet vel ad Christum et fidem prædicatione pepererat, vel ad ordinis sacramentum, quod ipsis contulerat, rationabiliter a seipso conversos, baptizatos et ordinibus

satis superque innotescit. Suffragatur pariter Neocæsariensis can. 14, in quo mentio expressa facta est de chorepiscoporum ministerio, quos ad instar septuaginta duorum discipulorum electos, ob ministerium quod habebant in pauperes, honorare oportebat.

(a) S. Leo Magnus, epistola olim 85. Nunc in Questionelli edit. desideratur.

(b) Epistola I Petri apostoli, cap. v, 15.

(c) Paulus in priori ad Timotheum, cap. i, 2; et

A initiatos *filios* appellavit, ut de Timotheo, Tito, Onesimo, atque aliis satis evidentiter ex laudatis Epistolis innotescit. Cum itaque potius lepida et fabulosa sint illa Beausobriana momenta, non est cur Archelai ad suum presbyterum Diodorum seu Tryphonem epistolam, veluti commentitiam rejiciamus.

6. Age vero, relictis parumper Beausobrianis naniis, ad nostræ historiæ ordinem revertamur. Et, Epiphanius testimonio insistentes, arbitramur, immo tamquam certum habemus, Archelaum non statim ad Diodoridem suæ diocesis vicum profectum fuisse, et de lupo e Caschara fugiente, sine ulla temporis prolatione, sollicitè perquisivisse. Sed res luculentius, quam Cyrillus describens, ait: *ignorante primum Archelao Manetem apud eum vicum se recepisse, semel atque iterum cum presbytero, qui parœcia præerat, congressum, disputationem de religionis dogmatibus instituisse*. Verum quamvis ille presbyter, quem Tryphon Epiphanius appellat, oratione dicendique facultate et copia esset destitutus, adhuc tamen Manem superavit. In eo quippe illa divina promissio apostolis facta adimpleta est: *Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (f)*. Quod quidem ædmodum ægre Manes ferens, quasi ad turpiudinis notam delendam, iterum Tryphonem, seu Diodorum, novis disputationibus aggredi voluit, contendendo videlicet duo sacrarum Scripturarum Testamenta inter se minime coherere horumque maximam repugnantiam potissimum ex evangelicis testibus comprobare. Hocce vero versuti sacrilegisse hominis purum putumque signum in illum potissimum scopum collimabat, ut, pessumdata veteris Testamenti auctoritate, conjiceret istud a malo quodam æternoque principio originem traxisse. Sed tanti nebulonis audaciam ipse presbyter Diodorus frangere cupiens, rem omnem per litteras, ut diximus, Archelao episcopo suo statuit significare. quid autem istæ litteræ 65 continerent, cum ex Epiphano, tum ex Archelao edocemur. Epiphanius quippe (g) Diodorum hisce dumtaxat verbis, quæ exscribit, usum fuisse asseverat, videlicet: *Homo quidam hæc accessit, qui infestissimi lupi more ovile perdere aggreditur. Verum obsecro te scribere ad me quemadmodum adversus illum me gerere oportet, ac quibus rationibus perniciosæ ejus doctrinæ resistere. Quod si venire ipse dignaveris, Christi ovile gregemque ab omni sollicitudine liberabis (h)*. Sed Archelaus Diodori votis et litteris occurrens, non hæc generatim dumtaxat sibi a suo presbytero fuisse indicata responsiva sua epistola patefacit. Nam inter cætera eo maxime insistit, ut inram utriusque Testamenti harmoniam et consonantiam demonstrat; variis ea de causa similitudinibus adductis, quas ex naturalium rerum usu, conditione atque substantia studiose mutuatus est. Cujusmodi autem sunt exempla illa, vel ex una tantum desumpta veste, quæ sub tegmine et stamine videtur esse contexta. Hoc solum (subiicit), quod velut purpuram videmus in veste, novum Testamentum, in texturam veteris gloriam Jesu Domini. Vel illud aliud quod ex speculo desumitur. Istud autem nequaquam abjicere consuevimus, cum nobis ipsa rerum vera imago demonstratur. Vel aliud affert ex pueris ad doctores per pædagogum ductis, qui cum ad maturiorem perducuntur ætatem, ipsum pædagogum deshonestare non debent, quamvis amplius ejus præsidio non in-

ibid., 18; rursus II Epist. cap. 1, 2; et tandem cap. 11, 1.

(d) Ejusdem ad Titum cap. 1, 4.

(e) Epist. ad Philemonem, 1: *Paulus vincetus Christi Jesu, et Timotheus frater*.

(f) Math. x, 19, 20.

(g) Epiphanius, lib. III contra hæreses.

(h) Hæc est illa epistola quam suppositionis notas habere perperam fabulatur Beausobre, de cujus inscriptione jam innox actum est.

digeant. Atque tandem, utrumque Testamentum et retinendum et venerandum esse parvuli exemplo probat, qui jam lacte nutritus, et ad validiores cibos proficiens, non sine gravi injuria potest abjicere atque exhorrescere nutricis mamillas; quin potius veneratur et colitur, et beneficii sui se debitorem esse fatetur.

7. Hæc ergo, et id genus alia, in sua valde proluxa epistola, quam Epiphanius librum appellat, Archelaus Diodoro suo presbytero suggestit, ad mirabilem semper, ut diximus, sinceramque utriusque testamenti harmoniam atque summam concordiam patefaciendam. Verum totum Archelai scopum in hac summa Testamentorum concordia asserenda situm esse, minime arbitramur, sed alius aliquid ex adductis rationibus S. episcopum ostendere voluisse: videlicet, hominis naturam, jam inter tot tantaque vitia periclitatam, et obscurioribus ignorantiae tenebris circumvolutam, non illico ad claram veritatis cognitionem fuisse revocandam, et a mortis æternæ laqueis, quibus constringebatur, solvi debuisse. Sed opus erat ut ipsi homines, qui, ferarum more aberrantes, numquam de Divinis cogitabant rebus, diversis cælestibus æternæque sapientiæ gradibus edocerentur. Primo videlicet per rerum naturalium figuras et umbras, quas lactis instar ex Mosaica lege exsugerent; gratia demum et perspicua rerum divinarum contemplatione, quam ad solidioris cibi formam, ipsum æterni Patris Filium, novo Testamento proponebat. His itaque gravissimis rationibus, si Diodorus Archelao suggerente uti voluisset, Manetem facile confundere et contere potuisset; et ipsa catholicæ fidei dogmata, et divini veteris Testamenti auctoritas, quæ potissimum in discrimen adducebatur, dubio procul comprobarentur. Archelai itaque scriptis Diodorus presbyter insistens, etsi episcopi sui adventum præstolaretur, iterum disputationem inire Manetis audacia compellitur. Nam Manes in medium pagi summo diluculo prodiens, suam cum Diodoro iterum disputationem orsus est. Primus Diodoro Manes sua dogmata objiciebat. Sed is omnibus occurrebat questionibus, atque, pro ea quam a Deo acceperat sapientia, lenius suum exagitabat impostorem. At cum demum apud se non nihil inciperet hæsitare repente Archelaus (ait Epiphanius), nec opinato, conspectus est, qui tamquam acerrimus paterfamilias, suorumque studiosissimus, audacter in prædonem fremens incurrit. Quid vero Manes tum? Tamquam callidus versipellis, simulata blanditia, se ad Archelaum convertit, hunc obsecratur sibi dari ut cum presbytero dumtaxat disputaret, asseverans præterea maxime episcopum dedecere cum homine sibi inferiori de illis religionis rebus contendere. Populus autem, qui aderat, Manetis nequitia comperta, ita in eum invehitur, ut etiam lapidibus obruere quæsierit. Quod quidem periculum minime evasisset, nisi tertio jam fuga arrepta, iterum ad Arabionis Castellum, quo primum se receperat, convolasset.

8. Aliter tamen quam descripsimus hanc novam Archelai cum Manete disputationem in suam retulit Historiam Beausobre. Qui, ut jam sibi propositum finem attingeret, undequaque argumenta exquiri et colligit, non tantum ut illa Acta tamquam supposititia rejiciat, sed in ea etiam tamquam multarum hæreseon fontes declamat et debacchatur. Cujus scholastici hominis versutum atque malignum ingenium, cum in varias mirorum accusationes et simulationes, Archelao episcopo et universo catholicorum cœtui prorsus injurias, erumpere ausum fuisse deprehenderimus, ne falsæ criticæ assentatoribus alta sapere videatur, idcirco noster in veritatem amor ea silentio præterire haud patitur; igitur Archelai sententias et novæ illius disputationis argumenta in varias tricas a Beausobre

injecta, ut ultro citroque contenderet, tertio jam corrente sæculo, veram catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ circa præcipua nostræ fidei dogmata traditionem corruptam, labefactatam et pessumdatam fuisse, ab omni calumnia et dolosa accusatione vindicare nostrum erit institutum. Ut videlicet summæ audaciæ hominem perpetuo nugæ et commenta agentem pro viribus corripimus.

CAPUT IX.

Archelai apud Diodoridem cum Manete disputatio a notis criticis et Beausobrianis calumniis vindicatur. Mala acatholici scriptoris fides in recensendis Archelai testimoniis explicatur. Demum merito tamquam catholicum et sanctum Archelaum in Ecclesia haberi, cum ex scriptis quæ circumferuntur, tum ex ejus in veram Christi religionem studio demonstratur.

1. Sufficiens mei muneris partes obiisse arbitrabar, cum præcedenti capite summam recensuerim quæ ad Manetis cum Archelao disputationes pertinere videbantur. Nec enim consilium erat apologeticas theologicas contexere dissertationes, sed Manichæorum historiam, quasi in breviarium ex certis authenticisque monumentis et auctoribus colligere; quemadmodum jam præstantissimi viri alias et alias historias Pelagianorum, Donatistarum, Arianorum, Eutychiatorum, et aliorum hæreticorum, qui catholicam religionem corrumpere et evertere nisi sunt, conscripserunt. Sed quoniam cum in percurrendo Beausobriano opere (a) passim talia tantaque mendacia et calumnias offensissem, crassis circumfusis tenebris, naniis atque sophismatibus lucem aliquam afferre recogitavi, quæ quasi sole ex Oriente diluerentur et fugarentur. Alioqui in hujus hæretici hominis mala fide dumtaxat indigitanda si perstitissem, facile præsentis temporis eruditi, qui non nisi in rerum cortices sese amant, existimarent Beausobriana argumenta esse majora quam ut a nobis refelli possent, si breviter perstringeremus, aut ea prorsus dissimularem. Cujus rei ut initium faciamus, licebit primo aliquas hujus Batavi scriptoris animadversiones silentio præterire (b); eas, videlicet, quibus pingere conatus est Archelao episcopum, tamquam hominem superbe de antecedenti reportata victoria gloriantem, qui coram humiliato atque devicto inimico, iterum apud Diodoridem vicum se sistere voluit, Diodorum, seu Tryphonem, presbyterum obstringens inceptum abrumperere certamen; ut ipse cum Manete novam de fidei rebus concertationem iniret. Dumtaxat haud dissimulabo episcopi in Christianæ religionis res studium, superbiam, tumorem atque furorem appellasse, plurimumque ipsi Manetis agendi rationem et loquendi formulas displicuisse. Cum videlicet hæreticus Archelao obstatus est ut sibi daret inceptam cum presbytero disputationem ad exitum perducere, veritus propterea cum episcopo, auctoritate dignitateque sibi superiore de religionis dogmatibus contendere. Grave absurdum (ait) fuit isthæc verba in hæretici hominis ore confingere. Qui non tantum jam prideum publice super nova dogmata cum Archelao disseruit; sed etiam, nefarie tumidus, se vocitari audebat Christi discipulum, apostolum Jesus, et Paracletum a Dei Filio promissum. Quam gravissimam difficultatem, cum Gothofredus Arnoldi cognovisset (c), Archelai Acta authentica esse sibi persuadens, cogitavit officiosa illa verba subdole et ironice (ut aiunt) a Manete fuisse prolata, ut videlicet præcaveret illam confusionem quam primo apud Cascharam subire fuerat coactus, potissimum cum in spem adduceretur facilius presbyterum quam episcopum posse superare. Quale igitur absurdum ex tam naturali explicatione sequatur, plane non video, cum hæreticorum hominum studium in eo potissimum versetur,

(a) Beausobre, lib. I Hist. Manich. cap. 10.

(b) Beausobre, lib. I, cap. 40, pag. 113 et seqq.

(c) Gothofredus Arnold., in Ecclesiæ et hæretico-

rum Historia, Gallicæ scripta, tom. I, lib. III, cap. 7, § 24 et seqq.

ut gratia, auctoritate et opinione apud indoctos et ignaram plebem valere possint. Quæ omnia se assecuturum Manes sperabat, si parocix presbyterum, disputationibus superare potuisset. An non in ea disputatione quam instituerat, si adversarium vicisset, quotquot fideles qui ibi ex Diodoride et viciniore locis advenerat in suam sententiam traxisset, nisi de repente divino suffulti presidio et veritatis lumine illustrati fuissent? Non igitur absurdum Beausobre videatur, quod Manes ad novum pudoris et ignominix periculum præcavendum, quod certo sibi imminere præcedenti experimento apud Cascharam dato prænoverat, iterum cum Archelao de fidel dogmatibus contendere detrectasset. Ea enim esse solet contententium prudens agendi ratio, ut qui semel ab adversariis fuerint superati, iterum cum iisdem jam viribus scientia atque fortuna validioribus certamini minime se committant, et ab iis se eripiant concertationibus quas sibi exitiosas futuras esse noverunt. Cum igitur Manes, apud Diodoridem vicum, meliora scientiæ subsidia sibi non adesse certo cognosceret, novum concertationis genus cum Archelao eum declinare oportebat, maxime cum hunc sacris in utriusque Testamenti litteris apprime versatum esse compertum habuisset. Absit ergo ut suspicium supposititia esse illa Archelai Acta, ex eo quod Manes, in contentione publice superatus et devictus, aliud certamen deterrimum et periculosissimum renovare recusaverit.

2. Neque pariter dissimulare possum gravem censuram qua idem Beausobre cum in Archelauum, tum in Ecclesiæ traditionem antiquiorumque PP. doctrinam invehitur, cum ad examen revocata postrema hæc Manetis et Archelai disputatione, sancto et sapienti episcopo multarum hæreseum notas inurit, quas nimis studiose et ejus dictis atque sententiis expiscari et in medium adducere temerario et injusto ausu conatus est. Quare ne incassum laborare videremur, consilium fuit pro viribus ejusmodi infamix notam delere, et ecclesiasticam traditionem vindicare, singula eripiendo quæ Beausobre perperam objecit. Is itaque tria potissimum Manichæicæ disputationis argumenta proponit, quibus totidem Archelai responsiones subjicit. Primum attinet ad incarnationis mysterium, quod Manes evertere volens, contendebat Christum Dei Filium, non verum fuisse hominem ex muliere natum; sed talem dumtaxat divina dispensatione apparuisse, quin realem et substantialem hominis naturam sibi conjunctam haberet. Abutebatur idcirco Pauli apostoli verbis ad Philippenses (a), quibus affirmatum est in similitudinem hominum factum fuisse Christum. Sed ut suo nefario dogmati robur adjiceret, adhuc ad Lucæ verba provocabat, quibus dicitur (b) Spiritum sanctum corporali specie sicut columba supra Christum in Jordane baptizatum descendisse. Quemadmodum igitur (sic Manes ex Beausobre ratiocinabatur) Spiritus sanctus haudquaquam veræ et corporeæ columbæ muniebatur, sed columbæ speciem dumtaxat gerebat, et apparentem similitudinem voluit habere; sic Dei Filius non nisi apparenter hominis figuram gestabat, quin veram realemque hominis naturam assumpsisset. Crassum hocce primum Manetis argumentum (ait Beausobre) solidissimis rationibus refutavit Archelaeus episcopus, sed eodem tempore tales protulit propositiones quæ non mino-

res hæreseum notas præferunt. De qua re lectores admonendos esse censuit, ut nimirum (ait) ex ejusmodi observationibus intelligant fidem haud esse regulandam juxta antiquitatem; neque auctoritati traditionis et Patrum trium priorum sæculorum aureæ ætatis subjiciendam esse, quam ad exitium perductam affirmant (acatholicos intellige) cum Magnus Constantinus imperii habenas teneret. Sed citius adhuc veram fidem desiisse affirmandum est, si episcoporum virtutes, characterem, illius ætatis privilegium esse arbitremur. Hactenus Beausobre. Sed hunc rogo cur, relictis consuetis et sibi familiaribus nugis atque fabulis, tantopere irascatur, ut impetu in antiquam Ecclesiam facto, sanctissimos ejus episcopos rabidorum canum more latrare et mordere voluerit? Traditionem haud esse admittendam, et antiquis Ecclesiæ Patribus fidem non esse adhibendam contendit. Sed ne extra scenam agere videamur, dicat, amabo, Beausobre catholicum dogma de incarnatione, in quo primum cum Manetis, tum Archelai præsens disputatio versabatur, quo præsidio probatum fuerit, si Archelaeus etiam privatum spiritum, non prædecessorum episcoporum auctoritatem secutus, Pauli, et Lucæ mox laudata testimonia, quæ ad pravas significationes Manes detorquebat, interpretari voluisset? Si Archelaeus, relicta suorum prædecessorum doctrina et traditione, prælata objecta Scripturarum loca explicare voluisset; si præterea ad summam aliarum Ecclesiarum consensioem non attendisset, jam nefarias novitates novis commentis auxisset; et ambo de uno eodemque mysterio disserentes, de illo in alias et alias hæreses lapsi fuissent. Sed Archelaeum de vera Christi carne, de ejus baptismo, morte, sepultura, resurrectione, recte, solide et sapienter disputasse atque sensisse idem Beausobre asseverat. Igitur novis peregrinis doctrinis non indulsit; sed eas persecutus est quas sacri Ecclesiarum præses sibi prædecessores docuerunt. Quid est ergo traditio? Quid illa divina Ecclesiæ regula, ex qua veræ fidei dogmata hauriuntur? Quid SS. Patrum consensus et doctrina? nisi id omne quod Beausobre in præsens vellicat damnat, et fabulosus commentis subvertere quærit ut magis suis studiis et partibus quam veritati indulgeat.

3. At Archelaeum novitatibus adhæsisse, dum catholica illa dogmata de vera Christi carne, de vera passione et morte propugnabat, maligne contendere audeat Beausobre. Nam episcopus (ait ipse) affirmavit Jesum vere crucis patibulo affixum fuisse, et postquam ipse ab inferis resurrexit, fuisse in eum locum sublatum, ubi regnat Christus Filius Dei. Archelaeum itaque optime explicasse Domini ad inferos descensum asseverat, juxta quem loquendi modum, inferni locus idem est ac sepulcrum, ex quo Jesus rediit in cælos ascendit. Rationabilem atque justam esse hujusmodi interpretationem subdit, sed eidem varias terribilesque hæreses comitari contendit. Neque alia de causa rationabilem et justam laudatam mox interpretationem appellat, quia Theodoro Beza, Calvino et sibi suffragari arbitrat, ad inferos Christi animam descendisse negantibus. De qua celebri atque trita questione passim locuti sunt utriusque Ecclesiæ Patres, eos castigantes qui Hebraicæ lectiones secuti, inferos pro sepulcro strictius sumendos esse arbitrabantur (c). Quam disputationem

(a) Epistola ad Philippenses, cap. xi, 7, 8: Sed semetipsum cavavit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.

(b) Lucæ iii, 22: Et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum.

(c) Dogma catholicum de Christi animæ ad inferos descensu, in Scripturis veteris et novi Testamenti aperte est revelatum. Ps. xv, 8, legitur: Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Ad quod propheta Davidis vaticinium. eadem verba enarrans Petrus

Act. ii, 31, alludit: Providens (inquit) locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, nec caro ejus vidit corruptionem. Quæ testimonia, cum duo distincta expriment, quorum alterum erat illius animæ privilegium, quæ inferorum ergastulis haud potuit detineri; alterum, mortuæ ipsius Christi carnis dotem explicabat, quæ corruptioni obnoxia non fuit, idcirco fideles utrumque privatim quotidie, dum solemnem fidei tesseram profitentur, expriment, dicentes: Crucifixus, mortuus, et sepultus, descendit ad inferos; tertia die resurrexit a mor-

magis protrahere in præsens consentaneum non docimus. Cum jam eruditi, accuratque homines varias luebrationes edidissent, quæ Theodori Bezzæ, Calvinæ et Erasmi falsas opiniones rejecerunt, ut probareat verba illa, descendit ad inferna, minime in Symbolo fidei esse abradenda. Sed jam antequam docti isti homines id præstissent, Leo Magnus (a) Manichæorum et Priscillianistarum errores damnans, veritatem de qua agimus ex multis Scripturarum locis propugnavit, et admiratione afficiebatur quod Turribius Asturicensis Ecclesiæ episcopus apostolicam sedem super hunc Christianæ religionis articulum consulisset : *Miror cujusquam catholici intelligentium labore tamquam incertum sit an, descendente ad inferna Christo, caro ejus requieverit in sepulcro; quæ sicut vere et mortua est, et sepulta, ita vere die tertio suscitata. Provoctat post hæc ad Scripturarum testimonia, quæ ipsi in notis subjecimus, et statim subdit: Quibus utique verbis manifestum est quod caro Domini, et vere sepulta requievit, et corruptionem non subiiit, quia celeriter vivificata reditu animæ resurrexit. Quod non credere satis impium est, et ad Manichæi Priscillianique doctrinam pertinere non dubium est. Qui sacrilego sensu ita se Christum simulat confiteri, ut et incarnationis, et mortis, et resurrectionis auferant veritatem.*

4. At Beausobre in hoc dogmate, de quo agimus, Manichæo et Priscillianiano adhaerens, quæ tandem contra Archelai episcopi fidem objecit necesse est eripiamus. Primo itaque hunc læsæ fidei suspectum fecit, quod divinam Jesum naturam, Christi nomine appellet, quod vocabulum personam dumtaxat designare potest quæ per gratiam, dona, perfectiones et dignitatem assecuta est. Ejusmodi loquendi formula, subdit, hæreticis jam fuit familiaris. Quamvis P. Petavius contendat eam apud catholicos in usu fuisse, quos inter locum habeat Justinus martyr, Dionysius Alexandrinus, Novatianus, sive auctor libri de Trinitate, et Ambrosius, qui omnes, si Ambrosium eripiamus, magis atque magis tamquam suspecti de Ariano dogmate habentur (b).

Ob hanc loquendi formulam quasi censuit Archelao indulgendum. Sed quia ad Nestorianorum dogmata præcedentes, tum subsequentes sui sermonis rationes pertrahit et dirigit, dicens quod Jesus post resurrectionem fuit in eum locum translatus, in quo Christus Dei Filius regnat, idcirco hunc inexcusatum habet. Nam laudata verba perspicue innuunt *Jesum et Dei Filium* duas esse separatas personas, quarum una ad alteram ascendit, ut magis clare etiam sequentia verba ostendunt. Est enim *qui de Maria natus est filius, qui totum hoc quo (forte legendum quod) voluit perferre certamen Jesus. Hic est Christus Dei, qui descendit super eum qui de Maria est.* Ut autem præcedentibus verbis vim inferat, quamque Beausobre malam fidem in scribendo augeat et corroboret, sic plane ratiocinatur. (c) Ille quidem qui in Jesum baptizatum descendit haud esse potuit ipsius Jesum personam. Et quia ille qui in Jesum descendit est Christus Filius Dei; igitur Jesus Filius Dei esse minime potuit, nisi postquam in eum descendit; hoc est, postquam Jesus baptismate fuit donatus. Has autem fuisse Cerinthii atque Carpocratis hæreses, qui ab exordiis Ecclesiam vexarunt, ex Dionysio Petavio, ad quem provocat, probatum esse contendit. Immo non abimilia de Jesu prædicasse Ebionitas, Elcensitas, Orphitas, et Serpentinus, qui, Theodoro auctore (d), alium fuisse Jesum, alium vero Christum, qui supra eum descendit, temere conflagabant, asseverat. Et hocce primum, quod contra Archelai fidem objecit, nefariis contumeliis claudit. Nam quasi insano dirumpens furore, et sanctum episcopum, calumniis atque maledictis devovit, et illius sanctitatis fama abnegata, iisdem censuris et anathematibus proscissum atque confossum, extra catholicorum societatem amandatum credidit, quibus infelix illa hæreticorum turba, mox laudata, quæ quidem sanctiori quam Archelai Ecclesiæ judicio fuit proscripta.

5. Cum hæc et alia similia percurrebam, non excauduit meus animus in Beausobre. Hujus dumtaxat studium animadverti, quo præcedentia testimonia et sententias susquedeque vertere et corrumpere conatur, ut Actorum auctoritatem radicibus evertat, et sanctissimi illius episcopi pietatem funditus dejiciat. At Beausobre ex sua semper sententia fabulari, fucum facere et lectori bugas vendere quasiis-e apprime intellexi, duos illos Spiritus sancti in Jesum descensus confundendo; quorum unus, ad illum ex Virgine Maria conceptionem et hypostaticam Filii Dei cum humana natura unioem, alius vero ad ejusdem Filii baptismam referri oportere evidentissime sacræ Scripturæ testantur. Archelao igitur de incarnationis mysterio disputanti haud in mentem cadere poterat Jesum Christum Dei Filium factum tunc cum Spiritus sanctus post baptismam in eum descendit. Recessisset enim a proposita questione an Christus Dei Filius veram hominis naturam, quando ex utero virginali prodiit, copulatum haberit, quod negabat Manes; phantasticam dumtaxat ei asserens humanitatem et ex adverso sapienter atque catholice Archelao contradicente. Cum igitur inquisitio in eo solum versaretur, an repugnaret et dedecet Dei Filium vere ex muliere nasci, veramque sibi in utero associari humanam naturam, nihilime poterat Archelao fateri (e) Jesum tamquam unam personam genitum, et ex utero virginali enixum, et in eum post baptismam descendente Spiritu sancto, altera venisset Christi et Dei Filii persona. Secus Manetis objecta stetissent; et impie Archelao Judæis atque Photino præter questionem subscribere nixus esset. Quare merito fuisse a Manete correptus; quia videlicet, argumentorum vi et pondere perstrictus, ex Maria, non Deum, sed hominem esse genitum et natum profiteri cogere. In tam ergo horrendum facinus Archelao lapsum fuisse, ex iis vocabulis adductis quæ Beausobre objecit, quis concludere poterit aut comminisci? *Jesus* quippe veri et singularis hominis nomen est, quod angelus, incarnationis mysterium annuntians, Patris mandato et auctoritate, Filio suo imponendum et inter homines promulgandum dixerat,

6. cum Tryphone, p. 232; Irenæus, lib. iv, cap. 39; Clemens Alexandrinus, in VI Stromatum; Origenes, lib. ii contra Celsum, et hom. 45 in Genesim, et in Exodum; Eusebius, lib. iv de Demonstratione Evangelica; Tertullianus, lib. de Anima; Lactantius, lib. iv, cap. 9; Julius Firmicus, lib. de Erroribus profanarum religionum; Hilarius, lib. x de Trinitate; et alii omnes qui in Græca et Latina Ecclesia floruerunt, quorum catalogos descripsit doctissimus Dionysius Petavius, lib. xiii de Incarnatione, cap. 16 et seqq. His ergo omnibus suffragatus est Archelao.

(a) S. Leo Magnus Epist. xv, cap. xvii.

(b) Archelao, in Actis, pag. 93.

(c) Beausobre, lib. i, cap. 10, pag. 115.

(d) Theodoretus, de Hæretic. Fabul. lib. i, 14.

(e) Matthæi i, 21; Lucæ i, 31; Actorum iv, 12.

7. De hoc ad inferos descensu perspicue etiam locutus est S. Petrus apostolus in priori sua Epistola, cap. iii, 19; et cap. iv, 6. Nec quidquam conficit, quod in plerisque veteribus Græcæ et Latine Ecclesiæ Symbolis ille ad inferos descensus prætermisus sit, ut in Nicæno, et Constantinopolitano, de quibus nulla controversia habebatur. Nam in aliis perantiquis positum fuisse intelligimus, ut in eo quo quarto sæculo Aquilensis Ecclesia usa est, quodque refert noster Rufinus, qui tam dire a quibusdam etiam recentioribus scriptoribus maledictis verbis proscissus est, ut istius vindicatoribus negotium facerent. Veruntamen, quamvis dogma istud in complurium Ecclesiarum Symbolis declaratum non fuerit, in illis tamen vulgo et communis fide recipiebatur, ut inter cæteros docent sanctus Justinus martyr in dialogo

ut Evangelistæ testantur. *Christi vero personæ nomen minime esse potest, sed nuncupatio est potestatis et regni*: quæ duo nomina unico Dei Filio in carne ex Maria virgine nato sine ulla (a) personarum discretione et differentia strictissime convenire, Archelaus ex sacris litteris et communi suorum majorum consensione, tum ibi, tum in epistola quam ad presbyterum Diodorum dederat, probavit; illorum hæreticorum deliramenta refellendo, qui *Jesum alium a Christo Filio Dei fuisse confingebant*. Falso itaque ratiocinatur Beausobre, contendens *Jesu nomen esse sese indigitare unam personam separatam a Christo Dei Filio (b)*. Nam etiam Lactantius, de his nominibus agens contra gentiles, sic scribit (c): *Sed quamvis nomen ejus (Filii Dei intellige) quod ei a principio Pater summus imposuit, nullus alius præter ipsum sciat, habet tamen et inter angelos aliud vocabulum, et inter homines aliud. Jesus quippe inter homines nominatur. Nam Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis et regni*. Nimis igitur arroganter Beausobre illa Archelai verba calumniatur. Cum animadvertit S. episcopum scripsisse: *Est enim qui de Maria natus est Filius, qui totum hoc voluit perferre certamen Jesus (d)*. Ad illud certamen alludit, quod in truce Jesus, ut regnaret, subiit. Cum videlicet veram mortem et sepulturam sustinens, tertia die redivivus apparuit, ad Patrem, a quo descenderat reversurus. *Hic Jesus (subjicit Archelaus) est Christus Dei, 72 qui descendit super eum qui de Maria est*. Nemo ergo, nisi qui maligue et violenter dicta verba interpretari velit, affirmabit umquam, Archelaum ex illa nominatione, munerum et naturarum diversitate, personarum quoque distinctionem indicare voluisse. Etenim sanctus episcopus totus versatur in ea quæstione, quod *Christus*, id est *Filius Dei*, veram hominis naturam ex Maria assumpserit, sic contra Manem ratiocinando. Si enim confessus fuisset eum de Maria natum, et passio sequatur necesse est; et passionem resurrectionis, et resurrectionem iudicium; et salva erunt Scripturæ præcepta. Quare quasi volens fortius adversarium urgere, eundem et unicum Dei Filium ex Maria in lucem secundum veram humanitatem editum fuisse sequentibus Scripturarum textibus probat. Videlicet: *Cum autem fuit Dei voluntas, misit Filium suum factum ex muliere*. Et iterum: *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Et quia *Deus et Dominum suscitavit, et nos cum illo suscitabit per virtutem suam (e)*. Decebat ergo ut Beausobre objecta nobis verba conferret cum reliquo disputationis (f) contextu, et cum iis quæ ad Diodorum, seu Tryphonem presbyterum scripsit. Ibi enim, instituta comparatione vetus inter Testamentum et novum, utrumque a Deo esse ob summam prophetiarum consonantiam, multis exemplis in medium adductis, probat. Et loquens potissimum de Moysè, et Jesu, hunc expressè sine ullo verborum involucro verum Moysis Domi-

num appellat; *sabbati auctorem, beatitudinisque largitorem* Jesum esse affirmat. *Qui virtute propria educens populum e peccatorum vinculis, et captivitate, hunc æternæ tradidit salutis*. Omnes quidem aliaque non absimiles loquendi formulæ, quemadmodum Jesum verum Dei Filium fuisse perspicue indicant, ita S. episcopi circa incarnationis mysterium sanam et catholicam fidem absque ulla hæreseos nota præferunt et patefaciunt. Quæ omnia ne nostra commenta videantur, abunde sententiis in epistola ad Diodorum presbyterum scripta (g) (ut diximus) roborantur, quæ a studiosis facile cum lustrari possint, supercaneum duximus eandem in hoc opus exscribere atque conferre.

6. Quod vero de alio Spiritus sancti in Jesum baptizatum descensu Beausobre cominiuscitur, nunc tempus est paucis expediendum. Ex præcedentibus ergo male digestis ratiociniis, quibus maxima cum veritatis jactura et sanctitatis dedecore Archelaus nefariis hæreticis associandum esse confingit, affirmando quod episcopus nec sanctus nec sapientissimus Manichæo ipso de incarnationis mysterio disputaverit, ad aliud argumentum gradum facit, quod hisce terminis idem Beausobre orditur.

Manichæum adversarium rogat Archelaus, illumque respondere urget, negata reali ac vera Christi Domini ex Maria nativitate, ut idem Christus duntaxat hominis speciem, non veritatem corporis atque animæ, habere videretur, supra quem Spiritus sanctus in columbæ specie descenderit? Eum pariter perstringit, ut dicat quisnam tum a Joanne fuerit baptizatus? Deinde subjicit: *Si perfectus erat, si Filius erat, non poterat Spiritus ingredi, sicut nec regnum potest ingredi intra regnum*. Ejusmodi jam testimonio descripto, Beausobre contendit Latinam hanc Græci et Arabici textus interpretationem redolere barbariem; et Græcum nomen Latine redditum *regnum*, potius significasse *thronum, dominationem, vim, principatum*, quæ voces frequentius in Scripturis ad cælestes intelligentias designandas usurpantur (h). Quare noster veterum theologorum magister in Archelaum hujusque verba animadvertit, sequentem falsam subjiciens censuram, quod *Christum pro Jesu* posuerit, illum ex Maria natum affirmaverit; quasi quod *Jesus* etiam *Christus* secundum carnem nequeat vocari. 73 At istud crimen, quod objicit Beausobre, in evangelistas potius erat vertendum. Matthæus enim, de generatione Filii Dei in carne nati verba faciens, utrumque nomen adhibuit, scribens: *Liber generationis Jesu Christi filii David*, et rursus addit (i): *Jesu qui dicitur Christus*. Cujus quippe generis testimonia, cum alia pene innumera in Scripturis frequentissime offendamus, quæ Filium Dei ex Maria natum binomine exprimunt, nullam prorsus personarum distinctionem *Jesum* inter et *Christum* indicantia, haud video cur, qua religione, et quo visu censur-

luctantur explicavit.

(e) Apost., ad Galat. iv, 4; I Cor. v, 7; ibidem, vi, 14.

(f) Archelai disput. cap. 49, apud Zacagnium 49.

(g) Archelai epistola ad Diodorum presbyterum, ex Bobiensi codice typis commissa a doctissimo Valesio ad calcem Ecclesiasticæ Historiæ Socratis et Sozomeni, et apud Laurentium Zacagnium, pag. 71.

(h) Beausobre, loco superius laudato, pag. 116, in nota 2.

(i) Matthæi i, 4, 16. Frequentissimam autem esse in sacris litteris hanc binominis appellationem, innumera alia loca ostendunt. Joannis, videlicet, i, 17, legitur: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est*; et iterum cap. xvii, 3: *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*. Similia offendet in Actis apostolorum, cap. i, ii, iii, xi, xv, xxiv, xxxi, et passim in omnibus Pauli apostoli Epistolis, quæ abundantius Beausobrianas nœnias refellunt

(a) Ophitæ Christum non in substantia carnis venisse affirmabant, ac Jesum alium a Christo esse stantebant; et Jesum quidem ex Virgine natum esse, Christum vero in eum e cælo descendisse. Tertullianus, de Præscriptionibus, cap. 47; Origenes, lib. vi contra Celsum: *Idem serpentem, a quo decepta fuit Eva, venerabantur, et Christum indigitabant*.

(b) Beausobrianum sophisma quo Archelaum criminatur clare diluunt Tertulliani verba quibus Præxam aggreditur: *Itaque, ait, sive Jesus tantummodo positum est, intelligitur et Christus; sive solummodo Christus, idem est ac Jesus, quia unctus est Jesus*. Quorum nomen alterum est proprium, quod ab angelo impositum est, alterum accidens, quod ab unctioe convenit. Unde habet ergo Beausobre duo illa nomina duas significare separatas personas? Tertul., lib. laudato, cap. 28.

(c) Lactantius, lib. iv, cap. 7.

(d) Consule Ambrosium in psalmum xxxix, qui voce Christi certamen uberrime exemplo eorum qui

noster existimare potuerit eam duabus illis vocibus A simul copulatis Archelaum astruere, aut saltem innuere voluisse. At detrahendi maledicendique studio id Beausobre confluisse, altera calumnia quam statim subjicit evidentissime demonstrat. Nam animadvertens ad reliqua laudatæ sententiæ verba, illa violentem in contrarium sensum detorquet; et sibi confingens alloqui dumtaxat bardos et plumbeos homines, qui theologicas lucubrationes numquam attigerunt, nec sanctos Patres atque Scripturas lustrant, iterum in sanctum episcopum invehitur, illiusque hæreseos facit auctorem, qua impie affirmatum est Jesum Christum non nisi post susceptum a Joanne baptismum Dei Filium effectum fuisse. Alias dici oporteret divinam virtutem, aliam ingressam, unumque Spiritum, alium esse ingressum. Idcirco necessum fuisse Jesum Christum veram habere hominis naturam, ut Spiritus sanctus in eum descenderet. Quantum tamen alienus fuerit ab ejusmodi cogitandi ratione pius atque catholicus Archelai animus, jam dicta in præcedentibus perspicue patefaciunt. Semel enim quod Manes et Archelaus in eo convenirent, videlicet, in exordiis Jesu Christi apparitionis, verum fuisse Deum et Dei Filium, et dumtaxat de vera ex Maria nativitate, de vera hominis natura in utero Matris assumpta et Verbo divino sociata, controversia procederet, jam Archelao licere non poterat extra constitutos hos disputationis limites, nec vagatum abire, nec veram divinitatem Christo denegare; sed affirmare atque dumtaxat probare eum oportebat descensum illum Spiritus sancti in Jesum baptizatum in gratiam humanæ naturæ contigisse. Ut nimirum mundo, angelis atque hominibus, certo innotesceret, illum esse humani generis opitulatorem sequentem, et verum propitiatorem ab æterno prædefinitum, et in tempore e sede Patris ad homines missum, ut prædicaret captivis remissionem, cæcis visum, dimitteret contractos in remissionem, et prædicaret annum Domini acceptum, et diem retributionis (a). Descensu itaque illo manifestata est illa gratiæ abundantia et plenitudo, quam nos omnes per immediatorem, summum pontificem, a Deo unctum accepimus. Hocce ergo ministerium, potestatem auctoritatemque deinde exercendam, ob quæ inunctus dicebatur, voluit Spiritus sanctus indicare; quemadmodum jam pridem Isaias fuerat vaticinatus (b). Quapropter etsi PP., in catholico sensu, aliter et aliter illum Spiritus sancti descensum in Jesum baptizatum explicaverint, omnes tamen in eo conveniant, illum contigisse ut edoceremur humanæ naturæ primitias 74 fuisse instauratas, cum apparere voluerit verus homo, sanctificationis capax, ut dicit Cyrillus; simulque innotesceret eo tempore ejus unctionem fuisse expletam, quia omnia ministeria, functiones et exercitia ab ipso Isaiæ vaticinata, et ad sacerdotium pertinentia, suscepit.

7. Ex quibus omnibus illud consequitur, maxima injuria, in hæreseos suspicionem Archelaum fuisse adductum, quod utrumque nomen Jesus et Christi Mariae unico filio tribuerit. Hanc enim loquendi œconomiam eum servare oportuit, ut duarum naturarum conjunctionem indicaret, ut notat Theodoretus. Immo, auctore Augustino, si quis Jesum Christum plus quam hominem non novisset, Jesum Christum utique non novisset. Si enim tantummodo homo est, et nihil amplius, non est ipse Jesus Christus. Sed ad quæcumque callidam atque fallacem Archelai verbis factam interpretationem penitus eripiendam, quid

nobis opus esse potest aliorum catholicorum Patrum loquendi modo et sententiis? Plenius semetipsum Archelaum explicasse, evidentissime produnt tum præfatæ disputationis argumenta et verborum series et significatio, tum Manetis blasphemiam et objecta quæ Scripturarum testimoniis rejicere et evertere S. episcopus conabatur. Hocce igitur argumento Manem Archelaus aggressus est. Si enim, secundum tu dicis, non est natus, sine dubio nec passus est; patrum enim qui natus non est, impossibile est. Quod si non est passus, crucis nomen aufertur. Et quibusdam aliis hujus generis interjectis, eundem Manem perstringendo subjicit: Hæc autem omnia connectis, negans quod de Maria natus est; si enim confessus fueris eum de Maria natum, et passio subsequatur necesse est, et passionem resurrectionem, et resurrectionem iudicium, et salva nobis erunt Scripturæ præcepta. Et post pauca, eundem ita compellat: Ideo responde mihi ad singula quæ interrogabo: quomodo abjiciemus tantas et tales Apostoli (c) voces, quæ dicunt: Cum autem fuit Dei voluntas in nobis, misit Filium suum, factum ex muliere. Et iterum: Pascha nostrum immolatus est Christus. Et quia Deus Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. His ergo et aliis testimoniis ex Apostolo depromptis Archelaus firmiter insistebat ut solam veram ex Maria virgine Jesu Christi nativitatem propugnaret. Post hæc autem gradum fecit Archelaus ad illum Spiritus sancti in Jesum baptizatum descensum, quem hæreseos notas olere Beausobre contendit; et iterum Manichæum hisce verbis aggreditur: Dic mihi illud etiam, o Manichæe. Si ais Christum non esse ex Maria natum, sed apparuisse quidem ut hominem, cum homo non esset, præstante hoc et agente virtute quæ in ipso est: dic mihi super quem Spiritus sanctus sicut colomba descendit? Quis est etiam qui baptizatur a Joanne? si perfectus erat, si virtus erat, non poterat Spiritus ingredi, sicut nec regnum potest ingredi intra regnum. Cujus autem ei cœlitus emissæ vox testimonium detulit dicens: Hic est Filius meus dilectus in quo bene complacui? Dic, age, nihil remoreris quis est ille, qui parat hæc omnia, qui agit universa (d)?

8. Archelao ita interroganti, audacius Manes respondere ausus est sibi piium videri dicere quod nihil egerit Filius Dei, in eo quod adventus ejus procuratur ad terras: neque opus habuerit colomba, neque baptisate, neque matre, neque fratribus, forsasse neque patre, qui ei secundum te (Archelae videlicet) fuit Joseph, sed totus iste descendens, semetipsum in quocumque voluit transformavit in hominem, eo pacto quo Paulus dicit quia habitu repertus est ut homo (e). Cujus igitur rei indignus sit qui semetipsum in omnia transformavit, ostende? Postea eludere quærens, quæ Archelao catholice propugnauerat, hocce aliud argumentum subjicit, quo S. episcopum, quasi jugulum petere arbitratus, 75 dixit: Si enim hominem eum tantummodo ex Maria esse dicis, et in baptisate Spiritum percepisse, ergo per profectum Filius videbitur, et non per naturam. Tandem comparisonem Spiritum sanctum inter et ipsum Christum Dei Filium instituens, sic pergit ratiocinari: Si tamen tibi concedam dicere secundum profectum esse Filium, quasi hominem factum, hominem vere esse opinaris, id est, qui caro et sanguis sit; necesse est ergo et Spiritum, qui sicut colomba apparuit, non aliud esse quam naturalem columbum: sicut homo enim dictum est, et sicut COLUMBA; et quodcumque opinari potest de eo sermo quod dictum est, sicut homo, hac opinione concipere etiam de eo quod dictum est, sicut COLUMBA; necesse

(a) Lucæ iv, 19 et seqq.

(b) Isaias, lxi: Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde. Cyrillus Alexandrinus, lib. ii contra Nestorium; Hieronym., Comm. in laudata Isaiæ verba. Consule Petavium, Theolog. Dog. tom. VI, de Incarnatione lib. xi, cap. 9, § 40, 41 et

seqq.; Theodoretus, tom. IV, pag. 279, lib. v contra hæreses; Augustinus, serm. 32 de Verbis apost. cap. 2.

(c) Ad Galat. iv, 4, 5; ad Corinth. I, cap. v, 7; ibid., xv, 12.

(d) Matth. iii, 16.

(e) Philip. ii, 7.

est et hæc equaliter recipere, ita enim in Scripturis quæ de eo scripta sunt inveniuntur (a).

9. Interim autem multa animo revolvebat Archelaus, tot tantisque ex Manetis ore prolatis blasphemias excipiens; sed potissimum verebatur ne, omnino circumspicere disserens, plus periculi ignaris et insipientibus qui aderant quam utilitatis isthæc disputatio afferret. Nam cum Scripturarum intelligentiam, non omnibus datam esse certo sciret, non poterat diligenter aptatam questionem manifestare atque dissolvere, nisi propter hos qui assistunt et nos audiunt. Veram tamen ex populi frequentia, quasi necessitate ductus, nonnullis prætermissis ex iis quæ Manes objecerat, ea solum quæ ab eo palmaribus crassisque erroribus involuta palam prædicaverat eripere atque subvertere sequenti ratione nisus est. Quare iterum suam congressionem prosecutus, statim ita ad hominem, ut scholæ loquuntur, ratiocinatur: *Dic ergo mihi si Jesum hominem naturaliter factum intellexerimus ex Maria, habentem carnem et sanguinem intellexerimus; necesse est etiam Spiritum sanctum veram esse columbam, et non Spiritum? Ut hoc falsum consecretarium refellat, protinus ostendit veram columbam verum hominem ingredi haud posse atque in eo permanere; sicut nec caro naturaliter carnem ingredi potest. Contra vero, Scripturarum loquendi modum atque rationem fideliter intelligimus, si Jesum Christum verum hominem cum vera carne et sanguine ex Maria natum profiteamur, et Spiritum sanctum columbæ figuram solum gestasse. Nam Spiritus, secundum certam rationem, habitat in homine, descendit, et permanet, et competenter hoc, et factum est, et fit semper. Veras ergo hominis proprietates de Christo Jesu naturaliter affirmari oportere, ibi probat Archelaus. Secus vero de Spiritu sancto veras columbæ proprietates affirmare nefas esse; idque prohiberi, ex sancti Spiritus operatione, perfectionibus, attributis et agendi ratione, evidentissime probavit. Quam disparem rationem, cum in medium adduxisset, cui nec Manes, nec quisquam alius impietatum assertor poterat refragari, ita adversarium compellat, simul perstringens, et jocosus verbis et illudens. Si quidem cum Manes se Paracletum Dei profiteretur; Spiritum enim venisse super se dixerat, quem promiserat Jesus esse mesurum, et unde (ait Archelaus), nisi de cælo descendat? Cælum ergo Spiritum sanctum inhabitare, et a cælo in hominem descendere, in eoque permanere, laudatis verbis confirmat; ut inde colligat, non descendere posse nisi supra hominem dignum se, id est plenum gratia et virtute. Sed veras columbas super ipsum Manichæum, non supra Christum descendisse, potius esset sentiendum; *Ut te (ait) columbarum potius furem accipiamus, insidias eis aclaque molientem; dignus enim es qui verbis ridiculis illudaris. Sed rediens statim ad disputationem a qua paululum fuerat digressus, ad eam videlicet transformationem, qua Deus se in hominem, vel in solem, transformasse Manes conungebat, ut ostenderet Jesum nostrum, habitu solo et visu factum esse hominem, a quo tamquam hæretice dicto quilibet fidelium abhorreere debebat, provocat ad promissiones omnes atque figuras in Scripturis de hujus nativitate 76 expressas; immo et ad ipsum adventus nomen, quæ deleri necesse esset, cum in cælis positus facere poterat quæ voluerat, si eum Spiritum solum et non hominem fuisse affirmemus. At non ita esse, ex Apostoli verbis ad Philippenses probat (b). Nimirum: *Exinanivit seipsum formam servi accipiens. Quare subjicit statim. Dico autem de eo qui ex Maria factus est homo. Qui loquendi modus, divini Verbi naturam atque personam ante nativitatem ex Virgine perspicue patefacit. Quemadmodum in mundo post baptismum Patris vox annuntiare voluit, disserens de eo qui de***

Maria natus erat Filius: *Hic est Christus Dei qui descendit super eum qui de Maria est.*

10. Non me latet postremam hæc sermonis phrasin a Beausobre non satis probari: immo tamquam Nestorianæ hæreseos fontem esse insinuatam. Sed absit quod etiam in ipso disputationis æstu ibi Archelaus in Christo distinxerit personas hominis, nimirum, et Dei. Cum ipse, non nisi de duabus naturis invicem copulatis disseruerit, quas unicus Dei Filius, verè ex Maria natus in se habuit conjunctas, ut tota disputatione catholice professus est. Et quidem non aliud sonare istas Archelai voces, quæ maligne interpretari Beausobre nisus est, clarissime illa verba patefaciunt: *Hic est Christus Dei, id est Filius, qui descendit super eum qui de Maria est.* Et paulo post, *Filium hunc Dei a Maria genitum sine ambignis vocibus asseverat.* Nam verba faciens de Jesu baptizato, qui e Jordanis aquis jam ascenderat, ait: *Statim enim in deserto a Spiritu ductus est Jesus, ut tentaretur a diabolo, quem cum diabolo ignoraret dicebat ei, Si Filius es Dei. Ignorabat autem propter quod genuisset Filium Dei, qui prædicabat regnum cælorum. Filium ergo Dei, in vera humanitate a Maria genitum fuisse, Archelaus profitebatur. Qui præterea Spiritum sanctum in baptizato accepit, per quem vox paterna testatur dicens: Hic est Filius meus dilectus, nullus alius portare prævaluit, nisi qui ex Maria natus est, super omnes sanctos Jesus (c).*

11. Quoniam vero varia Manes Archelæo objecerat, quæ nondum erepta, atque eversa videbantur, ita sapienter adversarium fortius perstringere conatur, numquam a propositæ disputationis limitibus abscedens. Quare, neque habitu solo et apparenti specie Jesum Mariæ filium hominem fuisse probatorus, ita episcopus effatur: *Si habitu eum et specie d'cis esse hominem, quomodo ab his qui ex viro et muliere nati sunt Pharisæis teneri potuit, et ad judicium pertrahi, cum spirituale corpus a crassioribus corporibus non valeat comprehendi? Et corripiens, et exagitans eundem Manem, qui dixerat pro libito Filium Dei in quamque formam et speciem se transformasse, quemadmodum et in solem, ita subjicit. *Perge, quæso, a pugillum plenum solis mihi offer, aut modium plenum! Ipse vero sol, pro eo quod subtilioris est corporis, cooperire te et circumdare potest, tu vero cum, etsi conculcaveris, nihil lædis. Contra autem, concludit, Dominus vero meus Jesus, si tentus est, ut homo ab hominibus tentus est. Si non est homo, nec tentus est. Si non est tentus, nec passus est, nec baptizatus est. Si ille non est baptizatus, neque quisquam nostrum baptizatus est. Baptizatus autem si non est, nec erit remissio peccatorum, sed in suis peccatis unusquisque morietur.**

12. Ex quibus Archelai dictis maximum sibi incommodum Manes afferri præsentens, totum hæc sermonem prætermittit, et dumtaxat postremis illis vocibus insistens, duo illa consecretaria in medium adduxit. Primo reponens: *Ergo baptizatus datur propter remissionem peccatorum? Quodque cum Archelaus dedisset, respondendo amen, statim istud aliud blasphemum subjicit: Ergo peccavit Christus, quia baptizatus est? Quod postremum perhortescens, Archelaus, illico obstitit respondens, Absit; et 77 apostoli Pauli verba usurpans, sermonem hisce verbis clausit: *Quin potius pro nobis peccatum factus est, nostra peccata suscipiens. Propter quod ex muliere natus est, et propter quod ad Baptisma venit, ut hujus partis perciperet sanctificationem; ut Spiritum, qui descenderat in specie columbæ, corpus quod suscepterat portare possit. Recessisse Archelæum a catholice veritatis principiis, postrema hujus responsionis parte, Beausobre contendere non veretur (a). Nam quamvis Jesu Christi summan innocentiam internovisset et prædicasset, dicendo eum non suscepisse**

(a) Acta disputat., pag. 92, cap. 49, pag. 91, 92, apud Zacagnium.

(b) Epistol. Pauli ad Philippenses, cap. II, 7.

(c) Archelai acta, pag. 93.

(d) Beausobre, lib. I, cap. 10, pag. 117.

baptisma ut a suis peccatis mundaretur, quod tamen impie affirmaretur; cum addidisset deinde Jesum fuisse baptizatum, ut secundum eam partem qua ex muliere natus erat sanctificationem perciperet, et donec efficeretur ad sustentandum Spiritum, qui in eum descenderat, idcirco infinite a catholice fidei principiis abscissit. At calumniam atque signum hæc continere, quis non videt? Christi animam perfecte per unionem hypostaticam divini Verbi plenissime fuisse sanctificatam, jam Archelaus tota illa disputatione, cum implicite, tum explicitè fassus est: nec enim ullum aderit in ejus anima peccatum, quod baptismate deleri posset (a). Sed quoniam durum crucis et passionis mortisque certamen subire debet, cujus causa visibilis illa specie Spiritus sanctus in eum descenderat, idcirco infirmum et carnum corpus, quod ex Virgine assumpserat, exterius etiam roborari oportuit, ut omnia illa tam cruenti certaminis tormenta poriare posset. Unde ergo colligit Beausobre Archelaum eo dicto a catholica abscississe fide? Corpus enim illud et anima, quæ in conceptionis suæ instanti Verbi personæ uniebatur et substantialiter sanctificabatur, nova per baptismum purificatione, ut Spiritus sancti habitaculum efficeretur, non indigebat. An non id confessus est Archelaus, cum negavit *Christum habuisse peccatum proprium*, quin potius pro nobis fuisse factum peccatum, nostra peccata suscipiens? Igitur dum nostra peccata expianda suscepit, visibilibus etiam signis exterius purificari oportuit, ut nostra peccata cruci affigere et delere sua morte atque passione posset. Tandem Archelaus innuere voluit eo sensu quadam exteriori indiguisset purificatione, quæ peccator in mundum pro nobis apparuit, cum languores nostros vere ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. An non in horto antequam crucem ascenderet, animi perturbationes expertus, ab angelo fuit confortatus? (b) An non in cruce agens animam, et mortales expertus dolores, Patrem Deum orabat dicens: *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me?* Præsidio baudquam indignuisset ob unionem hypostaticam divini Verbi, catholici unanimi consensione affirmant. Sed ad veram hominis naturam declarandam hæc necessaria fuisse, quis umquam nisi unus Beausobre inficiari potuit?

12. Beausobre tandem ut studiosius suæ acatholice sectæ partibus indulgeat, ad S. Methodium Archelai coævum provocat, quem tamquam Ariani et Nestoriani dogmatis patronum exagitat; ea ratione ductus, ut ostenderet catholicorum episcopos et martyres, qui jam tertio Ecclesie sæculo floruerunt, evangelicæ et catholice fidei non fuisse sinceros custodes, sed eam depravatis opinionibus labefactasse et corrupisse. Verum in his aliisque similibus retundendis longius immorari præsens nostri otii studium cum minime patiatur, idcirco alia quæ ad Manetis historiam, mortem videlicet, nostra oratio examini subijciat; feliciter veritatem illam assecuturi, quam ementitis solum verbis se dumtaxat in votis habuisse Beausobre testatus est, idque ut magis atque magis suis asseculis fucum faceret, atque incautos sciolosque lectores deciperet.

78 CAPUT X.

Manes ex Diodoride aufugiens a Persici ministris comprehenditur, et, pelle exutus, improbitatum pœnas luit. Perperam Beausobre hujus necis auctorem facit Archelaum, cujus argumenta rejiciuntur. Manichæi tandem solenni ac religioso ritu Manetis aulem agunt.

In evertendis Beausobrianis calumniis contra Ar-

(a) Acta disputat. Archelai, pag. 94. Consule S. Leonis Magni catholicam ad Flavianum quæ in ordine 24 est.

(b) Beausobre, lib. 1, cap. 10, pag. 118.

Archelai episcopi fidem et religionem, male et summa injuria congestis atque confictis, multum operis præcedentibus capitibus, insumpsimus, ea videlicet ducti ratione, ut ad examen sedulo revocarem quæ ex una parte a Manichæo disputante nefarie contra catholicam veritatem propugnabantur, et ea deinde quæ ex adverso ipse Archelaus episcopus pronuntiavit ut hæretica dogmata sibi objecta retunderet et prorsus rejiceret. An ergo Archelaus in refellendo Manichæo et in catholicis veritatibus propugnandis felicior fuerit quam novitatum assertor Beausobre judicavit, laudatum sanctissimum episcopum, tamquam læsæ fidei hominem multarumque hæresum assertorem postulando, mox a nobis dicta declarare poterunt. Potissimum cum in præsens ad illorum lectorum judicium provocare intendamus, qui in percurrendis SS. PP. et antiquorum theologorum scriptis versari solent; quique perfectam et ordinatam Christianæ rei memoriam tenentes, animum novitatibus recreare minime solent, nec anxius variæ et peregrinæ eruditionis comparandæ studio adducuntur, ut avidius acatholicorum librorum lectioni vacent, quibus sensim et inconsulte animus falsis præjudicatisque opinionibus imbutur, et Christiani nominis pietas labefacta corrumpitur. Si vero eorum judicium appellarem, qui, novitatum amore moti, dumtaxat merces ex hæreticorum libris mutatas inter populorum frequentiam et in scolorum conventibus verbis et fabulosis dictis vendendis exponere consueverunt, ut sibi doctorum opinionem vindicent, jam intelligerem meam et Archelai causam cadere posse, quamvis unice catholica veritate ex Scripturis et traditione desumpta innitatur.

1. A nostro itaque scribendi scopo minime recedentes, neve nostra disserendi ratio productior fiat, Manem valde turpiterque confusum clam a Diodoridis parœcia seu vico abire compulsum fuisse affirmamus. Is namque dubio procul, populi ira atque tumultu, violentam subisset mortem, nisi Marcellinus, pro Romanorum imperio illius provinciæ civilium rerum prudens administrator, et ipse Archelaus, lenitate ducti, plebis furorem colhibuissent. Fugæ igitur præsidio suffultus, trans Strangam fluvium confugium quæsivit, iterumque in Arabionem castellum, ex quo jampridem discesserat, antequam Mesopotamiam proficisceretur, se recepit; sibi forte blanditus quod lata a Persarum rege in eum mortis decreta, aut prorsus abolita, aut mutata fuissent, ob civilium rerum mutationem, quæ forte eo temporis intervallo quo ex aula abscissit contigerat. Rem fere hisce verbis Archelaus in sua disputatione descripsit (c), addens: *Sed ille vias quibus venerat repens, transitu fluxio, ad Arabionem castellum rediit. Ubi postea comprehensus, oblatus est regi, quique plurimam adversus eum indignatione commotus, duas mortes in eum vindicare cupiens, unam filii, alteram carcerarii, jussit eum ante portam civitatis excoriatum suspendi; et pellem ejus medicamentis infectam infari, carnes vero volucris dari jussit.* Neque aliter Manetis necem in catechumenorum 79 institutionibus Cyrillus Hierosolymorum episcopus descripsit (d). Qui tantummodo alias explicavit circumstantias, Manem nimirum ad Persarum regem adductum, et coram eo se sistere coactum, multis exprobrationibus fuisse exagitatum, ob mendacia et fugam. Qui rex præterea ejus irrisit servitutem, accusavit filii cædem, et damnatos propter eum custodes ad necem. Itaque (concludit idem Cyrillus Archelai dictis suffragando) excoriare Manem lege Persica mandavit, et corpus quidem reliquum bestiis devorandum tradidit. Cutem vero, qua tantum ejus improbitas continebatur, tanquam utrem ante portas suspendi curavit. Non absimili modo So-

(c) Archelai disput., apud Zacagnium, cap. 55 pag. 100.

(d) Cyrillus Hierosolym., catechesi 6,

crates Manetis necem descripsit (a). Quippe ecclesiasticarum rerum memorias referre volens, Archelai cum Manete disputationem jam scripto consignatam manibus terens, et eadem suis oculis lustrata, quæ hactenus diximus, rerum ordine servato, fidei narratione explicavit. Ne vero ea quæ ibidem refert in falsitatis suspicionem quandoque adducerentur, ut lectorum animum a præiudiciis vacuum redderet, postquam scripserat. *At rex Persarum comperto quod Manichæus in illis partibus moraretur, inde abrepto, cutem detrahi iussit, eamque paleis oppletam ante portas civitatis appendit; statim ad omnem fidem hisce dictis vindicandam, subiecit: Atque hæc nos haudquaquam commenti sumus; sed ex disputatione quadam Archelai, Cascharorum urbis in Mesopotamia episcopi, a nobis lecta, excerptimus.*

2. Scripto ergo consignata, et Græco sermone redita, tum isthæc Archelai disputatio circumferebatur. Nec quisquam ab eo tempore ad annum millesimum septingentesimum quadragesimum usque eam tanquam falsam et supposititiam iudicare ausus est. Nullus, inquam, eam commentum nugæ atque fabellas continere affirmavit. Id ergo dumtaxat Beausobriano iudicio, paucisque aliis, qui præfato Scriptori assentari conantur, reservatum fuisse arbitramur? Sed jam luculentius de hoc vindictarum genere in sequentibus verba faciemus. Tandem vero de Manetis nece sermonem prosecutus, præter Epiphaniæ auctoritatem, qui præcedentibus scriptoribus suffragatur, obvium est etiam testimonium Photii (b), qui quamvis ob schisma in Ecclesiam catholicam inductum læsæ fidei homo merito debeat appellari; tamen multam adhibuisse diligentiam in perscrutandis veterum scriptis, multaque eruditione fuisse præditum, adhuc quisquam non est ausus inficiari. Is itaque, quamvis in recensenda Manetis nece, et Archelai gestis, præcedentium scriptorum ordinariam methodum non sequatur, eum tamen vix ab eorum dictis recessisse exploratum est. Capite enim 13 narrat quemadmodum ad regis Persarum iram atque vindictam evadendam huc illucque Manes vagari cogeretur; describit satellites ubique eum perquirentes, ut ad regem adducerent, et adductum gravissimis tandem oburgationibus exagitatum fuisse, et horribilium impietatum non indignam mortem subisse asseverat. Hinc ergo laudatum caput hisce verbis, quæ ex Socrate et Archelao mutuata esse arbitramur, claudit: *Cum enim infelix ille adhuc in vivis esset, corpus, detracta pelle, in utrem excoriantes, sic ex vita detrahunt, et quasi dissecant, reliquum vero corpus in prædam feris projiciunt, ipsanque pellem, utris instar, vento repletam, præ foribus suspenderunt. Talem apostata et sceleratissimus homo vitæ terminum consecutus est.*

Rursus vero laudatus Photius, cap. 15, hujus acerbum mortem commemorat, præmissa tamen celebri ea disputatione quam contra eundem habuit Archelaus. Hunc autem divinum et sanctum virum Cascharorum 80 in Mesopotamiam episcopum appellat (c). Subjicit deinde Manem in sperato pudore in publica congressione suffectum profluvium Diodoridem fugisse. Et denuo ab eodem Archelao iterum disputante ad fugam fuisse perpulsum, et apparuisse Manem nequissimum hominem, suis in dogmatibus omnibus deridendum, atque detestandum; tum tandem a regis ministris eum perquirentibus atque scrutantibus captum fuisse, et acerbas illas penas subisse.

3. Veritatem hanc tot tantisque firmatam momen-

tis, etsi Beausobre inficiari ausus non fuerit, multæ tamen studio adhibito, eam sensim infirmare conatur. Capite enim 11 prioris libri, Manetis necem descripturus, hujus auctorem et quasi ministrum Archelauum episcopum fuisse asseverat (d), propterea in medium Gallicæ prolatis illis verbis, in quæ episcopus post disputationem eruperat, videlicet: *Hæc ego cum cognovissem, necessarium me etiam vobis indicare, quia requiritur ipse a rege Persarum usque in hodiernum diem.* Laudata quidem verba ad Manetis perpetrata apud Persas facinora ferri, neminem latere arbitror. Quæ Archelaus eruere quasi fuit coactus, quando videlicet absoluta cum Manichæo novissima congressione, admirantibus populis et turbis, quæ ex illius provinciæ locis illuc convenerant, ut duos illos viros de religione disputantes audirent, silentium indixit, totamque seriem gestorum atque perpetrata Manetis facinora patefecit (e).

Hanc itaque Archelai agendi rationem maligne in crimen vocare nisus est Beausobre, contendens non debuisse episcopum ea Manetis crimina nota facere populo, ob quæ a regis Persarum ministris ad necem inquirebatur, videlicet quod regium filium occiderit. Dumtaxat tanquam bonus pastor eum oportebat de Manichæis circa fidem erroribus verba facere, ut populus illos præcaveret. Quare sibi blanditur, S. episcopi animum, voluntatem agendique rationem facile assequi posse et interpretari; iudicando, videlicet, voluisse Archelauum suis verbis populum excitare ad furorem, et seditionem, ut nimirum, comprehenso Manete, in Persarum manus traderetur. Persæ enim in confiniis Mesopotamiæ commorabantur, nec a Romanorum ditone et stationibus separabantur, nisi per fluvium Sirangam. Pravam ergo et, ut vocant, *irregularem* fuisse hanc episcopi intentionem, Beausobre contendit. Quam cum populus deinde optime intellexisset; etiam antequam episcopus sermoni finem daret, in Manem insurgens, illum comprehendere nisus est, ut in vincula ad barbaros vicinos adduceretur, sed ille diligenter in Arabionis castellum profugit. Quid mirum vero? Malignæ huic interpretationi Epiphanium suffragari voluisse, pariter ex sua sententia Beausobre commissitur. (f) Contingit namque hunc sanctum episcopum intellexisse ejusmodi Archelai agendi studium episcopalem characterem plurimum dedecorare; idcirco, posthabita præcedenti narratione, aliam prorsus dissimilem suo proprio Marte excogitavit, scribendo populum catholicæ religionis studio actum, Manem lapidibus opprimere quæsiisse, cujus conatus furorem compescuit et præcipit, ut Manes aufugiens facile præsidium sibi nancisceretur. Tillemontius (subdit Beausobre) sibi persuasit brevem hanc narrationem ab Epiphanio fuisse suppositam, cum in Archelai Actis eam non offendamus. At ultra dato vera esse quæ Epiphanius sine auctore mox recensuit, adhuc stare Cascharæ episcopum, 81 Manetis exitium voluisse, quin de hujus nece posset oburgari. Si quidem quamvis crininosum hunc virum lapidare conantibus sese opposuisset, studium tamen adhibuit, ut, admonitis Persarum regis ministris, publica auctoritate Manem multorum facinorum reum undequaque quærentibus, comprehensum cautius tenerent, ut coram rege adductus capitalem penam subiret. Hactenus aliis verbis Beausobre, ex æquo Archelauum et Epiphanium episcopos mordens et exagitans.

(a) Socrates, Hist. lib. 1, cap. 22, in Valesiana edit., pag. 56.

(b) Photius, lib. 1 contra Manichæos, cap. 15 apud Christophorum Wolfium, pag. 52 et seqq.

(c) Photius, libro 1 contra Manichæos, cap. 15: *Et in Mesopotamiam profectus, a divino Archelao sancto viro, qui tum Cascharorum in ea regione præsul erat, multis magnisque argumentis contra invidiam suam*

exagitatus est. Atque inde profugus Diodoridem Cascharorum vicum subit. Apud Christophorum Wolfium, pag. 50.

(d) Beausobre, lib. 1 Hist. Manichæorum cap. 11, pag. 124.

(e) Archelaus, in Actis, pag. 100, apud Zacagnium.

(f) Epiphanius, hæresi 66.

Sed omnia quæ objectit, nec rerum veritatem com-primere valent, si diligentius ex Archelai Actis laudatæ narrationis scopum exquiramus, nec duos illos Patres sibi invicem in Manetis nece describenda repugnare sequentibus animadversionibus erit exploratum. Et primo quidem quod attinet ad Archelai agendi disserendive rationem, qua Diodoridis populo, non tantum Manichæicos circa fidem errores patefecit, sed etiam perpetrata ab iniquo eo homine graviora flagitia, ob quæ publica Persarum regis auctoritate ad necem inquirebatur, in ea nihil prorsus apparere opinor, quod episcopalem dedecoret characterem; nec eo studio Archelaum isthæc dixisse arbitrabimur (a), nisi gravissimo ductum motivo, quod facile Beausobre fuisse assecutus, si diligenter Archelai Acta lustrare voluisset. Nos itaque, qui sedulo in iisdem percurrentis Actis et disputatione diutius versari volumus, apprimè intelleximus, novissima hac congressione absoluta, maximum tumultum fuisse excitatum in populum qui illuc convenerat. Nam alii ex parte Archelao plaudentes, hujus immensas laudes cum clamoribus celebrare nitebantur; alii vero ex adversa parte ira et odio in Manetem æstuantem, probabilis furore movebantur ut eum occiderent. Tumultum autem in populum excitatum fuisse, perspicue laudatorum Actorum textus, quem ipsi subijcimus, manifestat. Quare maxime verisimile apparet ut quemadmodum inter turbarum clamores Archelai victoris laudes concinebantur, ita etiam maledictis atque impropriis, tum Manetis hæresis et infamia, tum hujus sacrilega doctrina abominaretur et prosunderetur. Quod si Beausobre adhuc mihi obsistere vellet, rogarem quid *tumultus* nomen habeat significare? Quod si ex Cicerone nihil aliud importat quam perturbationem tantam ut timor major ex eo oriatur (b), jamjam intelligimus quod periclitata fama et Manetis opinione ex habitis disputationibus, ut turbæ non sine- rent Archelao ad propria remeare, valde probabile est etiam easdem turbas pari studio voluisse Manem detinere, vinculis constringere, aut lapidibus obruere, ne aufugiendo debitas pœnas evaderet. Turbarum ergo hunc tumultum verbis et precibus forte Archelaum comprimere oportuit, ne contra gentium et ecclesiastica jura ex tanta perturbatione oriretur sævitia. An non Marcellus Manem invitaverat, et epistola quidem, ut Cascharam veniret? Igitur gentium jura servari debebant, nec unquam sine datæ fidei jactura cuiquam permissum esse potuit ut hostilibus manibus læderetur; potissimum, quia non Romanorum imperio, sed Persarum erat subiectus. Itaque nec in Archelai mentem cadere potuit ut, præsentem Marcello, populum ad seditio-nem excitaret, et hæretici necem exquireret. Quare idem S. episcopus, etiam ad servandam ecclesiasticam lenitatem, populo suasit ne e loco in quem convenerat discederet, paulo post nova verba facturum se illis promittens. Sed adhuc turbæ congregabantur, nec tumultum neque perturbationem compressam fuisse hæc verba patefaciunt. Postea vero congregatis eis, § 2 Archelaus acquiescere sibi atque audire verbum suadebat. Si populus ergo in Manetem non tumultuabatur, si hunc ad necem non inquirebat, quare Archelaus novum studium et suasiones adhibuit ut illi qui convenerant acquiescerent? Igitur ut Epiphanius clarius gestorum seriem describeret, nihil suo Marte confinxit, sed ea recensuit quæ forte olim habebantur etiam in iisdem Actis, et modo

propter amanuensium imperitiam, vel interpretum malam fidem, prætermittuntur. Et quidem lacunam in ea irrepisse, denotant præcedentia verba, quæ ad calcem jam exscriptimus. Nam post has voces ita ut (turbæ nimirum) *omni studio conarentur*, hæc alia immediate subduntur, quæ nullum genuinum sensum reddunt: *ultra ei (c) non sinerent*, etc., ad quam mss. codd. lacunam Zacagnius animadvertens, censuit saltem particulam *et* esse apponendam, quam forte adhuc confusionem textusque perturbationem *causare* quisque facile poterit ex contextu judicare. Sed nihil ibidem desiderari, ultro dare non multum repugnabo. Quid tamen? Epiphanius ex sua sententia confinxit *populum quævisse Manem lapidibus obruere*? Commentum apage. Nam Actorum series narrat quemadmodum ad illam parœciam multitudo hominum ex universa illa provincia convenerat, atque alii ex vicinis locis homines aderant, et facta silentio hoc modo Archelaus de *Mane dicere* aggressus est. Deinde paucis prolatis verbis, hæc alia subijcens, populum deprecatur, ut, abjecta omni perturbatione, omnique strepitu semoto, quæ de Manete didicerat, quæque indicare decreverat, audire non detrectaret: *sed nunc (ait) paucissima dicere volentem deprecor, ut cum silentio audiat, ut agnoscat qui sit, et unde, et qualis sit iste qui advenit*, etc. (d); semel ergo, iterum, et tertio tandem, ad turbarum perturbationem, atque tumultum comprimendum, silentium indicare debuit Archelaus. Nec alia de causa, nisi quia populus ille in Manem jam invehi nitebatur; verba enim hæc postrema, quæ exscriptimus, ejusdem populi animos in hæreticum fuisse commotos evidentissime patefaciunt. Cum igitur Archelaus, sano adhibito consilio, eidem populo verba condere promisit de hujus hæretici persona, conditione, patria, institutis atque flagitiis, censuit sua narratione posse sibi conciliare attentionem auditorum qui convenerant, et interim latam aperire viam Maneti aufugienti, ut sibi suæ vitæ et incolunitati præsidia pararet. Atque tandem ita factum est ut ille, *vias quibus venerat repetens, transito fluvio, ad Arabionis castellum pervenit*.

5. Sed confingamus adhuc Diodoridis populum iracundiæ et odii motibus in Manem non fuisse jam excitatum, quid inde? Jam Archelaus in manifestanda Manetis vita atque flagitiis voluit commovere populum, ut, hæretico comprehenso, is tanquam victima postmodum a Persis mactanda et sacrificio interficienda, caute duceretur? Quis enim sine temeritatis nota id poterit judicare? Cum potius arbitrari liceat Archelaum de genere, natali, conditione, mendaciis, flagitiis Manichæicis disserere voluisse, capitalem etiam in hunc nebulonem, a Persis, eum undequaque publica potestate perquirentibus, latam sententiam, ne simpliciores minusque de fidei rebus periti illius falsæ doctrinæ persuasionem seducerentur. An non Ariani, Nestoriani, Eutychiani, et novissimis sæculis Calviniani, Lutherani Sociniani- que suarum hæreseon signata, prædicationibus et disputationibus propagarunt? Quod quidem felicius ipsis contingere potuit, quando freti armorum strepitu atque potentia, aut quando dignitatum auctoritate vel scientiarum doctrina celebriores facti, vel denique quando aliquo principum sæculi præsidio assecuto, omnique verecundiæ atque timoris § 3 freno spreto, liberum eis esse potuit suarum opinionum pravitate, aliorum animos, mores et fidem corrumpere atque pervertere. Archelaum itaque plauden-

etum est tumultus.

(c) Archelai disput. pag. 94, ut supra apud Laurentium Zacagni in sua Collectione veterum monumentorum Ecclesiæ Græcæ et Latine.

(d) Zacagnius in notis scribit, secundam particulam *et* deesse in codice Cassinensi, quam tamen orationis series evidenter exponit.

(a) Archelaus in sua disp., § 1, apud Zacagnium, pag. 94 ita scribit: *Hæc cum dixisset Archelaus, admiratæ sunt turbæ veritatem doctrinæ ejus, et laudes immensas cum clamoribus, ita ut omni studio conarentur, et ultra ei non sinerent ad propria remeare; et tunc quidem discesserunt.*

(b) Cicero: *Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur, unde etiam nomen du-*

libus sibi populis manifestare non tantum oportebat A sua catholice legis adversarium nulla vera atque genuina sacrarum Scripturarum scientia et cognitione pollere, sed præcipua nostræ fidei mysteria evertere et sua fabulis abolere: tum etiam omnibus naturæ, tum fortunæ bonis atque adiumentis fuisse expoliatum; ita ut ejus nomen, mali mores atque facinora, pluribus nationibus jam tam explorata, prorsus ubique abominarentur. Quid ergo criminis in ejusmodi narratione et agendi ratione deprehendi possit, prorsus non video. Igitur ultro dato quod populus qui apud Diodoridum disputationem auditurus convenerat nihil prorsus in Manem fuisset commotus, an non S. episcopus decebat eum populum de iis omnibus admonere, quæ ex Turbonis et alterius discipuli ore perapieve cognoverat? An non episcopum decebat iis omnibus ut præcautionibus atque mediis quæ efficaciora validioraque arbitrabatur pro suæ dioceseos tranquillitate, suarum ovium salute, et Christianæ doctrinæ puritate servanda atque tuenda? Plane comminasset Beausobre, ejusmodi agendi rationem in crimen vertere comatus. Potissimum cum Archelaus Manem falso non incusaverit, nec irrationabili causa in eum excanduerit, falsa confingendo; sed ea dumtaxat narravit, quæ (ut diximus) ex duorum Manetis discipulorum ore didicerat.

G. Jam vero SS. PP. atque scriptores summa consensione Manetis necem descripsisse, præcedentia testimonia in hujus capitis exordio adducta plenissime patefacere possunt. Beausobre tamen, suis in Archelaum et Epiphanium episcopos investitis absolutis, adhuc nodum in scirpo quaerere studens, parum diversos laudatorum scriptorum loquendi motus et phrasas animadvertens, nonnulli brachio, censorio stylo eos vellicat, ut eos discordes esse ostendat, nec alia de causa, quia Actorum Archelai fidem elevare contendit (a). Primo aut Epiphanium in describenda Manetis necem, hanc novis circumstantiis adornasse, eum affirmavit Manem episcopum aculeo fuisse excoriatum, ejusque pellem paleis repletam, cui Albulphragius Syrorum scriptor suffragari videtur. Sed hunc (ait ille) probabilis satis est, ex Epiphanii lectione id didicisse et exscripsisse, cum in Græcorum lingua plurimum esset veratus. Ad lit Phodium, qui Græcorum relationem ex Archelai Actis eductam lustravit, testimonium exhibuisse Manetis pellem aere aut vento fuisse repletam, quemadmodum foliis. Postremum hoc probabilis judicat. Nam eriminosorum et malefactorum pelles, qui a Persis excoriabantur, aere et non stramine replebantur, quas sic repletas conservare nitentur, quemadmodum de Valeriano imperatore Saporis jussu post mortem excoriato legitur. Cujus conservatam pellem deinde Persæ imperatorum Romanorum oratoribus, tanquam gloriose victoriæ monumentum ostendere affectabant. Cæterum si Græcorum lectionibus atque narrationibus, credendum est, parem Maneti sortem subisse S. Bartholomæum et monachum Studitam arbitramur. Perperam tandem Epiphanium (addit) Manichæos stratos dormire atque cubare consuevisse supra paleas, aut spinas; memoriam sui patriarchæ agentes, qui excoriatum fuerat spinarum acumine, ejusque pellem stramine aut paleis repletam. Sed id confinxisse Epiphanium, idem Beausobre, Augustini testimonio ductus, affirmat. Qui narrat schisma Romæ Manichæos inter exortum, quando Constantius Romanus, congregatis simul pluribus hujus sectæ hominibus, ut Manichæica admixta præcepta observarent, quam citissime cretus et congregatio illa in duas factiones divisa est. Nam alii hanc vivendi rationem ob nimium rigorem deseruerunt, permanentibus aliis in laudatorum mandatorum rigore atque observantia. De hoc schismate hic a Beausobre de-

scripto, opportunius 84 ipsi verba faciemus, potissimum cum ad varios Manichæorum gradus nostræ scribendi ratio se converteret.

7. Interim autem vellem ut lector animadverteret hæc omnia quæ mox ex Beausobre descripsimus, de diversis nimirum præcedentium scriptorum et PP. loquendi modis et phrasibus, haudquaquam rerum veritatem et Manichæicæ neque historiam infirmare aut evertere. Nam laudatorum scriptorum scopus minime fuit minutas ac tenuissimas hujus neque circumstantias describere. Nam alii fusius, strictius alii, Manem a Persis pelle exutum fuisse asseverarunt ut is videlicet suarum improbitatum poenas læret. Etsi eorum aliquis quidpiam addere censuit, quod a præcedentibus scriptoribus fuerat prætermisum, id forte contingere potuit, vel ex vulgari et forte certa traditione a Persis accepta, vel quia eorum scripta Persarum usui ritibus et institutis magis atque magis accommodare nisi sunt. Cæterum illud unum ab omnibus summa consensione comprobatum et scripto traditum est, videlicet Manem regia sententia in eum lata fuisse pelle exutum. An vero pelle exutus adhuc in vivis existens, an ejusdem pellis detractio spinarum acuminibus aut ferreo stylo facta fuerit, ad historici veritatem non pertinet. Cum hujusmodi circumstantiæ parvi nulliusque momenti sint, nec adeo necessariæ, ut scriptores qui illas addiderunt aut prætermiserunt de iudicatio aut fabulosæ narrationibus arguamus. Idem prorsus nos affirmare oportet de ejus cadavere, haudquaquam sepulturæ tradito, quod potius eis vicissitudinibus et in bestiarum ac volucrum cibo ac nutrimento fuit relictum. Quam agendi rationem apud Persas aliasque nationes infamiam et opprobrium minime redolere, gravissimus ductus testimonii asseverat Beausobre (b). Sed fundamentum ex quo hanc conjecturam se haurire ipse auctor contendit, non tantum tamquam infirmam datat, sed prorsus cadit. Videlicet Persas exhorruisse terram fodere, foveasque in eam facere ad defunctorum cadavera sepelienda. Idque facere non consuevisse, maximam ob venerationem, quam elementis adhibebant. Sed Persas caveas, cryptas atque speluncas habuisse, quis ignorat? Si igitur ipsi religio erat foveas in terram non fodere, quia elementis cultum quemdam et venerationem adhibebant, haud video cur non potuerint mortuorum corpora in aliis condere locis, ubi terra suos naturales sinus, foveas caveasque conservat. Quare tamquam male apposita arbitramur ea monumenta omnia, quæ ex Porphyrio, Assemano, Hydæ collegit, et ad calcem apposuit, cum nihil prorsus ad nostrum conferant scopum, videlicet Manetis mortui carnes bestiarum atque avibus devorandas traditas et relictas fuisse.

8. Me tamen non latet tam infamem et trœculetam necem, quæ metu et terroribus hominum quorumcumque esse debebat, Manetis discipulorum animum nec leviter commovisse. Immo, tum facti audaciores, maximis cum lætitiæ signis et superstitionibus religionis argumentis eam singulis annis venerari cœperunt, et ea de causa, soleam Domini nostri Jesu Christi Pascha abolito, aut saltem a paucis tepidissima celebritate frequentato, diem dumtaxat quo Manichæus fuerat occisus magnis honoribus prosequebantur. Cujus quippe profani sacrilegicæ ritus causam olim Augustinus exaggerabat, et (c) quam raptus in admirationem, quando videlicet Manichæus sectæ magistros audiebat, ab eis sciscitabatur quæ causa esset quod Pascha Domini nullis vigiliis, nullo prolixiore jejuniis indicto auditoribus, nullo denique festivo apparatu colerent, cum eorum Bema, id est diem quo Manichæus occisus est, quinque gradibus instructo tribunali, et pretiosa linteis adornata, in promptu posito, et 85 objecto adorantibus, festinissime

(a) Beausobre, cap. 11, pag. 126.

(b) Beausobre, ubi supra, pag. 126 et sequenti. Porphyrius, de Abstinencia lib. iv. Sirab., lib. xv.

Assem., tom. III, p. 1, pag. 409.

(c) Augustinus, contra epistolam Manichæi, cap. 8. Exstat tom. VIII, pag. 113.

quadam solemnitate et maxima animi devotione honorabant. Hoc, inquam, cum quaereret Augustinus respondebatur ejus diem passionis celebrandum esse qui vere passus esset, Christum autem, qui natus non caset, neque veram, sed simulatam carnem humanis oculis ostendisset, non pertulisse, sed finxisse passionem. Ad hocce ergo falsitatis portentum S. Doctor post suam conversionem animadvertens, ingemuit, et contra ejusmodi homines exclamabat, qui cum se Christianos dici vellent, et Christum de femina natum, et humanum habuisse corpus negabant, ne passio ejus quod totius jam orbis festivissimum tempus est, celebrant, alia paschali die *Bematis* sacrilega solemnitate subrogata, quam veluti gratissimam, dulcissimam summoque dignam honore vehementius colere desiderabant. An vero recentiores Manichæi solennes hos ritus adhuc servare consuescant, me omnino latet. Rogare dumtaxat possem Beausobre et Bailium qui omni nisu pro Manichæica religione decertant an adhuc quæ a nobis ex Augustino recensita sunt usum obtineant? Horum enim responsiones nostras præsentibus hæc elucubrations magis magisque possent adornare. Hæc tandem sunt quæ de Manichæi vita, moribus, gestis atque interitu ex veterum scriptis dicenda occurrunt. Nunc vero ad pleniorum rerum notitiam ad Archelaum redeamus oportet, qui Marcelli persuasione Turbonis confessionem et habitus cum Manete disputationibus scripto consignavit.

CAPUT XI.

Fabulosa Manichæorum philosophiæ ac theologiæ fundamenta, a Turbone, Manetis discipulo ad catholicam fidem converso, execrata, quæ ab Archelao deinde, Cascharæ episcopo, Marcelli persuasione una cum Manetis disputationibus scripto consignata fuerunt.

Instituendi mihi publicam eam confessionem criminumque execrationem referre, et memoriam mandare, quam Turbo Manetis discipulus eorum Archelao et cæteris in Caschara Mesopotamiæ urbe fecit, propterea ad ejusdem Archelai scripta provocare, iisdemque potissimum insistere opus est. Nam cum in scripto commiserit, aut scripto committere iusserit tum ea quæ ex Turbonis ore penitentiam agentis audierat, tum ea quæ audacius Manichæus ipse in duabus disputationibus catholicis objiciebat, vi dubitandi locus supererit, nos ea lustrantes quæ in Archelai libris continentur, rerum omnium veritatem non esse assecuturos. Quidquid enim in contrarium etiam hæc occasione Beausobre contulit ad horum fidem evertendam, nihil penitus nobis et veritati obesse poterit, quemadmodum luculentius suo loco explicabimus. Et primo quidem prætermissis hujus sectæ præcipuis fundamentalibusque erroribus, quos in præcedentibus jam annotavimus, quosque omnium primos Turbo sua publica confessione execratus est, reliqua alia impia, futilia, sacrilega et fabulosa commenta describere aggredimur.

1. Has igitur inter fabulas illæ principalem habent locum, quas de prima hominum productione, horumque casu et reparatione Manichæi constringunt. Cum videlicet asseverant duos illos æternos, sibi que co-existentes, et ad invicem repugnantes, lucis ac tenebrarum deos, maximum inter se bellum committentes, singulos humanas portiones condidisse. Qua in productione cum tenebrarum auctor suos fines ad lucem præstandam progrediretur, bonus lucis parens produxit ex virtute animam, quæ dicitur *mater vitæ*; qua primo ornato homine, et quatuor elementis **86** veluti induto, deorsum adversus tenebras pugnet. Sed cum tenebrarum principes, quasi ad pugnam provocati, homini restitissent, maximam vim ei intulerunt, et de illius comederunt armatura, quod est

A anima (a). In tali ergo tantoque discrimine primo homine constituto, primam pariter raiam lapsum atque exitium passum esse fabulantur. Cujus quippe primi hominis animi corporisque afflictiones, ægritudines, ærumnas, non ab inobedientia et gale criminalibus esse exortas affirmabant, sed a tenebris ipsi, quibus vehementer afflictus opprimebatur. Hæc omnia autem, antequam cælum, terra, luminaria, firmamentum, spheræ, conderentur, homini contigisse aiunt. Quare priusquam primus homo in orbem prodiret, tenebrarum chaos vivens jam inhabitabat, et luminam patrem exorans, tum benigno et clementer et exauditus est; cum videlicet inanimata in eo aliorum virtute, quæ ex divina substantia processerat, quæ dicitur *spiritus vivens, et descendens*, dejecto afflictioque homini dexteram porrexit, ut cum e tenebris quibus periclitatus fuerat educeret. Quod impietatis mysterium necdum animo retinebant, sed externæ etiam ritibus et cæremoniis ipsi Manichæi palam præstabantur. Cum videlicet sibi invicem occurrerent, etiam dexteras sibi dabant, ut, nimirum, eo signo certissime indicarent se e tenebrarum sinu et ergastulis evasisse (b).

B 2. Sed non minus insana et ineulsa erant quæ de ipsius mundi conditione philosophabantur. Nam viventem spiritum, mundi conditorem, tribus aliis virtutibus indutum, quas haud nominant, decaecidisse constringunt, ut educeret principes *Jesu in firmamentum exiens, quod est corpus ejus sphaera*. Animatum itaque firmamentum esse censebant, sicuti et luminaria quæ firmamentum circuire conspiciunt. Quorum vitalibus motibus, tantam vim inesse volebant, ut hominum voluntates, quæ iisdem subesse debent, cum liberi arbitrii læsione et exitio ad agendum compellerentur. Ridicula præterea ridiculis addebant. Cum de terræ creatione, statu et motu ratiocinabantur, iterum eam productam asseverantes, quam in orbis medio divina sustentari virtute minime credebant, sed *humana* cujusdam simulati *omophori* portari, qui cum eam portans laboraverit intremiscit. Et hæc (aiunt) est causa terræmotus præter constitutum tempus. Omnino ludicra profecto atque blasphemica ea sunt quæ de hisce terræ motibus comminiscuntur, quos easam fuisse affirmabant cur benedictus Pater de sinibus in cor terræ et interiores hujus partes Filium suum pareret. Tum materiam, seu tellurem ex sese plantas et germina produxisse aiebant. *Quæ cum furata essent a quibusdam principibus, tunc æternus Pater convocavit omnes principes primarios, et sumpsit in singulas virtutes, et fecit hominem hunc, secundum speciem primi hominis illius, et vestit animam in eum*. Quid vero primariorum principum nominibus intellexerit Manichæi, minime ex ea Turbonis confessione indicatum est. Hæc unum dumtaxat perspicue ex præcedentibus verbis conjicitur, duas humani generis soboles propugnasse, quarum prior eum Adamicam præcesserit, viam forte illam ineptam et deterrimam his aperuit qui novissimis temporibus perniciosam erroneamque Præadamitarum opinionem propugnantur (c).

C 3. Sed et alteram causam cur benedictus Pater Filium miserit in mundum, ex novissima hujus hominis sobole repetere conantur. Non ea ratione quidem qua Incarnationis mysterium prædefinitum esse Scripturæ testantur. Sed aiebant ad eam dilecti Filii sui missionem Patrem adductum fuisse ab æmupnis et afflictionibus quas hujus hominis anima patiebatur in corpore. *Hæc enim de causa, et propter omophorum Patrem Filium suum **87** misisse, Manichæi dicebant*. Cujus quippe Filii in orbem adventum, non in vera et passibili assumpta carne, sed in simulata dumtaxat et apparenti hominis specie contigisse, fabulabantur. Ut videlicet aliorum oculis homo appa-

(a) Archelai Acta, apud Valesium et Zacagnium, pag. 409.

(b) Valesius et Zacagnius, in Archelai disput.

(c) Archelaus, in eadem disput. adversus Manichæum.

reret, qui re ipsa homo non erat; quamvis ex femina natus ab hominibus putaretur. (a) Si quis vero hujus missionis et adventus finem exquireret, minime hominis salutem spectasse inficiabatur, nec vero aliæ ruinæ aut lapsui hominem fuisse subjectum arbitrabantur quam illi qui ex carnis corporisque vinculis oriebatur. Ad quæ mala omnia evertenda propulsandaque, machinam quamdam concinnatam ad salutem animarum tunc confectam fuisse affirmabant, qua rota una efformata, duodecim habente urceos, quibus viventium animæ hauriebantur, ut in solis conspectu adductæ, hujus radiis purgarentur, et purgatæ luminari inferiori, lunæ videlicet, traderentur. Sed in duorum illorum luminarium cursu et motu describendis, quot qualiaque signenta non excogitabant? Conflingebant enim solem atque lunam duas esse naves, seu translatorias cymbas cælorum orbem discurrentes, ea ratione servata, videlicet, ut luna primum hominum animabus onerata, eas ad subolanam regionem transmitteret; ubi animæ sursum deorsumque per quosdam urceos adductæ atque reductæ, naves illæ onerarentur et exonerarentur, quoadusque ipsæ animæ a corporalibus afflictionibus quibus premuntur se subripere possent. (b) *De substantia boni Patris omnem animam, atque omne animal quod movetur partem trahere confirmabant, addentes quod luna, cum onus quod gerit animarum sæculis tradiderit Patris, permanent illa (animantia videlicet) in columna gloriæ, quod vocatur vir perfectus. Hic autem vir (subdebant) est columna lucis, quæ repleta est animarum mundarum, et hæc est causa salutis animarum.* Morti præterea obnoxias esse quorundam animas, certo sibi persuadebant; sed de harum interitus causa quam inepte, quam stolidè fabulabantur! Conflingebant enim virginem quamdam decoram et exornatam, valdeque elegantem, quæ furto appetiit principis qui sunt in firmamento a vivente spiritu educti et crucifixi. Quo sane in delirio affirmando antiquorum Græcorum gentiliū opinioni eos adhæsisse sequentia Turbonis verba perspicue patefaciunt. Cum eam anonymam virginem (c) (*Venerem videlicet*) masculis tanquam feminam decoram apparere; feminis vero veluti speciosum et concupiscibilem adolescentem se exhibere docebant. A cujus quippe speciei decore et ornatus elegantia firmamenti principes capti, ita libidinum amore in eam exarserunt, ut istis post eam currentibus, illico ex illorum oculis se subripuerit. Sed tunc princeps ille magnus producit nebulas ex semetipso ut obscuret in ira sua universum mundum. *Qui cum tribulatus fuerit plurimum, sicut homo sudat post laborem, ita et hic princeps sudat ei ex tribulatione sua.* Hæc autem ad Jovem omnium planetarum principem referre voluisse, ex ethnicorum scriptis licet conjectari. (d) Sed ad easdem malas vicissitudines subeundas, messium principem quandoque cogi asseverant. Qui tamen cum se ab illa deceptum virgine experitur, tanta incenditur ira et inflammatur, ut super terram famem effundat, hominesque ipsos morte afficiat. Hinc enim duos mundos, utrumque ab hominibus inhabitatum exstare docebant. Inferiorem hunc visibilem et aspectabilem, ea ratione superiori subjectum, ut omnes homines qui sunt deorsum radices sursum habeant colligatas. Quare iterum de eadem virgine fabulabantur, ita disserentes. Cum ergo princeps messium a virgine fuerit deceptus, tunc incipit excidere radices hominum; et cum excisæ fuerint radices eorum, efficitur pestilentia, et ita moriuntur. Quod si superiores partes radices va-

lidius concusserit, fit terræmotus, et insequitur omofori concussio. Mortem similiter ab his malis derivari credebant; nullum prorsus corporum inter animorumque ærumnas et interitum discrimen admittentes.

3. Post hæc autem ipse Turbo, qui omnia Manichæorum fabulosa arcanæ philosophiæ principia pandere et exsecrare statuerat, eidem episcopo Archelao Marcello cæterisque, coram quibus se sistere-jubebatur, quid de animarum transmigratione cum Epicureorum schola Manichæi doceret palam explicavit. Idcirco ista subjicit. *Dicam autem vobis quomodo et animæ in alia quoque corpora transferuntur. In presenti autem corpore quod nunc spiritus primo inhabitat, parum aliquid ex anima purgatur. Transfunditur deinde in canem, aut in camelum, aut in alterius animalis corpus. Si vero anima, quæ presentis corporis ergastulis claudium homicidium admisit, jam in clephantorum corpora transfunditur, (e) si messes secuit, in muros. Quarum vicissitudinum, seu transmigratio-nem seriem latius explicabant, per omnia rerum genera discurrentes, ita ut, facio gradu a brutis ad plantas, ad olera, ad germina et ad res ipsas inanimes, humanum spiritum in quamlibet infundi et transmutari posse profitebantur. Quæ omnia cum nobiscum reputarem, nostram admirationem ejusmodi Manichæorum tantopere inter se repugnantia principia excitarent, ut ne vix quidem arbitrari possemus, cuicumque etiam ignaro, sed sanæ mentis homini falsitatem non suboluisse. Cujusmodi potissimum illa sunt quæ de animæ nominibus et proprietatibus affirmant. Cum videlicet sequentia ista attributa et proprietates animæ convenire docebant, *Mens, nimirum, sensus prudentia, intellectus atque cogitatio.* Quibus quidem omnibus, magis contrarias et alienas esse novimus, vel brutorum naturas, vel vegetabilium proprietates, vel insensibilium rerum substantias, quam lucem a tenebris, cælum a terra, et astra ab elementis distare intelligamus. Cum igitur hæc inter posterioris ordinis res nullam prorsus concordiam nullumve societatis vinculum haberi posse Manichæi ipsi contenderent; quid, quæso, tam inepte et tam stolidè effutiendo ratiocinabantur, cogitantium substantias transfundi in fenum, aut in phasellum, aut in hordeum, aut in spicas, aut in olera, ut et ipsi messores descenderent et demetantur? Simili ratione quoque de comedentibus panem, aut de occidentibus pullum disserebant, dicentes: et qui manducat panem, necesse est et ipse veluti panis manducetur. Quod si occiderit pullum et ipse pullus erit. Sed et de animabus eorum qui hic in terris divitiis abundant, eam fuisse conditam legem conflingebant, ut exentibus a presenti corporali vita, illæ adhuc in pauperum corpora rejicerentur, coactæ primum ad omnes mendicitatis labores et angustias subeundas, post quas deinde æternis pœnis cruciandæ tradantur. Nec enim ejusmodi solis fligmentis in quæstione de animarum transmigrationibus hærebant: sed cum nitro darent corpus atque materiam omnium aspectabilium sensibilibusque rerum esse principium, idcirco veluti necessarium esse inferebant ut qui plantaverit Perseam, necesse esse eum transire per multa tempora, usquequo Persea illa quam plantaverit concidat. Atque similia de domorum ædificationibus, vel de iis qui se abluebant aquis effutebant. *Qui edificaverit sibi domum dispergitur per omnia corpora, si quis laverit se in aqua, animam suam vulnerat.* Quod quidem postremum delirium argumento 89 est Manichæos non tantum quascumque*

(a) Consule quæ diximus cap. 9 præcedenti hujus operis, occasione vindiciarum, nimirum quas pro Archelao conscripsimus, ut Beausobrianas malignas interpretationes atque censuras everteremus.

(b) Valesius, tom. II Hist. Ecclesiast., post animadversiones et notas ad Socratis Historiam. Et Zacagnius, in collectanea monumentorum veterum Ecclesiæ Græcæ et Latinæ.

(c) Græcorum fabulæ de Ephrodito. Consule quæ in nostra dissertatione habita in pontificia concilio-rum Academia conscripsimus, anno 1743, et in Quirinali palatio recitavimus pro canonibus Gangrensibus explicandis.

(d) Valesius et Zacagnius, ubi supra.

(e) Turbo, in Archelai disputatione, ubi supra.

civiles profanasque aquæ naturalis ablutiones exhorruisse, sed eam quoque quam ad hominum regenerationem Christus Dominus instituerat. Hæc itaque et non alia ab imilia nobis patefaciunt Manichaicæ sectæ homines omnem in hac mortali vita ornatum cultumque despexisse atque damnasse. Nimisque propterea sollicitos fuisse et delectatos in paupertate et inopia, sordium squalore et immunditia, quæ omnia sub ficta pietatis et religionis larva extrinsecus sacrilege simulare nitebantur. Quid enim aliud indicat studium illud quo aliorum substantiis enutriti aliorumque sudoribus sustentari quærebant? Quid aliud produnt cupiditates quibus maxime æstuabant, ut qui in hac secta electi dicebantur optimis alerentur cibis, sibi ex aliorum largitate et oblationibus comparati? Manichæi enim ad latorem suo quæstui viam aperiendam, atque ut alios excitarent quo suis necessitatibus prospicerent et misericorditer indulgerent, frequentius gehennæ pœnas aliasque graves, (ut puto) arcanas æumnas iidem comminabantur, dicentes: *Et qui non præstiterit electis alimenta, pœnis subdit gehennæ, et transformatur in catechumenorum corpora usquequo faciat misericordias multas.* Quare auditores talibus deterriti comminationibus, si quid optimum est in escis, illud offerebant illis electis. Electi vero non prius aliorum cibis vescebantur quam superstitiosa isthac uterentur oratione, quam Archelaus episcopus ex Turbonis confessione hisce verbis descripsit: *Et cum voluerint manducare panem, orant primo ista dicentes ad panem: Neque ego te messui, neque molliui, neque triturai, nec in clibanum te misi. Alius te fecit et deluit te mihi. Ego innocenter te manduco.* Postquam secreto autem et intra semetipsam, nemine audiente, Manichæus hæc proferebat, ad eum conversus qui ciborum oblationes detulerat, cum isto sequenti responso grates ei respondere simulabat: *Oravi pro te.* Et cum opus facere illicitum prorsus arbitraretur, ille qui aliorum panem et cibis vescebat, in superstitiosæ suæ sectæ testimonium addebat: *Si quis messuerit demetur. Ita si quis frumentum in mola miserit, etiam ipse mittetur in mola. Si quis consperserit, conspergetur. Ita si quis panem coxerit, excoquetur.* Hæc ergo, atque ejusmodi alia mala iis imprecabantur, qui misericordiam cum eis agebant, et a quibus cibos seu alimenta accipiebant: quæ immanis agendi ratio et eorum animi improbitatem nimiamque naturæ sævitiam patefaciunt.

4. Jam vero omnia fabulosa figmenta de plurimum mundorum essentia, quæ superius leviter attigimus, Turbo ipse coram Archelao luculentius ita explicare pergit. Et iterum dicunt esse alios præter hunc quem videmus mundum, quibus hujus luminaria cum hic occiderint oboriuntur. Et nova quasi deliria excogitantes, universi structuram, terræ aerisque proprietates noscere negligebant, quamvis plus æquo et mathesens et astrologiæ studiis operam dare ostentarent. Terram ab ambulantiibus lædi volebant. Aerem similiter ab iis qui manus in altum levabant; quia aer est anima hominum, et animalium, et volatilium, et piscium, et reptantium paradisi esse (qui mundus appellatur) credebant. Cujus arbores sunt omnes concupiscentiæ et cæteræ seductiones corrumpentes cogitationes hominum. In quo dogmate propugnando, forte Joannis verbis ex priori Epistola depromptis abutebantur. Ea videlicet pravis ejusmodi allegoriis explicantes. Peculiarem deinde quamdam arborem in hoc paradiso consitam fuisse, ex qua bonum cognoscitur, jam et ipsi credebant; sed præcedentes secuti allegorias, ibi *Jesum*, et ejus scientiam, quæ est in mundo, designari aiebant, *quam qui acceperit, discernit bonum a malo.* Quare Turbo subjiciebat: Cum mundus Dei non sit, se ex Patre materæ, eumque omnia in eo contenta exterminari oportet. Sed si anima e mundo exierit, nec verita-

A tem cognoverit, *Dæmonibus tradetur, ut eam doment in gehenna ignis. Et postquam correpta fuerit transfundetur in 90 alia corpora, ut dometur, et ita injicitur in illum magnum ignem, usque ad consummationem.*

5. Postquam autem hæc et similia alia ex sui præceptoris doctrina Turbo pari execratione narrasset, quale judicium aut opinionem de antiquis prophetis fecerint, vel Manichæi habuerint, explicare aggressus fuit. Nec enim vera utquam vaticinatos fuisse credebant, quos ab impietatis falsitatisque spiritu et a nequissimo tenebrarum principe insitutos atque seductos arbitrabantur. Propterea, excæcata (aiebant) eorum mente a mendacii patre, falsa semper prænuntiarunt in exitium eorum qui istorum prophetiis fidem adhibuere. Hinc subdebat: *Et si quis sequitur verba eorum, morietur in sæcula, devinctus intra massam, quoniam non didicit scientiam Paracleti.* Hac de causa enim, ipse *Manes suis electis solis*, qui non sunt amplius quam septem numero, præcipit ut cum desierint manducantes orarent, *et mitterent super caput oleum exorcizatum (a), invocatis nominibus plurimis in confirmationem fidei.* Quid autem esset istud exorcizatum oleo quo profano illo superstitionis quoque ritu caput inungebant, quænam præterea nomina ab ipsis orantibus invocarentur, Turbo ipse prorsus reticuit, quia illa ignorabat. Nam Manes ipse et principes pseudoapostoli ejus, qui alta sapere se semper jactabant, arcanis quibusdam mysteriis suam impietatem involvere annitebantur, ne denudata tot sacrilegorum nequissimorum ignominia, diabolicæ religionis turpitudine nosceretur. Ea exscribere tandem horret animus quæ de Moysæ, prophetis et sacerdotibus antiquis affirmabant. Cum, videlicet, non alium quam tenebrarum principem hos prophetas fuisse allocutum contenderent; et idcirco nullum prorsus Judæos inter et Christianos atque gentiles discrimen dandum esse, cum unus et idem Deus passionibus concupiscentiisque obnoxius ab iis omnibus coleretur.

C *Hos ergo Deus ille in suis concupiscentiis seducit, quia non est Deus veritatis. Et propter hoc quicumque in illum Deum sperant... cum ipso habent vinculis traditi, quia non speraverunt in Deum veritatis. Ille enim secundum concupiscentias suas locutus est cum eis.* Hæc, inquam, in Deum optimum maximum male dicta referre et exscribere nos pudet, nostraque sancta horret religio. Præsertim cum ex eodem Turbone edoceamur magnum illum et honorabilem Dominum Sabaoth, cujus nomen colorum angeli adorant, orbis terrarum creaturæ cum timore venerantur, et inferorum gentes contremiscunt, cujus natura summa bonitas, et virtus omnipotentia est, impeterent ipsi tam audacter et contemnerent, dicentes *naturam habere hominis, et patrem esse concupiscentiæ. Et propterea simpliciores adorant concupiscentiam, deum eam putantes.* Hunc ergo Deum, quem malitiæ et peccati auctorem esse contendunt, cum Judæis, Christianis atque gentilibus eum adorantibus vinculis esse tradendum, ex Scythiano, hujus sectæ seniore principe, asseverabant. Quæ quidem omnia non nisi a stolidis flagitiosisque hominibus poterant excogitari.

D 6. Sunt tamen duo adhuc præcipua Manichæorum figmenta, quæ in medium adducere oportet, antequam ad eorum describendam propagationem progrediamur. Alterum ad Adami atque Evæ emolitionem, alterum autem ad hujusce aspectabilis mundi exitium et finem referri debet. Ad primum ergo quod attinet, Manichæi iis Geneseos verbis abutebantur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (b),* quibus et hæc alia addebant, *et secundum eam quam videmus formam.* Illic principem suos alloquentem collegas principes inducebant, quasi diceret: *Venite, date mihi de lumine quod accepimus, et faciamus secundum nostram, qua principes sumus,*

(a) Vide quæ scripsimus de hoc exorcizato oleo cap. tertio præcedenti, pag. 32.

(b) Genes. 1, 26.

formam, et secundum eam quam videmus, quod est primus homo. Quot ergo qualivæ deliria isthæc verba contineant, quis porro non intelligit; et illa quidem summo Deo injuriosa, nullum prorsus collegam sibi æqualem admittit, quique a nullo extra se alio, nec lumen, nec attributum, nec quidquam aliud accipere potest; qui nullam in se externam et visibilem formam habet, secundum quam creaturas c. vididerit; qui tandem Adamum ipsum, non secundum alterius primi hominis formam, sed ad solam sui imaginem et similitudinem ex nihilo creavit? Adhuc itaque naturæ lumine repugnante, plures deos æquales, visibilem corporeamque gestantes formam confingebant, qui hominem creaverunt, qui Evam quoque similiter fecerunt, dantes ei de concupiscentia sua ad decipiendum Adam. Nihil turpius profecto, aut hisce maledictis nihil scelestius, quibus primorum parentum conditorem audacius figunt. An mali et concupiscentiæ auctor is esse poterat, quem cum mundo nec habere partem, nec super mala quæ in eo contingunt gaudere posse, ipsi Manichæi affirmabant? Au non deliramenta loquebantur?

Scythianus vero tandem, qui hujus sectæ princeps auctor fuit, suis in scriptis, de hujus aspectabilis mundi fine et exitu verba faciens, hæc habet: *Cum manifestam fecerit ejus imaginem, tunc ipse omphorus extra se terram derelinquit et ita dimittitur magnus ille ignis qui consumat universam in quem omnes peccatorum animæ æternæ cruciabantur. Tunc autem (addebant) hæc omnia eveniunt, apparet Jesu in modica navi, cum vitæ matre et duodecim gubernatoribus; æcum etiam habentes lucis virginem, et tertium quemdam seniores, cujus nomen Turbo ipse handquaquam indicavit. Cum autem magnus ille spiritus viveat, in sua navi existens apparebit, fiet murus ignis illius magni, murus venti, et æris, atque aque interioris. Omnia autem in luna habitabant usquequo totum mundum ignis assumat. Et post hæc restitio erit duorum summariorum, et principes habitabunt in inferioribus (a).* Hisce ergo commentis ea omnia vaticinia quæ de Mundi exitu, de navisimo judicii die, de judicii majestate, sacræ litteræ docent et prædicant, scelestissime corrumpebant, ut, labefacta Christi religione, homines a veritate prorsus recederent, et ad fabulosa et insana addiscenda fragmenta converterentur. Quare Turbo fidelem suam confessionem, hujusque doctrinæ diabolicæ execrationem, hisce verbis claudit: *Hæc est omnis doctrina, quam tradidit Manes tribus discipulis suis, et jussit eos in tres mundi plagas prædicari (b).*

7. Ut ergo Manichæorum principes auctores, suis in philosophiæ ac theologiæ studiis impie æque ac inepte deliraverint, jam ex Turbonis confessione, ab Archelao Caschara episcopo scriptis consignata, aut consignari imperante, sufficientissime arbitræ profectum (c). Sed in horum fragmentis impietatisque recensendis nos plurimum laboris subire oportuit. Cum ejusmodi Archelai disputatio, eam prout Zacagnii studio typis commissa, multis verborum anfractibus, barbaris inausitatisque vocibus, ex Persica, Syriaca ac Mesopotamiæ lingua derivata, referta sit, et tot tamque gravibus mendis scateat, quæ vel a variorum interpretum oscitantia, vel amanuensium indigentia in eam irrepserunt. Nihil tamen falsi in se continet illa Turbonis execratio; nihil habet quod dubiæ sit fidei, nisi quasdam duras et parum scholarum usui phrases accommodatas, Archelao tamen cævas; cum tunc nondum exorta fuerint hæreses

illæ quæ sequentibus sæculis Ecclesiæ in conciliis rejectæ, magis perfectam atque propriam loquendi methodum et ipsis PP. et theologis quoque religiose sequendam præstiterunt. Suffragatur Augustinus, qui in suis Operibus hinc illincque ejusmodi nugæ et Manichæorum fabulas refert, quas sanctus ille doctor non tantum ut præcavendas omnibus prodit, verum etiam ut nimium religionis veritati noxiæ impetit atque subvertit. Quare minime suspicari licet ejusmodi Archelai opus et cætera quæ ad Diodori seu Tryphonis pertinent disputationes haud esse genuinæ, ut veteres omnes testati sunt; et abundantius ipsi probare reseryamus, catalogum eorum descripturi qui de Turbonis confessione sermonem habuerunt.

CAPUT XII.

De æmortalitate Manetis anno. Variæ de eo opiniones, pro quibus conciliandis nonnulla momenta afferantur. Beausobrianus scopus in questione de qua agimus explicatur.

1. Æmortalitatem Manetis annum vix definire possumus, nisi quibusdam certis conjecturis insistamus. Quarum aliæ ad illud tempus pertinent quo ipse hæreticus primo cum Archelao episcopo, deinde cum Diodoro presbytero, duas illas voluit habere congressiones, in quibus de falsæ suæ sectæ principiis atque dogmatibus disputavit; aliæ vero desumi debent ex iis quæ in secundo hujus operis capite descripsimus, in quo contra Paschasium (Questionum questionem habuimus de tempore quo Manichæica hæresis mundo daemonda innotuit, quando videlicet scelestissimus homo pravæ suæ dogmata in orbem spargere cœpit. Ibi namque magni pontificis Leonis testimonio potissimum insistentes, quo affirmavit Manetem damnandum innotuisse eo tempore quo Probus et Paulinus consulatum agebant, cum octava jam persecutio in Christianos desæviret (d), satis clare patefactum est. Hos autem consulatum gessisse post Aureliani imperatoris necem, gravissimis adducti momentis ex antiquorum recentiorumque tabulis, chronicis atque catalogis, probavimus, illudque in Christi annum ducentesimum septuagesimum septimum rejiciendum esse determinavimus, iis videlicet scriptoribus suffragantibus, quos ad calcem annotavimus. An vero is annus fuerit æmortalis Manetis, nullibi Archelai Acta inveniunt. Quinimo horum scriptor a Beausobre tamquam indiligens postulatur, quod sub uno eodemque Persarum rege totam Manichæicam tragediam contigisse affirmare videatur, cum id prorsus impossibile debebat arbitrari. Clarissimus tamen Alexander Zacagnius (e), qui nec cursim nec oscitanter hocce argumentum ad examen revocavit, aliter ratiocinatus est. Is ergo imprimis S. Leonis Magni testimonio superius laudato insistit, Manichæicam hæresim orbi damnandam innotuisse probans quando Probus atque Paulinus consulatum agebant. Quare (subjicit idem doctus scriptor Zacagnius) *necessario dici debet Archelai cum Manete disputationem, per quam universo Manetis error innotuit, accidisse intra Julium atque Decembrem anni Christianæ æris 277. Hinc censuit benigne esse interpretanda Archelai verba, quæ in capitulo 27 disputationis legenda occurrunt, cum videlicet coram Judæis, qui disputationi aderant, volens Manetem persuringere, eum urget non esse Paracletum a Christo promissum; alias diu contra suas divinas promissiones factas, testamento, passione et morte confirmatas, or-*

(a) Ita legitur in Valesii edit., sed aliter hunc textum exhibuit Zacagnius p. 22.

(b) De tribus hisce Manetis discipulis, ad pravam hanc sectam propagandam huc atque illuc missis, videsis quæ in 3, 4 et 5 cap. in superioribus conscripsimus.

(c) Quidquid in contrarium profert Beausobre ad elevandam hujus confessionis fidem, in sequentibus

eripimus, cum de genuinis Archelai Actis et disputatione verba faciemus.

(d) Leo magnus, serm. 2 de Pentecost., cap. 5. Potavius, Rationario tempore, et in adnot. ad Epiphanium. Blanchinus, in catalogo ad Anastas. Biblioth. Beausobre, lib. 1, cap. 11, p. 128.

(e) Alex. Zacagn., in præfat. § 40 et seqq.

phanos sine rectore, duce et magistro, suos apostolos atque discipulos reliquisset, si Spiritus ille veritatis, qui omnia docere debebat, post trecentos fere annos venisset, et quasi Ecclesiæ hæredem se esse confirmasset. Archelaum igitur non ad exaggerandam Manetis stoliditatem (ut vult Zacagnius) in hæc verba erupisse credendum est, sed cum verborum proprietate locutum fuisse arbitramur. Nam quamvis rotundum numerum *trecentos annos* posuerit, tamen modificatione quadam usus est, adhibito et interposito adverbio *fere*, ad innuendum videlicet tertium Ecclesiæ sæculum tum ad exitum vergere et decurrere, cum laudata disputatio habebatur. Sed Archelaus ipse hac in re interprete aut excusatione haud indigebat. Nam in illius argumenti progressionem, ut magis magisque Manetem urgeret, provocat ad ea signa quibus universo orbi Spiritus sancti adventum oportuit patefacere; et quamvis, aut amanuensis lapsu, aut interpretis oscitantia, de hoc annorum numero agens, quasi a priori supputandi ratione abscedat, quando videlicet usurpans illam Christi Domini promissionem, qua testatum est non multo post se missurum esse Paraclitum, qui apostolorum et discipulorum luctum et lacrymas abstergeret, quibus inveniuntur post trecentos et eo amplius annos mississe hunc qui ipse sibi testimonium perhibet. At quis non videt aut errorem irrepisse, aut Archelaum aliam supputandi rationem fuisse secutum? Non enim ibidem facit mentionem Christianæ æræ, sed annorum dumtaxat qui a Tiberii Cæsaris imperio ad Probum ipsum decurrerant, ea ductus persuasione, ut Manetem magis atque magis ex Christi Domini promissionibus urgeret atque perstringeret. A Tiberii quippe morte ad Probi imperium usque, nonnisi bis centum quadraginta uno minus anni fluxerunt, ut ex tabulis Petavianis (a) liquido innotescere potest. Quare minime mihi persuadere possum Archelaum æstu disputationis actum, tam graviter lapsum fuisse, potissimum cum eum Romani imperii res latere haud possent; quia tum jam Romani Orientis partibus et Mesopotamiæ dominabantur, ut omnibus exploratum est. Quod autem Archelaus ibidem, non de Christianæ æræ exordio a Salvatoris Nativitate desumendo, sed ab hujus morte, quæ contigit Tiberio Romanis atque Judæis imperante, disseruerit, illius agendi scopus apprime manifestat. Quid enim toto laudato illo capite probare nitebatur, quam Manetem falso sibi Spiritus sancti nomen assumpsisse, hujus virtutem, potestatem atque dona sacrilege sibi convenire confinxisse? Quare, ut felicitas sua disputatione id præstaret, provocat primo ad eas certas Christi Domini promissiones, quibus apud Joannem dixerat se quæntocius ad Patrem regressurum, ut suis discipulis locum pararet, Patremque rogaturum ut daret alium Paraclitum, qui in Ecclesia maneat in æternum. Quem Paraclitum deinde vocat Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis, quia apud vos manebit, et erit in vobis (b). Tandem ad dictorum veritatem magis confirmandam, subjicit: *Non relinquam vos orphanos; veniam ad vos*. Hanc ergo promissionem suis apostolis et discipulis, quos alloquebatur, Christum fecisse, vix in dubium revocari potest. Qui sane et illum Spiritum accepturi erant, non post multos dies, ut essent veri atque sinceri testes in omni terra prædicationis, passionis, mortis atque resurrectionis ejusdem. Sed ejusmodi promissiones Christum fecisse Tiberio imperante pridie quam pateretur, et Paschate cum suis discipulis celebrato, quando, jam peracto ultimo suæ voluntatis testamento, Judæi consilio decreverant horribilem cruentamque necem eidem inferre, quis ignorare potest?

2. Ut ergo impleverent, tantum temporis decur-

(a) Archelai Acta, num. 23 pag. 46. Rationario temporum Dionysius Pet., tom. III, pag. 181 et 185.

(b) Joann. xvi.

A rere non potuit, quantum a Tiberii imperio ad Probum imperatorem decurrisse computatum est. 94 Annos enim bis centum et quadraginta inter utriusque imperium consumptos esse, ex Romanorum consulum et imperatorum tabulis sine ulla hæsitacione intelligimus. Ad quod quidem temporis intervallum, cum Archelaus animadvertisset Manichæum tamquam furem et latronem abjiciendum expellendumque esse demonstrat; cum is non deferret signa et divinarum promissionum exempla, quibus ostenderet se esse Paraclitum, qui a Jesu præfiguratus est, in quo mendacem ignorans fortasse offret Jesum, qui enim dixerat se non multo post missurum esse Paraclitum (ait) invenitur post trecentos et amplius annos mississe hunc, sicut ipse testimonium perhibet. Tanta ergo temporis prolatio irritas prorsus divinas reddidisset pollicitaciones, ut Archelaus asseverat. Et partes eorum assumens, quos in extremo judicii die Christus Dominus judicaturus veniet, quasi in scenam loquentes adducit, quotquot a Tiberii imperio ad Probum usque ex hac luce migrarunt, et ita Manetem compellens ratiocinatur.

Quid dicent Jesu in die judicii illi qui jam vitam excesserunt ex illo tempore usque nunc? Nonne hæc allegabunt, Noli nos cruciare, si opera tua non fecimus; cur enim cum promiseris sub Tiberio Cæsare missurum te esse Paraclitum, qui argueret nos de peccato et justitia, sub Probo demum misisti; orphanos dereliquisti, cum ipse dixeris, non derelinquam vos orphanos, cum ipse dixeris te mox ire missurum Paraclitum (c). Disputationis ergo hujus tempus ab Archelao definitum fuisse, quis ibi inficias? Si enim tum Probum habenas imperii tenere asseverat, jam præsentem cum Manichæo congressionem ad Christi annum 277 rejiciendam esse evidentissime significavit, si Pelavii supputationibus fidem adhibeamus; vel in annum 282, si clarissimi Pagii testimonio et rationibus insistamus.

3. Jam vero apprime intelligo omnia quæ hactenus scripta sunt minime ab errore et oscitantia Archelaum purgare, quamvis perspicue indicaverit suas cum Manete disputationes contigisse quando jam Probus Romano imperio dominabatur. Porro annis sex Probus regnavit, cum sceptrum accepisset anno superius laudato 277, in eoque permansisset ad annum 282, et in hunc Pagius (d) laudatas disputationes et Manichæicam necem rejiciat, quam tamen Beausobre anteverit, arbitratus potius contigisse illius imperii anno primo. Quam controversiam nunc definire præsentis otii haud esse potest. Cæterum nobis persuasum est verba illa quæ in Archelai Actis offendimus, videlicet, *post trecentos et eo amplius annos mississe hunc*, errore interpretis, vel amanuensis supinitate in illam Archelai disputationem irrepisse, cum potius legendum sit: *post ducentos et eo amplius annos*. Et enim Tiberius vita functus est, anno 37, atque ab hujus obitu ad Probi imperium, anni ducenti triginta novem interceserunt. Verumtamen de hac re satis disputasse arbitramur. Potissimum cum nostræ huic conjecturæ robor adjiciant illa alia præcedentia Archelai verba, quibus perspicue indicavit nondum trecentos integros annos decurrisse. Itaque vel dicendum foret Archelaum in eodem disputationis capite non satis sibi constitisse, quod probabilitate caret; vel anachronismi errorem in interpretem aut in amanuenses fore rejiciendum. Jam vero ad alia nos gradum facere oportet, ut cætera persquamur quæ ad Manetis interuccionem pertinere judicamus.

4. Et primo quidem Persarum regum series atque catalogus consulenda sunt, ut videlicet intelligamus an ea omnia quæ de Manichæica tragœdia in superioribus scripsimus, sub uno eodemque rege contigerint; quemadmodum indicasse Archelaum, vel aucto-

(c) Act. 1, 8.

(d) Pagius, sæcul. III, Critica Historico-Chronologica, pag. 300.

rem disputationis quæ sub Archelai nomine circumfertur, Beausobre affirmavit, eum veluti indiligentem censorio stylo condemnando. Quod igitur ad catalogos regum Persarum 95 mediæ ætatis spectat, certum est quod, Parthorum regum stirpe extincta, eorumque imperio abolito, Christi anno 226, tum Persis dominari cœpisse Artaxarem, seu, ut notat Petavius, Artaxerem, (a) qui cum quindecim annis regni habenas tenuisset, eum exceptis Saporex hujus nominis primus, qui diuturniori principatu fruens, *ingentibus jacturis etiam Romanos affectit*, ut Agathias affirmavit. Hisce dictis non refragatur Beausobre, qui, cl. Pagii criticen secutus, Saporis regnum protrahit ad annum 271 usque, vel ad initium subsequentis anni 272 (b). At Beausobre laudatus, novo de Manichaica historia systemate excogitato, non tantum Edessenorum Chronico adherens, sibi persuadet ejus natalem diem in annum 240 contigisse; sed ex silentio Orientalium scriptorum, servili conditioni Manem alligatum fuisse negat, arbitratus originem duxisse ex magorum stirpe, patremque hominem magum habuisse, qui quondam episcopatum assecutus est, et Manes appellabatur. Brevi, temporis multa consummasse Manem filium comminiscitur scribendo; hunc in Græcorum lectione versatum, mathesi musicæque, astronomiæ, geographiæ, astrologiæ, medicinæ, picturæ, operam dedisse, et in pingendi arte maxime excelluisse, quemadmodum et in sacrarum Scripturarum intelligentia vel interpretatione. In hæresim deinde lapsum esse Manem asseverat. Qui propterea excommunicatione ab Ecclesia excisus, laudati Saporis Persarum regis favorem benevolentiamque assecutus est, et inter aulicos commoratus, jubetur regem comitari cum is adversus Romanos prælia instruebat; ea persuasione ratus, quod sibi et suis militibus mederi posset.

5. Quo autem anno ad medicum præstantissimum munus exercendum a Sapore fuerit assumptus, non retulit. At conjici potest ex eo tempore quo Saporex, exercitum copias ducens, vim clademque Romanis inferebat. Id potissimum contigisse Valeriani imperatoris tempore, rerum Romanorum memoriæ produnt. Valerianus quippe, dolo Macriani ducis, innocentis Christianorum sanguinis effusi atroces pœnas Deo vindicæ persoluturus, a Persarum rege Sapore captus, et in Persidem adductus; longo tempore ludibrio habitus, tandem jussu regis excoriatu, scelerum suorum luit pœnas. (c) At cum ejusmodi prælia contigissent post annum 254, et Valerianus pœnis exhaustus hominem exuerit septimo imperii ipsius anno, haud video qua ratione, qua scientiarum cognitione, qua denique medicæ artis peritiâ, Manes potuerit tum esse instructus; ut propter omnium ferme scientiarum cultum Saporis cordi gratus valde fuerit, ut etiam tamquam medicus optimus et nobilissimus adhiberetur. Id autem fieri potuisse nemo, nisi hardus et plumbeus, sibi poterit persuadere. Nam, Beausobre auctore, natalis Manetis in annum 241 rejiciendus est. (d) Saporex vero clades in Romanos inferre cœpit anno 245, juxta Baronium; Valeriani servitus et proditio contigit circa annum 256; hujus interitus in annum 260. Cum igitur Valerianus improbitatum solvit pœnas, Manes vix decimum nonum ætatis suæ annum attingebat, et quando Saporex contra Romanos copias suas et exercitum ducebat, adhuc infans et tenellus esse poterat; cum prædicta Valeriani proditio et servitus ad decimum quintum aut sextum decimum ejus ætatis annum referenda sit; quæ supputandi ratio apprimè probat non potuisse

tum Manem optimi et nobilissimi medici artem apud Saporex exercere. Non minus fabulosa videntur quæ narrat idem Beausobre 96 de Manetis ordine vel sacerdotio, de omnium sacrarum Scripturarum intelligentia et interpretatione, ob quas in hæresim lapsus, et catholica communione privatus, se in Saporis aulam recipere potuerit, ea benevolentiam præsidia sibi comparando quæ idem auctor in superioribus recensuit. Æque fabulosa censeri debent quæ de hujus ministeriis et parochiali munere, quæque de habitis contra Judæos et magos atque gentiles pro catholica religione disputationibus, antequam ab Ecclesia excideret, quæ noster criticus ibidem sine auctore fide digno comminiscitur (e). Quid enim? Cum Saporex hujus nominis primus Persarum rex diem clausit, Manes vix decimum nonum aut vigesimum suæ ætatis annum attingebat, ut jam vidimus. Igitur quomodo jam contra SS. canonum regulas hunc sacerdotio initiatum fuisse arbitrabimur, deinde ob hæresim communionem privatus, et ab Ecclesia expulsus fuerit, antequam Saporex obiret; scilicet quando rex iste, fortuna duce, et copiarum multitudine, exercitus ducebat, ut clades Romanis inferret? Nemo sana mentis, qui somniis fidem non adhibeat, id sibi poterit persuadere. Immo aliquot annos percurrisse inter lapsum Manetis in hæresim et Saporis mortem idem Beausobre supponit. Idcirco adhuc etiam præproperam illius ordinationem fuisse eum affirmare oportebat. At diligens artis criticus scriptor, qualem se esse Beausobre jactat, ad hanc rerum repugnantiam minime animadvertit, eo dumtaxat studio ratus, ut veterum Græcorum Latinorumque PP. testimonia infirmet et dejiciat. Propterea novitatibus potius indulgens, multa paradoxa et fabulas in suam transulit opus, Persarum Assyriorumque scriptorum testimonia laudando, qui longe a Manetis ævo floruerunt.

6. Regum Persarum deinde characteres animique dotes, studium, et agendi rationem, ad quamdam eruditionis copiam ostendendam, describit. Et quædam usus digressionem, antiquam illius gentis religionem commemorat, hancque diu obsoletam Saporis Persarum regis studio florecentem factam fuisse asseverat. Hujus præterea regis prudentia, fortitudo atque justitia laudata, gradum facit ad explicandam etymologiam illius vocis *magorum*. Quo vocabulo Persidis presbyteri atque philosophi se vocitare consueverunt. Multa quoque subdit de Zoroastris philosophia, studiis, theologia, religione atque cultu. Tantæque tandem nugæ, ineptiæ, jocularæque interpretationes attexit, quas referre summopere virum cordatum et religiosum de Christianis rebus agentem dedecere arbitramur, et idcirco hæc et ejusmodi alia silentio prætermittere duximus necessarium.

7. Itaque potius nobis inquirendum supererit sub quo Persarum rege Manes debitas improbitatum pœnas luere coactus fuerit. Quo in otio non multum operis nos oporteret impendere, si pariter adversarium parumque in dictis sibi constantem Beausobre non haberemus. In mentem ergo primo revocamus quæ paulo ante de mortis regis Saporis anno descripsimus. Quem cum Hormisdas filius exceperet (f), ut Persarum annales probant, et Beausobre etiam ultro concedit, duos dumtaxat in imperio annos insumpsisse exploratum est. Is autem Varanem hujus nominis primum habuit successorem, qui vix tertio regiminis anno absoluto ex hac luce migravit, relicto Varane H, illius regni successore et hærede. A quo autem Christi anno repetendum sit exordium regni

(a) Petavius Rationario temporum, tom. III, pag. 146. Agathias, lib. iv.

(b) Pagius ad annos Christi 271 et 272. Scribit: *Obiit hoc anno Saporex Persarum rex, qui regnavit unum et triginta integros annos, et ingentibus jacturis Romanos affectit*. Agathias, lib. iv: *Eo mortuo, Hormisdas ejus filius regnum suscepit atque post unum annum et decimum mensem emortuus est*.

(c) Orosius et Trebellius Valeriani necem describunt in Gallieni Vita.

(d) Beausobre, lib. II, cap. 4, pag. 161.

(e) Beausobre, lib. II Hist. Manich., cap. 4.

(f) Pet., Ration. temp. part. III describens successores Persar. reg. mediæ ætatis, pag. mihi 146 Venet. editionis.

Varanis II (a), non conveniunt inter se Petavius, Pagius, aliique cum Beausobre. Illi autem continentur ab anno 276 desumendum esse. Contra vero Beausobre diversis insistens conjecturis, in sequentem 277 esse rejiciendum fabulatur. Propterea

97 Manetis supplicium, non sub Varane II, sed sub ejus prædecessore Varane I contigisse sibi adulari. Sed ad hujus scribendi ratiocinandique scopum, opus est attendamus. Tamquam certum ergo primo cum Pagio supponit Saporem ab anno bis centum et uno supra quadraginta Persarum regni habenas assumpsisse, eademque ad annum bis centum septuaginta duos tenuisse. Hormisdæ vero hujus filio et regni successori, non duos integros, sed annum unum et dies decem, vel menses decem, imperii adjudicavit. Crediturque sub hoc rege Manetem, primo a Sapore e Perside exsulatum abire coactum, in Persidem iterum se recepisse, novoque regi quemdam *Revelationum* librum, variis perfectissimisque picturis adornatum, exhibuisse. Librum porro hunc non diversum fuisse ab Evangelio Manichæi, in quo falsa Jesu Christi historia continebatur, ex quodam Photii testimonio sibi Beausobre persuadet. Qui præterea dolendum esse fatetur quod hujus operis exemplaria, temporum invidia hominumque odio, prorsus perierint, cum in se comprehensum haberent fetum sapientioris hominis, qui ea ætate in Orientalium philosophiæ studiis impenderit. Postremo intolerabilem abusum eam prælatorum et sæcularium principum religiosam œconomiam appellat, qua ejusmodi perniciosos libros, ad populorum fidem, pietatem et mores depravandos aptos et ordinatos, flammis disperdi et concremari jussum fuerit; cujus quippe operis an aliquæ saltem reliquiæ sive fragmenta apud veteres scriptores Orientales, Arabes et Persas supersint, se ignorare fassus est. At veterem, adhuc hodie servatam, Ecclesiæ praxim Beausobre hic et multis aliis in locis impetere et calumniari voluisse, quis non videt? Nos ejusmodi diceria falsasque calumnias refellere reservamus cum de M. Leonis aliorumque PP. decretis contra Manichæicos libros editis sermoneim erimus habituri. Neque deinde nobis opus est in iis immorari quæ ibidem subjecit, cum de Persarum ritibus et cæremoniis ad quemdam cincturæ usum pertinentibus verba facit. Quem inter Zoroastris moralia præcepta annumerari, ex Hyda auctore, asseverat. Quare inde concludit, Persas eandem prorsus virtutem cincturæ tribuere, quam Romani catholici signo crucis et aquæ benedictæ inesse confingunt, videlicet pro expellendis dæmoniis et liberandis ab eorundem violentia hominibus. Concludit igitur utrumque illud ritum, Persarum videlicet, Mahumedanorum et Christianorum omnimodam redolere superstitionem. Quemadmodum tandem Hormisdas Persarum rex laudatum Manetis Evangelium gratiose excepisset, et se Manichæum fecisset, animadvertit. Cujus regis exemplum cum plures brevi secuti essent, nomen auctoritatemque apud Persas facile sibi vindicavit.

8. Verum, subdit, regis protectio haud multum Maneti prodesse potuit, ut tutius atque securius viveret. Christiani enim et magi eum suis religionibus adversari intelligentes, statim infensi eidem facti sunt, quorum furorem ut evaderet, Hormisdas rex præsidium simul et munimen in quodam inexpugnabili castro eidem suppeditavit, ut illic, videlicet, eam necem præcaveret, quam dubio procul tot tantorumque inimicorum furor et impetus ipsi attulissent. Hormisdas tandem extremam diem clausit, consumptis vix in imperio duobus annis, ut fert communis scriptorum opinio, quibus nec Beausobre repugnare

(a) Vide cap. 3 libri seq., in quo Rom. pont. agendi ratio ad disperdendas Manichæorum scripturas a notis criticis Beausobrianis vindicatur.

(b) Beausobre, lib. II, cap. 4, pag. 201, contendit hanc Manetis confictam disputationem veteribus ca-

ausus est. Qui hujus mortem referunt ad annum 273 aut 274, affirmantes successorem habuisse Varanem I, ejus filium. Is Patris exempla secutus, Maneti munimen atque præsidium in exordiis sui regni exhibebat. Sed deinde, ethnicorum magorum Judæorumque in eum persecutione recrudescente, et in quadam disputatione **98** publica ab iis superatus, tandem veluti hæreseon auctor necatus est.

Quale autem supplicii genus regis decreto subierit, certo ibi Beausobre non definit. Tamquam Saducæum, dumtaxat, capitali pœna fuisse occisum asseverat, variorum opinionibus laudatis, Hyda videlicet, qui eum cruci affixum fuisse ad urbis portam affirmat, vel abbatis Renaudot asserentis pellem eidem vivo detractam, fenoque repletam suspensam esse ad aliorum terrorem.

Cui testimonio, subdit librum ejusdem incerti auctoris, Persarum historiam describentis, vel Abulpharagii qui dicit pellem Manetis post mortem detractam fuisse (c). Quod verisimilius indicavit Valeriani naturali morte pereuntis exemplo ductus, cui Sapores pellem detrahi jussit, ut eam videlicet Romanis objiceret ad arrogantiam superbæ hujus nationis comprimendam. His opinionibus et tertiam subjecit, qua asseveratum est Manem occisum fuisse suspensum in duasque partes divisum, partem quidem ad unam, partem vero ad alteram urbis portam. Quare factum est ut loca ista appellarentur *Manes superior* atque *Manes inferior*. At sub Varane I hæc omnia contingere potuisse, quis sibi persuasum habebit?

Hunc enim, spectatis testimoniis accuratissimorum scriptorum, jam vivere desiisse anno 276 exploratum est. Itaque Aurelio Probo Augusto et Aruntio Paulino cons. illius hæresis damanda innotescere haud potuit, neque cum Archelao episcopo et Diodore presbytero, vel, ut mavult Beausobre, cum magis, ethnicis, Judæis, potuit disputare, cum jam non esset in vivis ob necem quam præcedenti anno regis decreto eum oportuit subire. Nos ergo ad ejusmodi ambages et scopulos præcavendos, Patrumque Græcorum et Latinorum testimoniis insistentes, ad annum 277, quo tempore Varanes II Persis dominabatur, ipsius Manetis necem protrahimus. Vix ac novix quidem Beausobrianis dictis subscribendum esse censentes, qui non alium sibi scopum prælixit quam vanum inotilemque dubiæ, jocularis et indigestæ eruditionis apparatus congerere; ut videlicet suis illuc incautos deciperet lectores; fabulosis quibusdam traditionibus, ex ignotis impurisque fontibus derivatis, sinceram constantemque Ecclesiæ catholicæ traditionem ad exitum perducendo, ut disertius in subsequenti capite probare aggredimur.

99 CAPUT XIII.

An Archelai Acta cum subjectis disputationibus contra Manetem habitis, prout circumferuntur, vera et genuina sint. Beausobre opinio ad examen perducitur, illiusque argumenta tamquam infirma refelluntur.

1. Mihi maxime deesse viderer, si, fusiori calamo explicatis iis omnibus quæ ad Manetis originem, hæresim, errores, facinora, atque supplicium pertinent, animum serius in eam disputationem et Acta non converterem quæ sub Archelai, Caschæaræ episcopi, nomine circumferuntur. Integrum enim atque perfectum fuit hocce opus publicis typis Romanis sacræ congregationis Propagandæ Fidei commendatum, Christi anno 1698, illudque maximis studiis et labore erudite ornavit clarissimus et præstantissimus vir Laurentius Alexander Zacagnius Vaticanæ bibliothe-

tholicis scriptoribus Patribusque occasione dedisse Archelai fabulosa Acta conscribendi. Nos tamen hujus argumenta sequenti capite refellere reservamus.

(c) Abulpharagius Dynast. Beausobre, lib. II, cap. 4, pag. 206.

cæ præfectus in sua veterum monumentorum collectione Ecclesiæ Græcæ et Latinæ. Hocce autem opus omnium eruditorum suffragio exceptum fuisse, quoad usque in lucem prodit Beansobriana de Manichæis Historia, nemo est qui ignoret. At cum ab anno 1740 idem Beansobre suum opus Amstelodami typis commiserit, jam tum de veritate Historiæ Archelai et laudatorum Actorum ælenticitate, ab eruditis etiam catholicis dubitatum est; qui ex una parte ad veterum traditiones secum recogitantes, ex altera vero adversa parte argumenta quibus horum fidem et auctoritatem Beausobre elevare et evertere contendit perpendentes, jam facile in eam persuasionem adduci poterant, vel prorsus ejusmodi Historiam esse fabulosam; aut multa saltem in se continere quæ rerum veritati illorumque temporum rationi, civilium rerum moderationi et Ecclesiæ rebus repugnant. Quæ quidem omnia cum eripere aut saltem conciliare stavissem, primo occurrit Eusebii Cæsariensis aliorumque illius ævi scriptorum silentium, cui potissimum Beausobre insistit, ex quo negativo argumento contendit Archelai Acta, et subjectas duas disputationes, commentum et fabulas continere. Verum nullius erudit viri animum hocce Eusebii, aliorumque illius ævi scriptorum silentium movere posse aut debere arbitror. Quid enim? Manichæi res, disputatio, exsiliumque contigerunt tertio Ecclesiæ sæculo labente, Persica Syriacæque lingua Archelai Acta et duæ subjectæ disputationes scriptæ fuerunt. Non mirum igitur, si ad Eusebii manus ejusmodi monumenta non pervenerunt, qui post primum celebratum Nicænum concilium Ecclesiasticam conscripsit Historiam, illique Manichæica dumtaxat innotuit hæresis, quam in suo Chronico ad annum 277 descripsit. Si hocce scriptorum illius ævi silentium Beausobriano scopo prodesse posset, in medium adducere eum oportebat Syros et Persas scriptores qui, illius gentis Ecclesiæ statum Manichæicasque res describentes, hanc Archelai Historiam disputationesque negarent, aut silentio prorsus occurrerent. Sed ubi sunt? Pauci ea ætate scriptores floruerunt qui id præstare possent. Nam si Græcos consulamus, quos Syrorum et Persarum res laterunt, dumtaxat occurrit Anatolius Laodicænus, qui sub Probo floruit, vel Pierius presbyter Alexandrinus sub Caro et Diocletiano, aut Methodius, qui sub eodem Diocletiano martyrio fuit cæsus, quippe contra Porphyrium et Origenem scripsit, Ariobius rhetor, et ejus discipulus Lactantius. Hos autem omnes ob summam locorum distantiam, nullumque eos inter Persas et Syros commercium. Manichæicas res latere 100 debuisse, quis non intelligit? Mirum ergo esse haud debet si illius ætatis scriptores desideramus qui Archelai Acta et disputationes recensuerint. At non longe post Nicænum primum concilium Manichæicas res ad Græcorum notitiam pervenisse exploratissimum est. Quarto enim sæculo corrente, hoc est anno 348, Cyrillus Hierosolymitanus episcopus, catechesi sexta, occasionem non tantum arripuit, Scythiani, Terebluthi et Mænitæ hæresim insectandi; horum erroribus patefactis, sed etiam Archelai episcopi Mesopotamiæ meminit, qui Maneti e carcere fugienti occurrit, et Græcorum auditorium constituens, etiam philosophis iudicibus eum redarguit; ne si Christiani iudicarent ad gratiam aliquid iudicasse viderentur. Verbis porro hisce, Archelai cum Manete disputationes et Acta indicata esse, quis ibi inficias? At dicat, amabo, Beausobre ex quibus fontibus Cyrillus hæc haurire potuit, nisi ex satis vulgata traditione Mararii forte et Maximi, illius Ecclesiæ episcoporum, quæ traditio jam fidem auctoritatemque obtinuerat; vel ex aliqua Persica, aut

A Syriaca scriptura, quam præ manibus habebat. Somniasse autem, vel studiose comminisci voluisse Cyrillum in eorum institutione qui sacro lavacro illuminandi erant, minime censendum est. Alias PP. omnes qui sua ætate et post eum floruerunt ipsum de errore notassent, et scriptis exagitassent, commentitiam prorsus esse Archelai cum Manete disputationem scribentes. Unum interea non est præmittendum, quod plurimum valere potest ad alia et alia Beansobriana argumenta refellenda. Cyrillus videlicet Archelaum Mesopotamiæ episcopum appellavit. Nullibi autem cõjunctam orbis episcopum fuisse indicavit. Quam tamen deonomiam seu cautionem minime secutus est Epiphanius, qui hæresi 66 Archelaum Cascharæ episcopum appellavit (a), et in reliquis ipsi Cyrillo subscripsit, ampliorem tamen de Manichæicis hisce rebus relationem contendo. Contendit deinde Beausobre hujus operis autographum numquam Syriaca lingua fuisse conscriptum, illudque primo ex Græcorum fraude in lucem prodisse. Propterea colligit nihil aliud nisi purum commentum redolere. Laurentium Zacagni pariter velicit quod scripserit Epiphanius Græca consuluisse exemplaria. At injuria quidem ei virum carpit. Is enim Hieronymi non tantum testimonio id probat, verum etiam gravissimas afferit conjecturas, quas inter illam, videlicet, quod Archelaus de solaris cursus spatio agens, spheram illud a Græcis vocari ait capite 32. Itaque autographum illud in Græcorum lingua primo prodire haud potuit; sed ab aliquo interprete, qui eorundem Actorum versionem e Syriaco in Græcum eloquium elucubravit, ut in notiore linguam transfusa, cuncti per orbem fideles plenissimum eorundem notitiam habere possent. Sed Græcam ipsam versionem, de qua agimus, Epiphano esse antiquiorem constat, qui insignia eorundem excerpta Græce refert in Manichæorum hæresi. Nec dici potest (subdit idem Laurentius Alexander (b) Zacagni) ea ex Syriaco exemplari, Epiphanius ipsum Græce fecisse, cum omnia, quæ ab eodem ex Actis disputationis Archelai cum Manete afferuntur in Latina quam edimus versione totidem verbis reperiantur. Neque aliquid conficit quod inter Latinos scriptores primus qui hujusmodi Acta recensuit fuit S. Hieronymus (c), qui circa Christi annum 392 floruit. Cum potius eorundem Actorum mentionem facere debuisset Philastrius Brixiensis episcopus, qui jam pridem, anno videlicet 370, ut notat Beausobre (d), sed accuratius Caveus (e), anno 380, hæreseon catalogum conscripsit. At quale iudicium eredit fecerit de Philastrii studio et scriptis, ex eodem Beausobre et Guiljelmo Caveo conjicere licet. Græcorum enim scriptorum fere omnia 101 monumenta Philastrii latuisse, opus illud ab eo concinnatum manifeste iudicium minus accuratum prodit.

2. Beausobre ipse Philastrii in scitæ oscitantæque non semel insinuat, ut apprimè noverunt qui ejus Manichæorum Historiam lustrarant. Si ergo ipse nullam fidem Philastrii esse adhibendam censuit, et hæc de causa eum exagitat, cur deinde ipsius silentium sibi favere posse arbitratur? vana conjectura et ratiocinatio, apage. De interprete deinde, cum Beausobre, tum Zacagnius verba faciunt, sed eadem opinionem animum minime accommodant. Zacagnius namque ad concilianda S. Hieronymi, Epiphani et Heracliani Chalcædonensis testimonia, provocat ad Photii auctoritatem, qui cod. 87 ejusdem Heracliani quædam excerpta referens, hæc verba subjicit, quæ cap. 39 horum Actorum legitimus, quæque confirmare videntur eadem acta ab Hegemone fuisse scripturæ consignata (a). Igitur verisimile Zacagnius arbitratur

(a) Lib. 1, cap. 12, pag. 150, in notis, num. 4.

(b) Hieronymus de Scriptoribus Eccles., cap. 72.

(c) Zacagni, in præf., num. 4, pag. 4.

(d) Videtis serm. prologomen. Isaaci Beausobre ad II part. Manich. Hist.

(e) Guiljelmo Cave, sæculo Arian., pag. 172.

(f) Quoniam vero placuit Marcello disputationem hanc excipere, atque describere, non potui contradicere, confusus de benignitate legentium, quod veniam dabunt, si quid imperitum aut rusticum sonabit oratio. Hoc enim

Archelaum ipsum nonnulla priori disputationi suæ postmodum addidisse, et in eam sententiam lubens venit, ut Epiphanius atque Hieronymum cum Heracliano conciliari posse crederet, si dicamus Archelaum Syriacæ primùm lingua cuncta quæ coram doctis Judicibus adversus Manetem protulerat divulgasse; Hegemoniam vero quæ ab Archelao jam edita fuerant meliori non solum ordine digessimus, verum etiam exordio, eplogo aliisque nonnullis locupletasse, et omnibus numeris absoluta celeberrimæ hujus disputationis Acta ad posteros transmitterentur.

3. Has Zacagnii rationes atque conjecturas satis speciosas Beausobre judicabit, quas tamen probari non posse contendit, cum formulæ ab Archelao adhibitæ ad Christi personam et incarnationis mysterium explicandum innuat eas originem habuisse ab homine qui floruit et scripsit post Niceanum concilium, videlicet circa annum 330. At Beausobre minus sibi in suo conscribendo opere constare jam exploratum est ex his quæ contra Archelaum cap. 9 superius objicit. Contendebat enim disputationem de qua agimus prorsus esse referendam loquendi phrasibus quæ Ariatorum, Nestorianorum, Eutychnianorum hæresibus apertissime favent. Unde ne negotium nobis faceret cap. 9 hujus operis Archelaum ipsum ab hujusmodi malignis vocis purgare nisi fuimus (a). Male tandem imperitus censor concludit quod cum nemo ex antiquis auctoribus Syris et occurrerit, qui mentionem fecerit aut Archelai, aut ejus disputationis, se coactum fuisse profiteri atque concludere, aut ejusmodi Historiam suppositam, aut excoGITatam fuisse ab eodem Hegemonio, aut eam accepisse ab aliquo viro ex Mesopotamia orto, et a Turbone forte, qui Manichæum viderat, hosque sectæ nomen dederat, quamque aliis deinde quamplurimis circumstantiis a se ipso excoGITatis reddidit adornatam. Hocce iudicium hæuisse concludit a quodam viro docto recentiori, qui credidit præfatam opus Archelao minime fore adjudicandum. Sed Hegemonium ea addidisse, vel detraxisse, quæ opportunius judicavit. A qua opinione se non posse abscedere fatetur, quoad usque clariora argumenta sibi non fuerint exhibita aut suppeditata. An tute vero Beausobre communiiori persuasioni desinerit, quando præter laudatorum scriptorum testimonia, alia sequentium sæculorum accedunt? Quando Photius, Petrus Siculus, cæterique emunctioris 102 critices homines, laudata Archelai Acta et disputationes probarunt, multis verbis non erit opus patefacere; cum satius de similibus negativis argumentis in præcedentibus sermonem habuerimus, et Beausobre ipse, pro suo Marte dumtaxat comminiscendo, quæstiones proponat atque resolvat. Cujus generis quidem est altera quam instituit, an Cascharchæ disputatio vere exstiterit, vel commentitia sit dicenda. *Cascharchæ disputationem* dixisse fatetur, cum certo affirmare non possit, vel inficiari, Manetem quandoque cum aliquo orthodoxo episcopo de suis erroribus disputasse, vel congressiones habuisse. Lectores hæc de re certiores reddere non posse ait, cum antiquorum scriptorum varia exempla supersint, illorum, videlicet, qui supposititias quasdam disputationes non tantum hæreticis inter atque orthodoxos episcopos excogitarunt, sed eum apostolis et hæreticis fuisse habitas commentis suht. Exemplum offert librorum Recognitionum, qui sub Clementis nomine circumferantur, in quibus temere esse ait historiam

A S. Petri contra Simonem Magum disputantis. Credit (ait) Guilielmus Cave fabulosam hanc narrationem a Barlesane, Græci eloquii peritissimo, ex Syria aut Mesopotamia adductam fuisse. At quis ex eruditissimis Historiarum Litterarum Guilielmi Cavei suis oculis non lustravit? Is sane ejusmodi historiam fabulosam narrationem continere non affirmavit. (b) Opus antiquissimum esse ab Origene quoque laudatum, sincere fassus est. Non illud Clementi adjudicavit: inter hujus supposititias Opera recensuit; sed non eo sensu, ut quæ in iis continentur fabulas redolerent, sed quia quod aliis forte auctoribus erat adjudicandum, Clementis nomen præseferat. Male ergo ad hujusmodi exempla et Cavei testimonia provocavit Beausobre (c), ut Archelai acta et disputationes prorsus commentitia esse ostenderet. Nec Beausobre satius duxit similibus nugis horum Actorum fidem sensim elevare. Sed graviora evidentioraque falsitatis argumenta sibi mutuari posse intendit, ex loco ipso in quo habitam esse disputationem describitur. Primo in una Mesopotamiæ urbe publice a Manete et Archelao fuisse disputatum dicitur. Secundo eam urbem in Romanorum potestatem fuisse redactam; tertio urbem illam Cascharcha aut Carchara fuisse appellatam. Igitur comœdia disputationis Archelai hos tres characteres convenire, laudata Acta produnt. Si itaque nullam inveniamus urbem cui talia conveniant, necessario latendum est prorsus fabulosam esse disputationem, quoniam auctor scenam habitam esse in loco confluxit, qui haudquaquam reperitur. Urbem hanc Mesopotamiæ diligentius Zacagnium inquisivisse animadvertit. Qui demum sibi persuasit laudatas tres notas aut characteres celeberrimæ urbi Carræ convenire posse, quæ celebrior deinde facta est, ob Crassi cladem, ut Ammianus Marcellinus notavit. Hanc vero urbem Romanorum fuisse coloniam, varia numismata patefaciunt, ut videre est apud Spanheim, Celarium aliosque. Zacagnio autem ita ratiocinanti fundamenta suppeditavit quorundam scriptorum Latina versio, quæ habet nomen *Charra*. Deinde in veterum historiis nullam Mesopotamiæ urbem invenit Romanis subjectam, Cascharam aut Carcar appellatam. Sed similia nomina potius attributa fuisse urbi in Arabia Felice sitæ, ut videre est apud Anonymum Ravennatem, Geographiæ scriptorem, vel apud Ammianum (d) Marcellinum, qui alterius Carchæ meminit. Verum, subjicit Zacagnius, neurium harum urbium Archelaus episcopus exstitit. Nam ejus cum Manete disputatio habitata est in Mesopotamiæ urbe, sub Romanorum ditione posita, cujus episcopatum 103 obtinebat Archelaus, ut disertè dicitur apud Epiphanium, et in Actis disputationis. Charcha vero a Marcellino memorata extra Mesopotamiam trans Tigrim in Persarum ditione sita erat. Charchæ quoque Arabiæ urbs, cujus apud anonymum Ravennatem mentio est, Archelaus nullo pacto episcopus esse potuit, cum antiqui omnes scriptores eum non Arabiæ, sed Mesopotamiæ episcopum fuisse tradant.

4. Hanc Zacagnii (e) opinionem jam pridem ab Assemano, (f) viro doctissimo Vaticanæ bibliothecæ præfecto primario, rejectam et refutatam fuisse (ait Beausobre), subjiciens Assemani hæc verba: *Librarium potius errore in unico illo Actorum loco Carræ scriptum dicendum est, quam Cascharch vel Carcar initio Actorum, et apud clarissimos scriptores Epiphaniem, Socratem, Photium, qui certe Carras, seu Haram, celeberrimam Mesopotamiæ urbem, Carcarum seu Cas-*

tantum est quod studemus, ut rei gestæ cognitio studiosam quemque non lateat. Et clarius in eodem cap. ultimo: *Quibus postea apertis, Archelao adjecti ea priori disputationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego, qui inscripsi, in prioribus exposui.* Zacagnius, ut supra.

(a) Consule quæ scripsimus cap. 9 et 10 hujus libri ad purgandum Archelaum ab omni hæreseon nota.

(b) Guilielmus Cave, Hist. Lit., sæculo apost., pag. 18: *Hos decem libros e Græco in Latinum ser-*

monem transtulit Rufinus presbyter Aquileiensis, nec quisquam fabulam olere affirmavit.

(c) Beausobre, lib. 1, cap. 12.

(d) Ammianus Marcellinus, lib. xxiii: *Antiquum oppidum Crassorum et Romani exercitus ærumnis insigne. Syri hanc urbem Haran appellant. Sed Græci ex flavio Carra denominationem accipere asseverant.*

(e) Laurentius Zacagni, præfat. pag. viii.

(f) Asseman. tom. I Bibliothecæ Orientalis.

carum numquam appellassent. Hanc tamen Assemani, alioquin viri gravissimi, sententiam improbatam offendimus a doctissimo viro le Quien (a) in suo opere quod inscribitur *Oriens Christianus*. Is enim, tomo secundo, de Chaldaeorum Ecclesiis agens, Cascharam urbem in confiniis Mesopotamiæ sitam describit, valde diversam ab altera quæ apud Cosdresnam erat constructa. Priorem enim urbem idolorum cultui prius occupatam, Christo nomen dedisse S. Taddæi prædicatione, atque Archelaum episcopum eidem præfuisse sub Probo, idem auctor asseverat, qui nec ab Epiphano, nec a Hieronymo, nec a Photio nulla ratione resillire voluit, ipsi deinde universo veterum scriptorum cœtu suffragante. Si itaque adhuc Zacagnii conjectura, quam impetere Beausobre intendit, prorsus labaret atque caderet ex librariorum vitio; non inde tamen consequeretur fabulosam esse Historiam de qua agitur; atque figmentum redolere, vel Archelai, vel episcopatus nomina, quorum ibidem mentio facta est. Labant tamen prorsusque cadunt aliæ conjecturæ, quas subjicit ipse Beausobre, contendens hunc episcopum catholicæ fidei causam coram ethnicis etiam iudicibus expendere voluisse, præsertim videlicet populo, qui Manetem blasphemantem lapidibus obruere volebat, si Archelaus annuisset. At futilis conjectura. Beausobre in primis animadvertere oportebat ad Cyrilli Hierosolymitani dicta: videlicet etiam ethnicos aliquos iudices accersitos fuisse, *ne si Christiani iudicaret ad gratiam aliquid iudicasse viderentur*. Illi ergo philiosophi, qui tamquam testes advocati fuerant, potentia et auctoritate carebant, potissimum quia tum Romano suberant imperio. Ethnicos philosophos in Nicæno concilio admissos fuisse, ut audirent, atque etiam disputarent, nullus hactenus ivit inficias. Unde ergo mirum si episcopus Archelaus congressionem habiturus cum hæretico homine, qui falsis Zoroastris philosophiæ et magorum principiis hærebat, etiam ethnicos philosophos admiserit, quos a fabulosis sophisticisque Manetis argumentis abhorreere sibi persuadebat? Addit (b) Beausobre deinde in iis Actis legi Archelaum indignatione erga Manem commotum, ipsi objecisse non alium esse quam Mithræ presbyterum, Solis videlicet, falsisque diis cultum adhibere consuevisse. Hanc objurgationem, subjicit, approbare non potuit populus paganus, urbsque idolis repleta. Bene vero plausum obtinuisse a Christiana gente, cui Christianus imperator dominaretur. Si ita factum fuisset, urbs tota indignatione contra episcopum commota injuriis etiam cum vitæ discrimine eum affecisset. Quæ tandem omnia et probabilitate carere ostenderet, ad Juliani Apostatæ factum vel exemplum provocat, qui in fatali Persarum expeditione Edessam urbem proficisci recusavit, quia maximus Christianorum numerus ibidem reperiebatur; **104** suumque iter ad Carram convertit, ut sacrificium diis immolaret. Quare cum hujus urbis populus falsorum deorum cultui maxime esset addictus, lapidibus obruerunt infelicem eum hominem qui ipsi nuntiaverat Julianum jam vita functum fuisse.

5. Hic Beausobrianus disserendi modus, hujusque artificium, facile historiæ ecclesiasticæ indoctos persuadere possent. At non eidem fidem adhibebunt, qui ex Eusebio Cæsariensi aliisque sinceris scriptoribus didicerunt Christianas res Ecclesiarum Mesopotamiæ, Persarum, Ægypti, Phœnicæ, Phrygiæ, ab anno 277 usque ad annum 293, valde fuisse mutatas; ita ut, quæ florentissimæ primum erant, ad plenum exitium redactæ fuerint, Diocletiani sævientis persecutione. At quis ignorare potest, quod antequam

A tam dira et gravis persecutio in Christianos excitaretur, jam nostros in summo honore habitos fuisse apud ethnicos principes; ita ut munus regendarum provinciarum ipsis quoque demandaretur? *Juris quoque dicendi nostris præbebatur: et conjugibus, et ministris, atque universæ domui suæ, non solum credere in Dominum nostrum Jesum Christum, verum etiam cum omni fiducia et libertate in fide agere, gentiliæ principes sinebant; ita ut illos sibi fideles ac familiares ducerent, de quibus certi erant quod pro fide Christi nihil perfidum saperent* (c). Tali tantaque felici tranquillitate et muneribus donatos fuisse Christianos sub Marco Aurelio Probo, militari consensu ad imperium evecto anno Christi 276 aut 277, ut ex Vopisco, Vict., Eutropio, Idatio in Fastis, Zos., narrat etiam Petavius (d). Non mirum ergo si quæ exposuit Archelaus in laudalis Actis verificari poterint, maxime quia, ut jam vidimus, Marcellus, sive Marcellinus, qui imperiali auctoritate Mesopotamiæ provinciæ rebus præerat, utpote catholicus, fidei veritatis propagationisque in desiderio erat, quique militari manu seditiosos contra Archelaum episcopum insurgentes penis et cladibus potuisset afficere.

B Quod autem Christiani tum ab imperatoribus, provinciarum administratores, rationarii cubiculariique, et ad alia honoris auctoritatisque munera obeunda assumerentur, etiam colligitur ex Diocletiani decreto an. 303 Nicomediæ proposito, quod cautum est ut in posterum Christiani carerent omni honore et dignitate (e). Quod sane absurdum fuisset, nisi antea Christiani honoribus et dignitatibus frui consuevisset. Non oportebat igitur Beausobre, ut contra veritatem loco clariorem fucum facere tentaret, temporum rationes susquedeque vertendo, sibi que persuadere lectores allucinari posse ad fidem ejus dictis adhibendam. Fabulosum itaque est, Orientis Ecclesiæ, sub ethnicis imperatoribus semper fuisse vexatas, atque Christianos æqualem conditionem sustinuisse sub Marco Aurelio Probo, quam deinde sub Diocletiano, sub Sapore, sub Juliano Apostata subierant.

C Quod commentum multis aliis gravissimis argumentis refelleremus, nisi certo innotuisset etiam nihil conficere quod ex Juliano Apostata objecit, qui, catholica ejurata fide, idolorum fana reseravit. At quomodo reserare potuisset, si jam pridem in religionis catholicæ propagationem et munimen non fuissent occulsa?

6. Diligentius post hæc Beausobre suum stylum convertit ad inquirendum an Carchar, seu Caschar fuerit urbs in Mesopotamia, sive in Assyria, aut Chaldaea sita, vel in Persarum finibus, non longe a Seleucia posita; et an Romanorum imperio subesse potuerit Probo regnante. Varias hinc inde ex aliis et aliis scriptoribus conjecturas et rationes pro consueto suo disserendi modo collegit, nunc ad Assemanum, nunc ad antiquos recentioresque geographos provocando, tantamque rerum suppellecilem **105** in medium adducit, ut sibi videatur ostendisse hujus disputationis theatrum, nec Cascharam, aut Carcharam esse potuisse, nec hujus nominis urbem castrum aut oppidum sub Romanorum potestate reductum fuisse. Cum itaque ad D. clar. Assemanum provocet, ipsi obijcere incongruum non erit quæ laudatus auctor in sua Orientali Bibliotheca descripsit: *Archelaus anno Christi 277 Manetem hæresiarum ex Persarum finibus erumpentem docta disputatione coercuit* (f). Si ergo ex antiquis monumentis ab Assemano in medium adductis cum Manes ad disputandum cum Archelao venit, ex Persarum finibus eruperat, jam episcopalis Ecclesia non erat in

(a) Oriens Christianus, P. le Quien, tom. II, pag. 4173 et seq.

(b) Beausobre, lib. 1, cap. 12, pag. 134.

(c) Eusebius Cæsariensis, Hist. Ecclesiastica, lib. viii, cap. 1, 2 et sequentibus.

(d) Petavius, Ration. Temp. part. 1, lib. v, cap. 14.

(e) Lact., lib. de Mort. persecutorum, cap. 2.

(f) Assem. tom. I Bibliothecæ Orientalis, cap. ultimo, pag. mihi 555; et tom. IV Orientalis Bibliothecæ. Et vide Act. Martyr. clar. Evodii de Cascharam Martyr. sub Sapore rege, pag. 151.

Perside, sed in alia provincia non multum longe disita. Addit Assemanus: MESOPOTAMIÆ EPISCOPUM vocat S. Hieronymus in *Catal. cap. 72*; locum episcopatus designat S. Epiphanius *hæresi 66*; Socrates, *lib. 1 Hist. Ecclesiast. cap. 22*, et Photius *lib. contra Manichæos, videlicet: Cascar, vel Carchar, indeclinabiliter, aut plurali vel singulari numero Caschara, et Carchara, quæ urbs in Mesopotamiæ finibus sita. Cascar malunt Syri antiquiores, Gargar, seu Carcar, vel Carcha recentiores. Non possum tamen dissimulare doctissimum hunc virum alibi de hac urbe disseruisse, et descripto catalogo episcoporum illius urbis post Marem Archelaum nostrum constituisse, eamque urbem in Persarum finibus constructam, ad Chaldæorum provinciam pertinere affirmasse. Quid tamen si non eadem semper provinciarum divisio, ob bello- rum vicissitudines et Romani imperii mutationes ab antiquis scriptoribus atque geographis servata fuerit? Poterant quidem Romani, qui Mesopotamiæ rebus tum dominabantur, Carcharam, seu Cascharam, illius provinciæ præfecto seu proconsuli regendam tribuere, eamque illius subicere ditioni, ita ut scriptores postmodum de ea disserentes, magis attendentes ad monarchiæ jura quam ad locorum plagam, eam in Mesopotamiæ finibus positam esse asseveraverint. Cujus quippe rei gravissima fundamenta nobis suppeditat ipsa Romanarum rerum historia, ex qua colligimus ab anno 235 Christi ad 276 Persas aliosque vicinos populos maximis bellorum cladibus fuisse agitato. De Gordiano enim legimus magnis copiis contra Persas potissimum tentandis, anno imperii quinto, ab iisque Carras Nisibin, aliaque oppida recepisse, et eosdem in regionem suam compulisse. Non latet Gordiani successorem cum Sapore hujus nominis primo Persarum rege pacem constituisse, et Romam regressum fuisse; sed iidem Orientalium limites armis invadentes, Antiochiam diripientes, varias regiones Rom. ditioni subjectas populatos fuisse, quos denique Odeatus Palmyrenorum decurio, cui Zenobia nupserat, fortiter compressit, ac Romanam rem sustinuit, cum regium sibi nomen assumpsit. Is itaque, capta Nisibi et Caris, vindicata Mesopotamia, Persarum rege fugato,*

A cæsisque quamplurimis, victos satrapas misit, quasi vicisset ipse, triumphare non erubuit (a). Hanc victoriam notavit Trebellius, *cos. Gallieno et Saturnino, qui est Christi annus 264*. Ab hoc anno itaque, usque ad Marci Aurelii Probi imperium, quod contigit, ut vidimus, anno 276, Orientis Persarum ac Mesopotamiæ res mutatas fuisse, scriptores non tradunt. Quare cum rationabiliter colligere possimus eandem prorsus a Romanis rationem jurisdictionemque servatam fuisse, non mirum si Archelaus disputationis auctor, ut vult Assemanus, aut Hegemonius, qui totam illam Actorum seriem descripsit, servato rerum et imperii ordine, eam urbem Mesopotamiæ attribuerit, et in ejus finibus sitam esse dixerit, quæ deinde in subsequentibus provinciarum divisionibus Chaldææ fuit attributa. Provincia nomine designare antiquos 106 consuevisse regiones bello extra Italiam devictas atque subactas, quarum alia consulares, ad quas gubernandas proconsules mittebantur, alia prætoria, ad quas prætores, ex veteribus scriptoribus satis exploratum est (b). Quod cum sciat, in provinciæ formam redigi dicebantur. Nec mihi obijciatur de Carra et Nisibi id verum fore, quia earum urbium Romanorum imperio subactarum expressam factam fuisse mentionem reperimus; id, inquam, mihi non obijciatur. Nam aliorum quoque oppidorum mentionem faciunt scriptores jure belli ex Persarum cladibus Romano imperio devictorum et subactorum; quorum nomina haudquaquam descripta fuere. Verisimile igitur est quod generali illa expressione, *aliaque oppida ex Persis Gordianum recepisse, Cascharam aut Carcaram etiam comprehendendi, quæ Persarum finibus vicinior erat.*

Diutius tamen in his expendendis immorari supervacaneum esse duco. Potissimum cum argumenta quæ postremo loco Beausobre (c) subjicit prorsus negativa sint; desumpta videlicet ex silentio scriptorum Syrorum, quorum scribendi scopus ille non erat, ut de Archelao ejusque disputatione, omnibus notissima, facerent mentionem. Cumulatissime enim illa refelli possunt certis et positivis testimoniis omnium Græcorum PP. cujusvis ætatis qui post Manetem et Archelaum floruerunt.

(a) Petavius, *Rationario Temp.*, part. 1, lib. v, cap. 12, pag. 284; et Victor., *Euseb.*, Zosimus.
(b) Cicero, de *Legibus 184*. Cæsar, de *Bello Gall.*

lib. 1, cap. 45.

(c) Beausobre, lib. 1, cap. 13.

LIBER SECUNDUS.

DE MANICHAICÆ HÆRESEOS INCREMENTIS.

107 CAPUT I.

Scriptoris disserentis scopus explicatur.

Alteram Manichaicæ historiæ partem describere aggredientes, multæ, et quidem gravissimæ, difficultates nobis occurrunt; potissimum, cum de Manetis discipulis et genuinis nominibus eorum qui hanc hæresim post magistri necem latius huc illucque propagarunt, nos verba facere oporteat; vel eas provincias et loca designare in quibus brevi ad catholicam religionem labefactandam introducta fuit; vel tandem eos PP. recensere qui eorumdem hæreticorum libros, epistolas et fabulosa scripta disperdere et refellere nisi sunt. In quo munere obeundo, cum veteres recentioresque scriptores inter se sæpissime dissideant, prorsus difficile reputabamus certi aliquid posse statuere. Maxime quia Beausobre suis dumtaxat partibus studiisque indulgens, eas criticæ regulas sibi proposuit, et prosecutus est, quæ non ad veritatem investigandam deserviunt; sed eas prorsus quibus in præ-

cedentibus, ut vidimus, perpetuo adhæsit (a). Cujus quidem agendi rationis in hoc secundi libri vestibulo specimen aliquod exhibere supervacaneum ducimus, cum præter exempla superiori libro jam tradita, innumera alia mendacia, calumniæ, et fabulosæ interpretationes eripienda supersint, de quibus suo loco et tempore ea annotare atque refellere parati sumus, ut ostendamus quam fraudulenter, minusve docte, multa conscripserit, quæ non nisi apertum hæreseos errorem in se continere, vel saltem ad hæresim conducere, judicavimus. Interim tamen silentio minime præterire possumus licentiam libertatemque quibus ipse utitur in exagitandis illis PP. qui Manichaicam hæresim aut descripserunt, aut oppugnarunt. Hos perpetuo tanquam ignorantia reos accusat, veluti non sibi constantes; sed tanquam suis propriis dictis repugnantes carpit, nec perfecte Manichæorum systemata atque mysteria 108 intellexisse asseverat, quasi sibi dumtaxat illa gloria et honos debeatur, quod universam illius hæreseos philosophiam, theologiam et re-

(a) Beausobre, in *serm. præliminari ad secundam partem*, pag. 219 et seqq.

ligionem feliciter penetrarit. Fateor quidem et ego, multa in hoc scribendi genere offendisse, quæ obstructa multisque tenebris obvoluta sunt, quæque scriptoris studio et diligentia hæc possunt intelligi. Sed similibus rebus nobis occurrentibus, optimum duximus aliorum opinionibus referre, iisdemque quandoque subscribere; vel confiteri potius nescire, quod prorsus lateat, quam in fabulosas ineptasque narrationes excurrere, quibus nulla fides adhiberi potest. Habet hic itaque lector generalem sed rudem ideam eorum quæ in præliminari sermone ad secundam Manichaicæ historiæ partem Beausobre descripsit. Verum cum non omnia in hisce exordiis singillatim exprimere possimus, latius in reliquo hujus operis progressu, quæ necessaria judicabimus referre, minime negligemus.

CAPUT II.

Quibus in locis, quibusque subsidiis Manete occiso, ejus hæresis huc illucque propagata fuerit et aucta. Beausobrianus et Cave lapsus annotantur. Hujus nimia in Augustinum licentia castigatur. Quemadmodum tandem Armeniam, Mesopotamiam, aliasque Asiæ regiones nefaria hæc secta labefactaverit inquiritur.

1. Post trulentam illam Manetis necem, tot tamque virulenta ejus nequitiæ semina haudquaquam extincta et abolita fore; sed cum huc illucque spargerentur, brevi temporis spatio, aliorum impiorum studio, altas in multorum hominum mente radices egerunt, et in Christianæ religionis odium suos terminos propagarunt. Et primo quidem si Archelao, atque Turboni, Ephræmio Edessæ diacono omnem fidem adhibemus (a), Manichaica dogmata potissimum in Oriente, in Syria, Mesopotamia atque Ægypto annunciata fuerunt. Cum videlicet Manes adhuc superstes primarios suos pseudoapostolos iis locis atque provinciis præfecit. *Jussit discipulos (Manes videlicet) in tres mundi plagas proficisci. Ex quibus Adda partem sortitus est Orientis. Thomas vero Syrorum terras suscepit. Hermas vero ad Ægyptum profectus est. . . . . Dogmatis hujus gratia prædicandi.* De hoc tamen ordine et provincialium divisione paululum a se ipsis veteres scriptores dissentire, inter cæteros unus Guilielmus Cave annotavit (b). Nam apud Cyrillum et Epiphanium, Thomas primum occupat locum, huncque abiisse in Judæam idem Epiphanius affirmat, refragante tamen Dionysio Petavio in suis annotationibus, qui pro Judæa legendum putat *Indiam*. Et ita quidem habet Theodoretus, Thomam ad Indos missum esse. Theodoro pariter consonat Nicephorus lib. vi, cap. 32. Quod si ita sit, voluit impostor Christum etiam in hac parte imitari, dum Thomam apostolum ad Evangelium suum prædicandum in Indiam destinaret.

2. Jam vero isto Thoma relicto, ad Addam Turbonis præceptorem, alium principem ejusdem impostoris Manetis pseudoapostolum, se vertit oratio. Hunc ergo ad Syros decipiendos missum fuisse, idem Archelao 109 asseverat; sed Buddam Petrus Siculus (c) eum appellat, Buddam Cyrillus, Aldam Theodoretus. Addam tandem Epiphanius et Nicephorus, Acta Archelai disputationis secuti, hunc vocitarunt. Sed ut ait, certum est hominem de quo agimus non tantum sui præceptoris instituisse vestigiis, sed, multis aliis et novis quidem excogitatis, Manichaica dogmata suo nisu reddidisse auctiora. Hac quippe de causa librum unum concinnavit, quem *Modion* appellavit,

cujus meminit auctor Tollianus, contra quod volumen, auctore Photio in sua Bibliotheca, post aliquot annorum seriem stylum strinxere Titus Bostromus in Arabia episcopus, et Diodorus Tarsensis antistes in Cilicia, quæ argumentum sunt quarto jam vertente Ecclesiæ sæculo eas provincias ejusmodi labe fuisse pollutas. Aliter tamen, et quidem parum sibi constans, Beausobre ratiocinatur, qui de Tito Bostromi episcopo verba faciens, non Addæ Modion, sed librum de Mysteriis, qui sub Manetis nomine circumferbatur, rejecisse affirmat. Aliam ab Epiphanio secutum esse agendi rationem episcopum Titum in hoc libro refellendo asseverat; dicendo eum 22 capitibus juxta Syrorum alphabetum fuisse distributum, ac solide deinde ab hoc docto prudente episcopo, sine ullis invecivis in suum adversarium, errores fuisse refutatos, quin auctorem tamquam *magum*, et *dæmonum* interpellatorem, in *abominabilibus mysteriis* occupatum appellet. Addit Manem hujusce libri auctorem philosophum fuisse, qui sibi persuasit mundum hunc minime respondere ideæ quam nos de divinis perfectionibus habemus, ac propterea secum reputasse aliud principium præter Deum ipsum habuisse. Operum Titi Bostromensis subsidia Beausobre adhibuisse affirmat, quia is absque ulla comparatione magis exacte et moderate quam Epiphanius ipse scripsit (d). Quid vero? Tantarum rerum apparatus posthabito atque neglecto, Beausobre in eam lapsus est oscitantiam, ut mox dicta ex ejus animo exciderent. Oblitus namque se scripsisse Manem a Tito Bostromensi haud accusari, ob *magiam*, *dæmoniorum* invocationem et *abominabilia mysteria*, postmodum subdit hunc episcopum graviter tulisse referre et ad examen reducere quæ a Manichæo mystice excogitata fuerant. *Quæ autem a Manichæo magis mystica inventis sunt, quæ sunt complura, silentio prætereuntes.* Exhorruit ergo Titus Bostromensis expendere quæ magis mystica a Manichæo inventa fuerunt. Nec alia ratione ea prætermisisse censi oportet, ne videlicet lectorum animum offenderet; quemadmodum de abominabilibus hisce mysteriis S. Leo Magnus disserere recusavit (e). Sed adhuc difficultas superest an Titus Bostromensis in suo opere Manetis mysteriorum volumen oppugnet; an vero aliud, Modion videlicet, ab Adda conscriptum, sola Beausobre auctoritate ductus, ego quidem non definiam. Hæc enim Photii testimonium prævalere debere, necum judicabunt qui illius in sua adornanda Bibliotheca studium adhibitum apprime noverunt. Sed de Addæ libro infra verba faciemus.

3. Circa hunc Addam vero, illiusque opus, quoddam se gravius aberrasse Guilielmus Cave sincere fassus est; cum hunc videlicet non alium fuisse ab Adimanto arbitraretur, cujus toties apud Augustinum occurrit mentio, quemque S. episcopus peculiari opere refutavit. Ejusmodi autem falsam opinionem idem Caveus jam pridem Petri Siculi historiam, et Cotelerianæ, et Zulianæ formulæ auctorem æculetus, retractavit; sed ut simul excusatum iret, prioris sui lapsus causam perperam uni Augustino ascribit, cujus sequentia recitat verba: *Nam illud aliud, quod in eodem codice 110 scribi cœperat, Adimanti opus est, illius discipuli Manichæi, qui proprio nomine Addas dictus est (f).* At vero quid oscitantius aut iniquius simili excusatione? Non enim genuina Augustini retulit verba, sed falsata. Nam subducta ab eo testimonio voce *filius*, hanc aliam, pronomen videlicet, *illius*, intulit, quæ S. doctoris sensa in aliam omnino signif-

(a) S. Ephræm tempore, Manichæorum hæresis Mesopotamiam maxime infestabat, ut tradit Asseman. tom. I, pag. 8.

(b) Historia litteraria, pag. mihi 91.

(c) Petrus Siculus, Hist. Manichæorum tom. XV Bibliothecæ PP. Theodoretus, Hæret. Fab. lib. I, cap. 26. Epiph., hæresi 66.

(d) Titus Bostromensis, tom. IV Bibliothecæ PP.,

part. II, colum. 899.

(e) S. Leo Magnus, serm. 4 de Jejunio decimi mœnsis, et de Eleemosynis, serm. 2 de Pentecoste cap. 4; ibid., serm. 2 de Pentecoste cap. 6. Diodori Tarsensis exitum opus in Manichæos conscriptionum, temporis injuria, apud Græcos deperditum est.

(f) August., lib. II contra adversarium Legis et Prophet., circa finem.

cationem trahit, quam sibi expedire Caveus arbitratus est. An hoc indicabit a præcedenti suo lapsu surgere, et errorem reparare voluisse, cum S. Doctore vitio vertit, eumque injuste vellicat et impetit? Nugæ profecto. Nam Augustini verba isthæc sunt: *Nam illud aliud quod in eodem codice scribi cæperat, Adimanti opus est, filius discipuli Manichæi, proprio nomine, aut prænominis (ut Maurini PP. legunt) Addas dictus est (a).* Nec in prænominis voce, quam. mss. codd. auctoritatem secuti, pro duabus illis proprio nomine congregationis S. Mauri PP. in novissima intulerunt editione, Cavei allucinatio, oscitantia, aut mala fides consistit; sed in vocabulo *filius*, quod perperam in istud pronomen *illius* mutavit. Apud enim nullos editores, vel mss. exemplaria, hanc vocem *illius* offendimus: sed constantissime *filius* vocabulum exhibent. Nobis ergo ex eodem Augustino luce clarius innotescit alium fuisse Addam, et alium Adimantum, quamvis ambo Manichæici dogmatis assertores et propugnatores impiissimi. Quare cum nomen *Addas*, non ad *filius*, sed ad Manichæi discipulum referat Augustinus, illud sequitur quod ad Cavei et rem nostram potissimum pertinere videbitur. Adimantum videlicet, vel ex *Adda* patre natura originem duxisse, aut saltem ob pessimas institutiones ex eo haustas et imbibitas ejusdem filium appellari; ob quas rationes *Addæ* etiam cognomentum ei convenire potuisset. Ad indicandam nimirum Adimanti agnationem, vel scholam illam, ex qua prodierat. Tandem quid repugnat quod Adimantum proprio nomine *Adda* primum appellaretur, ut hæc vox prænominis significare habet, illudque postmodum Cubrici sui antesignani exemplo in aliud mutaverit? Non inde tamen hic *Addas* idem foret dicendus cum alio Manetis pseudoapostolo primario, qui *Orientalis partes*, suo magistro superstite, peragrandas sortitus est.

4. Præter Thomam vero, Addam et Hermam, primarios Manetis assecelas, reliqui quoque illius duodenarii numeri discipuli, ad eam nefariam hæresim propagandam sese strenue applicuerunt. Petrus Siculus enim narrat quod, occiso Manete, nonnulli *sectatorum illius, in Armeniam Samosata penetrarunt, ubi, sparso impietatis semine, multos Armenorum in fraudem pellexerunt.* Quod semen valde succrescens, ea pessima radix pullulans Phanariam usque progressa multis exitiales fruges attulit. Quorum autem studiis potissimum nefaria illa hæresis Armeniam atque Phanariam ipsam pene ad exitium labelactaverit, idem Petrus Siculus, qui pro Basilio imperatore ad Armenos diu post legatione functus est, paucis explicavit, cum ait *mulieri Galliniciæ geminos fuisse liberos, quorum unus Paulus, alter vero Joannes appellabatur. Hos ergo duos serpentes vipera genitrix aluit, nefariamque sectam edoctos, Samosatis præcones erroris emisit, quique Phanariæ dittonem ingressi ad vicum quemdam pervenere ibique rudes, parumque certos fidei nacti incolas, venenum impietatis et dirum dæmonis hostis lolium sparsere.* Mulierem hanc Galliniciam impuram et perditam fuisse Dionysius Petavius asseverat (b). Qui tamen ex eodem Petro Siculo docet nefandam suam sobolem in diversa Armeniæ loca ad Manichæi dogmata propaganda dimisisse. Interim tamen gravis controversia exoriri potest, quandonam ejusmodi missio contigerit; quoque potissimum tempore ab his duobus fratribus novum nomen illa hæresis **III** mutuata sit. Quæ quidem quæstio cum multis tenebris sit obvoluta, haud facile definiri poterit. Etenim duo ibidem Petrum Siculum indicare voluisse valde probabile est. Alterum videlicet, Manete necato, aliquos ex duodenario illo discipulorum numero, statim Armeniæ provinciam penetrasse, ibique receptas omne pravi dogmatis virus effudisse; quod cum magis in dies succresceret, totam illam regionem labelactaverit, pravisque dogmatibus cor-

A ruperit. Alterum vero est: non nisi variis sæculis r Manetis nece elapsis, Galliniciam illam Samosatai mulierem geminos suos filios Phanariam misisse, veluti novos hujus nefandæ sectæ antesignanos atque præcones; ut nimirum pessimas institutiones quas jam imbibierant ad rudium populorum exitium eructarent. Quod sane causa esse potuit ut, variis sæculis elapsis, vetus tunc hæresios nomen in aliud Paulicianorum mutaverit.

5. Ne autem in his, vel divinari videar, vel totius historię filum quam conscribimus abrumpere cogar, ea momenta in medium proferam quibus præcedentes nostræ conjecturæ innixæ sunt. Quas inter potissima illa censi debet, quam Augustinus libro de Hæresibus suppeditat. Is ergo, optime de Manichæorum mysteriis et profanis ritibus edoctus, non tantum describit quomodo, occiso Manete, unus *electorum* veluti omnium princeps, et totius sectæ caput, duodecim aliis *electis*, quos magistros appellabant, præesset; sed quantum cœtus ille excreverit et se ampliaverit narrat. Etenim, eo auctore, quasi ad Christianæ catholicæ hierarchiæ formam et similitudinem, duodecim illi pseudoapostoli cum iniquo diabolicoque suo capite septuaginta duos episcopos ordinare cœperunt: episcopi tum presbyteros ordinabant, tum diaconos sibi eligebant. *Nam ex electis suis habent duodecim, quos appellant magistros, et tertium decimum principem eorum: episcopos autem septuaginta duos, qui ordinantur a magistris, et presbyteros qui ordinantur ab episcopis. Habent etiam episcopi diaconos.* Sed præter istos quos profanis sacrilegisque ritibus ordinabant, quique ad nobiliorem diabolicæ illius hierarchiæ partem componendam assumebantur, alios quoque ex eadem electorum classe huc illic quoque ad rudes simplicioresque homines decipiendos dimittebant, ut promptius atque facilius, aut sua confirmarent dogmata, aut eadem proparent. Quare idem Augustinus ita immediate subjicit: *Et jam cæteri tantummodo electi vocantur: sed mittuntur etiam ipsi qui videntur idonei ad hunc errorem, vel ubi est sustentandum et augendum, vel ubi non est etiam seminandum.* Hæc autem a Manichæi Augustini tempore fieri consuevisse, idem S. doctor hisce verbis testatus est scribens: *Quem numerum Manichæi hodieque custodiunt.* Cum igitur Augustinus, qui omnia Manichæiæ sectæ dogmata, mysteria, philosophiam, gradus, ordinationes, hierarchiam et incrementa optime noverat, nullibi geminorum horum fratrum faciat mentionem, recte conjectari potest anno 428, quo opus illud de hæresibus conscripsit, nondum eam sobolem in orbem ex infernalibus ergastulis prodisse, et Manichæos a Paulicianis novum nomen tum fuisse mutatos. Nec liceat suspicari id Augustinum latere potuisse, quia Armenorum et Asiæ regiones in quibus (auctore Petro Siculo) ista contingerant, ab Hippona Africæ urbe, ex qua Augustinus istud opus conscripserat, remotissimæ erant. Non hæc, inquam, quis suspicetur. Nam S. doctor, qui jam a pueritia in Manichæorum inciderat errores, et horum philosophiæ studiis maxime fuerat addictus, optime etiam nomina quibus secta illa appellabatur novit, descripsitque, eamque in Paphlagonia Armeniæ parte, in Gallia, in Africa, aliisque regionibus grassari sine ulla prorsus ambiguitate fassus est. Et quidem laudato de hæresibus libro Catharistas, Manichæos appellari asseverat, quasi purgatores. Ex quo nomine occasionem arripit eos gravius perstringendi et insectandi, *quia horrenda turpitudine humanum cibum polluebant.* Et rursus, libro 112 de Natura boni, quasdam eorum turpitudines exagitat, quibus per coitum *masculorum et feminarum* ligari partem Dei perperam æque ac in divinum rerum auctorem contumeliose contendebant, quam se manducando solvere et purgare profitebantur; provocat ad quasdam publicas eorumdem trimum confessiones, qui-

(a) In edit. PP. S. Mauri, tom. VIII, pag. 430.

(b) Petav., tom. VI Theologiconum Dog. lib. xv de

Incar., cap. 7, n. 4 et 5.

bus hoc se facere in publico iudicio testati sunt, non tantum in Paphlagonia, sed etiam in Gallia, sicut a quodam Romæ Christiano catholico audio. Augustino igitur, qui ista anno 404 scribebat (a), apprime fuerat persuasum in Paphlagonia Armeniæ regione hanc hæresim latius grassari, idque ex publicis iudiciorum actis, tum ex aliorum fama recensebat. Non itaque Augustinus ea prætermisisset referre atque rejicere, quæ a Paulicianis postmodum in hujus sectæ confirmationem, incrementum et robur excogitata fuere: quæque ambo nebulones illi fratres magno studio nati sunt, ut turpius catholicam labefactarent religionem, atque catholicos ministros crucis, atque eucharistiæ mysteria, perpetuamque Deiparæ virginitatem, cæteraque ejusmodi impeterent, et maledictis confingerent. Cum ergo in tam multis variisque libris et operibus ab Augustino contra Manichæos aliosque hæreticos conscriptis, nullibi Paulicianorum fratrum nomen occurrat, cum nullibi præterea ab eo recenseantur ea hæreseos additamenta quæ a Petro Siculo nobis indicata sunt, nulla ratione adduci possum ut arbitrer jam Manetis morte secuta, geminos eos fratres hujus hæreseos vindices et auctores fuisse; idcirco de iisdem luculentius disserere nunc supervacaneum existimo, de quibus postea verba facere nobis opus erit, cum, servato, quantum possumus, temporum ordine atque ratione, hujus hæreseos sobolem septimo Ecclesiæ sæculo ad catholicæ religionis contemptum latius adhuc in Syriæ et Asiæ regionibus grassantem dicemus.

6. Interim vero minime prætereundum esse arbitramur jam ante Augustini ævum et quarto ineunte Ecclesiæ sæculo Armeniam et Paphlagoniam potissimum ejusmodi Manetis erroribus labefactatam fuisse. Id non tantum evincunt Manetis pseudoapostolorum inibi habitæ prædicationes, vel exitiales et venenatæ illæ scripturæ, quas Thomas, Agapius, cæterique, Constantio Chloro regnante, undequaque disseminaverant: sed ejus rei præterea certissima suppeditant testimonia Gangrensium concilii Acta, quæ adhuc supersunt. Ad eam itaque synodum quindecim tantum episcopi, una cum magno Ossio Cordubensi, S. Silvestri papæ tempore convenere, paulo antequam primum generale Nicænum concilium cogeretur. Gangris præterea urbs Paphlagoniæ est, in Asiæ Minoris parte constituta, in quam urbem laudati quindecim episcopi cum magno Ossio coiverunt, hæreseos Eustathianæ occasione, quæ ex variis Manichæorum fontibus originem trahebat, et in varias Armeniæ regiones maximo cum catholicæ religionis detrimento grassabatur. Id potissimum cum ex eorumdem Gangrensium PP. Synodica, tum ex uno et viginti canonibus ibidem editis haud obscure intelligi potest. Synodicam quippe: *Dominis honorabilibus consacerdotibus in Armenia constitutis* inscripserunt. Et plerique ex canonibus in ea synodo editis, directe varios Manichæicæ sectæ errores taxant, impetunt, et anathemate feriunt; ut jam olim Severinus Binius in Conciliorum collectione recte quidem atque erudite annotavit (b). Hujus generis profecto sunt canones illi qui in nuptiarum vel conjugatorum gratiam conscribuntur, vel illi in quibus de licito carnis esu sermo est, vel in quibus Ecclesiastica juniorum regula firmata, a catholicorum cœtu procul amandantur, qui Dominicam et Resurrectionis diem aspernabantur, eam in luctu, mœrore atque jejuniis traducescentes. Hæc quippe et similia in Eustathii Armeniæ monachi condemnationem sancita sunt, qui non ex aliis quam ex Manichæorum fontibus suos errores impie hauserat, et pari ratione nuptias, filiorum procreationem, virginitatis cultum, sacros conventus ab Ecclesia constitutos, juniorum usum, carnis et animalium esum, divitiarum possessionem, festorum et diei Dominicæ potissimum solemnitates, cæterosque sacros et ab Ecclesia approbatos

A ritus convellere et omnino abolere nitebatur. Procul dubio igitur anno 324 ita in Paphlagonia et Armeniæ regione Manichæi errores, ejusdem monachi Eustathii studio, increverant, ut ad eos coercendos, eamque luem purgandam, Gangrensens PP. convenire debuissent. Hujus synodi Acta denique in ipsorum Manichæorum odium atque exitium, tum a Nicæno primo generali concilio apostolicæ sedis suffragio approbata fuisse, non tantum Ossii Cordubensis pro S. Silvestro papa legato, sed Symmachi atque Leonis M., Romanorum pontificum, decreta patefaciunt. Nec vero me latet ejusmodi Ossii Cordubensis pro apostolica sede in concilio Gangrensi legationem, non tantum a Petro de Marca (c) atque Pagio in dubium revocari; sed absoluta omnino inficiari. Et ea de causa potissimum, quia hujus nomen in Actis, quæ supersunt, non primo, sed quartodecimo loco inter aliorum episcoporum nomina legendum occurrit. Sed in hisce quæstionibus dirimendis haud semper episcoporum prærogativa ex ordine quo in codicibus horum nomina descripta sunt repetere juvat, ut ipsi de Britanno Trevirensi episcopo, in Priscillianistarum historia, contra Tillemontium, aliosque demonstrabimus. Nam quandoque Amanuensium errore, et codices corrupti, aut saltem genuinus eorumdem episcoporum ordo perturbari potuit. Verum duplici de causa hanc congressionem nunc veritandam esse arbitror. Prior ex nostro hujus conscribendæ historiæ scopo desumitur. Non enim nos sumus ex iis qui dubiis valdeque obscuris rebus adhærentes apostolicæ sedi jura asserere et vindicare queramus. Nimis profecto indecens aut turpe foret in re tam certa et tam gravi, cujusmodi est illa de sedis apostolicæ judiciaria potestate et juribus, quæ luce clarius per omnia Ecclesiæ sæcula emicant, propriis studiis indulgere, conjecturis dumtaxat insistere, et extra scenam vagari, easque res in quæstionem adducere, quæ ad causam de qua agitur non satis pertinere perspicue constat. Cum igitur synodus illa dumtaxat provincialis fuerit, et illius canones non nisi ex apostolicæ sedis suffragio robur et approbationem obtinuerint, ut ipsi conciliorum collectores etiam fatentur, quid nostra intererit, an Ossius Cordubensis ibidem pro apostolica sede legationem fuerit functus.

7. Altera vero causa ex nostra erga clarissimum doctissimumque virum æquitate desumpta est. Nam cum hic Romæ, paucis abhinc annis, in solemnibus pontificiis conciliorum Academia, coram sanctissimo domino nostro Benedicto papa XIV, magno totius litterarii cœtus plausu, singulas obscuras difficilesque quæstiones, quæ de Gangrensi concilii tempore, canonibus, auctoritate et confirmatione jam pridem excitatæ fuerunt, et in posterum a criticis studiosis excitari possunt, summa eruditione Rmus P. Antoninus Bremond Dominicanæ familiæ cultor eximius, et in Casanatensi Bibliotheca Theologus insignis, jam vero totius ordinis Prædicatorum magister generalis, qui pro eximia sui animi benignitate nos maximo amore complectitur, expeditur et illustraverit, minime in præsens licere potest de iisdem rebus sermonem insituere. In hac enim sua elucubratione, quemadmodum et in aliis, omnium eruditorum suffragium sibi nactus est. Et tale quidem, ut communibus omnium votis ejusmodi opus aliquando publici juris futurum nobis polliceamur. Verum cum et nos eodem anno, nono kal. Maii in eadem pontificia Academia theologicam habuerimus de iisdem Gangrensibus canonibus dissertationem, hanc tamquam appendicem Manichæicæ historiæ lectori subjiciemus cap. ultimo hujus libri.

114 CAPUT III.

De Manichæorum libris quarto et quinto Ecclesiæ sæculo fere per universum orbem dispersis.

1. Quemadmodum Manichæo necato hujus disci-

(a) August. lib. de Natura boni cap. 47.

(b) Tom. II Conc. pag. 423.

(c) Petrus de Marca, in dissert. de Veteribus Collect. can., cap. 2.

puli et sectatores huc illincque per diversas, cum Orientis, tum Occidentis, provincias hanc hæresim propagaverint, præcedenti nostro cap. satis superque arbitrò exploratum. Quia tamen ejusmodi nefariæ religionis propugnatores, non verbis et prædicationibus dumtaxat insistebant, ut ad dogmatum perversitatem rudium atque illitteratorum hominum ingenia traherent et perducerent; sed etiam plurium noxiorum librorum subsidio utebantur, in quorum lectionem si incauti homines operam insumerent, quasi quodam illicio irretiti, iisdem erroribus animum ad dicebant, hos libros idcirco paucis indicare in præsens decrevimus. Neque vero de Scythiani operibus, quæ is moriens Terebintho reliquit, et Manichæus ipse recoxit et interpolavit, sermonem tantummodo esse instituendum arbitramur; cum jam de ejusdem quatuor Scythianis voluminibus ex gentilium philosophorum fabulis et sæculentissimis veterum hæresiarcharum lacunis congestis, prioribus capitibus præcedentis hujus Historiæ libri verba fecerimus.

2. Ne igitur nos acta iterum agere velle videamur, ad reliquos hujus sectæ scriptores et adeorum describenda opera nostra se veritè oratio; in quorum numerum potissimum Thomam illum rejiciendum esse arbitramur, cui quoddam Evangelium apocryphum et suppositivum veteres omnes adjudicantur. Pauca tamen de hoc opere dicenda occurrunt, si velutiores omnes scriptores pervolvamus. De eo quidem veluti opere a Manichæis confecto horumque referto fabulis mentionem habuerunt. Sed nullus alicubi, quem viderim, disertius atque expressius blasphemias inibi contentas indicavit. Qua in re illud potissimum esset investigandum: an Thomas iste, hoc impietatis portentum ex integro composuerit; vel potius an nacto sibi primum Scythiani Evangelio, huic suum nomen indiderit, auctis deinde atque exaggeratis quæ in eo continebantur (a). At vero ejusmodi definire quæstionem quis auderet, quamvis posterius probabilius videatur? Siquidem veteres, non duo, sed unum dumtaxat Manichæos habuisse Evangelium testati sunt, illudque perperam sub Thomæ apostoli nomine circumferre conatos fuisse, quamvis Caveus, nescio qua ductus ratione, aliud Scythiani et aliud Thomæ Evangelium fuisse affirmaverit. Minus difficile tamen erit conjicere quibus laciniis atque blasphemias istud Evangelium refertum fuisset. Nam cum principalis in eo ageretur de Jesu Christi Domini Nativitate, gestis, prædicatione, passione, morte et resurrectione, quæ catholicæ fidei dogmata atque mysteria ita audacius oppugnabant; sat verisimile erit omne mortiferum virus illic sparsum fuisse, quod præcipua nostræ religionis fundamenta subverteret atque aboleret. Negabant, ut vidimus, etiam auctore Augustino (b), Christum natum esse de Virgine, nec ejus carnem veram confitentes fuisse, sed fictitiam, ac per hoc falsam ejus passionem et nullam resurrectionem fuisse contententes. Nefaria quoque de Spiritu sancti inmissione et adventu, ad corroborandum alium palmarem Manetis errorem eo in Evangelio fuisse contenta non **115** obscure indicavit Cyrillus Hierosolymitanus de hoc disserens libro, catholicos admonens ut se ab illius præcaverent lectione (c). Quem sane diabolicæ impietatis librum, non solum Romanorum pontificum, Siricii videlicet, Innocentii I et Gelasii papæ, decretis inter apocryphas scripturas rejectum esse intelligimus (d), sed et eum penitus auferendum et ignibus concremandum,

(a) Hunc Evangelii librum, picturis adornatum, Saporem a Manete dono accepisse, sine auctore Beausobre affirmavit, ut in præcedenti libro explicavimus.

(b) August., epist. 236, cap. 2.

(c) Cyrillus Hierosolymit., catech. 6.

(d) Innocentius et Gelasius PP., et in Romano concil., de canonicis et apocryphis Scripturis, anno 494.

A sanctissimus papa Leo Magnus definivit (e). De his enim similibusque Manichæorum et Priscillianistarum scriptis ita sanctus pontifex Leo locutus est, catholicos gravi quidem sermone admonens, ne a simulata quadam pietatis specie, eorum ejusmodi scripturæ præferre viderentur, ad eorum lectionem se adducere sinerent. *Quamvis enim (ait) sint in illis quædam quæ videantur speciem habere pietatis, numquam tamen vacua sunt venenis, et per fabularum illecebras hoc latenter operantur, ut mirabilium narratione seductos laqueis cujuscumque erroris involvant.* Ad quæ tandem apostolicæ sedis decreta, cum Nicæni concilii II PP. animadvertent, præcipue de hoc Thomæ Evangelio dixerunt (f): *Ad hæc (loquuntur enim de adulterinis scripturis, quæ sub Pauli nomine olim circumferebantur) Manichæi Evangelium secundum Thomam invexerunt, quod Ecclesia catholica merito ut impium aversatur.* Quibus omnibus illud unum tandem subjicimus, Thomæ videlicet Evangelium valde ab eo libro differre, qui Revelatio Thomæ apostoli inscribebatur. Nam et in eodem Gelasiano decreto, de utroque tamquam de duobus libris distinctis sermo est, quamvis nullibi posteriorem librum, Revelationem Thomæ apostoli videlicet, ex Manichaica officina prodiisse indicetur. In hanc opinionem tamen Turribium Asturicensem episcopum fuisse, non obscure ejus ad S. Leonem M. epistola patefacit. Nam cap. 5, de apocryphis libris disserens, *vel per maximum principem Manem ac discipulos ejus compositis vel infectis, specialiter recensuit actus S. Thomæ, et his similia, ex quibus (ait) Manichæi et Priscillianistæ, vel quæcumque est illis secta germana, omnem hæresim suam confirmare nituntur.*

3. Præter unum vero, aut duo Evangeliorum volumina, quasi ad catholicorum formam et imitationem impie tamen exarata, alium Epistolarum videlicet librum, Manichæi habebant. Atque illum ex Manetis potissimum officina prodiisse veteribus fuit persuasum. Cujus quidem voluminis, seu Epistolarum *faraginis*, mentio occurrit, tum apud Guarium et Petrum Siculum, tum apud conditorem formulæ Cotelerianæ et Tollianæ. Ex hoc Epistolarum corpore procul dubio (ait Guillelmus Cave) (g) erat famosa illa epistola quam *fundamentum* vocabant Manichæi, quam toties citat Augustinus de Natura boni, et in actis cum Felice (h). Qui et contra ejusmodi epistolam integrum librum conscripsit, quo, prioribus partibus ejusdem epistolæ Manichæi rejectis, ostendit ipsum pro manifesta, quam pollicebatur, et pro certa cognitione non nisi incerta et absurda deliramenta insanis suis sectatoribus proposuisse. At contra Manichaica secta hanc epistolam veluti universæ fidei suæ promptuarium venerabatur; ita ut, auctore eodem Augustino (i), quoties coram auditoribus legeretur, capite inclinato dicere solerent *Amen*, quasi quod, hujus *illuminati* lectione, scelestissimo auctori grates rependerent. Hujus autem epistolæ exordium istud erat: *Manichæus apostolus Jesu Christi providentia Dei Patris. Hæc sunt salubria verba de perenni 116 ac vivo fonte (j).* Simile exordium jam offendimus in epistola ad Marcellum, ut habent Latina Archelai fragmenta superius recensita, et Epiphanius, hæresi 66. Sed omnes ejus epistolas eo in codice congestas idem habuisse exordium, inter cæteros unus Augustinus testatus est lib. XIII, cap. 4 contra Faustum, eos ita compellans: *Manichæus enim vester non fuit propheta venturi Christi. Apostolum*

(e) Leo Magnus, epist. ad Turrib. Asturicensem, cap. 15.

(f) Septimæ synodi PP. act. 6, tom. VIII Conc., pag. mlii 1491.

(g) Guillelmus Cave, Hist. Litteraria, pag. 91.

(h) Augustinus, lib. de Nat. boni, cap. 42 et 46.

(i) Augustinus, lib. contra epist. fund. tom. VIII, pag. 110.

(j) Augustinus, ibid., cap. 5.

quæppe ejus se dicit, impudentissimi quidem fallacia. Et paulo infra subjicit: *Omnes tamen ejus epistolæ ita exordiantur: Manichæus apostolus Jesu Christi.* Sed de aliis atque aliis Manichæi epistolis mentionem habet Guillelmus Cave pag. 92. Tertio loco deinde *Mysteriorum* librum recensendum esse arbitramur, quem ad legem revertendam et ad omnia veterum prophetarum vaticinia obliteranda Manichæi ipsi studiose composuerant. Ex Goario enim Guillelmus Cave aliquod fragmentum recitat, quo ejusmodi libro anathema dictum est. Hunc pariter unum fuisse ex Scythiani libris, sed a Manete in immensum auctum, et innumeris locis interpolatum, ut propriis studiis indulgeret, idem auctor asseverat. Quare in duas et viginti partes alphabetico ordine fuisse divisum, Syriaca et Palmyrena lingua descriptum, Tollius pronuntiavit. Hos libros deinde quartus excipiebat, quem nonnulli *Omniū Negotiatio* inscribi oportere, ex quibusdam corruptis uss. Græcis exemplaribus, perperam omnino testati sunt. Alium titulum vero habuisse cum ex Timothei Constantinopolitani scriptis, tum ex aliis insignioribus vetustis exemplaribus, inter cæteros unus Guillelmus Cave, sua *Litteraria Historia* animadvertit. Quare variis conjecturis innixus, hunc libellum ex argumentis quæ continebat, ostendit suam potius denominationem accepisse, eumque appellatum: *De differentia eorum qui accedunt ad puram fidem.* Et quidem Manichæos de suæ fidei puritate falso gloriari consuevisse, jam paulo ante in præcedentibus ex Augustino probatum est, cum videlicet Catharistas, seu purgatores se ipsos vocaverint (a).

4. Ut jam vero ad illa veniamus quæ post Iovinianam Goarianam Cotelerius et Tollius ediderunt, alius liber dictus *Apocryphus* nobis occurrit, quo (ut Caveus ait) probabile est reconditiores Manichæorum ritus, præstigia, et execranda Religionis mysteria contenta fuisse, quorum rituum doctrina, non nisi mystis et nefandis eorum orgiis imbutis tradebatur. Cavei hanc conjecturam haudquaquam nos improbamus. Etenim Manichæorum schola præter communia illa dogmata, quæ in suis evulgabat auditores, alia quoque arcana et secretiora docebat et tuebatur, quæ non nisi hujus sectæ principibus et primariis ejus magistris innotescerant. Id quidem in sua hæreses ejuratione, Turbonem non obscure testatum fuisse, jam ipsi præcedenti libro cap. 11 annotavimus. Eo autem in libro omnes profanos ritus, sacrilegasque caeremonias, jejunia, et orationes descripta fuisse, quibus Manichæi cultores benedicti, sacra et festa solemnia agentes, utebantur, verisimile est. Propterea in Coteleriana formula, ejusmodi ritum et præstigiarium libri hujus verbis indicantur (b): *Damnanda esse omnia quæ ab illis in sacris fiunt atque celebrantur, quæque Manichæis seu præstigiariis ipsorum libris continentur.* Sed omnibus iis quasdam interpretationes addebant, *Manetis dictionumque memorabilium commentaria appellatas.*

Inter Manichæicos scriptores quoque non infirmum locum habebat ille Addas, de quo in superioribus etiam verba fecimus. Is ergo unicum librum *Modion* appellatum conscripsit, qui pluribus axiomatibus et philosophicis principiis erat repletus, quæ tanquam penitus aliena et communibus rationibus natura insitis pugnantia, etiam primo intuitu, cognoscebantur. Cujusmodi profecto vel illa erant, quibus homines necessario ad 117 peccandum induci ex quodam malo auctore sine principio existente et Deo contrario affirmabant. Vel illa alia quæ ad summam divinæ Providentiæ contumeliarum pronuntiabant, impie contententes nimirum aspectabilem hunc mundum divino regimini atque gubernationi minime esse subjectum. Sed et duo testamenta, vetus et novum videlicet, ex

A quibusdam apparentibus contradictionibus, seu potius allegoriis et mysteriis, inter se pugnare, hujus libri auctor patefacere nisus fuerat. Et iterum de novo disserens Testamento, speciatim ostendere conabatur Manichæicæ sectæ errores ex eodem vim et robur et fundamenta omnia desumpsisse. Hæc, inquam, nefario diabolicoque eo libro contenta fuisse Titi Bostrensis volumina conscripta perspicue ostendunt (c). Is enim sanctissimus Arabiæ episcopus, auctore Heracleano episcopo Chalcedonensi, apud Photium (d), omnes sui studii nervos intendit, ut illius libri blasphemias, errores rejiceret et subverteret.

5. Curiosa tamen sunt quæ de Aristocrito haud postremo Manetis discipulo atque scriptore Guillelmus Cave recensuit. Qui etsi suum præceptorem tanquam malum hominem traducere non vereretur, tamen ejus inhærens dogmatibus opus edidit quo ostendere conabatur *Judæorum, Gentilium, Christianorum et Manichæorum unam eandemque esse doctrinam.* Quod argumenti genus etiam in suo libro Addas indicasse, ex antecedentibus dictis perspicuum est. Cæterum non iis dumtaxat libris priores Manichæicæ sectæ principes, magistros, electos atque auditores usos fuisse, ex variis veterum monumentis intelligimus. Timotheus enim Constantinopolitanus presbyter, libri *Precum* meminit, in quo precationum et præstigiarii formulæ continebantur. Quare poenitentes Manichæi in suis ejurandis erroribus Oratorumque librum quoque anathematizare jubebantur. Cujus quidem generis sunt et omnes aliæ apocryphæ scripturæ in Gelasiano decreto descriptæ, quas vel ex Manichæo, vel ex ejus discipulis prodixisse, veteribus scriptoribus persuasum fuit, ut videre est apud Caveum, sæculo Novatiano, pag. 92.

Qui pariter duos alios incertæ ætatis hujus nefandæ sectæ scriptores recensuit, quos ex celebrioribus fuisse asseverat. Ilorum prior est Agapius, scriptor (ait) satis obscurus, cujus utpote, præter Photium, nullus (quod sciam) veterum meminit. Caveo Tillemontius (e) suffragatus est, qui Photii testimonio pariter adhærens, Agapium Eunomio facit coævum; huncque suis scriptis exagitasse ac perstrinxisse affirmat, quamvis ad Manichæorum partes jam turpiter ille defecisset. Hinc tamen inter utrumque aliquid dissidium. Nam Caveus alius res repetens, et ad ea quæ de Agapio Petrus Siculus scripserat animadvertens, aliter Photii testimonium explicari posse contendit. Agapium quidem unum fuisse ex duodecim Manetis discipulis, qui librum confecit *Heptalogum* dictum, jam ex eodem Petro Siculo ipsi annotavimus. Qui igitur fieri potuit ut is Eunomii ætate adhuc superstes contra eum ejusque errores stylum strinxerit? Ab anno enim quo Manetis hæresis dampnanda innovit ad Eunomii Aetii notarii lapsum octoginta et amplius anni fluxerunt. Quod sane temporis intervallum minime cum hisce duobus cohæere potest; ut videlicet unus et idem Agapius ex duodecim primariis Manetis discipulis fuerit, et tamdiu vixerit ut Eunomium suis scriptis potuerit exagitare.

D Gravem hunc scopulum quem prævidit Guillelmus Cave, multo studio præcavere nisus est. Sed utrumque contingere potuisse asseverans, alias et alias conjecturas tum ex Epiphania, tum ex Cyrillo Hierosolymitano, quas ad rem suam facere arbitratur, adducit, lectorem eas perpendere admonet, 118 atque tandem nihil in hac parte pro certo statuere velle definit. Cujus quidem rei statum, sive rationem diligentius inquirere nunc nobis otium haudquaquam est, cum plane intercederint, aut saltem prorsus lateant vetustiora illa monumenta quæ ejusmodi quæstionem dirimant.

6. De reliquis igitur Agapii Operibus, aliqua duap-

(a) Tollius laudatus a Cave, pag. 142.

(b) Augustinus, lib. de Hæresibus, hæres. 46.

(c) Titi Bostrensis Opera, tom. IV Bibliothecæ PP., pag. 447, floruit anno 362.

(d) Photius, cod. 85. Aristocritus Manichæorum scriptor.

(e) Tillemontius, in *Memoriis ad Ecclesiast. Hist.* tom. IV, pag. 405.

taxat dicenda supererunt, cui laudatus Photius duo alia Opera adjudicavit. Horum alterum in viginti duos est dispersitum libellos; alterum vero centum et duo capitula complectebatur, et utrumque Urania cuidam, secus suæ mulierculæ studiique sui sociæ, ipse auctor nuncupavit. Si curiosius præterea ex Photio sciscitemur cujus generis argumenta his in libris Agapius explicaverit, illud evidentissime patebit, sola nefaria ac fabulosa commenta iis in Operibus contenta fuisse, quæ ex Turbonis confessione et Augustini testimoniis in superioribus luculentius ipsi explicavimus, in quibus expendendis nunc iterum immorari supervacaneum ducimus (a).

Sed in hunc eundem incertæ ætatis scriptorum ordinem quemdam Alexandrum rejiciendum esse Guillelmum Cave arbitratum est, quem Lycopolitam, ex Lyco una Thebaidis Ægypti urbe, veteres appellant. Erat quidem primum cultu gentilis. Deinde vero cum Manichæi se in eas Ægypti recepissent regiones, ad horum castra transfugit. Demum autem ejurata nefaria hac hæresi catholicam professus est religionem. Jam vero antequam se ab hujus hæreseos labe purgaret, librum de Manichæorum Placitis, quæ optime et intime noverat, conscripsit; in quo, eodem Caveo auctore, interiorum eorum sensuum accurate exponit, et malesana hujus sectæ dogmata rationibus ex arcano philosophiæ petitis solide refellit. Hujus scribendi stylum veluti duriusculum parumque difficilem idem Caveus taxat; nec ejus ætatem certo definire ausus est, etsi non longe remotum fuisse a Manetis temporibus suspicetur; cum idem Alexander affirmet ea dogmata ab iis qui cum homine familiariter conversati fuerant accepisse. Quæ verba ad Papum et Thomam Manetis discipulos referenda esse arbitramur, cum de his duobus dumtaxat faciat mentionem. Varia denum hinc inde collecta de hujus Alexandri operibus et ætate, Guillelmus Caveus retulit, parum quidem inter se coherentia, quæ a nobis prætermittuntur, ne incertis dubiisque rebus insistamus.

7. Jam vero de Adimanto, celebri quidem Manichæicæ sectæ discipulo (quem cum Adda Caveus, ut vidimus, olim confuderat), verba faciamus, præsens nostrum postulat institutum. De hujus autem scriptis atque gestis non semel suis in Operibus Augustinus disseruit; sed ita cum eo congregatur, ut hominem ex hac luce migrasse describat, illiusque dumtaxat scripta exagitet et convellere conetur. Id quidem ex prioribus libro Retractionum, cap. 13, innotescit, quo nimirum, Opera a se ipso conscripta recensens, cum adhuc presbyteratus ordine fungeretur ait: *Eodem tempore (b) venerunt in manus meas quædam disputationes Adimanti, qui fuerat Manichæi discipulus, quas conscripsit adversus Legem et Prophetas, velut contraria eis evangelica et apostolica scripta demonstrare conatur.* Admantici igitur istius libri titulum atque scopum nobis indicat S. doctor; sed cum scriptorem Manichæi discipulum ibi appellet, et de eo tanquam de homine diu vita functo verba faciat, vix dubitare possumus et Manetem audiisse, et, ejus parente, Adda nimirum, agente, inter secundi ordinis discipulos saltem locum obtinuisse (c). Sed et Adimanti Operum præterea idem Augustinus libro contra Faustum meminit. Primo quidem cum 119 sub istius nomine verba ponens, hunc Faustum, veluti de sua, Manetis et Adimanti doctrina gloriantem, quasi in scenam venire compellit, qui elatus insania audacis affirmabat: *Satis superque jam in lucem traductis erroribus ac Judicæ superstitionis simul, et semichristianorum abunde detecta fallacia, a dilectissimo, scilicet, et solo nobis post beatum Patrem*

A nostrum Manichæum studioso Adimanto, non abs re visum est. Ex quibus sane Faustis verbis, non tantum patrefactum est consuevisse Manichæos, catholicæ religionis cultores, tanquam fallacis et pravis dogmatibus deceptos postulare; sed et Adimanti scriptis insistere voluisse, quem tanquam alterum post Manetem illius profanæ sectæ antesignanum venerabantur. Iterum quoque idem Augustinus Faustum exagitat, quod ex flecto quodam, ab Adimanto adducto, Scripturarum conflictu, turpius errasset vel circa hominum, brutorum et vegetabilium substantiam, quorum vitam ejusdem esse naturæ Adimantus post Manetem fabulabatur; vel dum de animarum tranahitu, et in nova corpora commigratione, aut denique cum ex novi et veteris Testamenti Scripturis de vano superstitionis ciborum delectu ratiocinabatur. Hos enim potissimum errores, ex Adimanti voluminibus Faustum imbibisse, et ex eis horrendas blasphemias propugnasse, disertius idem Augustinus libro sexto demonstravit (d). Durius tandem sanctus doctor in ipsum Adimantum invehitur, cum refutans errorem quod docebat etiam rationales, id est hominum animas in belluina corpora posse contrudi, *Quid ergo faciet (Adimantus, videlicet) de tanto scelere, si quando tardum jumentum plagis aut concitulum freno fuitigavit, in quo forte patris ejus anima fuerit? Ut non dicam, quod etiam occideret parentes suos inter pediculos et pulices potuerit, a quarum isti intersectione non temperant.* Noverit præterea Augustinus aliquos Manichæos hiis similibusque perstrictos rationibus, negare consuevisse usque ad ista minutissima animantia revolvit animas humanas posse. Quod quidem effugium ultro sanctus doctor concedens, ex eo occasionem sibi nactus est, ut magis atque magis Adimantum et ceteros Manichæos perstringeret. Quare a minutioribus ad grandiuscula progrediens, satis lepide eos illudebat, et ita erudite ratiocinabatur. *Quid enim eis prodest quod aliquando negant, etc.? Hoc enim negant ne tam multorum intersectionum rei teneantur, aut cogantur parcere pediculis, pulicibus et cinicibus, et jamas ab eis molestias, sine ulla eadæ eorum licentia sustinere. Sed ut vehementer adhuc argueret, ideo Augustinus subjicit: Cur in vulpeculam revolvit anima humana possit, et non possit in mustelam, cum catulus vulpecula fortasse etiam minor sit quam magna mustela.* Denique ut horum dictis plenius illudat, argumentum hiis claudit verbis: *Deinde si in mustelam potest, cur in murem non potest? Et si in istum potest, cur in stellionem non potest? Et si in eum potest, cur in locustam non potest? Vel in apam, vel in pulicem vel in aliud multo minutius pervenire?* Ex qua quidem disserendi ratione, Adimantum, ceterosque Manichæos innumerabilium homicidiorum reos fieri demonstrat, quippe qui cum superstitionis et negatoris huic credulitati sive dictamini insisterent, eorum conscientia hiis maxime erroribus impedita gravius laborabat.

8. Hoc autem contra Adimantum libro, totus est Augustinus in concilianda inter se Scripturarum sententia, quas de Testamento vetere ac novo, velut invicem contrarias, idem Adimantus, utrumque Testamentum ab uno et eodem esse non posse contendens, corraserat. Sed alterius libri a se ipso contra eundem editi idem meminit Augustinus; in quo primum positus Adimanti verbis, isdem S. Pater suam reddiderat 120 responsonem. *Quod opus, ait (e), uno voluntine conclusi, et in eo quibusdam questionibus non semel, sed iterum respondi, quoniam quod primum respondi perierat, et tunc inventum est cum jam iterum respondiissem, aliquas sane earundem questionum popularibus ecclesiasticis sermonibus solvi, adhuc etiam*

(a) Consule Photium, cod. 179, et Guill. Cave, dissert. de Script. incertæ ætatis, pag. 165.

(b) Id est anno 394 aut 395, ut novissimi Augustini Operum editores annotarunt. Consule tom. VIII pag. 79.

(c) Consule quæ diximus præcedenti cap. 2.

(d) Augustin., lib. vi contra Faustum, cap. 6, et lib. contra Adimantum Manichæi discipulum, cap. 12.

(e) August., lib. i Retract., cap. 22.

aliquibus non respondi. Si quis vero in his rebus plenus institui cupiens, sciscitaretur ex nobis ad quos potissimum ecclesiasticos et populares sermones hic provocare voluerit Augustinus, huic interroganti illico respondebimus, calumniosa Adimanti objectamenta sermone 12 maxime diluere (a), quo videlicet, adhuc agere volens de Manichæorum fraudibus et dolis, in Adimantum invehitur, qui, studiose apostoli Pauli testimonio corrupto et depravato, contendebat inferre Neque principes, neque potestates, neque virtutes Deum cognovisse. Ut ergo ejusmodi evertat calumniam, ait: Sed primo ab istis vellem querere ubi Adimantus apud Apostolum legerit, nam talium calumniarum iste conscriptor est. Vellem ergo diceret ubi legerit testantem Apostolum et confirmantem, ut dicit (b), quod neque principes, neque potestates, neque virtutes Deum cognoverunt. Cum Dominus etiam hominum in se credentium dicat Angelos quotidie videre faciem Patris. Hæc ergo et id genus alia profert Augustinus ad conciliandum videlicet celebre Jobi testimonium, quod cap. 1, 6, legimus, cum illis aliis Mathæi verbis cap. v, 8, quibus Adimantus insistebat, ut utriusque Testamenti repugnantiam induceret et suaderet.

9. Verum enim vero cum de hoc Adimanto nihil aliud aut in Augustini Operibus, aut in aliorum scriptis scitu dignum occurrat, jam eo prætermissio ad Fortunatum presbyterum, Manichæorum quoque sectatorem horumque doctrinæ vindicem nostra se vertat oratio tandem necesse est. Is ergo, auctore Possidio, ejusmodi labe inquinatus, quando per Africæ regiones hæc infamis ac nefaria hæresis latius grassabatur, ut totam pene Hipponensem urbem et provinciam labefactaret atque corrumpere, nimis studiose allaboravit. Eodem itaque ibidem conversante atque manente, ita brevi hujus hæreos virus succrevit, ut quam plurimi ex illius urbis civibus et peregrinis pestilenti hac contagione vitati fuerint. Interea (ait idem Possidius) (c) Hipponenses cives et peregrini Christiani, tam catholici quam etiam Donatistæ adeunt Augustinum presbyterum, atque deposcunt ut illum hominem (Fortunatum videlicet) Manichæorum presbyterum, quem doctum credebant, videret, et cum eodem de lege tractaret. Cum hæc vero apud Afros in Hipponem potissimum celebri urbe gerebantur, Atcadius Augustus et Rufinus, viri clarissimi, secundum agebant consulum, illudque incidit in Christi an. 382. Quare S. presbyter Augustinus, ut omnium votis indulgeret, oblatam sibi provinciam subire minime detrectavit: Quinimmo, se omnino paratum exhibuit rationem de fidei rebus poscentibus reddere.

10. Cum itaque res ita disponderentur, Manichæi Fortunatum rogarunt cum Augustino subire periculum, ne communis eorum sectæ causa periclitaretur. At ipse Fortunatus, qui apud Carthaginem quondam Augustinum eodem Manichæorum morbo laborantem noverat, cum eodem congredi verebatur. Sed tandem suorum maxime instantia coactus et verecundatus, promissit cominus se esse venturum, certamenque disputandi subituro. Die ergo quinta kalendarum septimi mensis apud Hipponem, in Sossii balneis, Augustinum inter et Fortunatum disputatio incepta est. Ad quam audiendam magna populi frequentia convenerat, astantibus potissimum doctis et curiosis viris, qui utrisque partibus, ut fieri solet, studebant. Tum vero notarium tabulis apertis, Augustinus disputationem orsus est; et quæstio potissimum versabatur unde malum sit. Qua 121 in re, cum in catholicæ doctrinæ propugnator exortum fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio explicaret; illo autem (Fortunato, videlicet) naturam

mali Deo coæternam persuadere moliente, sed in disputatione postremæ diei parum sibi constante, confessus est nihil se adversus nos invenire quod diceret. Sed responsione deficient, ultimo collaturum se cum suis majoribus ea quæ refellere non potuit prosecutus est, et, si sibi forte de his satis minime fecissent, suæ animæ consulturum promissit (d). Hæc laudato loco narrat Possidius, cujus tamen rei nos magis reddunt certiores ejusdem Fortunati presbyteri verba coram omnibus in secundæ diei disputatione pronuntiata, quæque cum a notariis exciperentur, in ecclesiasticis tabulis præterea fideliter scripto consignata fuere, et videre est etiam in calce ad disputationem secundæ diei, quæ cum priori exstat tomo VIII Operum S. Augustini. Interim vero nemo arbitretur Fortunatum Manichæum tali tantoque pudore, verecundia et dedecore auctum, a suis erroribus respiscere cogitasse, aut catholicis nomen in posterum dare voluisse. In id consilii profecto quilibet sanæ mentis homo, cui sæpe fidei res notari et ad exitium deduci intelligeret, statim incidisset. Sed Fortunatus ille tanta affectus confusione de Hipponensi urbe profectus, ad eandem amplius non remeavit, nec tamen catholicus factus est. De hoc tandem Fortunato Manichæo presbytero nullibi, quod sciverim, Augustinus facit mentionem (e). Hujus dumtaxat quædam exstat epistola ad alium scripta Manichæum presbyterum, quem Felicem fuisse congregationis S. Mauri Patres in novissima Augustini editione suspicati sunt. Hunc ergo Augustinus jam ad episcopatum Hipponensem assumptus hisce verbis compellavit: Itaque denuntio tibi in nomine Christi, ut si paratus es, solve quæstionem in qua defecit prædecessor tuus Fortunatus; et ita hinc ierit, ut non rediret, nisi cum suis disputatione collata inveniret quid contra respondere posset disputans cum fratribus. Ex his itaque liquet presbyterum hunc Manichæum, qui Fortunato successerat, ab Augustino exciutum et provocatum fuisse ad eandem solvendam quæstionem, in qua turpius ejus defecerat prædecessor. Qui ita ex Hipponensi urbe dilapsus est, ut studiose coarctaverit cum cæteris Manichæorum principibus se velle conferre, quæ ei fuerant objecta.

11. Fortunatum hunc presbyterum Faustus, gente Afer, civitate Milevitanus, Manichæicæ sectæ episcopus, excipit, qui anno quadringentesimo floruit. Hujus ingenium, studia, animi dotes, et scripta inter cæteros unus Guilielmus Cave (f) descripsit dicens: Vir fuit eloquio suavis, ingenio callidus, loquax potius quam eloquens, sciolus magis quam solide doctus. Et rursus paulo infra subjicit: Volumen vero conscripsit adversus rectam Christianam fidem et catholicam veritatem. Nihilominus tamen laudatus scriptor non satis accurate hujus libri argumentum descripsit. Nam Augustinus, qui Fausti Manichæi opus sedulo lustravit, libro II Retractionum, cap. 7, quid istud in se contineret his verbis explicavit dicens: Contra Faustum Manichæum blasphemantem Legem et Prophetas, et eorum Deum, et incarnationem Christi, Scripturas autem novi Testamenti, quibus convincitur, falsatas esse dicentem, scripsi grande opus, verbis ejus propositis reddens responsiones meas. Hunc hominem quidem noverat Augustinus, qui, in suarum Confessionum sincero sacrificio, quemadmodum in Manichæorum sectam incidisset prolocutus, ait: Jam venerat Carthaginem quidam Manichæorum episcopus Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabatur in eo per illecebras suavis loquentiæ... fama enim de illo prælocuta mihi erat, quod esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus, et apprimè disciplinis 122 liberalibus eruditus. Ejusmodi porro Fausti Manichæi fama apud suos asseclas valde pervergata, jam diu

(a) Serm. 12, alias de diversis 16, tom. VI pag. 50 et 51.

(b) Ibid. cap. 11.

(c) Possidius, in Augustini Vita, cap. 6, tom. X pag. 75, in edit. PP. S. Mauri, et tom. VIII, pag. 67.

(d) Augustinus, Retract. lib. 1, cap. 15; et Possidius, ibid., cap. 6.

(e) August., lib. Retractionum laudato, cap. 16, et epist. 79, alias 244.

(f) Guilielmus Cave, Hist. Litteraria, pag. 318.

desiderium in Augustinum excitaverat eum docentem et disputantem audiendi. Nam si quandoque annorum novem spatio, quo erranti quasi animo S. Pater huic sectæ hærerere videbatur, in auditorum dumtaxat, non electorum classem redactus, in difficiles offendeat nodos, atque quæstiones, quas profanæ illius religionis cæteri homines solvere nesciebant, nimis extento desiderio venturum expectabant illum Faustum cujus adventu (ait ipse) collatio colloquio, facillime mihi hæc, et si qua forte majora quærerem, enodatissime expèdientur (a). Id sane cæteri Manichæi cum Augustino de fidei rebus congregientes promittebant. Quasi quod illius nefandæ sectæ mysteria uni dumtaxat essent Fausto episcopo revelata. Augustinum tandem ejusmodi gentis Manichæicæ fama sefellit. Si quidem ubi venit, expertus sum (ait) hominem gratum, et jucundum verbis, et ea ipsa quæ illi solent dicere multo suavius garrientem. Sed quid ad meam sitim pretiosiorum poculorum decentissimus ministrator? Jam similibus rebus Augustini aures fuerant satiatæ, nec ideo illi meliora videbantur, quia melius dicebantur, nec ideo vera, quia diserta, nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus, et decorum eloquium. Sed ad particularia ejusdem Fausti gesta, sciendi facultatem, divinarum naturaliumque rerum cognitionem descendens, quid quantove in his homo ille tantopere a suis æstimatus polleteret, cum variis in familiaribus congressionibus idem Augustinus expertus esset, hocce postremum de eodem protulit iudicium. Cum videlicet ab eorum opinione recessisset quibus prudens et sapiens videbatur, quia delectabat eos loquens, scribit: Post varia igitur familiaria pericula expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum, nisi grammaticæ, atque ipsius usitato modo, et quia legerat aliquas Tullianas orationes, et paucissimos Senecæ libros, et nonnulla poetarum, et suæ sectæ, si qua volumina Latine atque compositè conscripta erant. Et quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium quod fiebat acceptius, magisque seductorium moderamine ingenii et quodam lepore naturali. Ejusmodi ergo animi corporisque doctes, quas cæteri Manichæi in Fausto episcopo admirabantur, nec leniter Augustini ingenium demulcere, aut seducere potuerunt. Nam postquam illi satis earum artium imperitus apparuit, quibus excellere et fama venditabat, et Augustinus ipse putaverat, is statim desperare cœpit posse Faustum aperiri et dissolvere eas quæstiones in quibus, spectatis Manichæorum fabulosis principiis, ejus animus nimis fluctuabat. Id præsertim ei evenisse fatetur, cum, conversis oculis in eorum libros nugis refertos, omnia quæ de cœlorum, siderum, solis et lunæ motibus, qualitatibus affirmabant perfecte scire et intelligere cupiebat. Quæ omnia Faustus, in mathematicis disciplinis nusquam eruditus, cum minime explicare posset, quemadmodum eum confiteri non puduit; illico omnis Augustini conatus, quo proficere in illa secta staterat, illo homine cognito, prorsus intercidit, non ut ab eis omnino se separaret, sed quasi melius quidquam non inveniens eo quo jam quoquo modo irrueret. Deservescens igitur ejusmodi prava Augustini cupiditate pro addiscendis omnibus Manichæicis dogmatibus atque mysteriis, quasi repente ejus animus cœpit nutare. Qui quamvis non illico divinæ gratiæ motibus acquieverit, aut obtemperaverit, tamen manus Domini in abdito providentiæ suæ, non deseruerunt animam ejus, et de sanguine cordis matris suæ, per lacrymas ejus diebus ac noctibus pro filio sacrificium offerentis cum eo miris modis egerunt (b).

12. Hæc itaque de Fausti gentis, studiorum ratione, scientiarum facultate, divinarum humanarumque re-

rum ejus cognitione, hujusque scriptis tradidit Augustinus, in quibus expendendis nos laud diutius immorari 123 possumus, ne Augustini potius, quam hujus Manichæi episcopi gesta pandere velle videamur. Illud unum tandem superaddendum esse arbitramur: Augustinum, videlicet, jam e Manichæorum laqueis solutum, atque ad episcopatus ordinem evectum, contra hunc Faustum stylium strinxisse hancque triginta tribus libris exagitasse (c). Quod sane opus istius ingeniose digessit, ut primo sub istius Fausti nomine verba posuerit, singulis capitibus totidem catholicas responsiones a se ipso conscriptas subjiciendo. Qualem vero finem Faustus ipse subierit, narrat libro v cap. 8, ubi S. Pater totus est in exprobranda Manichæorum audacia, qua temere et sacrilege contende- bant se persecutiones et hominum odia sustinere propter justitiam, cum videlicet Africæ proconsules pœnarum rigore contra hanc nefariam sectam animadvertentes, ipse Faustus convictus, vel confessus quod Manichæus esset, cum aliis nonnullis secum ad iudicium proconsulare perductis in insulam relegatus est (d). Sed de hoc iudicii genere luculentius et commodius sequenti cap. acturi sumus.

13. Superest jam vero ut de quodam Secundino altero Manichæicæ sectæ vindice atque scriptore verba faciamus, quem gente Afrum fuisse perperam omnino Guillelmus Cave arbitratus est. Addidit præterea hunc hominem vixisse post Augustini ad Ecclesiam reditum, et absolutos de libero Arbitrio libros tres; sibi que videri Secundini ad Augustinum epistolam, et Augustini ad Secundinum responsa, ad Christi annum 390 esse referenda. Quæ duo sane non nisi ab homine audentius divinate, et de Ecclesiæ scriptoribus falso et ex sola libidine ratiocinante, affirmari potuerunt. Et primo quidem quod ad ejus patriam attinet, Secundinum non ex Afrorum gente, sed ex Romano populo duxisse originem, ipsius indicant scripta. Etenim de semetipso disserens sic alloquitur Augustinum (e): Legit enim aliquanta exile meum et qualecumque Romani hominis ingenium reverendæ dignationis sic intrascrisi veritati, ut Hortensius philosophiæ. Se Romanum igitur Secundinus appellat, et ad ea provocat scripta quibus Augustinus, jam diu ad catholicam conversus fidem, Manichæos exagitaverat. Rursus idem Augustinus hunc ipsum hominem tamquam Romanum compellat, ita ejus ingenium, de quo Secundinus maxime gloriari videbatur, illudens: Quæro abs te acuto ac solerte viro, et a tuo Romano, ut gloriaris, ingenio, unde habeat ista boni natura pati posse quod patitur, ut consentiat malo (f).

Nec minor est Guillelmi Cavei hallucinatio, vel (g) oscitantia in definiendo tempore quo vel Secundinus Augustinum suis scriptis adorsus est; vel cum is, contra eum exarato opere, omnia ipsius epistolæ argumenta rejecit. Nam si Prospero, Possidio aliisque supparibus scriptoribus fidem adhibere volumus, Augustinus, ejurato Manichæismo, anno 367 catholicorum societati se adjunxit. Si igitur hocce Secundinum inter et Augustinum litterarum commercium in annos post hujus ad Ecclesiæ reditum rejiciendum esset, ut Guillelmus Cave oscitantes commentus est, jam inde isthæc staret consecutio, videlicet, circa Christi annum 390 ejusmodi scripta fuisse evulgata. Verum laudata consecutio illico caderet, si Secundinus suis in scriptis Augustinum subdole jam veluti episcopatus honorem adeptum vellicaret et impeteret; et Augustinus ipse hujus calumniis occurrentes, callido homini se catholicorum episcopatum obtinuisse non dissimularet. At Secundinus revera Augustinum insimulat quod a Manichæo timore quodam et asse-

(a) Confess. lib. v, cap. 6.

(b) Eodem lib. v, cap. 7.

(c) Augustini libri triginta tres contra Faustum Manichæum exstant tom. VIII, pag. 131.

(d) August. lib. v contra Faustum, cap. 8.

(e) Secundini epist. ad Aug.

(f) Augustin. lib. contra Secundinum cap. 19, tom. VIII, pag. 383.

(g) Guillelmus Cave, sæcul. Arian. ad Christi an. 390, pag. 184.

quendi honoris cupiditate allectus defecisset; atque inter scribendum iis semper usus est phrasibus quas cum episcopis dumtaxat adhiberi fuit consuetum, videlicet, *salutarem tuam egregiam sanctitatem, 124 domine merito laudabilis et percolende; vel illam: illud vero facere non possum tuæ pietatissimæ sanctitati (a);* aut denique hanc aliam: *quamquam hæc tuæ sanctitati dicere nimis absurdum sit;* atque id genus alia vocabula, quibus soli episcopi tunc temporis honorabantur. Quid plura? Augustinus ipse, Secundino occurrens, se jam episcopatus honorem assecutum fuisse asseverat. *Quamobrem (ait) etsi non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicujus incommoditatis, quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum reliquerim, vel cupiditate honoris quem in catholica adeptus sum.* Quid vero diutius in his immorabor? Suorum quidem librorum temporis aliquam rationem nobis Augustinus ipse duobus in Retractionum libris reliquit. In quibus recensendis, cum suæ vitæ ordinem sequatur, librum de quo agimus inter eos retractat quos episcopus elaboraverat. Id profecto Cavei novissem, si cap. 10 lib. II Retract. consulere voluisset, ubi hujus contra Secundinum libri diserte meminit, ut post hæc observabimus. Cum igitur Augustinus, jam presbyter factus, episcopalem dignitatem non nisi anno 394 fuerit assecutus, inde sequitur ante hoc tempus illud litterarum commercium inter eos intercedere non potuisse.

Diligentius tamen congregationis S. Muri PP. in novissima Augustini Operum editione hanc veritatem scrutati sunt (b). Et probabilioribus tandem conjecturis innixi, ejusmodi cum Secundino Manichæi tum Augustini catholici episcopi scripta in anno 404 aut in sequentem, qui est decimus sive undecimus post adeptum ab Augustino episcopatum, rejicienda esse arbitrati sunt, ita scribentes: *In Retractionibus proxime sequitur opus de Natura boni, quod libris contra Felicem in fine anni 404 conscriptis subnectitur. Pertinet itaque hic liber (contra Secundinum) ad annum circiter 405.*

Jam vero annotatis Cavei allucinationibus, quarum altera ad Secundini Manichæi patriam, altera ad tempus illius conscriptæ epistolæ pertinet, tertiam adhuc, quæ cæteris gravior est, describere et præcavere debemus. De eodem enim Secundino ita scripsit: *Magna illi cum Augustino intercesserat familiaritas, dum uterque in hæresi Manichæorum versaretur.* Nugas garrire Cavei nemo ignorare potest qui Augustinum consulat. Is sane hunc hominem nunquam vidisse, citra omnem mendacii labem sincere fassus est, quamvis ambo Romæ quondam Manichæicis laqueis fuissent irretiti. Laudato enim II libro Retract. cap. 10 hæc habet Augustinus (c): *Secundinus quidam, non ex eis quos Manichæi electos, sed ex eis quos auditores vocant, quem nec facie quidem noveram, scripsit ad me veluti amicus, honorifice objurgans quod oppugnarem litteris illam hæresim, et admonens ne facerem, atque ad eam potius sectandam exhortans cum ejus defensione et fidei catholicæ reprehensione.* An Caveus, si quid operis impendisset in perquirendis ex Augustino Secundini gestis, patriâ, moribus, familiaribusque sociis, in eam opinionem fuisset lapsus? An postremo loco magnam inter hos duos homines intercesse familiaritatem affirmasset, dum uterque in hæresi Manichæorum versabatur, cum eum hominem nec facie vidisse asseveret Augustinus?

3. Interim tamen hæc prætereamus, et nostra oratio potius se convertat ad epistolarum commercium quod Augustinum inter et Secundinum Manichæum habebatur, earundem epistolarum argumenta

(a) Secundini Manichæi epist. ad August. exstat tom. VIII, pag. 370.

(b) PP. Congregat. S. M., in Aug. Opera, quorum annotatio exstat tom. VIII Conc., pag. 371.

(c) August. II lib. Retract., cap. 10.

exquirentes. Et primo quidem Secundinus se Augustini amicum simulans, hunc suis litteris adoritur, vellicat, atque carpit, quod a Manichæica defecisset secta. Quam ob causam, Manetis Persæ iram indignationemque in judicii potissimum die subeundam Augustino imprecat. Huic deas defectionis causas objicit: alteram 125 ex timore, quo vereri coningit omnes sæculi corporales pœnas, injuste Manichæis indictas, vel quandoque publica potestate inflictas; alteram vero ex honoris cupiditate ortam; qua videlicet Augustinus laborans, episcopatus gradum in catholica Ecclesia sibi dari concupierat. His itaque calumniis voluit occurrere Augustinus, et celebre quoddam opus elucubravit quod in sex supra viginti capita distribuit (d). Atque potissimum duas precipuas sibi calumnias subdele et falso intentas diluere nititur. Primo non ex alio timore eam a Manichæica secta defectionem repetendam esse ostendit, quam ex Apostoli ad Timotheum verbis cap. IV, 8, videlicet: *Spiritus autem manifeste dixit quia in novissimis temporibus discidet quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis demoniorum, quæ in Manichæos quadrare veteribus omnibus abunde fuit persuasum.* At ad posteriorem suæ defectionis causam sermonem convertens, eundem Paulum apostolum ad Romanos interpellat, sequentia verba usurpans (e): *Gloria autem et honor, et pax omni operanti bonum, ut imitaretur, videlicet, non a mali opifice quem Manichæi congingebunt, sed a summo incommutabili quoque bono Isthæo dona derivari, palam et sine ulla prorsus ambiguitate fatetur.* Neque in his dumtaxat duabus refellendis calumniis Augustinus insisit; sed singula proferens et prosequens *insinita quæ ex Manichæorum schola Secundinus objecerat, prospero felisque gressu, omnia et singula adversæ partis argumenta tandem dissolvit, rejicit, atque subvertit.* Duos tandem ejusdem nominis viros Augustinus contra Donatistas disputans recensuit; quorum alterum Secundinum a Codia, alterum Secundinum a Carpis appellavit (f); qui cum valde diversi sint a Secundino Manichæo, hic annotare debemus, ne quisquam unum eum alio confundens in errorem incideret. Hæc autem hactenus conscripta, nos oporteret adungere Felicis quondam Manichæi presbyteri gesta, qui binas saltem, aut ternas cum Augustino publice habuit disputationes. Idque in magnum lectoris commodum cessisset, ne hic illicque eum vagari sineremus, pro conspiciendis rebus in Africa Augustini tævo a Manichæis gestis, simulque ut sub unico tantum capite patetacerimus ea quæ in hujus cap. exordiis pollicebamur. Verum quia istius Manichæi disputatio non ad privatorum hominum contentionem, sed ad publicam catholicæ Ecclesiæ causam pertinere nobis visa est; quia et eo tempore habita quo sacerdotes sæculique iudices in Manichæos varis pœnarum generibus animadvertere cœperant; quia præterea Felix ipse presbyter post habitas cum Augustino collationes, de errore convictus, ejurata primum nefaria hæresi, omnem labem delere conatus est, catholicorum communitati se consociando, idcirco cum de eo, tum de aliis Africæ potissimum Manichæis publico judicio convictis, qua poterimus brevitate opportunius sermonem habebimus.

126 CAPUT IV.

S. Leonis Magni, Gelasii, Symmachii atque Hormisdæ Romanorum pontificum agendi ratio in diaperdendis atque igne concremandis Manichæorum libris, a notis criticis Reansobriani vindicatur. Veterum quoque ethnicorum exemplis ostenditur gravissimum nefas

(d) August. lib. contra Secundinum cap. 11.

(e) Apost. ad Rom. cap. II, 16.

(f) August. lib. VI contra Donatistas alios duos Secundinos commemerat.

semper judicatum fuisse, eorum librorum lectionem populo permittente, ex qua in rebus ad religionem pertinentibus etiam leviter a majorum institutis posset resiliere.

4. Etsi non sim ne scius quantum ea Romanæ Ecclesie agendi ratio quibusdam invisâ sit, qua perpetuo consuevit acatholicorum hominum codices et volumina disperdere, atque igne concremare, non debeo tamen in præsens de ea sermonem præterire, ex Beausobriano scribendi ratiocinandique scopo occasione arrepta. De quatuor Romanis pontificibus qui Manichæicos libros legendos proscripterunt, et omni adhibito studio igne concremandos tradiderunt, non semel verba fecit Beausobre huc illicque varias querimonias spargendo, quod libri hujusmodi ad antiquorum philosophiæ theologiæque cognitionem pertinentes, prorsus perierint, ex quibus sincera ea dogmata et systemata hauriri possent quæ ab iisdem hæreticis propugnabantur (a). Taxat pariter, vellicat atque carpit hanc agendi rationem, veluti injustam; sed imprudenter et insulse. Nam tantæ eruditionis virum, qualem se esse jactat, summo opere dedecet ea ignorare quæ quovis tempore et apud quemcumque religionem obtinerunt. Primo ergo animadvertat eam religionem a veteribus esse appellatam, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant, curam cæremoniamque affert. Comitem habere pietatem sanctitatemque in iis qui divinis præsunt rebus, et rerum civilium œconomiam administrant, Cicero ipse fassus est. Istitis namque ob muneris præstantiam, et dignitatum auctoritatem, ea omnia necessarii proscribere et præcavere incumbit quæ divini Numinis cultum aut labefactare aut ad exitium perducere possunt. Propterea quidquid ab imperitorum opinionibus ficto in alicujus etiam profanæ religionis detrimentum et labem aliquando excogitabatur, illudque de novo inter res sacras sensim induci curabatur, omni nisu quælibet ratio a suis ritibus ejecit et exhorruit, variis poenarum generibus eos etiam coercens, qui, mutatis patriis legibus, res divinas aliter facere ausi essent.

2. Cujus quippe rei, etsi innumeræ exempla proferre possemus ex Tito Livio, Romanarum rerum scriptore; tamen ne extra præscriptos concertationis limites vagari videamur, illud unum interim in medium proferimus, quo intelligimus Romanos externæ et novæ religionis inductionem improbasse, eamque tanquam sibi, majoribus et diis perniciosam abolendam judicasse. Dum ergo, consulatum agentibus Q. Fabio, T. Sempronio, cum Annibal videlicet in Tarentino agro astatem consumpsit, et quo diutius bellum traheretur, inter cætera, etiam religionis res variabant, et potissimum ex parte externæ, ita ut aut homines, aut dii repente alii viderentur facti. Nec jam in secreto modo, neque intra parietes abolebantur Romani ritus; sed in publico etiam, ac foro, Capitolioque, mulierum turba erat, nec sacrificantium, nec precantium deos patrio more. Cum itaque nialum tam graviter increvissent, et potentius apparuisset, quam per minores magistratus sedari posset, M. Atilio prætoris Urbis negotium a senatu datum est ut his religionibus populum liberaret. Is ergo et in concione 127 senatus-consultum recitavit, et edixit: *Ut quicunque libros vaticinos precationes, aut artem sacrificandi descripsit haberet, eos libros omnes, litterasque ad se ante kal. Aprilis deferret, ne quis in publico sacrove loco, novo aut externo ritu sacrificet.*

3. Hocce autem studium in catholicæ religionis munitionem et præsidium sacro divinoque inspiratos consilio Romanos pontifices aliosque pastores et im-

peratores christianos adhibuisse, non inficiatur Beausobre. Qui tamen, magistratum et antiquorum ethnicorum principum agendi rationem et œconomiam minime animadvertens, censorio stylo notare et carere ausus est quotquot ex catholicis PP. ignibus concremandos et disperdendos Manichæicos libros jusserunt. Id non tantum in priori suæ Historiæ parte annotavit, sed disertius explicavit in sermone prolegomeno partis secundæ, quem orditur affirmando et statuendo valde difficilem rem, aut fere impossibilem esse, hodierna die justam et completam ideam exponere ad philosophiam theologiamque Manichæorum pertinentem; quia eorumdem scripta volumina amplius non existunt (b). At postmodum se necire an inter antiquos Leo Magnus primus fuerit, qui Manichæicos libros disperdi et concremari jussit; scire tamen hunc fuisse imitatum a suo successore Gelasio, qui horum codices ante ecclesiam S. Mariæ ut incenderentur mandavit. Quam consuetudinem Symmachus papa paulo post secutus est. Nam ex Anast. Bibliothecario habemus: *Manichæorum omnia simulacra, vel codices, ante fores basilicæ Constantinianæ incendio cremavit.* Contendit primo Manichæorum simulacra incendio cremari haud potuisse. Tum quod magi, quorum religionem Manichæi prosequerantur, ex Epiphanio (c), idola non habebant; tum denique quia Manichæi ignem, solem et lunam colebant, quarum rerum idola haud poterant incendi. Denique concludit Hormisdam pontificem in horum hæreticorum causa suorum prædecessorum exemplum esse secutum. Ex hæcenus descriptis nihil occurrit quod videlicet graviter lædat Romanorum præsulum agendi rationem. Infirmitum duntaxat illud dictum offendimus, quo contendit non potuisse Symmachum papam Manichæorum simulacra concremare, quia ignem, solem et lunam representabant; quasi quod eju-modi simulacris eadem vis et natura fuiset quæ ipsis rebus representatis existit. Ignis quippe substantia, sicut solis et lune, incendio consumi non potest. Sed quis negabit simulacra horum lignea, testacea, conflabilia, haud posse incendi?

4. Post hæc auctor Beausobre sensim se in lectoris animum insinuare querit; et, cujusdam ignorantie prætextu, hinc inde diserit, an antiquorum episcoporum laudari oporteat studium, quo Christianorum imperatorum animus movebatur, ut hæreticorum libros igni tradendos decernerent, capitisque sententiam contra eos suberent qui similes libros aut legere aut apud se retinere ausi essent. Quarum legum scopum et finem bonum fuisse sibi persuadet; sed simile exemplum taxat tanquam valde perniciosum, adhuc ab ipsis Christianis veluti injustum et violentum condemnatum. Hanc fultilem atque veneno aspersam conjecturam (quam nostri ævi scioi omnes sequuntur) ut probaret, vel eidem robar adjiceret, ad alteram Justinii martyris apologiam provocat, in qua amare plorat Romanorum legem contra eos latam qui Sibilinos et Hystaspis libros consulebant, quibus Christiani ad sua dogmata confirmanda utebantur. At quis non intelligit justissimam fuisse S. martyris Justinii querimoniam? Sibilini enim libri apud ethnicos erant in usu. In arduis enim aggrediendis rebus vel expediendis Romani ipsi ad hos libros provocabant, ut inde subsidia haurirent. Quare ergo in imperii negotiis præfatis libris fidem præstabant, 128 et in Christianæ religionis odium, quam obscure saltem vaticinabantur, in eos tantopere excanduerunt, ut ipsos disperderent? Arbitrabatur igitur Justinus hos libros ethnicis ipsis etiam subsidia exhibere posse ut facilius Christo nomen darent. Siquidem tantam in eos fiduciam habebant, auctore Tito Livio (d): *Ut ex senatus consulto, cum insanabili pernicietis finis non in-*

Hæreses.

(d) Titus Livius, lib. v, cap. 43, et lib. xxxviii, cap. 45.

(a) Beausobre, lib. 1, cap. 42, et in sermone prolegomeno ad alteram partem.

(b) Beausobre, serm. prælim. ad II part., p. 218.

(c) Epiphanius, ab eodem laudatus, lib. contra

veniretur, libri Sibyllini aditi sint. Justini ergo querimonia non in eo sita erat, quod deperdita fuerint sacra monumenta ad catholicam fidem confirmandam apta et idonea; sed quod ethnici se quibusdam subsidiis privaverint, ex quibus aliquod saltem exiguum lumen nostræ Christianæ fidei haurire potuissent. Cæterum quis unquam affirmare potuisset Sibyllinos libros fuisse vel necessarios vel idoneos ad confirmandos catholicos in sua fide? Scripturis utriusque Testamenti edocebantur, apostolicam prædicationem audiebant, perpetuis miraculorum signorumque experimentis illuminabantur, ne quidquam dicamus de summa pastorum cura et sollicitudine in primis Christianis instituendis et in fide roborandis. His ergo minime opus erat ad Sibyllinos libros provocare. Quod si Justinus alique ex veteribus Patribus ad eos provocarunt ut ethnicos perstringerent, id dumtaxat ex quadam suppositione factum esse censemus. Quia videlicet sciebant hos libros ab eorum majoribus, sacerdotibus, pontificibus et magistratibus in veneratione habitos fuisse. Cedit ergo prorsus Beausobre argumentum ex Justini martyris querimoniis desumptum, et propterea ad nostrum scribendi scopum, a quo paululum discessimus, regrediamur. Et quidem quæ utilitas qualivæ subsidia haurire potuissent catholici ex Manichæicis libris, ut aliqua ducti ratione de Romanorum pontificum decretis conqueri potuissent? Quid præterea? Manichæi ad fidem auctoritatemque suis codicibus vindicandam, falso iisdem gravissima sanctissimaque pietatis nomina imposuere: *Evangeliorum* videlicet, *Mysteriorum*, *Revelationum*, *Thesaurorum*, et similia; atque ostentantes eos divinam scientiam continere, sacros tamquam canonicosque libros sub apostolorum nominibus inscribebant, apprime intelligentes non posse facile simplices, rudes et incautos homines decipere, nisi venenatam doctrinam quadam mellis specie prælinirent. Quomodo (ait S. Leo Magnus) *facilius decipere simplices possent, nisi venenata pocula quodam melle præluirent; ne usquequaque sentirentur insuavia, quæ essent futura mortifera*. Ad præcavendum ergo ne catholici prava impuraque dogmata ad Christianæ fidei labem et exitium imberent, ea œconomia necessaria fuit, ut ejusmodi scripta penitus auferrentur, et ignibus concremenda traderentur. Propterea S. episcopo Turribio, Asturicensis Ecclesiæ pastore vigilantissimo mandat, hujusmodi scripturarum exemplaria, *multarum falsitatum seminaria*, legenda non solum interdicere, sed penitus auferre, et ignibus concremare. *Curandum ergo est* (ait ipse Leo Magnus) *et sacerdotali diligentia maxime providendum, ut falsi codices in nullo lectionis usu habeantur. Apocryphæ autem scripturæ, quæ sub nominibus apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicendæ, sed etiam penitus auferendæ sunt et ignibus concremandæ* (a). Equum autem justumque esse hocce S. Leonis decretum quis non videt? Fere id negat impudentissime Beausobre cum suis acatholicis, nimum philosophiæ et antiquarum rerum studium affectantibus; dicit ergo ibi interim se nolle primo reprehendere aut laudare hunc usum, tot legibus firmatum. Subjicit secundo quosdam revera libros reperiri incendio dignos. Cujusmodi sunt illi qui mores corrumpunt, aut religionis tum humanæ societatis fundamenta penitus subvertunt. Sed aliud genus librorum non ita perniciosum sat esset populis abscondere, non autem plane suppressere, cum non desint multi viri prudentes qui ex iisdem utilitatem haurire possent. Si igitur Manichæorum libri (concludit Beausobre) **129** tales sunt quales describuntur, ego auferem affirmare maxima injuria igni traditos fuisse, quoniam catholica fides majora emolumenta obtinisset ea

A scripta conservando, quæ fabulis ridiculis et obscenis erant referta. Ita ratiocinatur Beausobre, fabulosa quædam Manichæorum dicta subjiciens, quæ ex superioribus Archelai Actis ipsi annotavimus (b). Eum tamen pudeat isthæc scripsisse. Quid? Manichæorum libri non subvertunt omnia nostræ catholicæ fidei mysteria? Quænam enim nostræ religionis dogmata non oppugnantur, quænam etiam non evertere conati sunt? Percurrat apostolorum Symbolum, et dicat an unum fidei nostræ articulum intactum reliquerit? At hæc prætermittamus. Notum enim est, et pervulgatum apud omnes, Manichæos unius Dei existentiam inficiari, veram incarnationem, passionem, mortem, Christi Domini resurrectionem rejicere, eucharistiam aliaque sacramenta profanare, de Spiritu sancti adventu commentis sacrilegis fabulari? Quid plura? An non Manichæi Scripturas divinitus inspiratas, aut a malo auctore derivari affirmarunt, aut si novum Testamentum acceptarunt, illud non integrum et perfectum servandum esse dixerunt: sed interpolatibus, mantissis aliisque falsis additamentis vulnerunt et corruperunt? Uno verbo, nihil est in catholica religione quod Manichæi labefactare atque prorsus evertere conati non sint. Si igitur, auctore etiam Beausobre, illi libri incendio digni censi debent qui religionis et humanæ societatis fundamenta subvertunt, jam Romanorum pontificum agendi ratio hæc laxari et reprehendi potest, cum Manichæi libri utrumque præstarent. Nam præter crimina in religionem patrata, etiam nuptias et connubia selvebant, ab iisdem abhorrebant, et in nefariis luxuriæ vitii quæ natura horret se exercitabant. An similia in eorum libris contenta sub nomine scripturarum apostolorum debebant a sacris ministris permitti? Sacriligium apage (c).

B
C
D
5. Postremo cum hæc et id genus alia Beausobriana argumenta percurrerem, in eam facile veni suspicionem, auctorem nullam religionem habere, vel extrinsecus tantum profiteri. Si enim speciem aliquam pietatis interius habuisset, sibi quoque in mentem revocasset qualem quantamque venerationem sibi conciliare possint scripta illa quæ sub nomine majorum jam auctoritatem magnamque famam habentium falso circumferuntur. Nihil efficacius enim ad religionem dissolvendam hisce libris reperiri posse, Q. Petillius, Lucio Petillio dixit, quando videlicet in hujus agro repertæ fuerunt duæ arcæ in quarum altera sub nomine Numæ Pompilii libri Pythagorici reperti sunt. Vulgata erat opinio quæ credebatur Pythagoræ auditorem fuisse Numam. At cum ejusmodi libri, Latine et Græce conscripti, *Quorum septem primi de jure pontificio erant, septem vero postremi de disciplina sapientiæ quæ illius ætatis esse potuit*, eos sane conservare ad illarum facultatum studium consilium non habuerunt; sed, lectis rerum summis, cum animadvertissent pleraque ad religionem dissolvendam ordinari, ipse L. Petillio dixit *sese eos libros in ignem conjecturatum esse*. Nec arbitretur Beausobre privata auctoritate hos libros in ignem coniectos fuisse: sed delata re prius ad prætorem, qui censuit *eos libros legi servarique non oportere*, deinde ad senatum, qui statuit *libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse*; tandem libri in comitio igne a victimariis facto in conspectum populi cremati sunt (d). Me prorsus latet an quisquam hactenus fuerit, qui L. Petillum prætorem, aut Rom. populi senatum tamquam injustum accusaverit aut reprehenderit, quod hujusmodi libri, quorum pleraque dumtaxat *dissolvenda religionem vim 130* habebant, incendio traditi fuerint. Id unum mihi exploratum est, in publico populi Romani conventu, communi omnium ordinum consilio, universo plaudente populo, quemadmodum co-

(a) S. Leo Magnus, epist. 15, cap. 15.

(b) Beausobre, præliminari serm. ad II partem, pag. 219.

(c) Consule quæ scripsimus cap. 11 præcedentis

libri, de fabulosis Manichæorum philosophiæ ac theologiæ figmentis.

(d) Titus Livius, lib. XL, cap. 29.

mitiorum leges ferebant, a victimariis qui erant A publici ministri, prædictos libros crematos fuisse. At rogo Beausobre: Erantne tum inter Romanos, qui *juri pontificio vel philosophiæ operam darent?* Fuisse quidem necesse est fateatur. Nullum tamen cujusvis ordinis virum exstitisse, qui de talium librorum jactura conquereretur, indicatum est. Persuasum illis quippe erat religionem novis et externis ritibus non esse attenuandam. Nam, auctore Cicerone, *cultus deorum est optimus*, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra et incorrupta mente et voce veneremur (a). At quorsum mens atque vox puritatem, integritatem institutorum ad rem sacram pertinentium servabunt, si vagari incipiant, et delectari in aliquibus saltem superstitiosis insolentissimisque rebus?

In his tandem omnibus, ex ethnicorum veterum historiis hactenus desumptis, paulo fusius nostram orationem versari oportuit, ne summa Beausobriana luxuries, in taxando antiquas catholicae Ecclesiæ consuetudines, et in maligno stylo exercendo contra Romanorum pontificum gesta, sine justa obijuratione præterire videremur. Potissimum, cum etiam hujus nostræ ætatis acatholici viri, videntes suos libros apostolica auctoritate proscribi, et igne a publicis ministris in populi conspectu cremari, blaterantes conquerantur de veluti injusta atque injuriosa cœconomia, sanctissime tamen et religiose adhibita ad catholicæ fidei puritatem integritatemque tuendam.

CAPUT V.

Imperialium legum in Manichæos Africæ rigor ad examen revocatur. Quo videlicet perterrefactus Felix, et S. Augustini auctoritate et disputationibus victus, tandem Hippone suæ hæreseos errores ejuravit. Variæ denique in hac causa quæstiones occurrentes expediuntur.

1. Post inductam in Africa Manichaicam litem, ita brevi ejus error latius propagari coepit ut in omni hominum cœtu, viri et mulieres multæ reperirentur quæ eadem turpissime polluebantur. Cum itaque id non sine magno civilis et catholicæ reipublicæ contumelia, dedecore et exitio eveniret, quia Manichaici mores et instituta primo omnia conjugiorum jura dissolvebant, prolium puritatem turpissimis promiscuisque impudicitiiis labefactabant, sanctioris vitæ et instituti virginis tenellam adhuc ætatem agentes corrumpebant, et perinde quasi hujus sectæ viri nullis prorsus divinis et humanis legibus subijcerentur, natura ipsa abhorrente, in omnia nequissima flagitiorum genera sese effundebant; igitur statim ac sæculi principibus innotuit isthæc Manichæorum diu arcana, et latens vivendi ratio, jam in eos eorumque sacrilegos conventus animadverteretur edictum est, latis hac de causa variis legibus, quibus multa pœnarum genera subire astringebantur. Noster animus præterea maxime horreret ea referre quæ Manichæorum electi, in cibis quibuscumque, et venerabili etiam eucharistiæ Sacramento sumendo, sacrilege et superstitiose 131 facere cogebantur. Sed nostrum animi horrorem verecundiamque, Augustini verba, quæ subjicimus, elevabunt. *Qua occasione (ait) vel potius execrabilis superstitionis quadam necessitate coguntur electi eorum velut eucharistiam conspersam semine humano sumere, ut etiam inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa divina purgetur (b).* Neque minus impia sacrilegaque erant nonnulla alia mysteria, quæ cum magno nostrorum rituum abusu Manichæos servasse Augustinus alibi asseverat. Cum videlicet in magnum catholicæ nostræ religionis dedecus et contemptum, ipsi hujus sectæ auditores ante electos genua flegebant, ut eis manus supplicibus imponerentur, non a solis presbyteris, vel episcopis, aut diaconibus eorum, sed a quibuslibet electis. En ergo unde primum nefaria illa

opinio prodierit obtinueritque posse laicos homines sacros Ecclesiæ ministros instituere et ordinare; qui error jam diu abolitus, iterum elapsis sæculis no Catvino cæterisque scelestissimis auctoribus, cum totius ecclesiasticæ hierarchiæ jactura, renovatus est. Cum hæc itaque et id genus alia electorum Manichæorum scelestissima secta facere consuevisset, ad hujus corruptissimos mores penitus extirpandos sæculi principes omnem operam insumpserunt. Neque vero id ex uno aut altero Leonis Magni testimonio nobis innotescit. Sed ex ipso Theodosiano codice, in quo plures ab imperatoribus latæ in Manichæorum exitium leges describuntur, ut opportunitiori alio loco observabimus. Interim vero ad eam legem opus est animadvertamus, quam, instante Juliano Africæ proconsule, duo imperatores Diocletianus et Maximianus ediderunt, ut etiam Tillemontius commemorat.

2. Ambo itaque imperatores, anno Christi Domini 290, auditis primum ipsius Juliani Africæ proconsulis querimoniis, quemadmodum nova hominum secta Persarum finibus ibi adveniens, magnas intra illius regni urbes turbas excitaverat, quibus Romani imperii res susque deque vertebantur; ipsi, hisce malis ibi gliscentibus occurrere cupientes, in mense Martio ejusdem anni apud Alexandriam eam legem ediderunt, ut hujus sectæ homines cum nefandis eorum scripturis igne comburendi traderentur. Nobiles vero, si qui hac labe vitati reperiebantur, præter bonorum omnium jacturam in exsilium deportari jusserunt; cæteros tandem infamæ conditionis viros ad capitalem subeundam pœnam coegerunt. Ejusmodi igitur legem in Africa adhuc Augustini ævo obtinuisse, inter cæteros unus Tillemontius probabilis arbitratur (c). Qui, scite et diligenter consultis contra Felicem Augustini Actis, animadvertit hæreticum illum hominem, et episcopati (ut aiebat) perterritum auctoritate fuisse, et illarum legum districtione, quas in nefariæ hujus sectæ exitium imperatores pervulgarunt. Sed utrumque istius hominis effugium inire eludere nisus est idem Augustinus. Primo ostendens sacrorum episcoporum auctoritatem a Deo derivatam, nullum reis timorem incutere, quando tranquillitate disputatur, et populus qui disputationibus adest nullam prorsus vim terroremque incutiat. Secundo deinde exponit, quemadmodum imperialium legum rigor a gladii jure ortus, religionis veritati sinceræque hujus confessioni numquam obesse possit, sed utrumque semper catholicæ Ecclesiæ sacrisque ejus dogmatibus, ornamentum, præsidium atque incrementum præbuisse. *Dixisti etiam quod te episcopalis terreat auctoritas: cum videas quanta pace inter nos agamus, quanta tranquillitate disputemus, quemadmodum populus præsens nullam tibi vim faciat, nullum terrorem incutiat, sed tranquillissimus audiat, sicut decet Christianos. Dixisti etiam timere te leges imperatorum: hoc pro vera fide non timeret, quem Spiritus sanctus implet. Cujus quidem rei causa eidem Petri apostoli exemplum proponit, qui divino 132 actus Spiritu pro Dominica fide crucifixus est. Verum Felix ipse nimio contentionis studio adductus, ita respondere Augustino ausus est: Et apostoli timuerunt. Quod novum Felicis Manichæi effugium idem sanctus Pater eripere cupiens, quemadmodum apostoli tyrannos timuissent statim hisce verbis explicavit. Timuerunt (ait) ut caverent, non ut fidem suam comprehensi edicere dubitarent. Et paulo infra, leviter et sine ulla verborum ambiguitate aut contumelia eum obijurat quod imperatorem antea non timuerit, ut comminisceretur, quia antea non tacuit: Nam etsi imperatorem timuisses, ante tacuisses. Et cum hesternæ die in Manichæi suspitionem Felix fuisset adductus, ad urbis Hippone curatorem provocavit, cui libello exhibito publice clamitaverat se juxta Diocletianam legem, cum suis co-*

(a) Cicero, lib. II de Natura deorum, cap. 28.

(b) Augustin. hæresi 46.

(c) Tillemontii judicium, tom. IV, pag. 409.

dicibus esse paratum incendi, si aliquid mali in ipsis fuerit inventum, idcirco quasi eum irridens sic Augustinus suam claudit responsionem. Unde heri leges flagitabas quasi fortis, hodie veritatem fugis ut timidus (a).

3. Ex his ergo publicis Augustini episcopi cum Felice Manichæo Actis, luce clarius ille imperialium legum rigor emicat, quo in Africa istius sectæ homines affliciebantur, cum videlicet ejusmodi hæreseos professores suis cum codicibus igne comburendi tradebantur. Liqueet præterea episcoporum auctoritas non tantum in perstringendis hominibus ea labe infectis, ut errores ejurarent, sed ad penitus extirpandas ex eorum diocesibus quascumque novitates, quæ catholice religioni repugnabant; quæ sane episcopalis ecclesiastica auctoritas maxime enituit in hac Felicis causa. Qui cum anno 404, Honorio Augusto sextum consule die sexta Decembris, temere et palam in Hipponensium urbe dixisset quod possit defendere scripturas Manichæi, et asserere quod veritatem habeant; atque præterea, eadem de causa cum merito apud urbis curatorem, ut vidimus, tum apud Augustinum episcopum tamquam execrabilis blasphemiarum reus postulatus fuisset jamjam publicam subire questionem cogebatur. Nec enim Felix Hipponem inhabitabat, sed ibi venerat Manichæicos errores seminaturus. Qui cum esset unus ex doctoribus eorum, liberalibus tamen ineruditus litteris (b), sed versutior Fortunatio, latius errores propagari confidentius sperabat. Addit Possidius ex eorum numero fuisse quos electos dicunt; quique, præter nefaria dogmata quæ propugnabant, impurissimis impudicis et obscenitatibus addicebantur. Congressio isthæc igitur die sequenti, id est septima Decembris, populo præsentem, in ecclesia cœpta est. Quam congressionem gesta ecclesiastica, seu iudicium ecclesiasticum, a notariis quidem scripto consignatum, Augustinus appellat, quondam inter disputandum ab illa Manichæi epistola, quam fundamentum appellant, orsi sunt: sed non eadem die congressio hæc aut episcopalia Acta fuere absoluta. Nam Felix cum veritate urgeretur, et Augustini argumentis maxime perstringeretur, dixit: *Dilationem peto, ut possim respondere*. Cujus quippe votis benigne atque perhumaniter annuens Augustinus, quem admodum catholice Ecclesiæ episcopum decebat, reliqua disputationis Acta dierum quinque spatio prolata sunt, hoc est ad diem pridie idus Decembris (c).

4. Ejusmodi disputationis prolationem, quamvis Augustinus humanius cum Felice agere cupiens illi indulgisset, S. episcopi tamen animus a timore vacuus, et liber non erat, Felicem secum reputasse fugam arripere, ut nimirum pœnas evaderet horum facinororum reis intentatas. Quare antequam ad finem priorem hanc perduceret collationem, multa cautione uti illi opus fuit. Scitanti videlicet ex eo an fugam meditaretur. Quod ille cum semel iterumque negasset, ei proponitur anathema dicere Manichæo, **133** atque se sub alicujus hominis custodia constituturum. Quibus in omnibus cum Felice stem publice datam servasset, et primæ disputationis gesta signata fuissent, cum a Felice et Augustino, tum a quodam Bonifacio sub cuius custodia Felicem se commisisse arbitramur, jam priora Acta magna cum catholice veritatis gloria ad exitum perducta fuere. Quid vero quinque diebus elapsis factum fuerit, Acta similiter cum Felice Manichæo secundæ diei perspicue produunt. Etenim convenientibus illis cum frequenti populo, et notariis in Ecclesia pacis die duodecima ejusdem mensis, ab his rebus, sive dogmatibus, Augustinus orsus est novam disputationem, a quibus præcedens finem obtinuerat. Si Deo (alabat Augustinus) nocere nihil poterat, quare bellum gerat cum gente quam dicitis tenebrarum, in quo bellâ naturæ dæmonum misce-

ret substantiam suam, quæ hoc est quod ipse, sicut jam interrogatus dixisti? Ita sane Felicem S. episcopus aggrediebatur. Cui quidem fabuloso figmento cum hæreticus homo occurreret, versutia et tergiversatione simul utens, se adhuc esse imparatum respondit, nullam inter manus eo utii tempore scripturam habuisse, quia illi reddita non fuerant, unde se posse instruere. Nullus enim (subjiciebat) ad certamen exit nisi prius munitus fuerit; et nullus litigator potest sine suis chartis litigare, similiter et ego sine mea scriptura respondere non possum. Ilac arte itaque novum periculum evadere Felix nitentur. Sed Augustinus novit; et apprime quidem versuti hominis tergiversationem novit. Propterea gravi, et auctoritatis sermone pleno ad eum conversus, acriter hunc increpat, quod sacrilegos errores hac excusatione niteretur occultare, eumque novum facioris reum exposuisti, quod quinque dierum spatio ad respondendum petens, codices quoque sibi dari non exquisivisset, qui sub publico sigillo custodiebantur. Exoptatam igitur duorum adhuc dierum prolationem non obtinuit Felix. Sed codices dumtaxat ei dati fuere. Quos cum is accepisset, ita eum S. episcopus urgere cepit, tantaque vi et rationum pondere eum insectari, et excussis omnibus Manichæi fabulosis figmentis, erroribus atque impietatibus, tandem argumentorum veritate victus, cum maximè catholicorum plausu, Manichæum ejusque doctrinam eorum tam frequentis cœtu ejuraret. Interim vero, ut omnibus innotesceret, se Manichæo ejusque erroribus sincere et ex animo anathema dicturum, ab eodem Augustino episcopo anathematismorum formulam scripto exigentem exposcebat. Sed hoc maxime rogare, ut sibi Felici quo magis confirmaretur præter Augustinus, ac Manichæum, necnon spiritum qui in eo locutus fuerat, prior anathemaret. Id tandem assecutus est. Nam accepta ab Augustino charta, anathematismo execravit; idem præstitit Felix verba sequentia sua manu scribens: *Ego Felix qui Manichæo credideram, tunc anathema eum et doctrinam ipsius; et id genus alia, quæ apud Augustinum in fine secundi libri commode ab omnibus percurri possunt.*

5. Verum in his omnibus recensendis nos lucasum laborasse arbitramur dicturos qui Augustini Vita a PP. congregationis S. Mauri concinne et erudite digestam evoluerunt. Libro enim quinto, cap. 12, summam ea omnia quæ ad præsentem Augustini cum Felice disputationes pertinent plenius describere. Quid tum? Num nobis non licebat eadem res retractare, eam imperatorum ethiopicorum in Manichæos latam legem referre, quemadmodum Felix ad eam provocasset explicare, simulque ostendere hunc utriusque potestatis rigorem et penas pertinuisse? Hæc omnia quidem doctissimi Operum S. Augustini editores missa facere, a proposito sibi scribendi scopo id alienum esse forte causati, quo nimirum dumtaxat ab Augustino cum Felice gestas enarrare voluerunt. Cum igitur nostrum in conscribenda Manichæorum historia studium illud potissimum spectaret, ut, servata quantum licuit temporum ratione, illius sectæ facinora, a **134** gravi-simis et fide dignis scriptoribus indicata, in unum veluti corpus collecta redigeremus; idcirco, illa eadem in nostrum usum transtulimus annotationibus illis ubique apppositis, quas alii aliud negotium agentes aut prætermiserunt, aut saltem prætermittere debuerunt.

6. Interim vero nos, ne in his quæ ad rem nostram faciunt deficere videamur, minime silentio oculum Augustinum inter et Felicem, non duas, sed tres habitas fuisse collationes. Id obscure saltem indicare voluit Possidius in Augustini Vita. Sed rursus clarius id ex ipsius Augustini verbis innotescit. Qui in primæ diei collatione a notariis excepta, aliam præcedentem

(a) Lib. 1 Act. cum Felice Manichæo, cap. 16.

(b) August., lib. 11 Retract., cap. 8; Possidius, in

Augustini Vita, cap. 16.

(c) Lib. 11 Act. cum Felice Manichæo, cap. 1.

congressionem iudicavit, ita Felicem Manichæum alloquendo: *Hesternò die selt se dixisse.* Atque iterum Felix ipse Augustiniani occurrens interrogationibus, se paratum probare promittit quod impie et sacrilege asseverabat, si ei darentur *Manichæi scripturæ*, quinquè auctores (ait) quos tibi dixi, quidquid me interrogaveris *noto tibi.* Cujus sane verba referenda sunt ad illos codices quos in postrema collatione etiam exposcebat, quique sub publico custodiuntur sigillo (a). At eju-modi libri jam custodiendi sub sigillo traditi erant antequam collationes publicæ et solennes a notariis scripto exciperentur. Igitur cum hæc omnia mecum reputo, facile in eam ducor opinionem, duas dumtaxat ad cancellos Ecclesiæ astante populo collationes seu disputationes S. episcopum habuisse; sed has allam jam prævisse coram imperiali curatore, quando Felix videlicet, suo supplici libello ad imperialium legum pœnas provocavit, quando tandem apocryphos Scripturarum codices sub publico custodiendos sigillo tradidit. Ita profecto cuiquam ratiocinari licebit, qui non oscitanter et

Argumenta, jam ex ipsa Actorum serie innouent, Augustinus præterea neque in Retractionum libris, neque in collationum Actis, hæc ad Felicem epistolam dedisse asseverat; atque istud idem silentium Possidium in Augustini Vita servasse, perspicue manifestum est, Fatear igitur me prorsus latere quibus conjecturis insistere debeam, ne temere suspicer, epistolam de qua agimus Felici Manichæo presbytero Augustinum inscribere potuisse. Id tamen melius atque facilius alii iudicabunt, cum jam ad hoc præcauendus scopulus, in quos postremi Augustini Operum editores incidisse videntur, nihil deinde statuentes, ad certiora alia describenda gradum potius facere deliberamus.

CAPUT VI.

De Ecclesiæ Carthaginiensis iudicio in Manichæorum causis adhibito. Catholicorum episcoporum stadium, et ecclesiasticæ disciplinæ ratio in iisdem penitentiam agentibus recipiendis.

7. Priorem hanc questionem illa alia excipit, quæ ad Felicis Manichæi ecclesiasticum gradum pertinere visa est. Cui quidem inquisitioni occasionem præbuit Augustini epistola 79 quam presbytero Manichæo Fortunati successori S. episcopus inscripsit. Ex eadem Augustini Operum editoribus injectus est scrupulus, ut suspicarentur hunc eundem presbyterum fuisse illum Felicem de quo hæc locuti sumus, Suspicio autem isthæc, quibus innixa est momentis vel conjecturis, ne vanam omnino et falsam eam existimemus? Unde ut ita suspicemur fundamenta hauriemus? Ego profecto qui nullo partium studio adducor, si quod animo revolvo sincere fateri debeam, presbyterum hunc Manichæum, ad quem laudatam dedit epistolam Augustinus, alium fuisse a Felice iudicabo. At ne probabilis huius opinionis fundamenta dissimulare videar, statim ita paucis ratiocinabor. Rogabo videlicet novissimos Augustini editores an epistola 79 laudatas Augustini cum Felice collationes exeeperit, vel illas præverit? Sed his collationibus esse posteriorem haudquaquam iudicarem. Nam Felix jam ex animo conversus, antequam novissimæ collationis Acta ad finem perducerentur, catholicam religionem jam palam confessus est, Manichæum ejusque dogmata ejuravit, nec eum in pristinis relapsum errores esse sine gravissimis testimoniis possumus existimare. Laudatam ergo 79 Augustini epistolam duas illas collationes scripta exceptas prævisse minime ejusdem editores dubitant. Istud sane iudicare voluisse arbitramur, cum ad editorum exemplarium marginem temporis notam posuerunt: Scripta forte anno 404. In quem quidem annum etsi, certas genuinasque consulum notas secuti, publicas Augustini cum Felice Manichæo congressiones rejiciamus, tamen cum easdem habentis hoc anno habuerit, Decembris videlicet duodecima die, idcirco nemo sanæ mentis his posteriorem esse epistolam 79 poterit affirmare. Quæ tandem cum agitarem, hujus epistolæ argumentum cum his quæ in disputationibus describuntur non indiligenter contuli; nec sibi 135 concinere deprehendi. Nam ille presbyter Manichæus, quem Felicem fuisse laudati editores suspicantur, cum quibusdam Augustini fratribus questionem excitaverat de visibili morte non fugienda; contendens eam non esse dumtaxat mentis a corpore separationem, sed avulsionem etiam boni a malo. Hoc cum ex Manichæico dogmate presbyter ille affirmaret, hunc Augustinus perstringere nititur, simulque eum ad disputationes publicas vocat, ut questionem solveret, in qua præcessor suus Fortunatus delegerat. Sed alia inesse his disputationibus

1. Inter multas hæreses quinto Ecclesiæ sæculo Africam vastantes, Manichæica quidem principem obtinebat locum, vel quia ante Arianam, Priscillianam, Pelagianam, Donatistarumque sectam exorta, eo in regno, ex Perside aut Armenia adveniens, anno 390 fixerat pedem, et diu catholicos latens antistes, modo hic, modo illic radices egerat, vel quia in duas classes divisa, auditorum videlicet et electorum, facile duo hominum genera ad se trahere poterat; alterum eorum qui divinorum mysteriorum inscitia laborabant, alterum vero eorum qui maximo libidinum turpissimarum ardore effervescebant. Utrumque autem horum hominum genus præ suam conversionem, colloquiis, disputationibus et scriptis S. Augustinus atrenue exagitavit, ut vidimus, et insectatus est. Sed majorem adhuc vim in refellendis et exirpandis Manichæis adhibuit, quando videlicet, apud Carthaginem nonnullis eorum detectis, publica et ecclesiasticæ auctoritate in eos animadvertendum est. Constat enim ex Prospere Chronico, Ursuro, Regii Constantii imperatoris domus præfectum, qui tribunicia pariter præfulgebat dignitate et in Africa civilibus rebus præerat, cum catholicam religionem profiteretur et totis viribus tueretur, aliquos eorum Manichæorum interceptos, quos electos atque electas nominabant. Ut hi ergo ad Ecclesiæ tribunal perducerentur, ipse tribunus Rufus nostrorum iurum vindex imperaverat; ubi ab episcopis, coram quibus rei se sistebant, præsentis etiam populo, quæstio institueretur, primo de eorum flagitiis et dogmatibus interrogarentur, deinde omnium criminum confessione audita, quemadmodum leges præcipiebant, in eos esse animadvertendum decrevit. Ad horum autem confessionem audiendam non tantum notarii, qui Acta conscribebant, sed aderant episcopi, qui ibi tamquam iudices assidebant, ut juxta humanas et ecclesiasticas leges totius inquisitionis forma et ordo servarentur. Episcoporum autem nomina, si unum Aurelium excipiamus, qui Ecclesiæ Carthaginiensi summa cum laude tum præerat, prorsus ignoramus. 136 Sed ex tota illa provincia fuisse collectos episcopos probabile est. Adfuit Augustinus quoque, cui forte præ cæteris hujus execrabilis sectæ dogmata atque flagitia innouerunt.

2. Quid vero ex iis episcopalibus Carthagenensibus gestis innouerit, quot præterea fuerint illi quos Rufus tribunus interceptos curam ecclesiasticis iudiciis sistere jusserat, valde difficile est definire. Temporum enim injuria Acta eju-modi a notariis excepta interciderunt, et Augustinus aliunde et Prosper de quibusdam mulieribus vitiatas dumtaxat facit mentionem, reliquam gestorum seriem describere prætermiserunt. In harum mulierum numerum duas potissimum

(a) August. lib. 1 de Actis cum Felice Manichæo, cap. 1. Ibid., cap. 14; atque lib. II de Actis cum Felice, cap. 1.

revertit Augustinus. Alteram Margarita nominatam, **A** quæ illam prodidit turpitudinem; videlicet, quæ cum esset annorum nondum duodecim propter hoc scelestum mysterium se dicebat esse vitiatam (a). Quod quidem flagitiosi propudii vitium cum pariter passa esset Eusebia quædam alia Manichæa femina, quasi sanctimonialis habita, eam vix compulsi confiteri. Nam primo hæc se adhuc integrum retinere virginitatis florem perperam testabatur, atque ab obstetrice inspicere postulabat. Quæ inspecta, et quid esset inventa, torum illud turpissimum scelus, ubi ad excipiendum et commiscendum concumbentium semen farina substernitur (quod Margarita indicante absens non audierat), similiter indicavit.

Hæc itaque Margaritæ confessio in Ecclesia apud Carthaginiem flagitiosissimas Manichæorum libidines prodidit, quas inter se exercebant, quarum levissima erat virginum constupratio. Sed Eusebia quoque suum dedecus, et propudium primo fateri coacta, alia etiam sectæ suæ abominanda facinora aperuit, inter quæ illud unum præcipuum erat, ut in mulierum et uxorum etiam abusu solas carnis voluptates quærent, conceptum vero et prolis generationem semper devitarent; ne divina (ut aiebant) substantia quæ in eos per alimenta ingreditur vinculis carnis ligaretur in prole. Hæc generaliter dumtaxat de illa in Manichæorum electos atque electas Carthaginiensi inquisitione nostra hac oratione recenteri possunt, cum singula quæ ad reorum confessionem et episcopalium gestorum summam pertinent, describere prorsus impossibile sit, nisi divinari velimus. Minus facile quoque erit verba facere de illo gravi Carthaginiensis populi horrore, quem cuncti hujus ecclesiasticæ inquisitionis testes in tam pestiferæ sectæ odium præcipere debuerunt. Ex quo non tantum conjicimus catholicos omnes in Manichæorum exitium conclamasse, sed quemlibet præterea libentius eo sacramento obstringi voluisse, ut quoties aliquis ex Manichæa secta sibi innotesceret, hunc statim ecclesiasticis iudiciis, sine ulla prorsus animi fluctuatione aut temporis prolatione prodere deberet. Cujus quidem rei argumenta, quamvis Carthaginiensium notariorum Acta intercederint, nos ex una aut altera Augustiniana epistola haurimus.

3. Prior enim ad Quodvultdeum, tum Carthaginiensis Ecclesiæ diaconum scripta est. Rogaverat is enim Augustinum ut de hæresibus unum volumen conscriberet. Cui Augustinus respondens, operis difficultatem jam primo a Philastrio, Brixienti episcopo, et Epiphonio Cyprio tentatam, adimpletumque exponit. De utriusque deinde scriptoris voluminibus suum iudicium ferens, istud, Epiphonii nimirum, Philastrii libro præferendum esse asseverat. Sed antequam epistolam claudat, petit ut sibi rescribere non gravetur, quemadmodum in catholica perseveraret fide quidam Theodosius, per quem Manichæi nonnulli sunt proditi. Et ipsi quos ab eo proditos putamus esse correctos.

Manichæos igitur ab isto Theodosio fuisse proditos, perspicue Augustinus asseverat. Sed an is Manichæa labe aliquando fuisset inquinatus, etsi probabiliter existimetur, et Augustini verba id obscure innuerent, tamen definire **137** haud ausim. Augustini porro epistola isthæc in annum 428 rejicienda est. Quando videlicet librum de hæresibus huic Carthaginiensi diacono inscripsit. Cujus recenti tempore iterum in eadem Ecclesia nonnulli eorum reperti fuerant, sicut episcopalia gesta, quæ idem Quodvultdeus ad Augustinum miserat, ostendunt; qui Manichæi pariter hoc non sacramentum, sed exsacramentum sub diligenti interrogatione confessi sunt, quorum unus Viator nomine. Horum autem episcopalium Actorum occasione, catho-

licis episcopis schisma aliquod inter Manichæos ortum innotuit. Etenim in variis scissi factiones, alii Catharistæ seu purgatores vocabantur; alii vero Mattarii, qui in mattis dormiebant, appellabantur; alii tandem Manichæi dumtaxat dicti erant. Hoc ergo Manichæorum schisma, ex Carthaginensibus recensitis Actis etiam comprobatum fuit. Sed illud jam pridem Augustino innotuisse, constat ex iis quæ habet contra Faustum libri v caput 5, illudque in aliud tempus esse rejiciendum, ut statim explicabimus.

4. Superbe igitur atque inaniter Manichæi de Christianorum mandatorum perfectione gloriabantur, quasi ipsi soli, quæ in Evangelio præcepta sunt, operarentur. Sed tanta eos intererat morum dissimilitudo vivendique ratio, ut in Manichæicis adimplendis legibus minime convenirent. Quare cum inter cætera nonnulli maxime de Christiana paupertate se jactarent, quam alii prorsus aspernabantur; idcirco Augustinus, qui eorum mendacia et simulationes relelebat, præcipue Faustum docentem **B** in zonis non esse portandum aggreditur, impetit exagitatque, quia Manichæi profiterentur aliud, et aliter viverent, cum videlicet *as in zonis non portantes, aurum in arcellis et in sacculis avidius custodire studebant* (b). Ea de causa provocat ad quemdam Constantium Romanorum civem, quondam Manichæa labe infectum, qui deinde, ejurato errore, ad Christianam catholicam religionem conversus est. Hunc ergo tamquam locupletissimum testem interpellat qui, maximo quo in hanc sectam æstus abiret studio, cum Romæ multos Manichæos suam in domum accivisset congregassetque propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana et inepta, sed tamen quæ magna a suis discipulis æstimabantur, quorum legum severitati austeritateque cum eorum infirmitas cederet, dispersi fuere, ut quisque in viam suam abiret. Cum itaque quisque in Manichæicis legibus solvendis sibi liberum fore contenderet et arbitrareretur, eos inter schisma illud de quo superius verba fecimus exortum est; quia alii in mattis dormiunt, ait idem Augustinus, Mattarii appellantur, a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Faustii et corintheæ lodices; quæ deliciarum affluentia non solum Mattarios fastidiebant, sed etiam domum patris sui, hominis pauperis Milevitani (c). Lepide quidem Faustum hic irridet et suggillat, hocce Manichæorum schisma describens; quod potissimum una ex causis fuit quæ jam Augustino ipsi istius hæreseos fastidium ingererunt. Narrat id quidem ipsemet lib. de Moribus Manichæorum, quo in libro insignem Constantii Manichæorum auditoris disertius refert historiam, quæ quidem usque adeo percrebuerat, ut hæc ad absentes etiam longeque positos fama vulgante perveniret. Sed Augustinus ipse, qui primum omnem rem gestam optime ab amico teste noverat, Romam deinde circa Christi annum 383 veniens, compertam omnino exploratamque sibi sui se testatur. Narrans videlicet quemadmodum Constantius, talem tantamque inter Manichæos morum dissimilitudinem molestissime ferens, omnes in suam domum congregatos ad vivendum secundum eandem regulam in Manichæi epistola propositam compellere nitebatur. Multis (ait Augustinus) intolerabile visum, abscesserunt; remanserunt tamen pudore non pauci. **138** Cæpit ita viri, ut placuerat, et ut tanta præscribat auctoritas, cum interim auditor ille (Constantius videlicet) vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen quod non prior ipse susciperet. Interea rixæ inter electos oriebantur creberrimæ; objiciebantur ad invicem crimina: quæ ille omnia gemens audiebat, dabatque operam ut se ipsos in jurgando incautissime proderent. Prodebant nefanda et immania. Atque, paucis interjectis, subdit Augu-

(a) Augustinus, lib. de Hæres. num. 46, atque epist. 222.

(b) August. lib. v contra Faustum, atque lib. de

Moribus Manichæorum cap. 20.

(c) Consule Augustini Vitam, lib. 1, cap. 9.

stinus : *Quid plura? coacti aliquando murmurarunt A solum in Malliana, sed in ipsa tota omnino provin-*
sustineri illa mandata non posse, inde in seditionem
abeuntes (a).

5. Nemini interim autem prolixior hæc nostra oratio videatur quam esse oportebat. Nemo præterea nostram scribendi rationem reprehendat, quod res in Africa contra Manichæos gestas cum iis quæ diu antea Romæ contigerant permiscere voluerimus. Etenim ut a Carthaginensibus episcopalibus gestis parumper digrederemur, duo potissimum nos impulere. Alterum est schisma illud quod in Manichæorum confessionibus a notariis exceptis magis atque magis patefactum est. Cui cum aliud Romanum quod præcesserat apprimè respondeat, et istud in nostri lectoris utilitate indicare non incongruum existimavimus. Alterum vero est quorumdam olim magni nominis hominum opinio, qui omnia ecclesiasticæ historię monumenta susquedeque vertentes, Manichæorum in urbem Romam adventum nonnisi ab anno 427 repetendum esse contendunt. Profecto si istorum staret opinio, non tantum Augustinianorum scriptorum fides nutaret, sed plurium Romanorum pontificum decreta et constitutiones, ex quibus Africanæ Ecclesiæ præsules eas disciplinæ regulas hauserunt, ut in Manichæos animadverteret, pessum abirent. Hujus autem opinionis potissimum auctor fuit Quesnellus, quemadmodum in sequentibus capitibus ostendere reservamus.

Jam vero ad eam ecclesiasticæ disciplinæ legem a qua aliquantulum digressi sumus revertentes, eam sine ulla prorsus episcoporum indulgentia rigidius suis servatam, alia ejusdem sancti Augustini epistola evidentissime patefacit. Compererat enim Victorinum quemdam Mallianensem, in clericali subdiaconatus ordine constitutum Manichaica esse labe pollutum. Propterea catholicæ religionis studio actus, statim litteras ad Deuterium ejusdem provinciæ episcopum dedit, ut hunc clericum præcaveret. Ne videlicet per socordiam, aut ejus negligentiam, inimicus homo, qui ovili Dominico cœperat insidiari, Christianorum animas tanto pretio comparatas perderet. Hunc ergo Victorinum Augustinus in iudicium vocaverat; et antequam a testibus qui eum accusaverant coargueretur, interrogatus læsam suam fidem negare non potuit. Et idcirco *auditorum Manichæorum, non electum, se esse confessus est.* Cujus quidem confessionis veluti summam episcopo Deuterio subjicit, ut immania sacrilegæ facinoræ percurrendo, generatim saltem corruptissimos hujus sectæ mores impiaque dogmata intelligere posset. Post hæc autem ecclesiasticæ disciplinæ regulas in Manichæis pœnitentibus recipiendis observandas, aut ei suggerere, aut in ejus mentem revocare voluit. Quas deinde cum secum reputasset, seduloque animadvertisset, optime perspecta præcedenti Victorini vivendi ratione, hunc eas observaturum non esse graviter suspicabatur. Quare ne levi suspitione moveri videretur, antea Victorini moribus in medium adductis, ad eam provocat fictionem qua, sub simulata catholicæ fidei professione et sacri ecclesiastici subdiaconatus ordinis colore, Manichaicam religionem, quam corde profitebatur, nisis fuerat occulere. Hunc ergo, tam gravi adductus scrupulo, Augustinus, nec post ejusmodi errores, tamquam pœnitentem in Ecclesia recipiendum esse censuit; sed, omni disciplinæ ecclesiasticæ rigore servato, eum coercitum ex Hippona urbe et diocesi pellendum curavit. Quem tamen severiori adhuc alia 139 ecclesiastica pœna plecti Deuterio suo episcopo mandat; huic suis epistolis indicens ut a clericorum gradu congrue ecclesiastica severitate Victorinum dejiceret, ut is quocumque honore et communionem privatus omnibus innotesceret. Ei denique petenti pœnitentiæ locum concedere omnino vetat; nisi et alios quos illic novit esse manifestaverit, non

cia.

6. Rerum porro harum summam ex Augustini epistola 236, olim vero 74, nos ipsi ad patefaciendam ecclesiasticam cum Manichæis adhibitam disciplinam excerptimus (b). Quo anno autem S. doctor eam scripserit, latuit novissimos Augustini Operum editores, qui eam in quartam epistolarum classem rejecerunt. Earum videlicet *quarum tempus minus compertum est.* Sed in præmonitione ad duos de Actis cum Felice Manichæo libros, vetustum quoddam Felicianæ professionis fragmentum cum ex Baronio, tum ex Gervasiano codice, ipsi Augustini Operum editores in medium adducunt, quo intelligimus ex hac hæresi ad Ecclesiam venientes nunquam receptos fuisse, nisi primum alios ejusdem sectæ viros proderent, et ad suos Ecclesiarum episcopos vel pastores deferrent; nec Manichæi qui tamquam pœnitentes recipiebantur, aliorum hujus sectæ virorum nomina patefaciebant qui eam dumtaxat diocesim incolebant ad cujus communionem post reconciliationis sacramentum ipsi erant admissi, sed et alios longe lateque per totam provinciam, vel alias viciniore dispersos proderè tenebantur. Id perspicue innotescit ex ipsius Felicis quondam Manichæi confessione, de quo in superioribus verba fecimus: *Videlicet Felix conversus ex Manichæis dixi, sub testificatione Dei, me omnia vera confiteri, de quo scio Manichæos, vel Manichæas, in partes Cæsarienses, Mariam et Lampadiam uxorem Mercurii argentarii, quibus etiam electum Eucharistum pariter oravimus, Cæsariam et Lucillam filiam suam, Candidam, quæ eommoratur Thipasse, Victorinam Hispanam, Simplicianum Antonii Patrem, Paulum et sororem suam, qui sunt Hipponæ, quas etiam per Mariam et Lampadiam scivi esse Manichæas.* Ex hac ergo Felicis Manichæi ad catholicam fidem revertentis confessione, vetusta illa Ecclesiæ disciplina innotescit, qua cautum erat ne umquam ad reconciliationis sacramentum admitterentur, nisi sub omnipotentis Dei testificatione proderent quotquot noverant ea hæresi inquinatos. Quorum tandem si pœnitens aliquem sibi notum ad ecclesiasticos iudices dolose deferre prætermisisset, jam laudata reconciliatione efficiebatur indignus. Propterea idem Felix hanc suam confessionem his verbis clausit: *Hoc tantum scio, quod si aliud inventum fuerit me scire supra quam dixi, me reum ego ipse confiteor.*

7. Sed ex præcedenti hac Felicis confessione nondum plenius et perfectius illius antiquæ disciplinæ ratio et ordo innotescit. Etenim cum plerique ex Manichæis nunquam sacro baptismatis lavacro essent regenerati, et gentiliū quasi ritu semper vixissent, alii vero ex catholica societate aufugientes Maneti nomen dederant, idcirco non eadem episcoporum agendi ratio esse poterat in utrisque recipiendis. Et quidem eorum quilibet quos pœnitebant libellum confessionis simul atque pœnitentiæ facere tenebatur, in quo, anathemate primum Maneti dicto, enixe debebat petere, vel catechumeni vel pœnitentis locum obtinere; ejusmodi porro libellos episcopi recipiebant, hosque probabant an ecclesiasticis essent conformes regulis; nec aliter iisdem reconciliationis epistola dabatur, nisi *cum die et consule: ut (nimirum) neque de superiore tempore aliquam molestiam vel publicis legibus, vel disciplina ecclesiastica paterentur.* Si quis vero post acceptum ecclesiasticum testimonium et sygraphum, certis adhuc indiciis Manichæus apparebat, tunc justitiæ severitatem ad civiliū et ecclesiasticarum 140 legum formam experiri cobeatur; quos deinde catholicis viris prorsus juxta apostolicum divi Pauli mandatum cavere jubebantur. *Commendabantur autem, qui epistolas ab episcopis acceperant, religiosius catholicis vicinis, vel co-*

(a) Consule eundem August. lib. v Confess. cap. 41, num. 21.

(b) Augustini epist. 236; exstat tom. II, pag. 646.

habitaribus suis, sive clericis, sive laicis, per quorum erga se curam frequentem ad audientiam sermonis Dei, et quorum testimonio possint innotescere. Ita legimus eo in communitorio Ecclesiae catholicae, quod vulgo Augustino inscribitur, quodque novissimi Augustini Operum editores in tomi octavi appendicem rejecerunt. Ex quo deinde communitorio illud pariter intelligimus, hos Manichaeos conversos non statim ad baptismum, vel ad reconciliationis sacramentum admissos fuisse, sed vel in catechumenorum gradu, vel in poenitentium loco usque ad mortis periculum permanere statu coactos, quamdiu ab episcopis, eorum fidei firmitate perspecta atque eorum testimonio quibus commendati fuerant comprobata, has poenas per indulgentiam ipsis relaxandas æquum esse iudicabatur.

8. Epistolæ tandem testimonium, seu syngraphus, sub quo Manichæi poenitentes demittebantur, non eadem prorsus formâ exprimebatur. Nam quemadmodum electi *auditoribus* erant nequiores, ita et gravioribus poenis afficiebantur. Quare in primis *auditores*, post factam confessionem, et post dictum anathema blasphemis et impiissimæ et immundissimæ hæresis eorum, facile laudatas episcoporum litteras obtinebant, adversus eos qui sibi temporis præteritii Manetis errorem objicere tentabant; electis vero non tam facile ejusmodi dabatur testimonium; sed prius cum Dei servis, sive clericis, sive laicis in monasteriis vel xenodochiis recludebantur, donec præcedentis hæreseos penitus omni suspitione purgata, tandem vel baptismum, vel reconciliationem recipere mererentur.

9. Jam vero gradum sistere paululum nos oportet, ut apostolicæ sedis hostibus arma præeripiamus, et ea potissimum quæ ex præcedenti nostra oratione sibi nancisci posse contenderent. Etenim cum illorum studium sit ut Romanorum pontificum jura auctoritateque in hæresibus profligandis et in ecclesiastica firmanda disciplina dejicere conentur, jam sibi adulari possent Ecclesiae leges hactenus descriptas, vel ex Augustino, vel ex aliis Africae episcopis proditissas. Et hac de causa tantum roboris obtinuisse, ut Romana Ecclesia eorum facta pedissequa, easdem leges postmodum sibi adoptaverit, ac religiose in Manichæis judicandis custodire voluerit. Ita profecto nugari possunt, qui non solum tamquam genuinum Rom. Ecclesiae canonum codicem volumen illud evulgarunt, quod ex aliarum Ecclesiarum statutis, episcoporum litteris, congestum est; sed et de Euty-chianorum rebus disserentes, non alias partes S. Leonem subhiisse asseverant, quam eas quas olim Athanasius cum Arianis, Augustinus cum Pelagianis, Cyrillus cum Nestorianis subierant. Quinimmo, de Pelagianorum rursus causa agentes, Innocentii, Zosimi, Bonifacii atque Cælestini decreta, non nisi ex ipsis Africanis conciliis robur obtinuisse commenti sunt. Quibus omnibus, et id genus similibus, nugis et mendaciis hisce nostris historicis lucubracionibus occurrere volumus, ut has erga apostolicam sedem calumnias dilueremus, istud etiam quod objicere potest statim eriperemus. Nec enim ecclesiasticæ disciplinæ ea lex Augustino, aut alii cuiquam Africae episcopo asseri potest, quæ antequam Augustinus catholicis nomen daret, et antequam Africae episcopi Manichæos convenirent, ab apostolica divi Petri sede firmata et definita fuerat. Eam legem ex apostolica Romanae sedis traditione scripto consignavit papa Syricius in sui pontificatus exordio, quando Augustinus videlicet adhuc in Manichæorum erroribus versabatur. Immo neque tunc Africae præules in Manichæos ecclesiasticis poenis animadvertere ceperant; cum id primum apud Carthaginem, Augustino jam Hipponensem episcopatum tenente, factum fuisse ex superioribus intelligamus. Non igitur

ex ecclesiasticæ disciplinæ regula, vel ratione, ab Augustino, aut alio quopiam Africae episcopo prodire potuit, si Augustinus et cæteri Africani episcopi ad illius sectæ exitium ea statuta servarunt quæ diu antea ab apostolica sancti Petri sede fuerant pronuntiata. Nostra vero nunc interesset ejusdem papæ Syricii decreta subjicere, quæ postmodum maxima cum religione, non tantum Africani PP. in Manichæis recipiendis observarunt, sed et omnes totius orbis Ecclesiae admodum religiose custodierunt. Id autem præsentis otii opus esse non potest, cum in subsequentibus capitibus varias cum Paschasio Quesnello congressiones habituri, plurimum Romanorum pontificum in Manichæicæ scholis odium et exitium res gestas describere et iudicare reservaverimus.

10. Interim vero ne clarissima doctrinæ et sanctitatis lumina debita laude et merito fraudemos, plerimi faciendum esse affirmamus Augustini potissimum et Africae episcoporum studium, qui totis animi viribus ita Manichæis sese opposuerunt, ut nefariam eam sectam profligarent et abolerent. Augustino imprimis omnis honor et laus deferri debet. Qui a suæ conversionis die nihil aliud secum reputavit quam nefanda atque occultiora Manichæorum mysteria prodere, falsa hujus sectæ dogmata convellere, eorum impudicitias scripto exaggerare, *electorum* hypocrisis deridere et execrare, profanos ritus et sacramenta ab ipsis adhibita maledictis impetere; et doctores præterea, quos tamquam suos magistros cæteri Manichæorum habebant, ad publicas habendas disputationes provocare; ex quibus postea, Manichæicæ doctrinæ falsitate comperta, unice catholice fidei sanctitas ut omnibus innotesceret *allaboravit*. *Illæ* quippe sunt quæ in catholica Ecclesie bonum, decus et utilitatem maximo studio præstitit S. doctor Augustinus. Cujus gloriosos labores non solum celebrant tot tantaque erudita opera, præsertim contra eosdem conscripta, quorum catalogum nos in præsens non recensemus, ne a proposito scopo recedamus; sed et omnia alia ab eo vel contra Donatistas, vel Pelagianos et Arlanos conscripta; in quibus passim, modo unum, modo alium, Manichæorum errorem refellere conatus est. Tanta ergo librorum Augustini suppellectile, Africa potissimum, et catholica Ecclesia ditata, eo tempore videlicet quo hæreses in eam terram tamquam serpentes *Ægyptiorum magorum scatebant*, jam reliqui Africani præules, apostolice Romanæ Ecclesie regulis edociti, et civilium legum subsidio adjuti, plene Manichæos conterere et consumere poterant. Quemadmodum S. doctorem indicare voluissis arbitramur, sermone tempore barbarico habito ad catechumenos, ita eos alloquendo: *Manichæorum venenum subrepserat, contritum est, consumptum est* (a). Sed non ea ratione consumptum, ut Manichæi vel exilio affecti ex Africa regno excedentes Augustini ævo alio commigraverint, vel quia ad poenitentiam adducti regnum illud ab omni Manichæica labe exstitisset purgatum. Non ita inquam. Nam viperea illa propago, civilibus ecclesiasticisque poenis porterefacta, latebras sibi quarere solita, numquam penitus Africa exsiliiit, quamvis postmodum Vandali regnum illud vastassent. Augustini igitur loquendi scopus ille fuit: innuere videlicet *Manichæorum venenum ibi contritum et consumptum esse* anathematis et proscriptionibus; ejusque diabolica illicia omnino contrita et contracta fuisse catholicorum studiis et scriptis, ut neque rudes, neque doctores homines, ejusmodi laqueis amplius contingi possent. Hæc quæ descripsimus ad Augustini pertinent ævum. Sed si quid de eadem hæresi in Africa grassante dicendum nobis occurrerit, temporum ratione, quantum possumus, servata, harum historicam elucubracionem decursu opportunius indicabimus.

(a) Serm. ad catechumenos de Tempore barbarico, cap. 5. Exstat tom. VI, pag. 45.

142 CAPUT VII.

A probris et maledictis Beausobriani S. Leonis Magni in Manichæos agendi ratio vindicatur. S. pontificem non tantum in concionibus declamasse, sed eorum errores patefecisse explicatur. S. Augustini pariter scripta contra Manichæos exarata, nec fabulas nec sophismata continere contra eundem Beausobre ostenditur.

1. Plures hic assumimus ventilandas quæstiones, quæ, semel illustratæ, non tantum plurimum lucis conferunt nostris præcedentibus dictis, sed etiam prorsus ea argumenta eripiunt, quæ Beausobre contra SS. Leonem M. et Augustinum, strennos Manichæorum oppugnatores, nimis injuriose objicit. Primo ergo animadvertit quemadmodum miserabilis illa Manichæorum secta, post occupatam a Vandalis Africam proconsularem, in qua latius se propagaverat, exsulatum abire fuerit coacta. Cujus sectatores, alii Romam venerunt, alii vero in diversa loca aut urbes se recipere curarunt. Qui autem Romam venire solamen atque subsidia a suis fratribus obtinere posse sperabant, ut tutius viverent. At brevi isthæro spes eos fefellit. Nam de eorum adventu et mansione certior factus S. Leo Magnus, summus pontifex, nihil studii et laboris prætermisit ut ab hac peste suam Ecclesiam purgaret. Verumtamen (ait Beausobre) talem modum agendive rationem in eos adhibuit, ut potius ad iracundiam et desperationem impulerit, quam ad respiciendam et criminum ejurationem excitaverit. Coniuncti S. Leo (subjicit idem Beausobre) eos de abominabilibus carcerum fuisse convictos, de quibus ipse postea encyclicis epistolis Italiæ episcopos admonuit. Hic ergo agendi modus duos perniciosos effectus peperit. Primus fuit excitare in populum et plebem horrorem erga Manichæos, atque movere magistratus ad indigenda ipsis pœnas jam a legibus statutas. Alius vero effectus perniciosior fuit ille, quo sensim in eosdem Manichæos maximus horror in Ecclesiam catholicam inspirabatur, videntes tantopere episcopos sibi graviter infensos fieri, cum ab istis calumniis potius atque gravissimis persecutionibus urgerentur. Nec enim de illis criminibus erant rei, de quibus postulabantur (a). Hisce itaque maledictis et probris S. Leonem pontificem Beausobre vexavit, ut Manichæis magis indulgeret, eosque a nefandis criminibus purgaret. An ergo tantam scribendi impudentiam vel ratiocinandi audaciam patienter sustinebimus, præsertim cum auctor in universo suo opere se jactet nullis præjudiciis adduci, solamque rerum veritatem percunctatum esse in Manichæorum historia adornanda? At splendide in his omnibus nostrum scriptorem mentium esse sequentia momenta patefacient. Primo, undenam colligit Manichæos Romam venisse, vastata a Vandalis Africa proconsulari? Hujus enim nefariæ sectæ homines jam pridem alias latebras sibi in urbe Roma quæsierant, videlicet tempore S. Syricii papæ. Quos pervicaces et nimis perfracte suis erroribus adherentes et propugnantes in exilium amandari jussit; correctos autem et pœnitentes ad reconciliationis sacramentum admisit; dummodo reliquum vitæ eursum in monasteriis detenti absolvent (b). Non igitur Romanorum PP. agendi modus in Manichæos originem habuit a magno Leone; non post Vandalicam cladem Africa proconsulari illatam **143** Roma detecti sunt, ut oscitanti (credo) Beausobre affirmavit (c); non præcludebatur deinde ipsis ad pœnitentiam aditus, ut iracundia et desperatione adducerentur; sed proposito ipsis ex una parte legum sacrarum rigore, et ex alia ecclesiastica pace et leu-

A tate, ad quam potius eorum animus inclinarat poterant se flectere. Non ergo ita servus judicandus est S. Leonis Magni cum Manichæis agendi modus, ut neglectis suorum prædecessorum Syricii et Anastasii pontificum statutis, Manichæorum primo conversionem non quæsierit, et pœnitentes ad reconciliationem recipere recusaverit. Quod si deinde populare odium in hos homines ob detecta horribilia flagitia excitabatur, ut etiam magistratus moverentur ad eos pœnarum rigore torquendos, id minime Leoni vitio dari debet. Quintimo summa laude illud studium cumulandum est, quo Romanam Ecclesiam, sibi concreditam a tantarum nequitiarum inquinamento purgare nitabatur. Quid præterea, si Manichæi maximum horrorem erga episcopos et catholicorum societatem concipiebant? Ea enim ordinaria omnium reorum conditio esse solet, ut judices vereantur, et a pœnis, quibus juste affici debent, abhorreant (d). Sed non ideo episcopi illorum calumniatores persecutoresque efficiebantur. Cum non nisi Manichæica crimina in judicio, solemnè inquisitione probata, eorumdemque emersionibus patefacta, sermone vel scripto promulgabant. Hanc enim occasionem nostrum Leonem servasse vel in publicis concionibus ad populum habitis, vel cum ad omnes Italiæ episcopos suas epistolas direxit, ut præcaverent se suasque plebes a Manichæorum dogmatibus (qui homines ex urbe Roma fuerant recenter expulsi), luculentius ipsi demonstrantur agentes de Romana Leonis in Manichæis inquisitione. Ex qua videlicet dissertatione abundantius lector habebit unde probra et maledicta Beausobriana in S. Leonem Magnum refellat.

B **2.** Neque satius duxit Beausobre S. Leonis Magni in Manichæos agendi rationem, ut hactenus vidimus, taxare et probris prosequeretur; sed ad ejusdem S. pontificis Epistolas et Sermones gradum faciens, hos haudquaquam descriptionem Manichæicæ doctrine continere affirmat; sed omnia istius scripta in invectivis contra Priscillianistas et Manichæos versari ait, cum perpetuo duas has distinctas sectas confundere conetur, ambasque iisdem pœnis subjiciat. Aliquam laudem Leonis solum mereri subjicit; sed major in eo animi moderatio expetenda fuisset. Cum potissimum is fuerit unus ex iis præcipuis episcopis qui hæreticorum supplicia tanquam rata et justa probaverit. Claudit tandem Beausobre suum sermonem dicendo tantæ Leoninæ commotionis causam quævisisse, et secum reputasse hujus S. pontificis characterem. Hominis (inquit) fuit ejus character ambitione abrepti, minus cogitantis spiritum lucrari docilitate et suasionibus, sed potius violentiis opprimere. Nec tamen satis duxit Beausobre ita scripsisse; sed ut magis suum furorem in S. pontificem et apostolicam sedem exerceret, provocat in notis ad quædam verba ejusdem S. Leonis, dicta occasione necis Priscilliani aliorumque istius sectatorum, apud Treviros a Maximo imperatore per publicos ministros patrata; quibus verbis idem pontifex probare videtur illius principis eorumdem consilium, et deinde subjicit. *Quænellii nota super hunc locum, digna est ut hic exscribatur: « Sed neque hic (Severus Sulpicius), neque ille (Hieronymus), neque quisquam alius sanctorum Patrum qui illo Priscilliani ævo vixerunt, cruenta hujusmodi consilia approbarunt; »* nempe ut Leo (e).

C **3.** Hæc omnia autem eripere et singula probra quibus S. Leonis fama et sanctitas prosequitur in iniquos calumniatores retorquere, nec grave erit, nec nobis satis difficile. Alia enim ex his quæ objicit ita **144** sunt infirma et insulsa, ut ad ea refellenda sufficiat oculos in Opera S. Leonis Magni conjicere, et

(a) Beausobre, serm. prælim. ad II part. Hist., pag. 226.

(b) Videsis quæ præcedenti cap. scripsimus, pag. 139 et seq.

(c) Beausobre, ubi supra.

(d) Videsis cap. 9 secundi lib. hujus Historiæ.

(e) Consule cap. 10 hujus libri, in quo singillatim Manichæicos errores, dogmata et ritus ex Leonis textibus referimus.

oppugnatoris mendacia deprehenduntur. Quare eum A rogo undenam hauserit Leonem in Epistolis et Sermonibus palmares Manichæorum errores non descripsisse, sed in solis declamationibus, rhetorum more, fuisse versatum? Id sane ex Quesnelli notis et scriptis non hausit, quem veluti inagistrum sequendum, ut ex præcedenti narratione vidimus, assumpsit. Nam is varios saltem ex sancto pontifice Manichæorum errores recessit, ut constat ex cap. 10 hujus libri. Quamvis præterea et alios passim commemoret, quos non nisi ob nimiam oscitantiam idem Quesnellus annotare prætermisit. Quid præterea Leoni opus erat in concionibus ad populum habitis, totam Manichæicæ philosophiæ et theologiæ doctrinam, omnes superstitiones et profanos ritus, omnia diabolica mysteria, in quibus secta illa versabatur, singillatim enumerare, atque proferre? Non enim illud munus assumpsit, ut dogmatum fidei tractatus componeret ad illos hæreticos oppugnandos; sed dumtaxat in votis habuit Romanum populum admonere ut se ab eorum consuetudine et institutis præcaveret. Id facere consuevit in solemnioribus præcipue anni diebus, dum sacratiora fidei nostræ mysteria in templo agebantur. Idcirco sat erat summam indicare populo horum palmares errores, ut illos abominaretur; sed in epistolis contra eosdem Manichæos conscribenda aliam esse secutum rationem, et ipsarum textus, et rerum scripturarum ordo manifestant.

4. Et imprimis quod ad Italiæ episcopis epistolam datam spectat, Beausobre eam vix suis oculis lustrasse censendum est (a). Si enim hujus textum cursim dumtaxat etiam attigisset, non alium sibi scopum proposuisse Leonem intellexisset, quam episcopos præmonere super iis quæ Romæ in solemnio iudicio contra Manichæos habito gesta fuerunt; ne ignari videlicet, in eorum diocesis vitiorum semina, quæ Romæ extincta interierant, furtim radicibus per novas propagines seminarentur. Uno verbo, generatim ibi dumtaxat de Manichæica disseruit hæresi, et alios episcopos advocat in consortium suæ sollicitudinis, certiores faciendos: *plurimos Manichæicæ impietatis sequaces et doctores in Urbe investigatione sua reperisse, vigilantia divulgasse, auctoritate et censura coercuisse*. Sed quoniam in iisdem coercendis solemnem iudiciorum formam et regulas servavit, descriptis in publicis tabulis criminibus, eorumdem reorum confessionibus probatis, una cum hac epistola, omnium gestorum exemplaria transmisit ut plenus edocerentur. *Sicut (ait) gestorum vos series poterit edocere. Ad instructionem vestram etiam ipsa (gesta videlicet) direximus, quibus lectis omnia quæ a nobis deprehensa sunt nosse potestis*. Dolendum quidem est ejusmodi Actorum seriem temporum injuria intercidisse. Sed magis dolendum Beausobre hanc epistolam lustrare neglexisse, ut solis calumniis et probris in S. pontificem inveheretur.

5. Quod vero ad alteram spectat epistolam, quæ est 15, minime inficiari possum, eam totam versari in questionibus eidem S. pontifici a Turribio episcopo Asturicensi propositis, cum is videlicet illum in Priscillianistarum causa consuleret. At neque hac occasione Leonem decebat aut oportebat longum tractatum hujus vel Manichæicæ hæresens describere, nam extra propositarum sibi quæstionum terminos inepte vagatus esset. Nec quidquam facit quod in laudata epistola promissæ cum de Priscillianistarum, tum de Manichæorum institutis disseruerit; nimis enim affines erant ambæ istæ hæreses, cum Priscillianiana multa falsa dogmata ex Manichæica mutuata sit, et ambæ antiquorum Gnosticorum virus imbiberunt. Nec propterea tamen Leo SS. pontifex de errore esset insimulandus, si Priscillianistas quandoque Ma-

nichæos appellaverit. Si quidem et Idacius narrat (b) latentes in Asturicensi urbe Manichæos, gestis episcopalis detectos, ad iudicium 145 tractos et damnatos, per Hispaniam fuisse publicatos. Tamen ibidem sermonem habuisse de Priscillianistis, exploratum est. A qua scribendi phraasi nec Hieronymus abhorruit (c), ut annotavit etiam Quesnellus (d).

6. At vehementius adhuc insectari voluisse S. Leonem, postremum quod objecit perspicue manifestat, cum videlicet S. pontificem describit, ambitione et furore ductum, probasse cruentum Maximi tyranni consilium in Priscillianistas apud Trévires executioni demandatum. Qui tamquam mendacem et impostorem vult convenire Beausobre, mittit eum ad Leoninæ epistolæ textum. Ex quo sat habebit, nec magis injustum probum, nec audaciorem contumeliam potuisse excogitare. Narrat quippe S. Leo, illius epistolæ cap. 1, quemadmodum episcopi *sub quorum temporibus hæresis illa nefanda prorupit per totum mundum instanter egerint ut impius furor ab universa Ecclesia pelleretur*. Quid mali consilii in hoc? Nihil plane in episcopalis dignitatis dedecus vel ecclesiastica lenitatis detrimentum illi Patres egerint, qui, anathemate in Priscillianium et socios prolato, eos, vel ex episcopalis sedibus, vel ecclesiastica communione depulsos, tamquam ethnicos et publicanos haberi jusserunt. Nec suffragatur Beausobre illud aliud iudicii genus cruentum, de quo statim S. Leo facit mentionem, scribens: *Quando etiam mundi principes ita hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, ut eunctorum ejus cum plerisque discipulis legum publicarum ense prosternerent*. Iudicii enim hujus cruenti causam, non episcopis, sed criminum qualitate gravitateque adjudicat. Nam subjicit: *Videbunt (principes) enim omnem curam honestatis auferri, omnem conjugiorum copulam solvi, simulque divinum humanumque jus subverti, si hujusmodi hominibus usquam vivere cum tali professione licuisset*. Si enim Priscillianistæ solis fidei dogmatibus repugnassent, si æque omnes honestatis leges, divina simul et humana jura non subvertissent, nullam in eos tulissent sæculi principes cruentam sententiam. Sed quia in talia facinora erumpebant, quæ totam vitam civilem ad exitium perducebant, idcirco tantæ amentis auctores publicarum legum ense prostertere necessarium duxerunt. Propterea idem S. Pontifex, ne ad malignam interpretationem quisquam præcedentia ejus verba trahere auderet, statim duo illa iudiciorum genera distinguit, explicans quemadmodum ecclesiastica lenitas. . . . sacerdotali contenta iudicio, cruentas refugiat ultiones. Si refugit, non approbat. Sed subjicit: *Severis tamen Christianorum principum constitutionibus adjuvatur, dum ad spirituale nonnumquam recurrunt remedium, qui timent corporale supplicium*. Unde ergo habet Beausobre Leonem cruenta consilia probasse? Forte quia dixit ecclesiasticam lenitatem, sacerdotali contentam iudicio, Christianorum principum constitutionibus adjuvari? sed quo sensu id Leo affirmavit? Nimiram.

D quia gravioribus hujusmodi criminibus irretiti, corporalis supplicii timore correpti, nonnumquam ad spirituale remedium recurrunt, præcedentes eorum impietates et crimina execrando. Quam vanæ ergo et fuitiles sint Beausobrianæ in S. Leonem Magnum calumniæ, præcedens hæc nostra disserendi ratio et methodus ostendit. Ex quibus lector etiam habet unde subdolum quartam annotationem Quesnelli refellat (e), qui tamen non ita audacter sicuti Beausobre commentus est.

7. Jam vero manum de tabula tollere statueram, et, relictis parumper S. Leonis Magni vindiciis, ad Augustini causam agenda gradum facere volebam, ut hunc quoque ab injustis Beausobrianis crimina-

(a) S. Leonis epist. 8, cap. 1.

(b) Idacius, ad olympiad. 306.

(c) Hieronymus ad Ctesiphontem.

(d) Quesnellus, tom. II Operum S. Leonis M., in

notis ad epist. 15, pag. mihi 449.

(e) Quesnellus, nota 4, tom. II Operum S. Leonis M., pag. 448. Videsis Priscillianistarum historiam, cap. 15.

tionibus purgarem (a). Sed cum in evolvendis scriptis acatholici viri alia quoque 146 offenderim quæ Leonis pietatem et sinceram fidem lædere videntur, diutius in horum examine immorari necessarium duxi, ne omnino indiligens ab invidis criticisque adversariis judicaret. Iterum ergo S. pontificem in scenam inducit, non tantum ut ludat de Manichæorum dogmatibus disserendo, sed ut novis maledictis et probris eum exagitet. Confingit imprimis S. Leonem Cyrilli Hierosolymitani sententiam secutum, qua ait Manem blasphemasse, se sanctum Spiritum vocitando; dicit: Magis speciosa est saltem ejusmodi accusatio; et Leo melius fecisset eam potius exscribere quam extendere, et latius explicare inexcusabili cum libertate præfata verba, Manichæos (ait Leo) sub nomine Spiritus sancti, ipsum talium impietatum magistrum adorare Manichæum. Et rursus: In magistro suo Manichæo apparuisse Spiritum sanctum crediderunt . . . . ut non aliud fuerit Manichæus ipse quam Spiritus (b). Profecto si id verum existisset (subjicit Beausobre) nostrum hæreticum superbia et blasphemia ad supremum malitiæ gradum traxisset. At si Leo non est magis fidelis in suis narrationibus, quam sit justus in suis sermonibus, excusabimur plane, si illius dictis fidem non adhibeamus. Potissimum cum paucis etiam refellere volens præsumptam Manichæi superbiam in sequentia verba erupit. Quoniam et hic de illa mundi exstitit parte, quæ non potest Spiritum veritatis recipere. Quasi innueret Spiritum sanctum angustis finibus esse restrictum, et Orientis populum cunctis esse miserabiliorem. Numquam sane (subjicit Beausobre) credidisset quod unus episcopus, qui Magni cognomentum obtinuit, simile absurdum in quodam sermone qui ad posteros transiit dicere potuisset. Ita ut ipse oblitus quod primi inter gentiles qui Messiam adorare venerunt fuerunt magi, Persarum philosophi, et quasi Manetis atavi. Pariter ille oblitus est se alio in sermone dixisse quod magi non ex sidereo signo cognovere Christum in Judæa natum, sed agente sine dubio in eorum cordibus inspiratione divina.

8. En totius Beausobriani ludus, qui actoris impudentiam et mendaciam arguit, si inspiciamus Leoninum contextum ex quo tria objecta loca avulsa sunt. In quorum primo nihil plane occurrit a fide et veritate alienum, quodque a Manichæis profiteri S. pontifex non deprehenderit. Quarto enim illo de Epiphania sermone, in populi memoriam incarnationis mysterio revocato, et latius explicatis quæ ad diei celebritatem, ad magorum in Bethleem adventum, ad oblata munera, ad sidereum illud signum quod ex longinquis Orientis partibus eos adduxerat, pertinebant, Manichæos quos mox in Urbe latentes detexerat aggreditur exagitare, summam ad populum sacrilega commenta et fabulosa mendacia referens, quibus incarnationis veritatem subvertebant. Quid? Ne pluribus populum teneret, ad quamdam summam reduxit omnium errorum capita: videlicet quemadmodum Mosaicæ Scripturas rejicerent, evangelicas corrumpent, apostolicam symboli veritatem contemnerent, et negantes a Christo vivos et mortuos judicandos, docebant in sole et luna colere Christum, et sub nomine Spiritus sancti ipsum talium impietatum magistrum adorare Manichæum. Duo autem illa valde inter se differre, quis non videt? Manichæum videlicet se Spiritum sanctum dixisse, et illius discipulos sub Spiritus sancti nomine Manichæum adorare (c). Hocce postremum dumtaxat de Manichæis S. Leo Ma-

gnus affirmavit. Ea prorsus ratione qua sacrilegi etiam contendebant in sole et luna Christum adorari; nec tamen effutiebant solem et lunam esse Christum. Neque alio 147 modo noster Leo ratiocinatus est in altero sermone de Pentecoste, cum Manichæos suæ ætatis refellere aggressus est, contententes magnum quemdam et sublimem auctorem sequi, in Mane magistro suo apparuisse Spiritum sanctum crediderunt, promissumque a Domino Paracletum non prius venisse quam hic infelicium deceptor oriretur, in quo ita Spiritus sanctus manserit, ut non aliud fuerit Manes ipse quam Spiritus Dei. Si igitur ab hæc Leonina dicta ex Manichæorum sententia prolata attendamus, nihil prorsus intelligimus quo potuisset Beausobre S. Leonem infidum et injustum appellare. Constat enim S. pontifici ejusmodi prava dogmata a Manichæis profiteri, non ex falso hominum rumore, non ex aliorum testimoniis, sed hæc omnia ex eorumdem Manichæorum confessione criminumque execratione probavit. Quare omnibus persuasum esse debet acatholicum virum Beausobre nodum semper quævisisse in scirpo, fraudulentas interpretationes confingendo.

9. At saltem verum erit S. pontificem Spiritui sancto fuisse injurium, cum illum angustis finibus restrinxit, et Orientales illius ope et præsidio privati indicavit. Commentum apage. Narrat quippe S. Leo quemadmodum Manes in orbem damnandus apparuerit, Probo et Paulino consulibus. Ex qua temporis epocha evidenter demonstrat jam a Christi morte ad Probi et Paulini consulatum usque octavam in Christianos persecutionem deævisse, innumerabilesque martyres exstitisse, quibus juxta divinas promissiones apud Mattheum xix datus erat Spiritus sanctus: Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, etc. Non potuisse ergo Deum, suorum donorum largitatem continere, ut tot Ecclesiæ generationes sua inspiratione fraudaret, donec prodigiosum turpium mendaciorum signifer nasceretur, Leo quasi Archelai argumentis insistens asseverat, et statim de Manete subjicit: Cui nec hoc quidem tribui potest, quod vel exiguam divinæ inspirationis acceperit portionem, quoniam hic de illa mundi exstitit parte, quæ non potest Spiritum veritatis accipere. At hæc verba posteriora non sunt referenda, aut ad Persidem, aut ad totum Orientem, ut vel allucinatione, sive malitia, Beausobre interpretatus est, sed ad diabolum, mendaciorum patrem, cujus partes et munera Manes agebat, ejus doctrinam docendo. Mox enim S. pontifex se explicavit, subjiciendo: Repletus enim spiritus diaboli, spiritui resistit Christi: et cum sanctis Dei hoc Paracleti doctrina contulerit, etc. Cum itaque manifesta res sit, divinis etiam in Scripturis prædicata, mundum in duas dividi partes, quarum alteri Deus et veritas, alteri vero diabolus et mendacia dominantur, non video cur laudatus Leonis sermo, divinis institutionibus refertus, non deberet ad posteros transferri. Christum Dominum quidem dixisse Spiritum veritatis non posse mundum accipere, quia non videt eum, nec scit eum, testis est evangelista Joannes (d). At quis propriæ Spiritum sanctum angustis finibus esse restrictum affirmabit? Sublato ergo ejusmodi Beausobriane amphibologiæ ludo, cætera quæ censor objecerat prorsus cadunt; et idcirco ad evertendas alias calumnias contra Augustinum prolatas gradum faciamus. Quæ si brevi a me exponi posse quis arbitraretur, vehementer erraret, cum innumeræ pene sint malignæ interpretationes hinc

(a) Beausobre, part. II Hist. Manichæorum, lib. I, cap. 2, pag. 256, § 3.

(b) S. Leo Magnus, serm. 4 in Epiph., cap. 2 et seqq.

(c) Id nos ipsi ad marginem hujus cap. annotavimus; ut videlicet lector unico intuitu intelligeret quod Manes magister docuerit, quidve Manichæi discipuli Leonis ævo credidissent. Nostri deinde mss. codd. pro voce sancti aliam Dei habent. Sanctus Leo,

serm. 2 de Pentecoste, cap. 6 et seqq.

(d) Apud Joannem xiv, 16 et seqq., legimus: Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat in æternum: spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non vidit eum nec scit eum: Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit. An non homines hujus mundi in duas partes et classes sunt divisi, quarum altera Spiritum sanctum non potest recipere?

illincque in toto Beausobriano opere sparsæ, quæ sanctum episcopum impetuit, et maledictis proscindunt. Neque nostrum consilium est singulas hic persequi, indicare, atque refellere. Nam in immensum fere nostrum opus protraheretur, nec quidquam laboriosius molestiusque assumeremus.

148 10. Paucis itaque aliqua dumtaxat ex iis primò delibabo, quæ habet in sermone præliminari ad alteram suæ Historiæ partem (a). Itaque de Augustino verba facturus, orationem orditur a quibusdam Leonitii Byzantini vel his, scribentis neminem feliciter posse Manichæicam describere hæresim, si jamptidem non exstiterit professione Manichæus. Quod dictum optime in Augustinum quadraret, qui ab anno suæ ætatis decimo nono, ad vigesimum octavum usque, huic sectæ nomen dederat, et errores viriliter contra catholicos pluribus in concertationibus feliciter propugnavit. Sed id eloquentiæ et ingenii fervore dandum esse Beausobre ibidem asseverat. Nam Secundinus eum reprehendit non intellexisse Manichæica mysteria: *Vtius enim mihi es, et pro certo sic est, te nunquam fuisse Manichæum, nec ejus te potuisse arcana incognita secreti cognoscere, atque sub Manichæi nomine persequi Annibalem atque Mithridatem.* Hocce paradoxum multas pati contradictiones ironice asseverat Beausobre. Primo ab hæretico prolatum est. Secundo, ita obliquenti obest præjudicata mundi opinio, eorum videlicet qui majori scientia et auctoritate pollent. Quid? Augustinus præ cæteris PP. Latinis doctior animoque perspicacior, Occidentalis Ecclesiæ oraculum, novem annorum spatio inter Manichæos vitam egit, quin Manichæorum systema penetraverit? Poteratne Secundinus quid temerarius aut absurdum proferre? Alterutrum itaque (ait) dicendum est: aut Augustinum non satis horum systema intellexisse; aut sanctum Augustinum illum mutasse, quod ab aliquibus sine hæreseos nota affirmari haud posse arbitrabitur. Ego (subjicit) præ cæteris plurimum facio hujus Patris excellentes qualitates, non sine admiratione illius ingenium et sapientiam perpendo, illius honore memoriam, et diuturnos ejus labores existimo; sed optimæ logicæ regulæ atque experientia me docuerunt ejus dicitis atque testimoniis non esse insistendum. Veteres numquam infallibilitatem ambiere, quam posteri demum illis donarunt. Homines fuerunt, ut nos sumus. Et paucis interjectis habet: Ego nolo propugnare S. Augustinum Manichæorum systema mutasse, vel corruptisse, ut victoriam reportaret, id foret læsæ fidei reum eum appellare; sed certum est ipsum quibusdam sophismatibus fulsisse usum, et sæpius male expressisse illorum religionem. Hæc, inquam, et id genus alia probra in Augustinum scriptis, quæ singillatim referre nos pudet. Quare ut jam dictis fidem comparare possit apud lectores, exempla et probationes varias annectit. Quorum primum desumptum est ex his Augustini verbis: *Inimicus quippe qui eundem Salvatorem justorum patrem crucifixisse se speravit, ipse est crucifixus; quò tempore aliud actum est atque aliud ostensum.* Hæc ex Manichæorum sententiâ dixisse Augustinum asseverat, et laudat tum epistolam Fundamenti, tum librum de Fide, cap. 28. Quibus verbis et alia addidit: *Coactus est dicere Manichæus, quia non Christus, sed princeps tenebrarum cum suis sociis omnia illa passus est.* Atque tandem loquens de vegetabilium animabus, quas Manichæi divinitatis partem in se habere credebant, cujus prærogativas in plantis, in fructibus adhuc asseverari dicebant, atque solum perire et annihilari cum fructus et olera ad epulas assumuntur; quæ cum ad carnem comedentis venerint, omnem intelligentiam amittunt, et propterea

Magister hominibus missus sit, quia stulla in iis est facta pars Lei, et propterea non sit missus melonibus, quia sapientem habent animam. Hæc tria, inquam, exempla, tanquam ab Augustino ex Manichæorum sententiâ dicta, Beausobre primo objectit, contendens ejusmodi delicta, falso Manichæis ab ipsis orthodoxis, tanquam illius sectæ dogmata, fuisse imputata.

11. Non libo illius tria hæc me offendisse in libro de Fide contra 149 Manichæos, quem perperam illum Augustino fuerat adjudicatum. At plane desiderantur in alio libro quem certo Augustinus contra epistolam Fundamenti conscripsit. Non cursim quidem, sed sedulo hoc opus lustravi; nec verbum intui quod similia redeolet. At quis ignorare potest librum illum de Fide non esse Augustini fetum? Bellarminus enim, Vandingus et alii, animadvertentes inter illius Opera non esse relatam, nec in Retractionibus, nec in Possidii indice; conspicientes quoque stylium ab Augustiniano esse diversum, atque debiliorem in disputandi ratione, sed auctorem dumtaxat Augustinum imitari studuisse, non modo ejus sensus exprimendo, et interdum ejus verba usurpando, et eo præsertim libro qui de Natura boni contra Manichæos scriptus est; idcirco postremi S. Augustini Operum editores illud opus Evodio adjudicarunt, et in appendicem octavi tomii rejecerunt. Beausobriam itaque negligentiam, ne dicam fraudem, satis mirari non possum, qui incerta pro certis et falsi pro veris vendere nisus est (b).

12. At ultro demus isthæc Augustinum ex Manichæorum sententiâ scripsisse, quia forte non absimilia in libro de Natura boni expressit. Quid? Similia deliria excogitavit, confinxit Augustinus, ut horrorem in Manichæos excitaret, ut paulo post subjicit: Aliis in exemplis calumniatur. Nam Augustinus, locis a Beausobre laudatis, nec falsis insisit principis, nec ex veris Manichæorum principis falsas consecutiones deducit. Iis enim in locis agit Augustinus de turpitudinibus a Manichæis contra Deum confectis et excogitatis, quas hic recenseri, cum nimis grave sit, prætermitto, ne lectori negotium facessere videar; idque etiam supervacaneum ducam, cum ad ipsius Augustiniani textus lectionem quisque recurrere possit. Dissimulare tamen non possum Beausobriam licentiam, qua videlicet contendit falso deduci ex Manichæicis principis. Nam, ait, præfatas turpitudines illi infelices legunt, hoc dicunt, hoc audiunt, hoc credunt, hoc in septimo libro Thesauri eorum (sic enim appellant scripturam quamdam Manichæi, ubi istæ blasphemiciæ concriptæ sunt) ita postum est: *tunc beatus ille pater, etc.* Nihil ergo ex suo ingenio addidit Augustinus, qui ad verba ipsorum Manichæorum provocat, eademque exscribit, et in suo opere transtulit, ut videre est in toto illo cap. a Beausobre laudato. Præterea si malo dolo id fecisset Augustinus, creditne Beausobre quod Faustus, Felix, Fortunatus, Adimantus, Secundinus, et quotquot ex Manichæica sobole suis scriptis exagitavit, situissent, quin eum accusassent tanquam mendacem et impostorem? At non siluisse Secundinum probant illius verba paulo ante laudata, quibus S. episcopum exagitant, quod Manichæica non intellexerit mysteria, et sub Manichæi nomine persequi Annibalem et Mithridatem. Fateor quidem Secundinum in hæc verba eripuisse. Sed dicat Beausobre an ipsi fides debeat adhiberi, si adhibeamus fidem Secundino, qui Augustinum carpit, quod istius scripta nimia perloquantur eloquentia: *Hunc (subjicit) si voluisses veritati concordare, magnum utique nobis exstitisset ornamentum. Noli, rogo, contra tuam ventre naturam, noli esse erroris lancea, qua latus percutitur Salvatoris (c).* Quid igitur

(a) Beausobre, serm. prælimin. ad alteram Hist. partem, pag. 228. Secundinus apud Augustin.

(b) Consule præmonitionem PP. cong. S. Mauri ad lib. de Fide contra Manichæos, qui in append. Operum S. Augustini, tom. VIII, selectus est, pag. 25;

lib. de Natura boni, 44; contra Faustum lib. xx, 6; contra Felicem lib. ii.

(c) Epist. Secundini ad S. August., tom. VIII ejus Operum, pag. 270; lib. S. August. contra Secundinum, ibid. Exstat pag. 352.

hic vellicat et contemnit Secundinus, nisi summam A
 8. Patris eloquentiam, quam si concordare voluisset
 cum Manichæis principis, quæ sancta et vera esse
 hæreticus contendebat, nostræ vero fidei dogmata
 falsitati obnoxia esse effutiebatur, *magnum ornamentum*
illis exstitisset. Sed permittamus Secundinum dixisse
 Augustinum Manichæorum mysteriorum ignarum.
 Rogo tamen: **150** cui fides adhibenda est? Hæretico
 homini, qui, cum malam causam haberet, undequaque
 subsidia quærit, ut illam apparenter saltem tueatur;
 et necadat, ad mendacia, ad exaggerationes, ad dolos
 audacter provocat, sancti episcopi famam, et nomen
 probis etiam proscindendo; vel ipsi Augustino, qui,
 vix accepta hujus hæretici epistola, calanum arripuit,
 atque omnia objecta ab adversario proposita
 refellit? Si Manichæorum mysteriorum fuisset ignarus,
 sed Manichæi sectam et dogmata ex argumentis ab
 ipso Secundino prolatis, abundantius rejecit; ita ut
 hæreticus homo valde turpiterque confusus obmutue-
 rit, et quoadmodum vixit nunquam S. Augustinum
 probis impetere vel calumniari ausus fuit. Totum
 ergo Beausobrianum artificium ruit, et Augustinus
 optime Manichæorum systema intellexit; nec in mi-
 nima re illum mutavit aut corruptit.

12. Jam vero Beausobre ad alia gradum faciens in
 Augustinum stolidè quasi invehitur, eam instituendo
 quæstionem, quare videlicet S. doctor annorum no-
 vem spatîo Manichæicæ sectæ, tantas abominationes
 docenti, nomen dederit? quare ipse easdem contra
 catholicos audacter propugnaverit? Non respondeat,
 quæso (ait), se in ordine auditorum, minime elec-
 torum exstitisse, idcirco similes ignorasse bla-
 phemias. Nam ipsemet asseverat eas contineri in septimo libro
 Thesauri Manichæorum, quem librum omnes secta-
 tores manibus terunt. Atque provocat ad illa verba
 ex libro de Natura boni desumpta (a), quæ ipsi pau-
 ante laudavimus. Augustinus ergo eis blasphemiam
 ignorabat quando erat Manichæus. Vel si haud eas
 ignorabat, mirari subit quod diu in ea secta perma-
 nerit. Hæc et alia similia Beausobre congerit, ut
 ostendat Manichæorum systema et degmata horribi-
 liter fuisse mutata, atque pravè interpretationibus
 corrupta. Quod ut magis persuadeat, ad duas illas
 provocat disputationes, quas cum Felice et Fortu-
 nato presbyteris habuit Augustinus. Felicem, homi-
 nem prorsus ignarum fuisse ait. Sed Fortunatus Felicem
 illius sectæ doctrinam. Veruntamen de duabus hisce
 disputationibus in præsens agere nostrum non est,
 cum jam satis verba de illis fecerimus, omnia Augu-
 stini contra Manichæos scripta, congressiones et
 gesta recensendo. Propterea de præsentî tabula re-
 moto calamo, quando Manichæi Romam venerint
 diligentius inquirere deliberavimus.

151 CAPUT VIII.

A quo Christi anno repetendus sit Manichæorum in Ur-
 bem adventus. Falsum ea de re Paschasii Quesnelli
 iudicium.

4. Reversuri itaque unde nostra oratio digressa
 est, imprimis vix licet dubitare S. Leonem tertio jam
 sui pontificatus anno ineunte summa apostolatus mu-
 nera in Manichæos non exercuisse, cum in eosdem
 publice animadverit. Id minime inficiatur Quesnel-
 lus, qui tamen pro suo ingenio Leonis agendi ratio-
 nem describit, parum nihilumve sollicitus de his quæ
 Romæ ab istius prædecessoribus contra eodem Mani-
 chæos diu jam gesta fuerant. Ait igitur Manichæos
 Romam adventasse *rebus in Africa profligatis, devasta-
 taque a Vandalo provincia*. Porro clades illa a Van-

dalibus Africa illata, si Prospero, Victori atque Procu-
 pio fidem adhibemus, contigit anno Domini 437,
 quando Geisericus cum octoginta millibus Vandalorum,
 et Alanorum maria transfretavit, eamque peulatum
 sibi subiecit. Ex qua rerum circumstantia horum in
 Urbem adventus revocari debet ad tempora dumtaxat
 Cælestini, aut Xinti pontificum Romanorum. Ac proinde
 concluderet hæc alia Quesnelli conjectura: *Hæreticorum hæc*
colluvies diu latuit sub larva
*piorum hominum, qui impietatem vultu vitæque severi-
 ore dissimulabant* (b). At Quesnellus in male sus-
 cepta causa cedere cogitur, si animadvertat jam an-
 te diu Manichæos in Urbe fuisse inventos, et tum
 summorum pontificum, tum imperatorum decretis
 exsilio affectos. De Siricio namque, qui ad pontifi-
 catum fuit assumptus anno 384, legitur: *Hic invenit*
Manichæos, quos in exsilio deportavit, et hoc constituit,
ut non participarent cum fidelibus communionem,
quia ore polluto non liceret sanctum corpus Dominicum
bebare. His tamen sublaris penitentiam reconciliationem
penitus non interdixit, dummodo sincere ad Ecclesi-
am revertentes, reliquos eorum vitæ dies in monaste-
riis relegati, jejuniis, orationibus, cæterisque corporis
afflictionibus vacarent, ut probati sub omni examina-
tione usque ad ultimum diem transiret sui, et ob huma-
nitatem, Ecclesiæ viaticum eis largiretur.

3. Citra ergo omnem dubitationis aleam positum
 esse arbitramur S. Siricium in postiferat horum ho-
 minum sectam anno quarto aut quinto sui pontifica-
 tus animadvertisse. Id sane non obscure intelligitur,
 tum ex Theodosii senioris novella anno 388 exarata,
 eum ex rescripto Ambrosii episcopi Mediolanensis,
 Sabini, Bassiani, cæterorumque illius provinciæ epis-
 coporum, dato ad eundem pontificem anno 380,
 postquam in Joviniani causa convenerant. Hæc autem
 inter cætera asserunt: *Manichæus est qui abnegat*
veritatem, qui carnem Christi negat; et ideo non est re-
missio peccatorum, sed impietas Manichæorum, quam
clamatissimus execratus est imperator, et omnes qui
illos viderant, quasi quædam contagia refugerant. E
Mediolano quoque pulsus fuisse Manichæos Siricii
tempore, favente etiam legatione ab imperatore Theo-
dosio seniore, statim subjiciunt: Sicut testes sunt
fratres et compresbyteri nostri Crescens, Leopardus et
Alexander, sancto servens Spiritu, qui eos omnium
execratione damnatos ex Urbe quasi profugos repulerunt
(c). Tres autem istos presbyteros, quos Mediola-
 nenses Patres testes appellant, cum suis literis
 Mediolanum miserat **152** Siricius, ubi apostolice sedis
 legatione fungentes ex illa urbe pepulerint Manichæos,
 ut intelligimus etiam ex hujus pontificis epistola ad
 Mediolanensem Ecclesiam. Laudati tandem Ecclesiæ
 Mediolanensis Patres eum idem claudunt rescriptum,
 declarant Romani pontificis iudicium adamussim esse
 prosecutos, adeo ut vel aliquid ei addere aut detra-
 here minime ausi fuerint. Quod sane evincit Roma-
 norum pontificum auctoritatè, et irreformabilè quod-
 dam iudicio hæreses omnes fuisse damnatas, ut nos
 ipsi in præcedentibus capitibus demonstrevimus.
 Itaque, aunt, Jovinianum, Auxentium, Germinatorem,
 Felicem, Plotinum, Genialem, Martinianum, Janua-
 rium et Ingeniosum, quos sanctitas tua damnavit, scias
 apud nos quoque secundum iudicium tuum esse dam-
 natos. Hinc igitur manifeste liquet Manichæos jam
 Romæ atque in aliis Italiæ urbibus latebras sibi quæ-
 sisse, saltem quadragesimo anno ante Africæ vasta-
 tionem a Vandalis illatam. Jam enim undequaque
 postifera illa soboles imperiali ac sacerdotali pena
 plectebatur anno 390, quando videlicet Mediolanen-
 ses Patres ejusmodi rescriptum dederunt (d). Nobis
 omnino suffragatur Gothofredus in annotatione ad
 cod. Theod. qui ex laudatis verbis colligit Siricium

(a) Lib. de Natura boni cap. 44.

(b) Quesnellus tom. II, dissert. de Vita et Rebus a Leone gestis. Vide quæ jam diximus in præcedentibus capitibus 4, 5, 6.

(c) Hoc rescriptum exstat tom. II Conc., p. 1220.

(d) Epist. 2 Siricii ad Eccl. Mediol. Exstat tom. II Conc., pag. 1218.

papam Theodosianæ in Manichæos legis suasorem procul dubio existitisse.

3. Neque nos tamen inficiamur eam hæreticorum colluviem ex Africa aut alii transmarinis partibus profectam Urbem aliasque Italiæ civitates inhabitasse. Id facile colligi potest ex Vita Anastasii papæ I, qui mortuo Siricio, ad pontificatum evectus, decreta edidit: *nulla ratione transmarinum hominem in clericatus honorem suscipi, nisi quinque episcoporum designaret chirographos, quia et eodem tempore Manichæi inventi sunt in urbe Roma.* At Anastasius Petri thronum concessit anno Christi 398, hoc est 29 annis antequam Vandalus cum suis copiis maria transmitteret. Igitur Manichæorum ad Urbem commigratio ex Africa rebus a Vandalis profligatis minime est repetenda. Quamvis re ipsa non eam us inficias post Africa vastationem crebriores factos fuisse in Urbe Manichæos, in qua jam pridem huius improbæ sectæ homines inter latebras sibi præsidium paraverant. Id sonant ea Leonis verba sermone 15, c. 5: *Hos itaque homines per omnia execrabiles atque pestiferos, quos aliarum regionum perturbatio nobis intulit crebriores ab amicitia vestra penitus abdicite* (a). Ad hunc locum cum animadvertiere neglexerit Quesnellus, turpiter lapsus est. Verum Quesnellus lapsus missum faciamus, ne nimium in eus invehi velle videamur, qui jam vivo olim, et nunc demortuo Quesnello, ita ejus dictis et sententiis subscripserunt, ut eum, si non in dogmaticis, saltem in historicis, et antiquæ disciplinæ rebus non adeo illum deceptum, et pluris habendum esse crediderint. Nos interim ejusdem vestigia conculcantes, ne incognita pro cognitis, incertaque pro certis habeamus, hoc unum omnibus persuasum esse volumus, Manichæorum sobolis in Urbem adventum quadragesimo saltem anno antequam Africa Vandalum cum copiis occuparetur contigisse.

4. Ejusmodi ergo solidissimis jactus fundamentis, nos arbitramur, usque ad Leonis pontificatum Manichæus in Italiæ regionibus delituisse. Nec propterea Romanam urbem ab hac labe fuisse penitus purgatam, quamvis civili et ecclesiastica lege jam antea cautum fuisset ejusmodi homines exsili poena extra Italiæ oras esse amandandos, et poenitentes monasteriis intercludendos. Sed illi porro versuti homines post latas in eos leges, minime superstitionis sacrilegus errores seclatim profiteri audebant; sed tanta simulatione in omnibus utebantur, ut ad magis *legendam infidelitatem suam* cum catholicis, divinis non desinerent interesse mysteriis, ne aut sæculi aut Ecclesiæ ministris eorum superstitione et damnata religio redderetur

153 suspecta? Illud præterea accedit, non nisi abdita secretioraque loca frequentare consuevisse, præsertim cum sacrilegos celebrabant conventus. Quorum aditus et accessus iis dumtaxat patebant, qui primum in obscenis sceleratisque ritibus instructi, et a carnalibus illecebris affecti, nefariam hæresim sub iurjurando tueri profliebantur. Quid ergo mirum quod tali studio usi, tantaque adhibita diligentia diu latere potuerint? Ea enim est improborum hominum consuetudo, qui, ut gravissima quæque facinora perpetrare callidiori ratione possint, iudicum potentiam reformidantes, tum dumtaxat, in vanam spem erecti, sibi blandiantur publicas posse evadere poenas, cum latebras sibi criminum socias asciscunt. Neque tandem cum Manichæa illa soboles Urbem inhabitabat Romanus populus penitus ab omni superstitione expurgatus erat et immunis. Superstitibus enim adhuc erant plures ethnicorum Judæorumque reliquiæ, cum videlicet publicis darent operam spectaculis, lupercaleum nimirum, circensium, Bacchanaliorum, Augustalium Saturnaliorumque ludorum, ut luculentissime cum Hormisdæ papæ epistolæ, tum nostri Leonis sermones testantur. Quare cum Manichæorum hæresis multos errores ethnicorum ac Judæorum

significatis, ritibus et impudiciis affines profleret, ut jam vidimus, facile intra illius urbis septa diu etiam latere poterat, cum non in omnibus civibus par esset pietas, fides atque religio. Quod cum compertum Leo habuerit, plam populum alloquens, hæc non dissimulavit. *Sed cum in cunctis perversitatibus (diabolus) multiformem teneat principatum, arcem tamen sibi in Manichæorum struxit insaniam, et latissimam in eis aulam, in qua se exsultantius jactaret, invenit; ubi non unius pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter passeret.* Deinde magis ad nostram rem hæc subijcit: *Quod enim in paganis profanum, quod in Judæis carnalibus cæcum, quod in secretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæresibus sacrilegum atque blasphemum est, hoc in istos quasi in sentinam quamdam cum omnium sordium concreione confusum* (b).

4. Ne igitur S. pontifex se falli sineret ficta virtutis imagine et fallaci pietatis umbra; ne Romanorum pontificum prædecessorum canones et imperatorum lezes frustrarentur; neve tandem quidquam de sanctis sibi commissio *grege periret*, nihil eorum prætermisit quæ horum hæreticorum instituta, vitam corruptam et latebrosa loca ab iisdem inhabitata delegeret. Quare ut gravissimo huic malo, veluti cancro occulte serpenti, multosque labefactanti, et medellam adhiberet, et pararet exitum, prius in templis, quando frequentior erat populus, publice contra eam diaboli sectam declamare cepit, ostendens turpissimum fore quod illi, quorum progenitores *Evangelium crucis Christi ab ipso beatissimorum apostolorum Petri et Pauli ore* (c) didicerunt, a tam nefariis erroribus se sinerent corrupti. Utrumque autem *mirifice est assecutus*. Nam cum perpetuo inter sacra contra ejusmodi labem declamaret, generalem in eosdem hæreticos inquisitionem instituens, alii qui infirmitate aut ignorantia seducti in tam superstitiosa crimina prolapsi erant, propriis culpis mederi cupientes, maximo animi mœre et cordis ejulatu patrata crimina sincere exsecrati sunt. Alii vero, qui pertinaci voluntate carnis illecebris, cæterisque superstitionibus indulgentes hæresim defendebant, corporalibus spiritualibusque poenis mulctati, non dumtaxat vagi et prolixi errantes, omni jure atque honore privati, hinc atque illinc abire cogebantur, sed etiam ab Ecclesia proscripti, tum ab omnibus reipublicæ rectoribus et magistratibus abominati et exacti cum esset, tandem extra Italiæ oras præsidium sibi quaesiverunt. Sic itaque catholicorum Italiæ urbibus expurgatis, nos Siricio 154 atque Leoni debemus gratulari. Eo præsertim quod in hac sanctorum pontificum agenda ratione formam ecclesiasticam inquisitionem contra hæreticorum pravitatem constitutam atque firmatam fuisse deprehendamus, ut mox ex sequentibus patebit.

CAPUT IX.

Romana sancti Leonis Magni in Manichæos inquisitio. De cujus iudicii forma quinque potissimum tum ex ejusdem S. P. scriptis, tum ex Rom. imperatorum legibus annotantur et expenduntur.

1. Jam animo concipio nimis ingrata aut saltem parum jucunda sciolis (ne quidquam de læsæ fidei viris) esse futura quæ nunc dicere aggredior. Quibus, cum nunquam veterum sanctorum Patrum volumina pervolverint, nec ecclesiasticarum rerum historiam, nisi ex corruptis et depravatis fontibus hauserint aut prælibaverint, nos nugari aut comminisci videbimur. Quemadmodum olim de hujusmodi Leonis inquisitione, in privatis literariæ antiquæ rei colloquiis verba facere aggrediens, quidam homines, qui tum nondum perfecte S. pontificis scripta lustrarunt, de me judicarunt, contententes numquam quom par est ex dubiis et incertis conjecturis apostolicæ sedis

(a) S. Leo Magnus, serm. 15, c. 5.

(b) Serm. 8 de Collectis et Eleemosynis, cap. 4.

(c) S. Leo Magnus, serm. 15, cap. 5, et sermone in octava Apostolorum

jura et judiciorum ecclesiasticorum œconomiam esse repetenda. Qui ergo meis dictis repugnabant, secum potius reputabant, non ex Leone, sed ex recentioribus sæculis illam judicii formam illudque inquisitionis nomen in Ecclesiæ judiciis traxisse originem. Tum sane mihi proposueram ea de re longam satis contexere dissertationem, hancque non ex aliis quam ex sancti pontificis Operibus deductam. Atque item in ea probare antiquam Ecclesiæ disciplinam, et S. Leonis potissimum agendi rationem, in perquirendis et damnandis hæreticis Manichæis. Re tamen maturius perpensa, causæ hujus pertractationem huic loci differendam opportunius existimavi, et propterea quinque subjicere cogor.

2. Primum *inquisitionis* vocabulum jam Leonis ævo fuisse usurpatum ad innuendam eam judicii formam quam tum Romana Ecclesia prosequabatur in perquirendis indiscriminatim cujuscumque ordinis et gradus Christianis hæretica labe infectis;

Secundum, de hæresi suspectos atque comprehensos coram Ecclesiæ judicibus se sistere debuisse, ut causam dicerent, et sententiam subirent;

Tertium, ab ipsis reis coram sacerdotibus adductis consuetum fuisse, cum criminum confessionem, tum eorumdem detestationem extorqueri;

Quartum, cujuscumque ordinis et conditionis Christianos tunc etiam quodam sacramento obstrictos fuisse de hæresi suspectos ad Ecclesiarum suarum seu parœciarum presbyteros *deferre*, vel, ut aiunt, *denunciare*;

Quintum tandem, hæresibus inquinati, non ecclesiasticarum dumtaxat censurarum vinculis constringebantur, verum etiam si non satis poenarum exhaustum foret, sæculari potestati, quam sibi in subsidium Ecclesia advocabat, aliis atque aliis supplicii affecti tradebantur. Quinque autem hæc ita ex solo Leone perspicua et explorata facere conabimur, ut deinceps labia dolosa mendacium obloquentia obmutescant.

Primum itaque quod hic probandum assumimus potissimum colligitur ex sermone decimo quinto (a), in quo cum de jejuniis decimi mensis, tum 155 etiam de elemosynis S. pontifex agit. Paulo enim ante, præsentibus sacerdotibus et clericis, una cum amplissimo Urbis senatu aliisque nobilibus viris, in quosdam Manichæa labe inquinatos animadverterat. Quare ad innuendam eam judicii formam quam pastoralis ejus vigilantia servaverat, vel in investigandis et detegendis hæc improbis hominibus, vel in ipsis evulgandis et coercendis, non alio est usus vocabulo quam *inquisitionis*. Capite igitur quarto, locutus de obscenis et nefandis eorum sacrificiis et solemnitatibus, hæc habet: *De sacris tamen eorum, quæ apud illos tam obscena sunt quam nefanda, quod inquisitioni nostræ Dominus manifestare voluit non tacemus*. Exponit deinde quemadmodum qui ad judicium fuerant perducti impia dogmata et execrabilia crimina patefecerint. Quæ quidem non sine maximo animi horrore ab iis qui ejusmodi confessioni aderant potuerunt audiri. Quia tandem S. Leo, divina virtute præditus, et revelatione præmonitus, prænoverat unam dumtaxat partem noxiorum hominum in Urbe latentium in eo solemnissimoque conventu fuisse coartatam et evulgatam; propterea antequam ejusmodi clauderet hominiam, nequaquam a conatu desistere statuit. Immo in eadem inquisitione se perseveraturum esse pollicetur, quoad tota Urbs ab hujusmodi contagione penitus expiaretur, id maxime exigente diligentiori sui supremi apostolatus cautione: *Ideoque enim misericors Deus quamdam nobis partem prodidit hominum noxiorum, ut, manifestato periculo, excitaretur diligentia cautio. Non sufficit quod actum est, sed eadem inquisitio perseveret: quæ hoc, auxiliante Deo, consequitur, ut non solum qui recti sunt*

A incolumes perseverent, sed etiam multi, qui diabolica seductione decepti sunt, ab errore revocentur (b).

Divino itaque spiritu illustratus, maximo animi vigore mentisque firmitate, quibus in divinis sacrisque rebus gerendis et moderandis noster Leo pollebat, optime prænovit nihil Ecclesiæ Dei utilius, nihil sanctius et felicius Christianæ professioni posse desiderari ea agendi œconomia qua utebatur. Ex ea porro fidei et morum integritas defenditur atque servatur, Dei cultus et honor augentur, et Ecclesia ipsa immunitur custoditur a tot tantisque vitiorum maculis, quibus diabolica contagione posset labefactari. Contra vero, si qui in Ecclesia reperiantur aut hæresibus imbuti, aut pravorum criminum sorde vitati, hi vel facile ad rectam veritatis semitam redire possunt, si poenitentes fieri incipiant; sin autem contumaci obstinatione in erroribus perstent, ecclesiasticis censuris perstricti, a totius Ecclesiæ communione abscissi removeantur. Quam quidem agendi rationem, cum civillum rerum administrationi atque regimini principes sæculi et magistratus optime noscerent accommodatam, jam quidem illud nomen usurparunt ad indicandam eam judiciorum formam qua in læsæ majestatis reos animadverti solet. Sed ad aliam jam gradum faciamus.

3. Perspicuum præterea illud est, quod secundo loco proponimus, Manichæos videlicet e latebris prodeuntes Leonis pontificis jussu in jus accitos fuisse, hosque coram episcoporum, presbyterorum aliorumque piorum hominum cœtu veluti læsæ fidei reos stetitisse, ut Ecclesiæ judicium subirent. Ex quo aliisque similibus gestis etiam apud Carthaginei aliasque Africæ Ecclesias (c) Augustini ævo a Manichæis vexatas, optime intelligimus criminosos Christianos cujuscumque sint ordinis et gradus, conditionis et sexus, publicis quoque sacrorum pastorum judiciis subesse debere; et in iis causis potissimum in quibus fidei integritati et veritati prospicitur. Quare facile refellitur illorum pernicioza opinio, qui in arcum ecclesiasticam jurisdictionem compellere volentes, eam vix extendi posse contendunt ad illos homines dumtaxat qui per clericales ordines altaris ministerio sunt mancipati. Hos (aiunt) possunt sacri pastores, præsertim in 156 concilio congregati e propriis gradibus dejicere, eos ecclesiarum beneficiis, titulis atque præbendis privare, atque tandem intra monasteriorum claustra vel in arctissimos carceres relegare, conicere atque constringere. Contra vero laici (aiunt), extra sacram hierarchiam degentes, ejusmodi inquisitionum, investigationum judiciis subesse non debent. Habent isti (subjiciunt) suos magistratus et judices, a quibus in jus vocari possunt, atque ad eos potissimum spectat de civium vita, moribus et institutis inquirere. Tandem si Ecclesiarum præsules quid in laicos possent, id dumtaxat iis in rebus contingeret quæ ad sacræ communionis participationem, ad sacramentorum administrationem, vel ad divinorum mysteriorum celebrationem referuntur, quibus laici justa ac rationabili de causa possunt privari, et a sacris costibus arceri. Ita re ipsa idiote et depravata conscientia homines catholicæ legis fundamenta evertere conari possent. Nec enim ipsis fidei lumen inest, quo intelligant Ecclesiam sibi jus nactam esse in quotquot, abrenuntiatis primum omnibus sæculi impietatibus, se Christo dederunt; quando videlicet, solemnioribus ritibus, in præcipuum catholicæ religionis sacramentum jurarunt toto vitæ cursu catholicam religionem profiteri, et Ecclesiæ obedire. Quid ergo dicendum? Si re ipsa, violata postmodum fide, divinis sacrisque rebus possent abuti, et quasi sanctissimæ hujus matris corpus et viscera dilaniare, ut si hæc in laicos homines nulla polleret jurisdictione ad impietatem coercendam, quis umquam scissuræ per hæreses factas repararet? quis aream purgaret?

(a) S. Leo Magnus, serm. 15 cap. 4.

(b) Leo M., serm. sup. laudato, cap. 6.

quis tandem gravioribus morbis posset occurrere, A iisdemque mederi, ne, parcrescente malarum opinionum scabie, tota Christianorum universitas erroribus labefacta ad exitium perduceretur? Principes id forte poterunt, et sæculi magistratus, quod Ecclesiam agere posse indicantur? Apæe argumentum! Vacant isti civili temporalium rerum administrationi; vigilant ne, fractis naturæ et principatum iuribus, maximo cum iustitiæ detrimento respiciantur susque deque ab iis vertantur, qui propter facinora et sibi, et publicis rebus, et communi tranquillitati perturbationem, vim et injuriam inferre auctus non reformidant. Non tamen propterea sæculi principes sine divinæ legis contemptu, et sacrilegio, ecclesiasticis et spiritualibus rebus se possunt miscere, nisi cum, ad vindicanda religionis iura, sacerdotes ipsi præsidium et opem exposcunt. Id passim Scripturæ, id Patrum monumenta, id denique antiquorum regum et imperatorum epistolæ et leges testantur. Quæ omnia in medium modo afferre nostri instituti ratio minime patitur. Ne ex *facto* ad *jus* transeuntes extra Leoninorum Operum scripta vagari videamur. Cui tamen rei si fidem accrescere vellemus, vel ad Siricii papæ decreta in præcedenti capite laudata, vel ad similem agendi rationem ab Africæ episcopis, Augustini et Possidii tempore servatam, provocaremus; quando videlicet, *Urso tribuno, qui tunc domui regis præerat, apud Carthaginæ Manichæi reperti ad Ecclesiæ tribunal perducebantur, quos inter puella Margarita nomine, quæ cum esset annorum nondum duodecim propter scelerum mysterium se dicebat esse vitiatam, et alia Eusebia nuncupata, veluti sanctimonialis habita, quæ et simile vitium ob turpissimum scelus passa fuerat* (a). Hæc, inquam, et id genus alia nostris dictis fidem accrescerent. Sed cum de Romana in Manichæos inquisitione agamus, nostrum propositum ratio postulat ut ad S. Leonem redeamus.

4. Leo itaque, ad vindicandam sibi fidem, nec ulla fraude fuisse prorsus deceptum, aut præcipitanter processisse in delogendis evulgandisque Manichæorum impietatibus, se nequaquam *dubia sumæ et incertis opinionibus* credidisse palam testatus est. Propterea subiungit: *Residentibus itaque necum episcopis et presbyteris, ac in eundem consensum Christianis 157 viris, ac nobilibus congregatis, electos et electas eorum jussimus præsentari*. In vinculis ergo, aut saltem sub custodia, detinebantur, quos sanctus pontifex jussit coram tam frequenti amplissimoque conventu se persistere. Etenim si nondum comprehensi ac suæ prorsus libertatis compotes fuissent, quos non videt eos, arrepta statim fuga, dedecoris confusionem infamæque turpitudinem evadere conaturos fuisse? Cum præsertim hoc omnibus omnino cujuscumque ordinis et conditionis hominibus a natura ipsa datum sit, ut præsentiam iudicis, rigorem sententiæ, atque suppliciorum gravitatem quam maxime perhorrescant. Quod si Leo ipse viros et mulieres coram se adductos *electos et electas* appellat, iis vocibus indicare voluit criminosos non in inferiori illius sæcæ gradu constituisse, sed principem sibi viadicasse locum; quos inter ille maxime cæteris eminebat, qui ut aliis præesset, profanis ritibus et diabolicis superstitionibus, eum veluti episcopum renuntiaverant. *Adierant enim* (subiicit Leo) *omnes personæ, per quas infandum facinus fuerat perpetratum. Puella scilicet, ut multum decennis, et duæ mulieres, quæ ipsam nutrierant et huic sceleri præparaverant. Præsto erat etiam adolescentulus vitiorum puellæ, et episcopus ipsorum detestandi criminis ordinator*. Concini Augustinus libro de Hæresibus, scribens ad Carthaginensem diaconum Quotvultdeum: *Recenti tempore nonnulli eorum reperti et ad Ecclesiam*

aucti, sicut gesta episcopalia, quæ nobis misistis, ostendunt (b).

Sistant ergo hic paulisper mecum volo quicumque (nescio cur) ita ingenio animoque affecti sunt, ut sacre inquisitionis nomen et mæora exhorreant, quinque huic iudicandi rationi auctius detrahunt. Animadvertant, quæso, an mulieres, an viri illi, de quibus agit Leo, olim per clericales ordines altaris ministeriis potuerint mancipari? Dicant cur sacer ille cœlestis in incontinentias et in incestuosas, tum in lenones et corruptas mulieres, impudicitias religionis rebus miscentes, animadvertent? Si injuria id factum esse suspicemur, cur a Romani populi senatu, cur a Romana plebe, cur tandem per imperatorem non fuit reclamatum? Jura ergo divino Ecclesiæ pastores, quarto et quinto jam sæculi currentibus, indiscriminatim super omnes baptizatos utroscumque potestatem exeruerunt, ut eorum cohiberent audaciam, qui a pietate erga verum Deum defecerant?

5. Verum cum res tam manifestis exemplis argumentisque eluceat, non est cur in ea amplius immeremur. Duo vero illa, magna monumentorum copia et rationum pondera hæc discessu, tertium excipit, sincerissimæ veritatis luce undequaque radios, ex quo prius rerum gestarum ordinem patefacientes, tum publice factam a Manichæis erimiam confessionem cognoscentes, nullus amplius dubitandi supererit locus illius Ecclesiasticæ disciplinæ de qua agimus in presentia. Quandoquidem non ex solis iudicis in medium duntaxat adductis, vel ex gravissimis etiam testimoniis quæstio habita est; sed, rerum longa discussione præmissa, *rei coram eorum sistentes se, interrogabantur et respondebant, et notari ipsi ad hoc vocati acta excipiebant, ita ut summa diligentia omnia dogmata, omnia mendacia et turpitudines, omnia denique illius sæcæ infanda sacramenta, mysteria et solemnitates reipsa investigata fuerint, et nihil minus credulis, nihil oblectatoribus relinqueretur ambiguum*. Quantum autem ejusmodi Acta contra nostræ hujus temporis minus *credulos* vel obtractiores valere possint, neminem prorsus latere arbitror.

Quandoquidem Manichæorum erimiam non in secreta quadam et arcana confessione, quam sacramentalem appellamus, reserata fuerunt; sed in externo solemnique iudiciorum foro totus ille castus excepit, et ab ecclesiasticis scribis in tabulas exarata (ut antea in Ecclesiæ Carthaginensi 158 factum fuerat), quæ tandem ad posteriorum memoriam in Romanæ Ecclesiæ archivis reponi et custodiri S. Leo mandavit, sicut ipse non semel, et iterum, sed tertio saltem in suis scriptis testatus est. Sermone itaque pluries laudato dicitur (c): *Omniū par sui horum, et una confessio, et patefactum fuit exspectatum, quod avres nostræ vix ferre poterunt. De quo nos aperitius loquentes castos offendamus auditis, gestorum documenta sufficiunt: quibus plenissime docetur nullam in hac secta predictam, nullam honestatem, nullam penitus reperiri castitatem, in qua lex est mendacium, diabolus religio, sacrificium turpido*. Summatim hic et veluti in compendio quæ in Actorum monumentis continerentur S. pontifex annuntiat. Sed serm. 4 de Epiphania cap. 5, recensitis primum multis Manichæorum dogmatibus, iterum subiicit: *Proxi universæ Ecclesiæ quod multi ipsorum* (Manichæorum videlicet), *Domino miserante, detecti sunt, et in quibus sacrilegiis viverent eorundem confessione patefactum est*. Et rursus sermone 4 de Nativitate, cap. 4, scribit: *Qui præter omnia diaboli probrâ commentis, in ipso præcipuo observantia sacro festo, sicut proxima eorum confessione patefactum est, ut animi ita et corporis pollutione lætarentur*. Et in secundo de Pentecoste, explicato SS. Trinitatis myste-

eius epistolam ad Quotvultdeum.

(c) Serm. 4 de Jejunio decimi mensis et de Eleemosynis. Serm. 2 de Pentecoste capite 4 et 6.

(a) De hac Africæ inquisitione in Manichæos facta videsis quæ scripsimus cap. 5 et 6 hujus lib. pag. 136 et seq.

(b) Consulæ etiam August. lib. de Hæresibus. et

rio, et Spiritus sancti missione, exagitat cap. 2, ut **A** jam diximus, Manichæos asserentes divinum illum Spiritum in *Manichæo magistro suo apparuisse, promissumque a Domino Paracletum non prius venisse quam hic infelicium deceptor oriretur, in quo ita Spiritus sanctus manserit, ut non aliud fuerit Manichæus ipse quam Spiritus, qui per ministerium corporeæ vocis et linguæ discipulos suos in omnem induceret veritatem.* Hunc dumtaxat Manichæorum errorem tunc agitavit et eripuit. De cæteris autem eloqui S. pontificis prætermisit, veritus ne in tam frequenti et solemnî conventu piorum fidelium aures offenderet, neve sanctioribus purioribusque Christianis scandali lapidem præpararet, in quem impingerent. Quare illud caput hisce verbis claudit: *Quæ propter verecundiam non sunt nostro sermone promenda, cum jam abundantissime ipsorum sint confessione patefacta.* Fuit itaque tam solemnîs, tam publica ipsorum Manichæorum confessio, et criminum detestatio, ut gestorum fama ad omnium Romanorum aures pervenire deberet. Quamobrem cum hæc omnia in totius Ecclesiæ oculis contigissent, ut scribit Prosper in suo Chronico, nemo sane mentis timere, aut dubitare poterat de illa sacrorum præsulum potestate et jurisdictione, quam consules, quam senatores, quam denique imperator ipse communi consensione probaverant. Nullum autem huic Leonis agendi rationi repugnasse, aut Manichæis exsiliî poena mulctatis præsidium adhibere tentasse, ut fieri assolet, quando de legitimo iudice dubitatur, jam sufficientissime patefactum est in epistola ad episcopos Italiæ. Ea enim edocemur quemadmodum, Urbe ab ea hæresi perfecte purgata, exemplaria Actorum in quibus Manichæorum criminum confessio et eorumdem execratio fideliter et sincere descripta erant, ad eosdem episcopos transmisisset. Siquidem paulo post, cum in suspicionem venisset, ne Manichæi, callida arte, quam adhibere solebant, in aliis quoque atque aliis Italiæ urbibus et locis novas sibi latebras quærent; idcirco vigilantissimi pastoris muneribus fugeus, aliarum Ecclesiarum incolitæ fidei ac morum integritati divinitus prospexit. Quare ne sibi suoque muneri deesse videretur, laudata epistola, omnes Italiæ civitatum episcopos præmonuit super iis quæ Romæ jam gesta fuerant, ne ignari, aut saltem nondum perfecte de his rebus instructi, in eorum diocesis vitiorum semina, quæ hic extincta interierant, furtim radicibus per novas præpagines seminarentur: *In consortium (ita 159 epistolam orditur) vos nostræ sollicitudinis, dilectissimi fratres, advocamus.... et paucis interjectis subdit: Ne is qui, Domini misericordia revelante, per nostram curam a nostris ovibus morbus abigitur, necdum vobis præmonitis, et adhuc quid agatur ignaris, per vestras se dispergat Ecclesias, et suarum furtim cuniculos inventas latebrarum, ne quod a nobis in Urbe extinguitur, tenebris apud vos radicibus seminetur (n).*

6. At vero quæ magna et quam plurima Romanus populus et tota Ecclesia ipsi deberet, facile Italiæ episcopi ex subsequentibus verbis comprehendere poterant, quibus omnino perspicue exponit quid cogitaverit, quid egerit, quidve tandem assensus fuerit, quando *Manichææ sectæ sequaces et doctores in Urbe latentes reperit. Plurimos (ait) impietatis Manichææ sequaces et doctores in Urbe investigatio nostra reperit, rigilantia divulgavit, auctoritas et censura coercuit. Quoq̄ potuimus emendare correximus, ut damnarent Manichæum cum predicationibus et discipulis suis publica in Ecclesia professione et manus suæ subscriptione*

(a) Epist. ad episcopos Italiæ, octava apud Quesselii, alias 11, cap. 1.

(b) Videsis dicta in præcedenti cap. 7 hujus libri. Contra Beausobriana enim maledicta et probra S. pontificis agendi rationem in Manichæos vindicavimus.

(c) In eadem epistola ad Italiæ episcopos, cap. 4. Hanc enim ad Vatic. mss. antiquissimos codd. casti-

compulimus, et ita de voragine impietatis suæ confessos poenitentiam concedendo levavimus (b). Etenim ergo in hoc uno multa comprehendente Romane sedis auctoritas, et Leonis divina agendi ratio, qui Manichææ sectæ doctores cum suis discipulis, jam Ecclesiæ mandante, prius detenti, deinde in cætum adducti, ut compellerentur publica confessione criminum fateri, eademque solemnî professione retractare; pro quorum firmitate, et necessaria fuit reorum subscriptio, et sincerum poenitentia: agenda: propositum. Eiusmodi ergo economia, divina misericordia revelante, Leo noster usus est, ut de voragine impietatis Manichæos correptos et poenitentes levaret. Quenam autem crimina et flagitiosa mysteria in inquisitionis Actis fuerint regesta et contestata, series illa gestorum plenissimo edocebat. Quare ipse S. pontifex pro instituendis aliis episcopis, et ut isti rectam regulam haberent quemadmodum in hisce causis se gerere deberent, jussit variâ eorumdem Actorum exemplaria exscribi, atque hæc una cum præsentî epistola ad eosdem episcopos transmisit, ut oculos in exarato volumine concipientes, unico quasi intuitu conspicerent quid factum fuerat, quidve in posterum in consimilibus causis agere oporteret. Ad magis hæc veritatem roborandum, quid aliud facere possumus, quam S. pontificis verba exscribere? *Et omnia (ait) quæ tam in scripturis, quam in oculis traditionibus suis habent profana, vel turpia, ut noster populus quid refugeret, vel vitaret, oculis Christianæ plebis certâ manifestatione probavimus, adeo ut ipse qui eorum dicebatur episcopus a nobis tentus proderet flagitiosa in suis mysteriis quæ teneret, sicut gestorum vos series potest educere. Ad instructionem enim vestram etiam ipsæ direximus: quibus lectis, omnia quæ a nobis reprehensa sunt nosse poteritis (c).*

7. Quartum quod sequitur aliquod majus in se habet, ut eo nihil clarius nihilque luculentius ad rem nostram excogitari possit, pro asserenda videlicet illa ecclesiastica lege, qua indiscriminatim omnibus fidelibus indictum fuit ut et hæreticorum vel maxime noxiorum hominum societatem caverent, atque ut eosdem sacris Ecclesiis pastoribus denuntiarent. Digressio vero alia de causa (ut paulo ante vidimus) Leo ipse in sacris conventibus et populi frequentia de eorum dogmatibus occultisque traditionibus, de profanis turpibusque mysteriis loquebatur, nisi ut populus nosset **160** quid fugeret, aut quid vitaret (d). Cujuscumque enim falsi dogmatis notas et indicia catholicis viris nitidissime etiam sacri pastores ostendere consueverunt. Ut nimirum qui pura corda in peccato gestabant, abhorrendo a turpi superstitionis aspectu, eas præcaverent, et ne infirmiores rudioresque homines, sub falso pietatis colore, ab improbis decepti, in horum clientelam atque consortium venientes, consimili vitiorum labe coinquinarentur. Ea quidem sancti pontificis fuit agendi ratio, hic ejus disjuncti scopus in sacris hominibus recitandis. Propterea que non semel exagitato publice Manichæo, et ejus discipulis, nullo sacramento eorum crimina et errores tegere voluit: sed palam fecit, ut neminem fallerent discretionibus ciborum, sordibus vestium, vultuumque palloribus. Immo expresso mandato cautum voluit nihil cum hujusmodi hominibus commune esse cuiquam Christiano: nulla (ait) cum talibus habeatur societas, nullumque consortium. Tum, retestis cæteris eorum fallaciæ artibus, ita ad rem nostram subjicit: *Hactenus nocuerunt incautis, hactenus illuserunt imperitiis, post hæc nullius excusabilis erit lapsus; nec jam simplex habendus est, sed valde noxam, atque perversus,*

gatum, Deo opitulante, exhibebimus, quorum lectiones in his Exercitationibus nos passim tueri lectorem admonitum volumus, ne suspicione ducatur injuria ab aliorum editis abcessisse.

(d) Quid delevit Quesselius, repugnantibus aliorum editis. et Vat. mss. codd., et supra insulit potestis pro poteritis.

qui deinceps repertus fuerit nefando obstrictus errore. Similia pariter aliis in locis legenda occurrunt, velut in quarto de nativitate Domini, in quarto itidem de Quadragesima. Sed et in quinto de Jejunio decimi mensis, non semel hic a nobis laudato, in quo, generatim admonitis prius omnibus fidelibus ut Manichæos a sua abdicent amicitia et societate speciatim deinde ad ipsas mulieres conversus toto animi vigore eas admonet se ab eorum notitia et colloquiis abstinere, ne, dum fabulosas narrationibus incautus delectatur auditus, in diaboli laqueos incidatis. Atque tandem ad magis earum fidem firmandam, pudicitiamque muniendam, in mentem revocat mulieris primæ lapsam, quæ, diabolicis suggestionibus decepta, perpetuo universum hominis genus a paradisi felicitate dejecit, in quo miserimo et luctuoso statu adhuc jaceret, nisi omnipotentis Dei miseratio, fractis dæmonis laqueis, et peccati vinculis eum liberasset. Qui (diabolus videlicet) sciens quod primum virum, mulieris ore seduzerit, perque femineam credulitatem omnes homines a paradisi felicitate dejecerit, vestro nunc quoque sexui securiore insidiatur astutia, ut eas quas sibi potuerit per ministros suæ falsitatis illicere, et fide apoliet et pudore (a).

8. Hic vero, si hujus præcepti æquitas atque justitia rite reputetur, a quopiam sanæ mentis homine reprehendi aut improbari posse vix adduci possum ut mihi persuadeam. Habet quippe illud ut omnium naturæ et hominum legibus sit valde conforme, quibus vitium est privata auctoritate posse quemquam a patriis ritibus et institutis abscedere, aut novos deos sibi facere et habere aut aliam religionem, et sacra furtim etiam inducere, vel statuere, nisi publicæ auctoritatis suffragio hæc omnia probarentur. Et quidem si unicuique ex propria libidine liceret in iis quæ ad religionem et morum instituta pertinent, novitatibus adhærere, cum novatoribus societatem inire, vel in consortium venire, quæ confusio, quæ perturbatio in sacris et humanis rebus non consurgeret? qualis inter cives dissensio? quanta denique varietas in ritibus, in cæremoniis, in sacrificiis? Nonne præterea inter sacerdotes cæterosque altarium ministros gravissima exardescerent jurgia, invidia, dissensiones, et perpetua bella? Ut igitur hisce malis occurrerent, senatus et rerumpublicarum magistratus, et sacerdotum collegia, ad publicæ tranquillitatis bonum et incrementum, apud ethnicos etiam decreverunt ne privatis hominibus liceret prorsus quidpiam de patriis legibus mutare, nova instituta confingere, diis honores decernere, extraneorum ritus, et mores persequi, in horum clientelam venire, vel istorum conventus frequentare, ne, abortu gravi discrimine inter cives, priora periclitarentur instituta. Ea de re lulentissime disseruerunt sacri profanique scriptores, ut apud Titum Livium et Tertullianum videre est.

Itaque S. nostri pontificis mandatum, potissimum in veteris et novæ legis præceptis fundatum erat, quibus cautum est improborum scelestissimorumque hominum consuetudinem et contubernium fugere, et consortium abdicare, qui execrabili calliditate, non sibi magis depravatis moribus obsunt quam aliis semper studeant nocere. Atque ea potissimum de causa sibi facinororum socios illos quasi semper asciscentes, atque inquirentes, quos incautos, debiliores, simplicioresque esse norunt. Quare S. Leo, universæ Ecclesiæ tranquillitati et hono prospecturus, Manichæos ipsos a catholicorum societate prius voluit rejicere, tum etiam singulis Christi fidelibus præcepit de iisdem inquirere, et sacris presbyteris denunciare. Nihil profecto exploratius eo apostolico mandato inveniri poterit, hisce verbis expresso: *Illud quoque vos, dilectissimi, obsecrans moneo, ut si cui vestrum innotuerit ubi habitent, ubi doceant, quos frequentent, et in quorum societate requiescant, nostræ sollicitudini fide-*

liter indicetis. Nec ab ejusmodi denuntiationis debito quemquam etiam ex probioribus sanctoribusque viris eximi posse statim patefacit dicens: *Quia parum prodest unicuique quod, protegente Spiritu sancto, ab istis ipse non capitur, si, cum alios capi intelligit, non movetur.* Contra communes hostes pro salute communi una omnium debet esse vigilantia, ne de alicujus membri vulnere etiam alia possint membra corrumpi. Si vero eos inter aliqui existissent qui, de Christiana fide ecclesiasticisque rebus parum solliciti, iis vanis prætextibus adducti, quos mundi honor, fama, bonumque nomen in mentem inserere solent, blandis sibi specie persuadentes hæresis labefactos legumum iudicibus non opus esse deferri, vel apud eos postulari; ipsi certe nec propriae salutis prospicere, nec consulere possent, immo latiore sibi viam pararent ad extremam subeundam ultionem. Nimis enim exitiosum ipsis foret istud silentium, quo patereat noxios viros occultari, ne debitas pro criminibus luerent pœnas. Grave facinus est ejusmodi silentium (ait S. P.) in quod extrema die Dominus animadvertet, quamvis cum hæreticis societatem nec habuerit, nec iisdem erroribus fuerint labefacti. Aurea certe sunt S. Leonis verba: *Et qui tales non prodendos putant, in judicio Christi inveniantur rei de silentio, etiam si non contumaciter assensu (b).*

8. Sed ad expeditiorem adhuc viam aperiendam, facillimumque modum præscribendum, pro hujusmodi delationibus faciendis, et ut aditum iis præcluderet qui putarent grave, difficillimum periculique plenum esse coram tanto iudice se sistere ad prodendos de hæresi suspectos, negotium præpositis ecclesiarum Romanæ urbis mandat, ut singuli fideles celerrime et expedite, sine rahore et verecundia, excusso omni timore atque ignominia, hæreticorum nomina mores et domos delerant. Etiam ad hanc vos hortamur industriam, ut Manichæi ubicunque latentes vestris presbyteris publicetis. Magna est enim pietas prodere latebras impiorum, et ipsum in eis cui serviunt diabolum debellare. Sed et hujus pietatis magnitudinem et excellentiam paulo etiam post in fine illius capituli commendat, docens prorsus nefarium esse relinquere latentes et inultos homines, qui nova et antiquæ legis mysteria refutant, corruptum aut negant; apud quos nihil sanctum, nihil integrum, nihil verum. Præterea subjicit: *Cavendi sunt, ne cuiquam noceant; prodendi sunt, ne in aliqua civitate nostræ parte consistent. Vobis, dilectissimi, ante tribunal Domini proderit, quod indicimus, quod rogamus.* Hic vero cum multa notatu digna sese nobis objiciant, latissimus aperitur campus, in quo et ecclesiastica inquisitionis disciplina vindicatur, et præcipua ejus procedendi ratio nitidissime affulget. Primum enim quod spectari potest, nonne illud est, ad quod evertendum fere hæretici omnes nervos et operam impendunt? Cum videlicet contendunt religionis et Ecclesiæ etiam causas ad sæcularis potestatis tribunalia esse deferendas? Nonne illa Manichæorum, de qua agimus, rem divinam et humanam simul respiciebat? Et tamen non ad Romanos consules, non ad plebis tribunos, non ad senatores, non ad ipsos denique imperatores delata est; sed ad presbyteros Ecclesiarum præidentes, qui per Urbis regiones a pontificibus fuerunt constituti, quos nunc parochos appellamus. Alterum est, sanctum pontificem, ad innuendam veram, non precariam quamdam et umbratilem ecclesiasticam jurisdictionem super omnes Romanæ urbis cives, incolasve, gravi hac plenaque apostolicæ auctoritatis formula uti voluisse: *prodendi sunt, ne in aliqua civitate nostræ parte consistent.* Nec enim quisquam in solemnem conventu et populi frequentia suam eam urbem assereret, in qua, vera jurisdictione privatus, vitam dumtaxat ageret, vel a qua duxisset originem. Patriam profecto potius quam suam civitatem dixisset. Atque tandem ut cætera alia missa faciamus, tertium

(a) Serm. 5 de Jejunio decimi mensis.

(b) Eodem serm. superius laud.

minime dissimulari potest, quo perspicue edocemur religionis reos effici, qui, quovis ducti colore, hujusmodi mandato non obtemperantes, ab ea lege deflectunt, qua indictum est hæretica labe inquinatos, aut de ea suspectos, ad ecclesiasticum tribunal esse deferendos. Quorum quidem transgressio, cum Dei iram sibi vindicet, minime ultionis pœnas evadet, saltem extrema die cum turpe, immo turpissimum sit pro communi fidei causa, in iis, in quibus pœsumus, non allaborasse, et diabolum cui omnes hæretici serviunt, debellare noluisse.

9. Hisce tamen gestis S. pontifex omnino non acquievit. Sed alio adhuc excogitato consilio per novum indicium Manichæos enerviavit, quo facilius, et isti deprenderentur, et catholici ad horum nomina deferenda quasi compellerentur. Noverat sane pestiferam eam sobolem, nescio an ficto pietatis colore, an iniquo dogmata quod profestehantur, omne ex uvis vinum, sive merum esset, sive aqua dilutum, exhorere consuevisse, ne prælibarent. Ea forte nequissima persuasionem rati, quod draconum feli esset æquiparandum, atque a quodam malorum auctore, quem deum in suis dogmatibus confingebant, fuisse productum. Quamobrem ad tam falsam indignamque persuasionem excutiendam, Leo ea summa prudentia, qua in sacris rebus agendis pollebat, omnibus catholicis eam legem indixit, ut in sacramentorum communione, non dumtaxat eucharistico pane rescicerentur, verum etiam, admoto ad calicem ore, redemptionis sanguinem haurirent: ut videlicet, utriusque speciei communione percepta, et pietatis et fidei sincera testimonia palam exhiberent. Quo tandem facto indicio, haud difficile inter ipsa etiam sacramentaria mysteria sibi aliquis Manichæorum impietatis operam daret. Rem autem clarius Leo ipse pandit quam a quopiam possit explicari: *Cumque ad legendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysteriis, ita in sacramentorum communione se temperant, ut interdum ne penitus latere non possint, ore indigno Christi corpus accipiant, sanguinem autem redemptionis nostræ haurire omnino declinent.* Cur autem id Christi fidelibus patefecerit immediate subdit: *Quod ideo vestræ notum facimus sanctitati, ut vobis hujusmodi homines, et his manifestentur indicia, et quorum deprehensa fuerit sacrilega simulatio, notati et proditi a sanctorum societate pellantur (a).* Quesnellus duo illa verba, *notati et proditi*, in aliorum editionibus et in mss. codd. retenta, a sua eliminavit. Interea vero nemo sibi blandiatur eam Leonis economiam quoquomodo favere posse Lutheranis, aliisque Romanæ **163** Ecclesiam divexitibus, quod, pro rerum temporumque diversitate, laicos a calicis communione interdixerit. Nec enim laici sanguinis perceptione fraudantur etsi sub unica dumtaxat specie communicent, ut luculentissime theologiæ doctores etiam in scholis demonstrant. Quare minime opus est ut horum argumenta, ne putida commenta dicam, excutiamus, cum jam sola scripturarum lectione corruant. Satis ergo superque esse arbitror, quæ a nobis hactenus de omnium fidelium cura, diligentia, in hæreticis deferendis indiscriminatim dicta fuere.

10. Jam ergo disserere oportet de summa catholicorum principum pietate, quos in Ecclesiæ gravioribus rebus sacri pastores interpellare consueverunt, ut sese vindices earum sanctionum exhiberent quæ ad fidei causas, ad morum disciplinam, ad Ecclesiarum regimen, jura, tranquillitatem atque munimen referuntur. Res profecto clara et omnino expedita est, quam hic ultimo loco exponere reservavimus. Ad quam comprobendam satis quidem esset dumtaxat animum revocare ad divales (ut vocant) imperatorum constitutiones, quæ non nisi efflagitantibus Romanis pontificibus, episcopis et generalibus synodis editæ

et per omnes catholici orbis oras evulgatæ fuerant, ut hæretici animo obstinatiores etiam gravissimis temporalibus pœnis affligerentur. Vix enim verbis exprimi potest quantum priorum catholicorum principum religio excanduerit in eos qui Ecclesiæ pacem et fidem conturbare, evertere et labefactare conabantur. Statim enim ac principes Christo nomen dederunt, manus etiam adiutrices Ecclesiarum rectoribus porrexerunt, horum auctoritati sæculi potentiam conjungentes, vel ut nefarius idolorum cultus undequaque aboleretur, vel ut præcedentium ethnicorum principum decreta, quibus jubebatur Christianos viros veluti mancipia haberi, et ad necem undequaque inquiri, irrita redderentur. Sed præterea tanto odio in hæreticos exarserunt, ut eos omni honore, jure et prærogativa privaverint, regii ærariis eorum bona, sive possessa, sive ex aliorum hæreditate derivata, adjudicarent, ab omni hominum consortio abdicaverint, et quandoque etiam in eosdem capitalibus pœnis animadverterint.

Hæc, inquam, fuit religio Magni Constantini, antequam ab Eusebianis deciperetur, et eam deinde toto animi conatu prosecuti sunt omnes Valentiniani, Gratianus, et Theodosii, Arcadius, Honorius, Leo, alique catholici imperatores, quibus cum prospectum foret omnia imperii jura a Deo optimo maximo derivari, non ex quadam dumtaxat liberali largitate, aut in gratæ voluntatis testimonium erga fidei negotia, istis semper præsidio fuerunt; sed præterea hæc illorum magis quam civilem rerum administrationem interesse intelligentes, grave nefas reputabant, si debitis et propriis officiis Ecclesiam fraudassent, ejusque incolumitati aliqua ex parte deessent. Quid enim aliud in imperatorum mentem revocat sanctus Leo scribens ad Theodosium, ad Valentinianum, ad Leonem Augustos, atque ad Pulcheriam quoque Augustam, nisi id de quo agimus? Ab isdem videlicet ea subsidia exposcebat, quæ, pro muneris dignitate, et pro virium suarum potentia, turbatis et afflictis Ecclesiæ rebus impartiri debent. Immo quandoque S. pontifex tanto animi vigore hujusmodi subsidia, tamquam Christi religioni debita, efflagitabat, ut, salvo purpuræ et imperialis diadematis honore, eosdem minus insectari videretur; cum videlicet in eorum mentes excitabat et ingerebat graves, horribiles et terroris plenas cogitationes, veluti omnipotentis Dei indignationem incurrendam, imperii fortunam periclitandam, resque omnes temporales, susquedeque vertendas, si ipsi imperatores potentia qua præditi erant hæreticos aut de hæresi suspectos non comprimerent, et procul a catholicorum societate non amandarent. Quare isti ad divinæ misericordiæ opem facilius obtinendam, neve ab avita majorum pietate et institutis deflecterent, **164** omnes sæculi vires, quibus pollebant, ad hæreticorum hominum perniciem et exitium impendebant.

Nec vero necessum erit ut pro re tam frequenti et usitata ex Theodosiano codice (b) imperatorum leges hic referamus, et eas præsertim quas ad Manichæorum ultionem quinq;ue piissimi principes condiderunt. Sufficiet dumtaxat oculos concitare in Valentiniani Augusti novellam, quam ipse conscribere passus est, ne dissimularet nova Manichæorum crimina, nuper Leonis inquisitione detecta, judicioque proscripita. *Manichæos loquimur, quos execrabiles et toto orbe pellendos omnium retro principum statuta judicaverunt (c).* Hic Valentinianus ad ea alludit statuta quæ ab his Theodosii, Valentiniani senior, Arcadius et Honorius condiderunt, quæ apud Gothofredum jurisconsultum videri possunt. Sed ipse Valentinianus immediate post hæc subijcit: *Nec dissimulationem crimina nuper detecta patiuntur. Quæ enim et quam dictu audituque obscena in judicio beatissimi Leonis papa*

(a) Serm. 41, alias 4, de Quadrages. cap. 3.

(b) Lib. xvi cod. Theodosiani tit. 5, de hæreticis Manichæis et Samaritis.

(c) Tom. VI, pag. 1, lib. xv, in Theodosianum cod., tit. 5, pag. 115.

coram senatu amplissimo manifesta ipsorum confessione patefacta sunt? Adeo ut eorum quoque qui diceretur episcopus, et voce propria proderet, et omnium scelerum suorum secreta præscriberet.

¶ Hæc Valentiniani verba nova testimonia suppeditant, ex quibus habemus S. Leonem veri atque legitimi iudicis partes obiisse in Manichæorum inquisitione, tum in exposcenda ab iisdem criminum confessione, horumque execratione, ut ipsi tertio loco probavimus. Pergit præterea ipse Valentinianus ostendere ipsius notitiam minime potuisse latere, quæ a Leone solenni iudicio gesta fuerant. Ac propterea ne ecclesiasticorum iudiciorum vindicis partes negligeret, neve Divinitatis injurias, et ipse inultas relinqueret, ecclesiasticæ auctoritati suæ potentiam vires alijecit, legem publicam perpetuo duraturam promulgando: *Ut ubicunque terrarum quisquam Manichæorum fuerit deprehensus, pœnas, quas in sacrilegos jura sanxerunt, auctoritate publicæ severitatis excipiat.* Respexit hic Valentinianus ad canonicas pœnas, quibus in sacris Ecclesia animadvertere consuevit, ad quas declinandas ne sacrilegis illum pateret effugium, omnem auctoritatem publicæ veritatis collocat. *Sitque (ait) publicum crimen, et omni volenti sine accusationis periculo tales arguere sit facultas.* Postmodum autem idem piissimus princeps de temporalium pœnarum subsidiis, quibus in posterum Manichæi erant plectendi, disserens addit: *Nemini licitum et tutum esse ejusmodi homines celare aut cum iisdem connivere; eosdem præterea, et dignitate militiæ, et urbium habitatione privat, ab omnium hominum societate abdicat: Vetat ne capiant successiones, nec relinquant; sed imperialis fisci viribus omnia eorum bona et facultates aggregari mandat; jure contractuum ineundorum, vel rerum repetendarum coram iudicibus, perpetua sanctione spoliat; atque tandem omnes primates cujuscumque militiæ vel officii pecuniaria multa 10 librarum auri percellit, si quæ hæc superstitione pollutum seiverint militare. Neque enim aliquid nimium in eos videtur posse decerni, quorum incesta perversitas religionis nomine lupanaribus quoque ignota vel pudenda committit.* Hisce verbis suam novellam claudit strenuus ille et magnus Ecclesiasticæ auctoritatis vindex et assertor, xiii kal. Junii, anno Christi 445, quando videlicet Valentinianus ipse cum Flavio Numo vi consulatum ageret, ut ex vetustis Romani imperii tabulis satis redditur exploratum (a).

165 CAPUT X.

Romanum in Manichæorum causa concilium. Antonii Pagii et Paschasti Quesnelli de ea questione iudicium. A quorum criticis annotationibus cardinalis Baronii sententia tandem vindicatur.

¶ 1. Etsi, variis monumentis temporum injuria deperditis privati, non omne præsidium nobis suppeditetur pro aliis atque aliis novis questionibus instituendis quæ illud vetustæ ecclesiasticæ disciplinæ genus, quo apostolica divi Petri sedes in hæretica inquinatos labe animadvertere consueverat, magis atque magis illustrare queant, nihilominus tamen sacra ea suppellectile nos abundare arbitramur quæ pro jam excitatis inter recentiores criticos questionibus penitus dirimendis utilis, immo et necessaria, existimatur. Hujus postremi generis profecto illa controversia censenda est, quam F. Antonius Pagius et Paschasius Quesnellus jam pridem excitarunt, qui, nimia disserendi aut rixandi libidine adducti, cardinali Baronio strenue se opponere arbitrati sunt, contendentes nimirum Romæ in Manichæorum causa nullum prorsus coactum fuisse concilium. Contra vero cum laudatus Ecclesiasticorum Annalium parens

A Leonis potissimum epistolæ ad Italiam episcopos institerit, omniaque hujus momenta maturo libaverit iudicio, haudquaquam censere possumus hunc tam turpiter lapsum fuisse, cum Romæ tum habitum fuisse episcoporum et presbyterorum concilium palam pronuntiavit. De hac dissensione igitur nos in præsentia agere aggredientes, adversæ partis potissimas rationes in medium adducimus. Has nimirum quibus Pagius et Quesnellus contendunt cœtum quo in Manichæos Romæ fuit animadversum numquam a S. P. concilium appellari, sed dumtaxat dictum fuisse conventum, concessum atque iudicium. Hinc conjectura ut deinde robor adijciant, ad Valentiniani provocant novellam, quæ, iesto Quesnello, concessus vocabulum continet; atque tandem sequentibus rationibus Baronium urgent: *Sed non opus concilio (quod revera S. Prosper non commemorat) quoniam non de procribenda nova hæresi aut de fide asserenda agebatur, sed de pœna iuxta canonem Ecclesiæ sancientia; neque concilium est ubi cum sacerdotibus pars senatus et pars plebis est.* Frigidis igitur hisce rationibus em Concilii vocem penitus esse obliterandam sibi persuadent. Sed non hæc (b) Quesnellum Pagiumque pudent? Summane cum libertate aliorum dicta capere et notare audent, ut rebas omnino insulsis fallacibusque conjecturis Baronium urgeri posse arbitrentur? Nimis anxie revera nodum quærent in scripto dum partium studiis indulgent, nova exegitantes; et cum contentionem de vocibus dumtaxat instituant, et longe a veritate abscedant, tum contra veritatis umbram luctari nituntur. Quævis ergo re ipsa ad scopum nostrum ejusmodi causa non videatur pertinere, nihilo secius, ne clarissimi viri Baronii opinio inulta remaneat, antequam Exercitationes in S. Leonis Opera de Manichæorum causa ad exitum perducamus, singulas amborum criticorum rationes cunctas evertere conabimur.

¶ Jam imprimis de solis vocibus contendunt, cum negant, illud concilium posse appellari, quod S. Pontifex modo conventum, modo autem concessum atque iudicium asseruit. Apud quos gravissimi duo illi critici hæc disputant? An apud Latini sermonis iutores, aut eos saltem qui vetustiora Ecclesiæ monumenta numquam lustrarunt? Latini equidem etiam ætatis scriptores ærpiissime conventum pro concilio usurparunt, ut apud 166 Titum Livium, Ciceronem, Cæsarem videre est. Nec propterea ab eo usu longe fecerunt vetustissimi Christiani scriptores, qui, ad indicandos sacros catholicorum cœtus pro fidei aut morum regulis definiendis, conventus vocem adhibuerunt; quos inter est Tertullianus (c), Eusebius Cæsariensis, Rufinus presbyter Aquileiensis, alique plures, quorum catalogum in præsentia texere minime opus est. Quid tandem? Ita fuit vocabulum conventus usurpatum ad innuendum concilium, ut hodie etiam in generali synodorum collectione, has similesque epigraphes offendamus (d): *Conventus Sirmiensis, conventus Alexandrinus, conventus Hipponensis*, et id genus alias sexcentas, quæ hanc dubie produnt duas illas voces promiscue a veteribus ad unum atque idem significandum adhibitæ fuisse. Hæc tamen omnia, ne in re exploratissima multi essemus, dubio procul poterant prætermitti. Ea potissimum de causa, quia S. Leo, sibi met factus interpres, vocem conventus pro concilio usurpavit. Testis classicus sit Quesnellus apud se ipsum, qui in orationibus S. pontificis Operibus, veterum editorum et manuscriptorum fidem secutus, septimum caput tertie decimæ Leonis epistolæ cum sequenti titulo typis commisit: *De conciliis provincialibus celebrandis.* In cuius corporis contextu cum ea habeantur quæ dist. 18, de conciliis, cap. 2, et in Ivonis decreto legum-

(a) Valentiniani novella est apud Quesnellum, tom. I Operum S. Leonis, pag. 216.

(b) Quesnellus, tom. II, ad annum 443, p. 140.

(c) Eusebius Cæsariensis. Hist. Eccl. lib. v cap.

28, Rufinus, ibid.

(d) Tom. II Concil. p. 891, et rursus ibid. p. 1049, Tom. III Concil. p. 545.

tur, firmissime evincitur, duabus illis vocibus, *conventus* scilicet et *concilium*, S. pontificem unum atque idem indicare voluisse. Ne vero a quopiam in suspitionem fraudis adducar, Leonis verba quemadmodum in Quesnelli editione exscribere non pigeat. *De conciliis autem episcopalibus non aliud indicimus quam sancti Patres salubriter ordinaverunt: ut scilicet bini conventus per annos singulos habeantur, in quibus de omnibus querelis quæ inter diversos Ecclesiæ ordines nasci adsolent judicentur* (a). Et rursus apud eandem Quesnelli editionem, hæc legenda occurrunt, epistola 16, c. 7, de Conciliis quotannis Romæ celebrandis, ubi S. P. de canone 5, Nicæno agens ita subdit: *Quare illud primitus pro custodia concordissimæ unitatis exigimus, ut quia saluberrime a SS. Patribus constitutum est binos in annis singulis episcoporum debere esse conventus* (b). Duorum itaque criticorum causa jam in deterius ivit, cum Leo ipse, Nicænorum etiam PP. vestigiis inherens, *conventus* voce uti voluit, ad innuendas tum provinciales, tum generales synodos, ut multis aliis exemplis etiam ex sancti pontificis Operibus de promptis, magis atque magis evincet possit. Nec eadem causa firmiter evadere potest ob alteram vocem *conventus*, quam veteres ad innuendum *concilium* adhibuisse patet facti celeberrimi magni imperatoris Constantini oratio, qua Nicænos Patres in cætum congregatos allocutus est. *Quoniam* (inquit) *mihi admodum in optatis fuit, amici charissimi, isto vestro conventu aliquando frui. Et paulo post, hisdem Patribus gratulatus quod, privatis studiis depositis, pacifice sine animorum contentione ad synodalia gesta procederent, subdit, Ac tametsi lætor equanimiter vehementer, cum jam vestram conventum intueor, tunc tamen arbitror, etc. Me interea tamen pudet in hæc tricas conjectum negotium facere cum hominibus qui prima scientiarum elementa despicunt. Nec enim mente pervolvant apud veteres multoties unam tantam rem pluribus vocabulis nominari. Ea de causa potissimum, ut hæc, cum ab hominum voluntate dependeat, facile mutari possit, rerum natura atque substantia minime mutata. Præterea, Latina oratio non ita sterilis censi debet, ut unicuique rei singulare vocabulum oporteat assignari, extra quod nullum aliud res ipsas, aut ipsarum rerum proprietatem, munera et virtutem exprimere queat. Immo Latina lingua, auctore Cicerone, maxime vocibus abundat, ut earum copia etiam*

167 Græcæ linguæ præstet: *Sed ita sentio, ut sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarem, sed locupletiore etiam quam Græcam* (c). Quid mirum igitur si *concilium* (quod Græci synodum appellant) cum significare habeat cætum, in quem plures judices pro Christianis rebus moderandis convenire solent, suapte natura plura nomina, et aptissima quidem, subeat, ut quandoque a veteribus *voce conventus*, quandoque vero vocabulis *conventus* atque *judicii* exprimat. Nonne omne concilium cum proprietate, et *conventus*, et *conventus*, atque *judicium* reipsa est? Secum interim hæc ambo critici reputent, ac denique non Baronio, sed sibi potius gravem imputent lapsum. Arbitrari præterea opus est cum ista annotaret, dormitasse Quesnellum, aut saltem sibi fuisse blanditum, suos lectores tam oscitantes futuros, aut cæcutientes, ut pro *judicio* *conventus* legere potuerint (d). Nec enim Valentinianus in sua novella *conventus* voce usus est, sed *judicii*, atque ita esse legendum, Ipse Quesnellus probavit, quia Valentiniani novellam typis committens, hæc evulgavit: *Quæ, et quam dictu auditque obscena in*

A *judicio papæ Leonis coram senatu amplissimo manifestata ipsorum confessione patefacta suat. Nec præterea ab exordio usque ad finem vocabulum illud *conventus* unquam occurrit.*

4. Jam tempus tandem est ut hæc vocibus relictis ad ipsas res gradum faciamus, singillatim cætera numerorum criticorum argumenta perpenderit, quæ nisi mea me fallat opinio, ita viribus carent, ut neque nervos, neque aculeos habeant, quibus perstringere aut urgere possint Baronium. Ad primum quod attinet, nihil eo imbecillius potest excogitari, utpote desumptum ex Prosperi silentio. Is revera *concilium non commemorat*, ait Quesnellus. Quid tunc inde? Prosper expresse concilium Romanum in Manichæorum causa a S. Leone habitum non commemorat? Recensuit tamen, quemadmodum hujus S. pontificis diligentia Manichæos intra Urbem latentes repererit, oculis totius Ecclesiæ publicaverit, omnes nefarii illius dogmatis turpitudines et damnare fecerit et prodiderit, incensus eorum codicibus. Hæc omnia prorsus dissimulavit Quesnellus. Sed Prosper re ipsa in publicis Chronicorum tabulis ita scripsit: *Maximo II et Paterio (seu Paterno) hoc tempore plurimos Manichæos intra Urbem diligentia papæ Leonis innotuit, qui eos de secretis suis erutos, et oculis totius Ecclesiæ publicatos, omnes dogmatis turpitudines et damnare fecit, et prodere, incensus eorum codicibus. Non itaque dubitandum est de publica et solemnī Manichæorum damnatione, quam si extra concilium a sancto Leone factam ambo critici contendunt, jam scopulum incurram, quem semper et ubique summa diligenti arte præcavere nituntur. Manus enim dant nobis asserentibus hæreses et hæreticos sola Romanorum pontificum auctoritate posse damnari, et quandoque fuisse damnatos, nullo prorsus adhibito conciliorum suffragio* (e). Tunc enim dumtaxat est opus concilio, quando Romani pontifices illud expedire judicant, et tunc ordinariæ ea convocare consueverunt, quando communi consensione a toto Ecclesiæ cœtu erant solemniter suscipienda fidei decreta jam ab apostolica sede definita; quando ad comprimendam hæreticorum audaciam frequentior episcoporum conventus perutilis censebatur, ut videlicet solemnius judicium haberetur; quando denique ecclesiastica res in Ecclesiis turbatas, vel ob schismaticorum pravitatem, vel ob principum aliorumque sæculi ministrorum potentiam, facilius atque pacatius componere consentaneum erat (f). **168** Nulla itaque lex mandat, tanquam Ecclesiæ necessaria, habenda esse concilia. Immo legibus ipsis cautum est ne concilia generalia fiant, nisi ea esse habenda Romanus pontifex judicaverit. Quod si præterea novæ hæreses novaque echismata in Ecclesia exoriantur, hæc utique juxta divina apostolicaque mandata statim necessario et comprimī et evelli debent; ne, aut propagato malitiæ semine, aut radices agente cum catholici fidei detrimento, in dies magis magisque dæmoniorum zizaniz alantur et increscant. Non præterea tamen hæc malis unica conciliorum medicina ab Ecclesiæ fundatore parata est, sed plures. Possunt Romani pontifices per epistolas sacris dogmatibus referatas, possunt per crebras admonitiones, aut denique possunt per suos legatos validissima commonitoria deferentes omnibus illis malis occurrere atque mederi, quin generales convocent synodos. Nec enim ejusmodi judiciorum solemnitas absolute necessaria est, sed quando dumtaxat ecclesiasticæ res omnino turbatae sunt, vel quando excitatae quæstiones ita sunt dubiæ et obscuræ fluctuantes et in tricas conjectæ, ut

(a) S. Leonis M. epist. 13 cap. 7.

(b) Epist. 16 cap. 7.

(c) Cicer. de Art., etiam in Thesaurō Cicer. Nizolii, et apud Col. in præfat. lib. XII.

(d) Quesnellus, tom. II, Operum S. Leonis M., diss. 4, de Vita et rebus a M. Leone gestis, pag. 141. Pagi, ad annum 444

(e) Vile quæ diximus de hac Ecclesiæ disciplina cap. 4 præcedenti.

(f) Vide quæ dicturi sumus in Eutylianistarum causâ, agentes de Eutychetis, Flaviani, Theodoriti, aliorumque appellationibus ad apostolicam sedem factis.

pro communi pace et multorum salute, apostolica sedes concilium expedire judicaverit. Quare minime ferre possumus quæ in causa de qua agimus ambo critici asseruerunt, videlicet minime opus fuisse concilio, quoniam non de proscibenda nova hæresi, aut de fide asserenda agebatur; sed de pœna juxta canonem Ecclesiæ sancienda; perinde quasi alterutro ex his casibus interveniente necessario sint concilia cogenda, aut nulla alia occurrente causa provinciales aut generales synodi possint indici et haberi. Undenam ejusmodi hauserunt doctrinam? In medium afferant canones, Patrum monumenta, Ecclesiarum consuetudines, ut nobis etiam fontes innotescant, ex quibus singularis et arcana hactenus inaudita disciplina profiscitur. Nos quidem, si Patres, concilia, et Ecclesiæ usum consulimus, omnino oppositum propugnare et credere debemus. Nam, secundo labente sæculo, quando post apostolos frequentiora cœperunt in Ecclesia haberi concilia, cum in Asia, tum in Palæstina, episcopi pluribus in locis in unum coiverunt, in questione de Paschate celebrando. Testis est magnus Irenæus, Galliæ Ecclesiarum apostolus, splendidissimumque lumen, cui omnes cum veteres, tum recentiores doctores fidem adhibuerunt (a), Quos inter Eusebius Cæsariensis lib. v Hist. Eccles. cap. 24 et 25. Quis vero affirmabit in eisdem synodis actum fuisse de nova proscibenda hæresi, aut de fide asserenda? Tertio pariter Ecclesiæ sæculo, cum Romæ et in Africa, tum in Phrygia, et Neocesariæ in Ponto, Ecclesiæ Patres plures coegerunt conventus, vel pro imponenda lapsis persecutionum tempore salutari pœnitentia, vel pro reparanda ecclesiastica disciplina, vel tandem pro diluendis episcoporum criminibus, iisdemque vindicandis; et tamen nullibi sermo habitus fuit, aut de nova hæresi, aut de fidei articulis, ut produnt scripta ejusdem Eusebii, Cypriani, Dionysii Alexandrini, aliorumque Patrum, qui ea ætate floruerunt, quorum scriptorum saltem aliqua ad nos pervenerunt fragmenta. Quid plura? Quarto, quinto et cæteris subsequentibus sæculis, innumera concilia habita fuerunt, vel pro anathemate dicendo jam alias damnatis hæresibus, vel pro statuendis in Ecclesia diversis pœnitentium gradibus, vel pro dejectendis et sedibus episcopis, vel in proprias restituendis jam injuria dejectis, vel denique, ut de appellationibus, de Ecclesiarum dedicationibus, de immunitatibus, de indulgentiis lapsis pœnitentibus concedendis; atque id generis aliis rebus ageretur. Perperam igitur confingitur, sanctum pontificem non habuisse concilium in Manichæorum causa, quia non agebatur *de nova hæresi damnanda, vel de fide asserenda*. Sufficit quod anathema esset dicendum Manichæis in Urbe repetis; sufficit quod Romanæ Ecclesiæ disciplina exigeret ut Manichæi longe ab omnibus Italiæ finibus amandarentur. Quare quamvis in Manichæorum 169 judicio actum fuerit de pœna juxta canonem Ecclesiæ sancienda, tamen quia S. Leo in oculis totius Ecclesiæ publicavit omnes dogmatis turpitudines, et damnare fecit, et prodere, auctore S. Prospero Aquitano, ut vidimus, nihil impedire potest quominus in concilio hæc omnia executioni demandarentur. Præsertim cum novæ cujusdam œconomiae rationem S. pontifex statuere voluerit, cum pro hæreticis evulgandis et deferendis, tum pro eorum delationibus faciendis et excipiendis, quarum onus sub omnipotentis Dei indignatione cunctis catholicis injunctum esse voluit. Quid ergo mirum si, priusquam ejusmodi obligationes cum populo tum presbyteris indiceret, novum canonem in similibus causis perpetuo servandum condere voluerit? Nihil enim aliud ipse petebat, nisi incolunitatem religioni et catholicis cunctis, et propterea, convocato cœtu et facto

judicio, partem senatus et partem plebis etiam adhibuit, generalem morum regulam condendo, cujus nexi omnium conscientia astringeretur, et a qua nemo sine criminis nota posset recedere. Nunc vero ambo critici sibi plaudere possunt cum in difficillimum nodum incidere, quem forte Herculem arbitratur, cum quasi ex tripode dixerint: *Neque concilium est, ubi cum sacerdotibus pars senatus et pars plebis est.*

5. Hæc postrema porro annotatio Baronium urget, si vera esset, si firma, si denique, contra sacrorum synodorum sanctiones et divini juris regulas, simul cum sacerdotibus et presbyteris senatus parte coeunte et parte plebis, Manichæorum causa fuisset judicata et definita. At imprimis dubiæ omnino fidei est illud assertum, plebis partem accitam, et additam fuisse, cum de Manichæorum dogmatibus atque criminibus quæstio habebatur. Nec Valentinianus enim, nec sanctus Leo, nec alius quispiam id asserit. Valentinianus utique in sua novella: *Coram senatus amplissimo ipsorum confessione patefacta fuisse eorumdem crimina testatur*. Leo itidem de conventu a se coacto disserens scripsit: *Residentibus itaque mecum episcopis ac presbyteris, ac in eumdem consensus Christianis viris ac nobilibus congregatis, electos et electos eorum jussimus præsentari* (b). Quod si contendat duabus illis Leonis vocibus, *Christianis viris, plebis partem saltem obscure fuisse indicatam, ultro concedere non repugnabo*. Sed quid inde? Insolens est in Ecclesia ut principes, regii ministri, senatus ipse et aliqui ex populo in conciliis tamquam testes adhibeantur? Non ea fuit inultorum conciliarum praxis et consuetudo? Sed ut missa faciamus apostolorum concilia, in quibus cum apostolis cæterisque Domini discipulis cuncti fideles et universa credentium multitudo congregata est, nonne ad Nicænum concilium generale primum, præter episcopos et imperatorem Constantinum, convenerunt etiam laici homines in philosophiæ studiis apprime versati, qui coram universo populo cum nostris disputationes habuerunt.

Nos quidem locupletissimos tenemus testes, ac tantum omnes catholicos scriptores (c), sed et ipse heterodoxos, Calvinum scilicet, Illiricum, Lutherum, Magdeburgenses, et alios, qui in hac exploratissima re nobiscum consentiunt; quamvis deinde, laudatis exemplis abutentes, novas machinas contra Ecclesiam struere conantur, perperam omnino docentes licet sacris in synodis, non veluti testes, sed ut iudices esse adhibendos, et non nisi per summam injuriam suffragio (ut aiunt) decisivo posse privari. Sed quid mihi cum istis hæreticis modo, qui omnia corrumpunt, aut saltem in contrariam partem convertunt? Ad Quesnellum potius Pagiumque revertar, et an Chalcedonensium gestorum exemplaria aliquando percurrerit rogabo? Hæc autem synodus septennio post Manichæorum condemnationem ejusdem papa Leonis auctoritate fuit coacta atque 170 confirmata, ut quandoque dicemus. An in illa soli episcopi, presbyteri, cæterique dumtaxat Ecclesiarum clerici et ministri, vel etiam senatus cum nonnullis aliis de populo locum habere? Nos equidem si authenticis Actis fidem adhibemus, Chalcedone congregatos legitimos senatores et magistratos, consules, præfectos reliquosque imperatorum ministros; immo intelligimus in tam frequentem conventum venisse ipsum Marcianum imperatorem magna nobilitate et ignobilium comitum familia, qui, magni Constantini exempla secutus, fidei vindicem sese exhibuit: *Nos enim ad fidem confirmandam, non ad potentiam aliquam exercendam, exemplo religiosi principis Constantini, synodo interesse volumus*. Ita Marcianus Chalcedonenses PP. allocutus est (d). Numquid nec istud erit concilium,

quoque lib. x.

(d) Marciani imperatoris allocutio exstat tom. IV Conc. pag. 1472.

(a) Irenæus, lib. v Hist. Eccles. cap. 23, 24, 25.
 (b) S. Leo Sermone superius laudato de Epiph. cap. 4.
 (c) Rufinus, lib. x Eccl. Hist. cap. 3. Eusebius

in quo cum sacerdotibus imperator, senatus, provinciarum et negotiorum præfecti, et pars populi fuerunt? nugæ meræ; apage figmentum! Conciliorum enim veritati hominum laicorum etiam *congregatio* minime obesse potest, si episcopi dumtaxat, eorumque legati, vel alii religiosarum familiarum ministri et cultores, ecclesiasticas causas pertractent et fidei negotia definiant; si denique isti soli veluti iudices synodalibus sanctionibus subscribant. Nec propterea principes, magistratus, plebs ipsa, omni munere in conciliis carerent, si veluti idonei testes et veritatis vindices admittantur et advocentur, ut fieri solet. Ne autem ejusmodi discrimen laicos inter et Ecclesiarum ministros in Leonino Manichæorum conventu minime servatum fuisse quispiam suspicietur, vellem, quæso, ad S. pontificis loquendi formulam animadverterei, qua describit prius *episcopos et presbyteros secum* veluti in judiciorum tribunali residentes, tum deinde ait, *congregatis Christianis viris ac nobilibus, jussisse electos et electas eorum præsentari*. Non itaque et nobiles viri cum Leone et cæteris episcopis vel presbyteris consederunt; sed dumtaxat fuerunt *congregati* quando actum fuit de Manichæorum criminum contestatione et eorumdem execratione, quando denique actum est de recipiendis ii- Manichæis quos S. pontifex ad pœnitentiam adduxerat. Istud sonant illa S. Properi verba, quæ etiam in superioribus adduximus. Videlicet, Manichæos in Urbe latentes in oculis totius Ecclesiæ publicatos, omnes dogmatis turpitudines damnare fecit et proderi. Si itaque ea fuit Leonis agendi ratio, ut Manichæi tamquam pœnitentes in Ecclesia non reciperentur, nisi publice detestatis prius turpissimæ sectæ erroribus, cur tantopere contendere S. pontificis conventum appellari posse concilium, quia in eo pars senatus et pars plebis fuit? Quorsum tandem ista? Ego sane, omnium partium studio seposito, atque solam secutus veritatem, quæ unice inter scribendum et disputandum perquiri debet, nihil prorsus in illa Romana Manichæorum inquisitione intelligo quod notis et characteribus veri concilii repugnet; præsertim cum facile omnia argumenta evertamus quæ a Quesnello (a) et Pagio afferuntur. Immo unum intelligo omnibus catholicis maxime gratum, et ad fidei puritatem in Ecclesia servandam magis accommodatum, quod multis displicere posse vereor: videlicet hodiernæ generalis inquisitionis œconomiam, aliquam agendi rationem, ab illa Leonis in Manichæos inquisitione non prorsus absimilem originem traxisse.

6. Quod si occurratur nobis, et quidem a doctis atque eruditissimis, quærentibus satisne constanter probari possit ejusmodi judiciorum formam a Leonis ævo ad nostra usque tempora nunquam fuisse variatam, aut interruptam, id vellem satis cognitum esset, quale habuerimus consilium. Non enim sumus ii quorum vagetur animus extra sibi propositum scopum. Nos enim dumtaxat Leonis Opera castigare, ornare, et ex ejus **171** scriptis Exercitationes quasdam deducere, ipsiusque S. pontificis gesta a criticis aliorum notis vindicare in votis habuimus. Propterea in ea nostram curam, cogitationem et studium ita contulimus, ut ad vitandam superfuitatem et arrogantiam, ad fugiendam temeritatem prolixitatemque, sancti pontificis gestis aliorum facta miscere minime debuimus, nisi quando ad evertendas aliorum falsas opiniones talia offendimus a quibus sine inscitia labe recedere non potuimus. Quod si denique eadem agendi ratio et modus in hæresi inquinatos aut de hæretica labe suspectos quandoque fuit interrupta, quid isthuc est? Nondum enim extremam clauserat diem noster Leo, quando barbari, cum e Septentrione, tum ex Africa proficiscentes, Romano imperio ad exitum perducto, ita

A etiam catholicæ Ecclesiæ res turbantur, ut, inito fœdere cum dæmonum potestatibus, improbitas, Tyrannis, multarumque hæresum errores longe lateque disseminati, summi pontifices alique inferiores vix operam dare possent ut catholicos a vitis revocarent, ut principes a civium cædibus, urbium incendio, se abstinerent, et hæretici homines (Ariani præsertim) quorum tanta copia erat, erroribus ejuratis, veræ fidei dogmata profiterentur. In tanta enim rerum perturbatione, a tot tantisque efferatis hostibus circumventi, nihil erat quod timendum non esset. Et propterea, lenitate legum Ecclesiasticarum rigore aliquatenus temperato, sufficientissime veræ pastoris munera adimplebant in extirpandis erroribus qui in dies gliscebant, et in vitiis propulsandis quæ fidelium pietatem poterant corrumpere et labefactare. Non idcirco tamen has inter temporum, bellorum vicissitudinumque angustias, illa vetusta Romanæ Ecclesiæ disciplina, aut deleta, aut mutata dici potest, etiamsi, œconomia causa, perpetuo executioni non fuerit demandata. Impossibile enim prorsus erat ut sub barbaris principibus barbarisque populis, qui huc transmissi erant, quique innumeris erroribus erant obnoxii, eam formam et inquisitionis rigorem servarent, quem sanctus Leo sub piissimis catholicisque principibus custodiendum definiverat. Quare nemo admiratione commoveatur, si hisce tantopere afflictis Christianæ reipublicæ temporibus Ecclesiarum pastores servare debuerunt, ne una cum sincera Christi fide catholici omnes sub barbarorum jugo et persecutionibus periclitarentur. Eam autem Romanorum pontificum œconomiam magis atque magis apostolorum exemplis explicare possemus, qui Judæis atque gentibus evangelium crucis annuntiantes, in iis quæ Christianæ fidei non repugnabant temporibus servire cogebantur, ut paulatim omnes ejusdemque ordinis atque conditionis homines Christo lucrifacerent.

Nemo tandem mihi succenseat quod nimius fuerim in refellendis Pagii et Paschasii Quesnelli ratiunculis; nemo præterea conqueratur quod pro vindicando Baronio multa quæ aut prætermitti poterant, aut brevius explicari, in medium adduxerim. In utrumque sola necessitas me compulit. Studium videlicet Quesnelli et aliorum similium, qui, numquam satis propriis partibus indulgentes, quæ in sanctorum Patrum Operibus sunt illustranda quam sæpissime dissimulant; quæ propugnari debent, allaborant evertere; quæ denique ad apostolicæ sedis auctoritatem dignitatemque pertinent, aut omnino minuere, aut saltem occulere nituntur (b). Aliam tamen agendi rationem antiquos scriptores secutos esse, inter cætera monumenta, indicat Theodoriti Græca epistola ad nostrum sanctum pontificem Leonem; in qua, siucere recensitis apostolicæ sedis honoribus, prærogativis atque muneribus, ob quæ ad hanc sedem cunctæ accurrere consueverunt nationes, ut Ecclesiarum (ait) *ulceribus remedium a vobis accipiamus, vobis enim primas in omnibus tenere convenit*; in altero capite gradum facit ad aliqua S. pontificis gesta laudanda, inter quæ illud recensuit **172** (tamquam argumentum sufficientissimum) studium illud *adversus infames Manichæos, quod sanctitas vestra (ait) nuper exercuit, et quo rerum divinarum studio vester in Deum sit amor patefecit*. Quibus verbis præsentem claudere Exercitationem minime nobis ingratum fuit.

CAPUT XI.

Post Magni Leonis obitum Manichæi iterum Urbem inhabitant. Gelasii papæ studium in iis detegendis. Guillelmi Cavei circa communionem sub utraque specie erroneum judicium. Idem S. Gelasius tandem

et seq.

(b) Apud Quesn. tom. I pag. 266, et Garnerium, tom. III.

(a) Quesnellus, ad annum Christi 443, in Dissert. 1, de Vita et rebus gestis sancti Leonis M., qui ut studiosè se abstineret ab *inquisitionis* vocabulo, *congressionis* vocem usurpavit tom, II Oper. pag. in. 140

*nefarios hos homines ex Urbe eliminat, et eorum co-
dices disperdit, anathematis addita sententia.*

1. Quæ Manichæa alia audacior et calidior nãre-
sis, aut quæ ea confidentior? Nam cum tantopere
religione esset sacrilega, nefandis corrupta moribus,
et ritibus profana, saltem ea loca inhabitare sibi
præcavere debuisset, in quibus potissimum civiles
et ecclesiasticæ leges contra eam conclamabant, et
utriusque fori iudices ad eam coercendam, eliminan-
dam penitusque abolendam strenne se armaverant.
Ad quam quidem andaciam conspiciendam longius
ab ipsa urbe Roma abscedere opis non erit. In qua
etsi multis variisque modis exagitati, et satis pena-
rum, Magno Leone auctore, Manichæi exhausti fuis-
sent, et longe ab omnibus Italiæ oris in exsilium
amandati; adhuc tamen non diu post tam magni
pontificis obitum, eos iterum Romam inhabitasse re-
peritum est. Quod sane cum ipse mecum reputassem,
in eam vehementem lapsus sum suspicionem, Mani-
chæos Romæ existentes, Leonina jam generati
in seipso inquisitione perterritos, omnem nequissimam
simulationis artem ad delitescendum adhibuisse; et
propterea, ne eorum turpitudines proderentur, cum
catholicis viris sacris conventibus et divinis myste-
riis sacrilege semper interfuisse, ut idem S. Leo,
hoc gravissimum execrans facinus, fuerat conq-
estus. Quod si ejusmodi nostra suspicio a doctis non
proberetur viris, dubio procul alterum eos affirmare
oportebit, Manichæos videlicet, Leone agente, extra
Italiæ oras jam amandatos, audita postmodum S.
pontificis morte, gradus Romam versus vertisse,
antiquas latebras sibi quæsituros. Alterutram vero
hanc rem cum sine teste fide digno definire haud
liceat, quemadmodum Manichæi post S. Leonis obi-
tum Urbem iterum incoluerint dumtaxat describere
properamus.

2. Extremam itaque diem S. Leo Magnus clauserat
anno 461, cui Hilarius suffectus est, qui, sexto sui
pontificatus anno e vivis sublatus, Simplicium in-
huit successorem. An vero sub hisce duobus pontifi-
cibus Manichæica secta Urbem inhabitaret, ex nullo
sacro, aut profano testimonio innotescit. Quare ne
incertis monumentis et rebus adhæreamus, ad Gela-
sij papæ pontificatam trojusque gesta statim provo-
cabilimus. Ex libro itaque pontificali, et ex Ana-
stasio, in Romanorum pontificum Vitas, hæc occurrunt le-
genda: *Gelasii temporibus inventi sunt Manichæi in
Urbe, quos in exsilium deportari præcepit, quorum
quoque codices ante fores basilicæ Sanctæ Mariæ in-
cendio concrenavit.* Ad hos autem detegendos homi-
nes, non aliam œconomix rationem idem Gelasius
adhibuit, præter eam quæ magni pontificis Leonis
decreto in Romana Ecclesia obtinuerat. Etenim præ-
cepit ut quotquot ad sacram synaxim accederent
utriusque speciei mysteria participarent, ut nimirum
Manichæi qui nimia superstitione omnino a vino ab-
horrebant, calicis communionem sumere detrectantes,
facilius a 173 veris dignoscerentur fidelibus. Ad hoc
ergo Gelasianum decretum Guillelmus Cave animad-
vertens, S. pontificeis agendi laudat rationem, qua vide-
licet nefariis Manichæis catholicorum larvam, sub qua
delitescere nitentur, abstulit. Sensim deinde Roma-
næ Ecclesiæ ritum de communionem sub unica
tantum specie, tamquam novitatem redolentem im-
petere quærit; addens præterea vetustum morem in
Ecclesia ab ipsis primordiis receptum, ne quis in
collectis sacris nisi sub utraque specie communica-
ret, Gelasium suo decreto confirmasse. Sed *Refor-
mata* sectæ hominem, qui suis partibus indulgebat,
Græcisque morem gerere cupiens, hæc effari oportebat.
Dicat tamen, amabo, Caveus quandonam
Romana Ecclesia hunc morem prosecuta sit? Profe-
rat monumenta ex quibus hauriatur laicos eucharis-
tiam non conficientes, quando in Ecclesiæ primor-

diis collectæ habebantur, sub utraque specie com-
municare debuisse. Profecto si Leo Magnus, si Ge-
lasius Romani pontifices decretis suis hunc morem
confirmassent, jam ante eorum ævum nemini catho-
licorum fictum fuisset a calicis usu se abstinere. Et
propterea sacerdotes eucharistiam conficientes tantam
in eorum collectis vini copiam consecrare debuissent
quanta sibi et populo qui sacris mysteriis intererat
sufficere potuisset. Sed hæc dato usu, jam soli Ma-
nichæi a calicis communionem abstinenti fuissent. Quid
ergo necessum erat fideles ad utriusque speciei com-
munionem cogere? Quid confirmare decreto quod
jam apud omnes laicos catholicos obtinebat? Si Ro-
mana Ecclesia enim, quæ doctrinæ ab apostolis
acceptæ semper inivit voluit, hunc morem a suis
primordiis necessario ex divina institutione prose-
quendum intellexisset, numquam laicos eucharistiam
non conficientes usu calicis fraudasset, numquam
hunc ritum intermisisset. Sed ritum illum porrigendi
laicis calicem Leonis ævo non fuisse in usu, probat
ejusdem S. pontificis decretum. Qui idcirco œconomi-
cæ causa catholicos ad calicis usum astrinxit, et
Manichæos detegeret. Sed Manichæis ex Urbe ex-
pulsis, hunc morem vel œconomiam statim fuisse
intermissam quid dubitandum? Annon, Caveo auctore,
Gelasius papa, qui unum supra triginta annos
post Leonis Magni obitum pontifex fuit renuntiatus,
cum Manichæos reperisset, ut catholicorum larvam
ipsis auferret, suo decreto catholicos ipsos et in
utraque specie communicarent coegit? Non coegisset
profecto si mos ille vel ritus saltem post Leonis
mortem non fuisset intermissus.

3. Diutius tamen in his nugis immorari super-
vacaneum arbitror. Etenim Gelasium Leonis œconomi-
am secutum esse, non tantum prohi decretum
illud de quo hactenus egimus, sed studium ab eo
adhibuit ut Manichæi in urbe Roma adveni-
entibus, judiciaria potestate compulsi, atque comprehen-
si in exsilium deportarentur. Verum Gelasius ipse non
satis catholicæ fidei incolumitati se prospexisse ar-
bitratur, si jam longe ab Urbe iis nefariis homini-
bus amandatis, adnic eorum sacrilegæ doctrinæ
libri vel codices superstites fuissent. Quare et in hæc
re S. pontificem Leonem imitari cupiens, eorum
volumina, quæ multorum manibus terebantur, quæ-
que huc illucque ad multos decipiendos circumferre-
bantur, penitus perdere et abolere tentavit. Qua de
causa collectis omnibus Manichæorum libris, quos
invenire poterat, fisdemque sedulo lastratis, ne cui-
quam in posterum offendiculum præberent, ante fo-
res basilicæ S. Mariæ incendio concremari jussit. Qua
occasione valde probabile est Gelasium tam celebre
illud septuaginta episcoporum concilium habere vo-
luisse, in quo, revocatis primum ad memoriam suo-
rum prædecessorum statutis, divinorum utriusque
Testamenti librorum catalogum concinnavit, et ho-
rum scriptoribus designatis, authenticas Scripturas
ab apocryphis discrevit (a). In posteriorem vero
hunc ordinem eos codices potissimum rejecit quibus
hæretici 174 utebantur, quosque falso sub apostolo-
rum nominibus in orbem Manichæi, Montanistæ, Mar-
cionitæ, et alii inducere ausi fuerant. Hos ergo libros
cum cæteris voluminibus quæ multi hæreticorum
vel ad perdendam aut ad catholicam religionem
labefactandam conscripserant, non solum papa Ge-
lasius repudiavit, verum etiam ab omni Romana ca-
tholica et apostolica Ecclesia eliminavit, atque cum
suis auctoribus auctoritatemque sequacibus, sub anathe-
matis indissolubili vinculo in æternum damnata esse
cum toto illo concilio definiivit. Quinam autem qua-
lesque fuerint Manichæorum libri quos papa Gela-
sius tamquam falsos et supposititios suo decreto pro-
scripsit, in præsens haud opus esse arbitror referre.
Nam imprimis ille apocryphorum librorum catalo-
gus pluries clarissimorum virorum studio illustratus

(a) Videsis quæ scripsimus superiori capite 4 hujus libri.

in lucem prodit; et ipsi deinde præcedentibus capp. A de ejusmodi libris jam verba fecimus.

CAPUT XII.

S. Gelasio vita functo, Manichæi tertio Urbem inhabitant, quos tandem Symmachus papa, prædecessorum suorum exemplis inexistens, in exilium pellit, horum simulacris et codicibus ante Constantinianæ basilicæ fores incensis. De quorum simulacrorum usu dum agimus, explicamus quemadmodum Symmachus, varie ab imperatore Anastasio exagitat, perperam de Manichæica labe fuerit postulatus.

1. Manichæi, postquam, amissis Romanæ urbis domibus, in quas se receperant, nullum alium amplius feliciorum incolatum sibi nancisci posse putarunt, magno animi fervore ab exilio, quod patiebantur, se reducere posse cupiebant. Sed cum sancti Gelasii summi pontificis studium, quo in eos suosque codices animadverterat, ipsi plurimum vererentur, idcirco non sat consonum veritati videtur eos poenarum exhaustos hic subs gradus redoxisse, cum adhuc ille summi pontificatus habenas teneret. Diem ergo clausit Gelasius anno 496, et Anastasius II habuit successorem. Qui, duobus in pontificatu consumplis annis, ex hac luce migravit, quin Romæ de Manichæorum secta quidquam tunc innotesceret. At non ita profecto Symmachii papæ temporibus evenit. Qui, cum Christi anno 498 S. Petri thronum conscendisset, gravissima Laurentii antipapæ factione cum urgente, Anastasii imperatoris auctoritate et potentia freta, jam Manichæi, superioribus temporibus bis in exilium anandati, ex eo magno schismate occasionem arripuerunt iterum Romam proficiscendi. Forte enim ipsi arbitrabantur nullum aliud tempus magis opportunum sibi offerri posse quam istud. Quo videlicet æque Ecclesia et imperio in duas scissis factiones, nec sacra ecclesiasticæ disciplinæ rigor, nec imperialium legum severitas ab utriusque sacræ et civilis monarchiæ ministris facile poterant C promoveri et exerceri. Hoc itaque schisma sane gravissimum fuit, quo clerus atque senatus in duas divisi partes, quarum altera Laurentio Romanæ Ecclesiæ diacono, qui S. Mariæ basilicam occupaverat, adhererebat; altera vero Symmachum ipsum in Constantiniana basilica legitimis suffragiis et sacramentis electum et ordinatum sequebatur. Hisce ergo gravissimis motibus urbe Roma factata, quid mirum si versuta Manichæica soboles aditum adinvenit tertio vel quarto Urbem hanc inhabitandi? Quippe quibus aditus laetor effectus est, cum Symmachus papa et ejus adversarius Laurentius Ravennam a Theodorico rege Ariano acclii, coram eo 175 sesistere debuerunt, ut hujus schismatis et turbarum veluti arbiter constitutus in eos ferret sententiam. Turpe itaque hoc istius schismatis facinus quoddam tyrannidis exemplum in Ecclesiam induxit. Nam Symmachus, qui laicorum principum legibus, vel decretis, in iis quæ ad legitimam ejus electionem spectabant, subesse non poterat, ad majora præcavenda scandala, afflictis iis temporibus servire coactus, regio judicio atque decreto se submitit.

2. Jam vero æquitati Ecclesiæque suæ incolumtati, ne adversus hanc inferorum portæ prævalerent, Deus ipse miris modis tunc opitulatus est, et omnes ambitionis turbæ omnesque diri schismatis motus ad faustum felicemque exitum perducta sunt. Etenim Theodoricus rex in ea fuit sententia, sacris canonibus satis consona, ut ex duobus iis episcopis qui primus ordinatus fuisset, vel ubi pars maxima cognosceretur, ipse sederet in sede apostolica. Quod tandem (libri Pontificali verbis utor) æquitas in Symmacho invenit, et cognitio veritatis. Et factus est præsul Symmachus (a). Sic itaque rebus dispositis, Symmachus Romam proficiscitur, ubi synodo congregata contra

Laurentium diaconum, qui per subreptitiam ordinationem Romanum episcopatum invadere tentaverat, actus misericordia, apostolica auctoritate qua fugebatur, enim a canonicis vinculis, quibus cum ob tentatum schisma, tum ob illicitam ordinationem se obstrinxerat, exemit et exsolvit, enimque in Nuceria civitate episcopum constituit. Interim autem etsi diri illius schismatis factiones pene sopitæ et abolitæ viderentur; tamen quia odii et livoris virus multorum clericorum, atque patriciorum hominum, clarissimorum etiam propter consulatus dignitatem, qua functi fuerant, corda læserat, eademque latenter gravius corruerat, idcirco Symmachii adversarii, jam audaciores effecti, decursu temporis in sæviores seditioes eruperunt. Quare, quatuor elapsis annis, Festi et Prohini factione in Symmachum recrudescente, hunc veluti criminiosum apud eundem Theodoricum regem postularunt, falsos subornarunt testes, Laurentium pseudopapam occulte a Nuceria urbe, ut Romam proficisceretur, revocarunt, et, priori renovato et aucto schismate, eundem interpellarunt regem, ut daret visitationem sedi apostolicæ; in dies itaque seditioibus gliscentibus, tum propter Petri Altinatis episcopi audaciam, qui sola regia auctoritate et potentia fretus contra sacros canones, visitatione intentata, Romanæ sedis negotiis se immiscebat, tum propter Festi et Prohini exconsulum furorem, qui civile bellum contra alios senatores, et præsertim contra Faustum exconsulem, ipsis invisum, intra ipsam Urbem instruxerant, ejus belli cædes et homicidia nec ipsi clerici evadere poterant, cum horum nonnulli, mulieres etiam et virgines monasteria inhabitantes plagarum ictibus afflictæ ac vulneratæ, ac sacerdotes tandem ex invidia immani, vel fustibus, vel gladio percussi occubuerunt.

3. Hæc autem Romæ in sexti sæculi exordiis, id est Christi anno 502, contigisse Ecclesiasticorum Annalium tabulæ patefaciunt. Quo tempore videlicet conjici potest Manichæicam sobolem hic delitescentem nunquam laetiores suos transegit dies quam tunc, cum ecclesiasticæ et civiles res susquedeque turbatæ in eam animadvertere non sinebant. Brevis tamen horumce hominum gaudium in luctum atque mœrorem versum fuisse, ex ejusdem Symmachii studio innotescit. Qui, primo Theodorici regis ejusque legati Petri Altinensis conatibus frustratis, deinde sedis suæ invasore dejecto, centum et quindecim episcoporum concilium Romæ coegit, cui intrepidus se sistens ab objectis sibi criminibus sese purgavit. Et sancti pontificis vitæ probitas, morumque integritas cæteræque virtutes, quas homines invidia odiique impotentes audacter calumniis impetebant, tamquam aurum probatæ in cunctas ubique terrarum nationes, probis 176 omnibus viris plaudentibus, evulgatæ fuerunt. Sed et hanc felicem justamque S. pontificis purificationem illud aliud bonum paulo post excepit; quo nimirum, senatoribus et Romano populo sensim a cædibus, seditioibus grassationibusque abstinere incipientibus, pax et tranquillitas Urbis et Ecclesiæ illuxere. Symmachii autem gesta, varios multosque modos quibus tum a Theodorico rege et Anastasio imperatore Ariani, tum ab aliis ecclesiasticæ et civilis militiæ viris fuerat exagitatus, non commemorabo, ne extra scenam nobisque propositum scopum vagari videar. Nihil profecto hæc præsens protraheret oratio, si vel calumnias quibus criminebatur Symmachus enumerarem, vel ad synodos sex ab eo coactas pro suæ sedis juriis, suaque innocentia purganda, Romanæ Ecclesiæ colubante disciplina instauranda atque firmanda, ad eos omnes hæreticos et schismaticos procul a catholicorum societate propulsandos, qui, vel Ariana, vel Eutyhiana, aut tandem Acephalorum polluti labe, veræ religionis dogmata inlicitabantur, sermonem converterem. Ejusmodi enim res non ad Manichæi-

(a) Ex lib. Pontificali, apud conc. edit. tom. I.

eam quam conscribere instituimus historiam pertinent. Quamvis in iis multa occurrant quæ suprema apostolicæ sedis jura produunt et vindicant. Ea ergo in præsentiarum referre tantummodo interest quæ in causa de qua agimus Symmachi magnum animi robur patefaciunt. Qui cum maximis undique calamitatibus urgeretur, nullo tamen sæculi potestatum timore adduci potuit quominus Manichæos in Urbe latentes, quibus imperialis auctoritas patrocinabatur, ex Urbe amandaret, eorum simulacra codicesque deleteret, atque incenderet. *Post hæc omnia (ait auctor libri Pontificalis in Symmachi Vitam) beatus Symmachus invenit Manichæos in urbe Roma, quorum omnia simulacra, vel codices, ante fores basilicæ Constantianæ, incendio concremavit, et eos ipsos exilio relegavit (a).*

4. In iis interim vocibus, omnia simulacra, nostra hæc oratione insistere oportet, utpote novum aliquem Manichæorum ritum et morem indicantibus, quem nullibi observavimus, quemque nullus hactenus eorum qui Romanorum pontificum Vitas notis adornarunt explicavit, quod negare Beausobre ausus est, ut vidimus cap. 4 hujus libri. Sed si unum potissimum Augustinum, qui omnes Manichæicos mores descripsit, consulamus, obscure saltem conjicere possemus Manichæos ad putida fabulosaque eorum commenta, sacrilegamque theologiam indicandam, profanis signis et simulacris usos fuisse. Id imprimis indicare possent ea Augustini verba, quibus turpem Manichæorum religionem, non sectam, sed schisma gentium nuncupaverat. Ea videlicet ratione quod in principaliori gentilium dogmate plures deos assererentium convenirent, sed in eo deinde a gentilibus dissidebant, quod bona et mala, tetra et splendida, perpetua et caduca, mutabilia et certa, corporalia et divina unum non habere principium dogmatizabant (b). Hoc enim tamquam gordianum nodum, vel Achilleum argumentum Faustus Augustino objiciebat, ut eam gentilium schismaticorum nuncupationem non tantum abjiceret, sed eos gentilibus multo esse pejores prædicaret. Contra vero Augustinus hoc assumptum probabat, Faustum atque Manichæos exagitando, quod Divinitatis cultum sacrilege et superstitione Soli, et cæteris cælorum signis vel Hile Teluri atque conficto Athanti mundum sustentanti exhibebant, ea etiam adorabant, quæ non erant et exstare sibi confingebant. Quare S. doctor ex ejusmodi ritibus et moribus ita ratiocinatur. *Hinc vos paganos dicimus deteriores, eo tantum similes, quod multos deos colitis; eo vero in pejorem partem dissimiles, quod ii pro diis ea colunt quæ sunt, sed dii non sunt; vos autem colitis ea quæ nec dii nec aliquid sunt, quoniam prorsus nulla sunt. Tum S. doctor, aliquas gentilium fabulas a poetis delectandi causa 177 confictas in medium adducens, paucis percurrit quæ de Vulcano claudo, de Fortuna cæca, de Venere adultera, de Marte bellicero, de Cupidine pueri sagittantis eximiam formam gestante, ad naturam rerum vel mores hominum ipsi pagani interpretari conabantur, atque concludit: Hoc in eis irridemus, quod male interpretata sic adorant, quæ non intellecta, quamvis damnabiliter, tamen excusabiliter adorarent. Horum omnium autem aliquid in rebus inveniri Augustinus asseverabat, quamvis ad hominum salutem et utilitatem nihil sint, et quæ ex his interpretantur, in rebus inveniuntur.*

5. Hæc ergo, et id genus multa alia, ex gentilium poetarum fabulis desumpta exaggerat ibidem Augu-

stinus; quibus figmentis Manichæica opponit dogmata, ut inde concludat pestiferam hanc sobolem euntiarum gentium sectis esse deteriorem. Inter cætera autem, quæ subjicit ejusmodi sunt: commentum illud videlicet, quo primum hominum cum quinque elementis belligerantem describunt; vel illud quo confingebant: spiritum potentem de captivis corporibus gentis tenebrarum, an potius de membris Dei vestri victis atque subjectis mundum fabricantem, et splendide tenentem, reliquias eorumdem membrorum Dei vestri habentem in manu, et cætera omnia capta, oppressa, inquinata plangentem; vel denique Atlantem maximam subter humeris suis cum eo ferentem, quem fabulose comminiscerantur, et quasi in tapete theatrico delineatum intueri nugabantur. Hæc, inquam, et alia innumerabilia, pariter inepta et insana, nec pingendo, aut sculpendo, nec interpretando Manichæos demonstrasse idem Augustinus testatus est. Sed cum istius verba valde obscura videantur, nimis difficile erit conjicere an sancti doctoris ævo Manichæi statuarum, picturarum, aut simulacrorum subsidiis uterentur, ut facilius suorum electorum atque auditorum mentes perniciosas hæc fabulas imbiberent. Vel saltem prorsus difficile erit hunc Manichæorum ritum et morem in simulacris gentium admittendis ex præcedentibus testimoniis intelligere (c).

6. Hæc tamen atque alia hujuscemodi sæpe nobiscum reputando, minime a libri Pontificalis verbis, aut ab Anastasii bibliothecarii testimonio, quibus Symmachum omnia Manichæorum simulacra omnesque codices ante Constantianæ basilicæ fores disperdisse et incendio concremasse affirmatur, longius abscedendum esse indicavimus. Quinimmo his momentis non insistere, aut fidem denegare, gravissimum nefas reputavimus. Etenim illum imprimis simulacrorum usum nobis haud dubie persuadent patriæ Persarum leges, ex quibus sacrilega Manichæorum religio duxit originem; cumque nos docent sacra illa Bemmatii (d) festa quæ ad Manetis mortis cultum et in Dominicæ resurrectionis contempnum singulis recurrentibus (e) annis in Martio mense celebrabant. Qua de causa sublimè construebant throni simulacrum, magno divitiarum apparatu ornatum, quo gloriosum sui magistri Manetis natalem significatum esse sibi confingebant. Dum hæc autem libamus, minime nos fugit, vel Manichæos ipsos ad sui magistri honorem super arundinibus lectos suos internere voluisse, ut sibi memoriam excitarent Manem in Perside, quasi in veritatis odium, arundinibus fuisse excoriatum, et Nicetas asseverat (f); vel quæ in impiæ eorum religionis testimonium, catholicæque nostræ fidei ledibrum Manichæi ipsi excogitaverant, cum mutatis 178 ex nobis crucis signaculo, Deiparæ imaginibus (g), et id genus aliis, hæc sacrilege et superstitione obtruncabant difformabantque, et ea sic obtruncata et difformata modo veneranda proponebant, modo vero execrabantur, volentes iis signis artificiosis dogmata illa indicare, quæ nefarius eorum antesignanus in orbem induxerat. Nihil ergo obstat quin magnus ille pontifex Symmachus, optime perspectis nequissimæ hujus gentis sacrilegiis et superstitionibus, præter omnes codices, omnia etiam illorum signa et simulacra, quæ nefarium aliquod mysterium portendebant deleverit, et igne concremaverit. Neque enim S. pontifex Manichæis et rebus quibus ipsi in nostræ religionis contemptum utebantur poterat indulgere. Summi enim pontificatus ratio et munus, quo tantis

(a) Auctor libri Pontificalis, in Symmachi Vitam.

(b) August. lib. vigesimo contra Faustum cap. 3 et cap. 9.

(c) August. contra epist. Manichæi cap. 8, et lib. viii contra Faustum cap. 5.

(d) Libro Pontificali concinit Anastasius Bibliothecarius.

(e) Vide quæ diximus cap. quarto et quinto de hoc Bemmatii Manichæorum festo.

(f) Nicetas Thesaur. Orthod. lib. iv, cap. 33.

(g) Petrus Siculus et Photius aliqua de Manichæorum simulacris et imaginibus expressius indicantur. Videlicet de crucis signaculo, de Deiparæ imagine aliisque similibus. Quæ quidem profanis quibusdam ritibus, et impuris superstitionibus in catholicæ fidei odium sacrilege deturpantur. Videsis lib. i Photii contra Manichæos cap. 7, 8, 9 et 18, apud Christophorum Wolfium

exagitatus adversitatibus fugebatur, istud etiam suæ sinceræ fidei publicum testimonium exposcebat ut cunctis innotesceret quantum ejus animus a Manichaico dogmate abesset, quantumque sectam illam exhorresceret.

7. Neminem tandem latere arbitramur, inter cæteras calumnias ab adversæ factionis livore et invidia sancto pontifici Symmacho constructas, eam non infirmum habuisse locum, qua veluti Manichaici dogmatis reus per impiorum hominum ora tradebatur. Quam quidem turpitudinis læsæque fidei notam ita longe lateque ejus inimici enuntiaverant, ut Constantinopolim Anastasii imperatoris Acacianæ et Severianæ factionis patroni aures penetraverit. Qua de causa, ut idem Anastasius excommunicationis sententiam in eum a Symmacho latam eluderet, atque facilius contemneret, sancto pontifici gravissimum hocce facinus multa increpatione objiciebat. Symmachum igitur oportuit publica suæ fidei testimonia exhibere. Exhibuit autem, cum, Manichæis in exsilium amandatis, horum codices et simulacra delevit (a).

Hocce vero suæ fidei publicum testimonium omnem posse diluere calumniam Symmachus papa minime est arbitratus. Nam cum ab Anastasio imperatore famosum libellum conscriptum intellexisset, quo maledictis proscindebatur, et veluti Manichæus apud ipsos Orientales et alios populos tradebatur, huic libello apologetica pro se ipso oratione occurrit, pernitusque omnem Manichaicæ labis suspensionem purgavit atque delevit. Jam vero quæ de hac Symmachi apologetica epistola et de Anastasio imperatore Manichæorum patrono dicenda supersunt, mox in sequenti explicabimus capite.

179 CAPUT XIII.

De Symmachi papæ apologetica epistola adversus famosos imperatoris Anastasii libellos. Idem imperator multorum hæreticorum vindex et fautor, etiam Xenaiam Manichæorum principem in suam clientelam recepit. Ex quibus tandem occasionem arripimus ut ejusdem Xenaiæ mores, institutum et scripta pauca expendamus.

1. Symmachi papæ famam numquam gravius ejus hostes læserant, quam cum eum veluti Manichaici dogmatis assertorem per multorum ora traducere ausi sunt. Id potissimum evenit cum famosus libellus ab Anastasio imperatore in sanctum pontificem conscriptus, multis quidem probris maledictisque refertus, quibus S. pontifex tamquam multorum criminum et læsæ fidei reus palam tradebatur. In tali ergo gravi discrimine positus, famosus lustratis libellis, neque odio aut iracundia commotus est. Sed, sui muneris partibus potius apostolicæque sedis honori consulens, numquam de ulciscenda injuria cogitans, stricto calamo illam celebrem scripsit epistolam, qua occurrens famoso Anastasio imperatoris libello, singulas in hoc contentas calumnias purgavit atque prorsus delevit. Et primo quidem suæ catholice fidei apologiam ab exemplo octo librorum quos Ambrosius ad Gratianum imperatorem scripserat orsus est, quia illum non piguit gloriosius prædicare, et imperator non fastidivi gratanter accipere. Animi deinde sui robor constantiamque S. pontifex (b) palam facit, qua coram tyranno ethnico imperatore illi mortem intentante se sistere non formidaret, illud apostolicum Pauli monitum mente revolvens, et ad illud provocans: *Væ mihi (ait) si non evangelizavero (c); meliusque est in jacturam vitæ præsentis incidere, quam sempiterna damnatione puniri (d).*

2. Ut plano deinde gradu et sensim sua oratione incederet, in eadem animi firmitate perstans, Anastasium veluti Romanorum imperatorem, et tam-

quam catholicum principem aggreditur et alloquitur, ut videlicet partes illas assumat, quemadmodum etiam barbararum nationum legationes clementer admittere consuevit, et qualiscumque præsulis apostolici vocem patienter audire. Et perinde quasi nullo gravissimarum calumniarum ictu posset commoveri, eam Domini promissionem recolit, qua dicitur apud Matth. (e): *Cum vos persecuti fuerint, et dixerint omne malum adversum vos propter justitiam gaudete.* Quod quidem interius gaudium, exterius dissimulare haud potens, benedictionem pro maledictione, honorificentiam pro contumeliis, charitatem pro odio imperatori sibi infenso studeat rependere; ipsum tamen admonens ut divini judicis præcaveret indignationem, ne quanto ipse gravius offensus liberenter remittebat, tanto cumulatius ab ipso offendente poena exigeretur. Non nihil hisce addit de maximo scandalo in Ecclesia tunc exorto, cum propter famosum libellum, quem ipse imperator in Ecclesie caput conscripserat, tum propter anathemate damnatas Acacii, Severi et Acephalorum opiniones, quibus patrocinebatur; et statim ad varia S. P. provocat Scripturarum testimonia, ut inde imperator harum hæreticarum opinionum depromat falsitatem. Interim vero cum pontificis animus, non suo, sed suæ sedis honori majestatique prospicere **180** querit, ex eo vellicat et urget imperatorem, quod, humanis divinisque legibus spreitis, cum magno imperialis coronæ dedecore accusatoris et judicis partes adversus summum Ecclesie pontificem subiret. Propterea eum increpat scribens: *Dicis esse me Manichæum. Numquid Euty-chianus sum, vel Euty-chianos defendo, quorum furor maxime Manichæorum suffragatur errori.*

3. Qua quidem loquendi formula, et ironiæ figura, non tantum se injuste de Manichaica labe indicat insimulatum; sed ipsum Anastasium carperis intendit, qui dum Euty-chianis præsidia præstabat, etiam Manichæis ipsis patrocinebatur, in suam videlicet clientelam Xenaiam suscepto, qui, cum Manichæorum esset princeps, imperatoris erga se amorem magis et magis fovere studebat, Euty-chianorum partibus adhærendo. Symmachus itaque ad delendas ejusmodi turpitudinum notas, atque ut Manichaico flagitio se numquam obnoxium fuisse ostenderet, urbem Romanam tamquam testem appellat, provocatque ad apostolicæ sedis scrinia, in quibus authentica sinceræ fidei Acta asservabantur. Quoscumque vero minus sancte de ejus religione judicantes, aut saltem suspicari volentes, suis hisce scriptis lacessit, ut non reformidant cum eo concertationes instituere, et objectorum sibi criminum veras probationes palam proferre, alioqui veluti infames et convivorum reos habendos esse declarat. Ejus autem verba hic subjicere non incongruum arbitror, ut S. pontificis sensus apprime omnibus innotescant: *Roma mihi testis est, et scrinia testimonium perhibent utrum a fide catholica, quam in sede beati apostoli Petri veniens ex paganitate suscepi, aliqua ex parte deviaverim. Procedat aliquis, et aliqua ratione convincat. Alioqui convicia sunt ista, non criminum probamenta.*

4. Causam suam deinde post hæc divino committit judicio, ejus quidem summam sapientiæ providentiam se quondam expertum esse commemorat. Cum videlicet in pontificem legitimis renuntiatus suffragiis, ad Constantinianam proficiscens basilicam, pontificii ordinem suscepturus, ne lapidum imbre obrueretur liber evasit. Propterea Deum sibi opitulatorem semper habere sperans, nihil eorum quæ sibi suæque sedi noxia esse poterant permittere velle confidit. Nec enim imperatori argumenta esse poterant Deum Symmacho aut Romanæ sedi fuisse iratum. Idcirco maximo animi vigore ita eum com-

(a) Consule etiam quæ jam diximus cap. 4 hujus libri.

(b) Apologetica epistola exstat tom. V Conc. pag. 416.

(c) In priori ad Corinth. cap. ix.

(d) Symmachus, ibid., laudans Pauli verba.

(e) Matthæi v.

pellat: *Ostende ergo quid existimes arguendum, ut iratum maxime Deum quæ non conveniant permisisse demonstres. Et ut ulcera quæ imperatoris animum læserant et corruperant purgaret, aut sanaret: An quia Eutychanis nullatenus acquiesco? Me quidem ista non sauciant; sed te palam aperteque demonstrant meum cogitasse honorem repellere, quem interientu suo beatus Petrus imposuit.* Non ergo Deum sibi hac de causa iratum esse potuisse variis adductis rationibus patefacit. Nam cum Eutychanis adversaretur, quos nec in communionem suscipiebat, quorumque dogmata repudiabat, eas partes quibus summum pontificem maxime decebant, cujus sacra potestas tantum ab Imperiali distabat, quantum divina longe ab humanis rebus absunt. Quare inter utramque dignitatem comparatione instituta, imperatorem ita alloquitur. *Tu imperator a pontifice baptismum accipis, sacramenta sumis, orationem poscis, benedictionem speras, penitentiam rogas. Postremo tu humana administras, ille tibi divina dispensat.* Atque ne superiorem sibi honorem vindicare vellet videretur, æqualem saltem utrique convenire oportere asseverat. Hæc igitur, et id genus alia, ad suæ pontificiæ dignitatis gloriam, suæ innocentie præsidium, suæque apostolicæ sedis munimen et decus Papa Symmachus in medium adducit, eam potissimum turpitudinis notam purgaturus, quam Anastasius ei injuste inusserat, eum veluti Manichæicæ sectæ propugnatorum famosis libellis traducendo.

5. Quia vero laudatis famosis libellis eundem Symmachum conspirationis reum in suam personam Anastasius declaraverat, quod videlicet, **181** Romano conjurante senatu, eum excommunicaverat, miris et veris rationibus huic objecto pontifex occurrens, facile et hauc everit calumniam. Ait primo pontifex nihil innovasse, sed eandem suorum prædecessorum agendi rationem se esse prosecutum: *Dicis quod mecum conspirante senatu excommunicaverim te. Ista quidem ego, sed rationabiliter factum a prædecessoribus meis sine dubio subsequor.*

Non igitur Symmachus omnium primus in imperatorem Anastasium excommunicationis tulerat sententiam. Sed eum, veluti Eutychanæ aliarumque hæresum vindicem et patronum, duo alii Romani pontifices, Gelasius nimirum et Anastasius II damnaverant. Quam quidem sententiam utique revocasset Symmachus, si imperator, relicto hæreticis, et Acacio præsertim, atque composito Constantinopolitano schismate quod fovebat, catholicis dumtaxat et apostolicis episcopis se consociare voluisset. Nam ab horum societate imperator recedens, nec amplius eorum conventibus se iungens, jam quasi præcedentis contumaciæ poenitens factus excommunicationis vincula dissolvere potuisset. Quare mitissimus pontifex gravissimis malis, quibus tantopere afflictabatur, hanc exhibet medelam: *Tu te noli miscere excommunicationi ejus (videlicet Acacii) et non es excommunicatus a nobis. Si te nolis miscere, non a nobis, sed a te ipso excommunicatus es. Ita fit ut in utroque, sive discedas, non sis excommunicatus a nobis.*

6. Longa post hæc exaggeratione Symmachus Anastasium insectatur, tum quod, ipso ad apostolicam Petri sedem evecto, imperiales (ut mos erat) litteras non scripserit, de sua fide et filiali amore pontificem faciens certiorum, utpote cui Domini Salvatoris ore cura totius Ecclesiæ fuerat delegata. Quam gravem omissionem ea dumtaxat de causa pontifex reprehendit, ne Bopiniici gregis curam negligere videretur; non vero ut suo magis honori consulere voluisset quis arbitrareretur. Tum vero in eundem imperatorem invenitur, quod militari manu catholicos compulerit ut schismatica et hæretica labe pollutis communicarent. Quam agendi rationem, veluti horrendum detestandumque facinus, exsecratur. Cum haudquaquam sæ-

culi principibus, quantalibet mundi potestate subnixis, licere aut convenire possit ea ecclesiastica infringere jura, quæ fere a catholica Ecclesiæ incunabulis non divinis tantum, sed etiam imperialibus legibus firmata et declarata fuere. Quare ei objicit, et in eum revocat mentem, quemadmodum Christiana religio ab apostolis usque ad sua tempora, tot tantisque modis ab adversariis multarum persecutionum generibus afflicta et jactata, nec opprimi nec dejici potuerit; sed ipsi persecutores malo exitu perierint, et ipsa orthodoxa veritas semper et undequaque prevaluerit. Eo uno interim pontificis animus magis urgebatur, ut pagani, vel alii homines pagani deteriores, cum, omnium aliarum hæreseon malis opinionibus in Orientem, et apud Constantinopolim potissimum, fractis apostolicæ traditionis regulis, habuerint publice licentiam profitendi nefaria sua dogmata, et sola catholicæ communionis libertas putaretur ab iis qui se religiosos existimabant subruenda. Cum ab hisce ergo gravissimis malis pontificis animus se sentiret cruciari, nec fîdem (ut exoptabat) posse mederi, ad divinum provocat iudicium, cujus præsidium sibi minime præstolari poterant qui temerariis ausibus catholicam veritatem oppugnare tentaverant.

Denique vero antiquorum imperatorum laudat consuetudinem, qui, vel imperii gubernacula suscipientes, vel apostolicæ sedis novos præsulēs institutos esse noscentes, ad eam profectum sua scripta miserunt, ut docerent ejus esse consuetudinem. Quod facere cum Anastasius prætermisisset, se ab ea alienum esse profitebatur; et propterea tamquam æmulum, reum, et inimicum vitandum esse S. pontifex judicavit. Quemadmodum autem imperator Manichæis etiam patrocinaretur paucis S. pontifex indicavit, ut nos mox dicturi sumus Xenaiæ causam explicantes.

1827. Quis igitur, qualisve fuerit Xenatas, Philoxenus etiam appellatus, quem Manichæici dogmatis sectatorem plerique affirmant, cum ex veteribus, tum ex recentioribus scriptoribus facile intelligemus. Cui imprimis ex Perside in Romani imperii ditonem advenienti, Petrus Chnapeus et imperator Anastasius cum maxime patrocinarentur, tot tantasque turbas et clades in catholicos excitavit, ut, prorsus dissolutis omnibus Christianæ societatis vinculis, aut schismata, aut errores ubique grassarentur. Symmachus papa in fine suæ apologiæ contra Anastasium imperatorem id testatus est, suppresso tamen nomine, Xenaiam hisce verbis, tamquam falsitatis propugnatorum, insectando: *Non mirum si catholicos persequuntur Manichæorum patroni, cum falsitas non possit non persequi veritatem. Non mirum si in orthodoxos sæviant, quibus potest cum cunctis hæresibus convenire, et universis erroribus amici non possint nisi solia esse non errantibus inimici (*).* Antequam autem de nefarii hujus hominis in catholicos sævitiæ peculiari ter quidquam disseramus, de ejus patria, origine moribus atque institutis verba facere nobis opus est. In quibus omnibus persequendis ne longe a veritate aberraremus, clarissimi viri Joseph Assemani Bibliotheca Orientalis volumina lustranda suscepimus, ut ea quæ ad rem nostram facere videbantur seligeremus.

8. Xenaiam ergo genere Persam in oppido Thal provincie Garmæorum duxisse originem edocemur, conditione præterea fuisse servum, et divini baptismatis exsortem, plerique veteres scriptores affirmant; quibus tamen refragari posse contendit idem Assemanus, qui propterea ab ejusmodi turpitudinis nota Xenaiam, variis adductis argumentis, conatus est vindicare. Affirmans videlicet hunc, alioqui acclutissimum hominem, baptismum non caruisse, et se ordinatum clericum non confixisse cum ex Perside in Syriam adveniret. Duae ea de re gravissimas profert conjecturas, alteram esse deceptam ex Xenaiæ agendi ratione, qua videlicet antequam extra Persidem proficisceretur, strenue, et Nestoriano dogmati, et hæ-

(*) Symmachi papæ epist. apologetica adversus Anastasium imperatorem exstat tom. V concil. pag. 450

Ædesseni, Marisque Persæ in Garmæorum urbe, cum nonnullis aliis sese opposuit, quæ omnia *vernula homini, et nondum baptisato convenire non poterant*. Alteram vero ex ejusdem Xenaiæ scriptis deducere nititur. In quibus non tantum genuinam exprimit baptismatis formam; sed in ea se esse baptizatum et Christum induisse non semel professus est. Possent hæc quidem a contraria opinione nostrum animum avertere, si maximam apud nos scriptoris auctoritatem potius quam rationum momenta persequi vellemus. Tanta enim ille scientia et eruditione pollet in describendis Syrorum rebus, ut ceteros cum superiores, tum sibi coævos, suæ nationis scriptores antecesserit. Sed a docto, aliqui mihi amioissimo viro, veniam præstolabor, si utramque conjecturam cui pro vindicando Xenaiæ baptismate credidit insistendum nutare affirmabo. Quoad primam ergo conjecturam attinet, videlicet in Garmæorum urbe Xenaiam una cum quibusdam aliis viris Nestoriano [dogmati, I bæ Ædesseni, Marisque Persæ conatibus sese opposuisse, quid tum? etiam isthæc, quæ ex prorsus incertis monumentis desumpta sunt, vera ferent; an versipellis homo, qui Manichaicam profitebatur sectam, arte carere poterat ad suam impietatem occultandam? Nestorii enim et Eutycheis dogmata directe unum potissimum palmarum Manichæorum errorem evertent. Manichæi quippe negabant Christum verum hominem fuisse, vere natum, vere passum et mortuum, atque in eo non nisi umbratilem et phantasticam carnem prædicabant. A quo errore quidem longissima distabant Nestoriana et Eutycheiana dogmata. Nestoriani quippe duas veras in Christo distinctas docebant esse naturas, totidemque personas. Eutycheiani præterea humanitatis in Christo **183** veritatem non indicabantur; sed eam in unitione a divini Verbi natura, vel fuisse absorptam, vel in Divinitatem conversam contendebant. Quando igitur certo adhuc constaret Xenaiam strenue utrique hæresi sese opposuisse, non inde inferri posset baptismate fuisse purgatum, cum jam Manichæis nomen dedisset. Nescio præterea an I bæ Ædesseni et Maris Persæ conatibus Xenaias in Garmæorum Persarum urbe facile se opponere potuisset. Omnibus enim perspectum esse arbitramur ejusmodi duorum illorum episcoporum conatus non nisi post Ephesinam generalem synodum, in Cyrilli Alexandrini odium, fuisse adhibitos; atque eos inter et Alexandrinum antistitem inimicitias et odia recruduisse ob Nestorii condemnationem, atque perdurasse ad Berytensem usque conventum, ut ex decima Chalcedonensis concilii actione intelligimus. At Xenaiam tum in lucem editum fuisse quis probat, aut unde colligitur? In Actis prefecto Berytensis concilii, I bæ causa coacti, aut in libellis sive scriptis eorum qui I bæ Ædessenum cum de mala fide tum de variis criminibus postulabant, Xenaiæ, aut Philoxeni nomen non offendimus (a). Cum tamen omnia nomina accusatorum qui sese I bæ ejusque conatibus opposuerant descripta inveniamus. Quid demum, si ultro daremus, absoluto Ephesino concilio, quod Nestorinum damnaverat, Xenaiam in lucem editum? forte eum tantæ maturæ ætatis, auctoritatis doctrinæque virum tum fuisse arbitramur, ut duorum episcoporum de fidei rebus disputantium conatus oppugnare potuisset? Certe in hoc fungendo munere prima fidei rudimenta, quibus pueri educeri solent, haudquaquam poterant sufficere. Cum illud Nestorianorum dogma episcopis plusquam bis centum numero, maximum negotium exhibuerit. Verum eo tempore Xenaiam aut nondum lucem aspexisse, aut saltem pubertatis ætas vix attingere potuisse, ex reliquo ejus vitæ cursu edocemur. Si quidem ab Ephesina oecumenica synodo ad Xenaiæ obitum usque plusquam nonaginta anni

A intercesserunt. Vita enim functus est Xenaias, etiam Assemano auctore, post annum 522, et Ephesinam synodum rejicienda est in annum 451, quo tempore haud arbitrator hunc Manichæorum signiferum ortum fuisse.

9. Si vero mihi objiciatur Nestorianorum I bæ Ædesseni Marisque Persæ in Garmæorum urbem conatus ad aliud posterius tempus esse referendos, non repugnabo. Verum tanta temporis mora inter utrumque contingenda non est, ut merito conjecturas ducere possimus tum Xenaiam fuisse ortum, et tot tantaque sibi subsidia comparasse ut Nestoriano dogmati hujusque propugnatoribus strenue se opponeret. Nam I bæ suis iis conatibus ad finem vitæ usque non instilit; sed, cum Cyrillo Alexandrino pace iuta, ab omnibus hæreseon motibus ante Christi annum 445 sese temperavit, ut ex Tyri et Berytiorum synodis intelligitur. Igitur quamvis ab hoc anno, vel a subsequenti, Xenaiæ natalis dies esset repetendus, jam prior illa Assemani conjectura concideret; istudque hæreseos et nequitie monstrum post 77 ætatis suæ annum occubisset, quod plane iis repugnat quæ de hoc homine, antequam vitam finiret, Assemanus descripsit (b). Faletur enim Xenaiam, ante vitæ exitum, Anastasio imperatore favente, sive jubente, pluribus pseudosynodis præfuisse; varia et longissima confecisse itinera; quatuor annorum spatio, Justinii imperatoris decreto, a sua sede exulasse; huc illucque, modo in Thraciam, apud Philippopolim; modo in Paphlagoniam, apud Gangræensem urbem, in qua sumo enecatius interit, se recepisse. Quæ quidem omnia cum talem, tantamque laborum, et ærumnarum copiam portendant et indicent, vix adduci possumus ut existimemus ejusmodi mala et incommoda ab homine summam senectutem agenti sustineri potuisse.

184 10. Gravioris quidem ponderis est alia conjectura ab Assemano adducta, qui ut probet Xenaiam baptismatis non fuisse exsortem, prius provocat ad ejusdem Xenaiæ scripta, quibus de sua fide atque baptismate fert testimonium; tum eum baptizatum fuisse conatur ostendere ex Syria PP. silentio, qui haudquaquam sibi manus imponere a Xenaiæ permisissent, si illum nec baptizatum, nec rite fuisse ordinatum scivissent. Minus roboris tamen huic vindictiarum generi subest, si testimonium ex aliorum scriptis petamus. Theodorus ergo Constantinopolitane Ecclesiæ lector, qui Xenaiam viderat, cum fuerit ei coævus, non tantum ex fama (ut ait Assemanus), sed ex Syria episcoporum narratione, scribit: *Persa quidam, Xenaias vocatus, quem tempore sacerdotii sui Calendio, inventiens ecclesiastica adulterare dogmata et castella excitare, pellit a regione. De hoc multa quæ a diversis audiens scrutatus sum ex parte dicam. A Persarum enim regione proprium dominium fugiens ad Romanorum pervenit. Et paulo post. Hunc Petrus pro Cyro Hierapoliensium Ecclesiæ episcopum transiitit. Quem non post multum episcopi a Perside venientes quasi vernulam arguebant, et ut divini exsortem baptismatis. Quo comperto, Petrus, quod oporteret fieri non curans, dixit sufficere illi episcopi consecrationem, ad supplementum divini sacramenti (c). Cujus quippe testimonii vim si sedulo perpendamus, difficile ei poterimus refragari. Nam Theodorus lector non disseruit de homine sibi plane incognito et absente, cujus facinora saltem principia lora cum sibi tum Constantinopolitanis omnibus non essent potissima, ob favorem potissimum quem et Zenonis et Anastasii imperatorum Orientalium sibi Xenaias comparaverat. Floruit enim Theodorus circa Christi annum 515, et propterea non ex fama solum, sed ex iis quæ viderat et quæ ab aliis sibi coævis audierat historiam descripsit. Præterea an non reclamarent Persarum episcopi, Xenaiam ad*

(a) Tom. IV Conciliorum generalium pag. 759, et rursus act. 10 concilii Chalced.

(b) Assemanus, tom. II Bibliothecæ Orientalis

cap. 3, pag. 18 et seq.

(c) Tom. VIII Conciliorum pag. m. 1019.

Hierapontanum episcopatum assumptum conspicientes? Non ex aliis quam ex Persarum episcopis clamores prodierunt: Xenaiam Hierapoli consecratum episcopum *vernulam et baptismatis exortem fuisse*. Quod si iis fidem non esse adhibendam Assemanus arbitrabitur, quam fidem, quaeso, sibi mereri poterit Xenaias, qui a suis concivibus episcopis reprehensus, et tamquam paganus accusatus, ut hanc infamiae notam dilueret, et ne ab episcopali sede exturbaretur, epistolam de Verbi Incarnatione scripsit ad Zenonem, qua valerrime et nimis studiose se fuisse baptizatum confingit? An non ejusdem Xenaiæ studium produnt illa eadem verba, quibus Assemanus insistit? Is enim in una atque eadem fere periodo, bis, ter quaterque, quaesita occasione de suo loquitur baptismo. Artem quidem in hac parte omnium nebulonum secutus, qui suo dumtaxat ipsorum testimonio justas sibi objectas accusationes diluere conantur. En Xenaiæ verba, quæ recitat Assemanus: *Unigenitus Filius unus est de Trinitate, sicut ipse significat cum ad discipulos suos ait: Ite docete omnes populos, et baptizate eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Igitur* (scriptoris agendi rationem annotemus), *igitur in ejus nomine baptizatus sum qui mortuus est; et illum, cujus in nomine baptizatus sum, confiteor pro me mortuum fuisse; eum denique, cujus in nomine et morte baptizatus sum, credo me ex baptismo induisse*. Tantum igitur abest ut hac scribendi ratione Xenaiam baptizatum arbitremur, quin inno majori ducamur suspitione eum *baptismatis fuisse exortem*. Non enim ad sui baptismatis testes provocat, sacramenti ministrum non nominat, neque locum, neque tempus designat, quo Christum *baptismate* induisset, sed sui baptismatis se solum testem et vindicem facit.

11. Nullum vero alium vindicem, præter se ipsum, Xenaiam habuisse, produnt etiam Nicæni secundi generalis concilii Acta. Nam quinta 185 actione, cum Demetrius diaconus, vasorum custos, Theodori lectoris verba superius laudata legisset, nullus ex tercentis quinquaginta illis Patribus, saltem pro episcopatus honore, illud testimonium tamquam commentitium aut dubiæ fidei rejecit, sed Theodoro isthæ describenti omnes fidem adjunxere. Et tantam quidem, ut Tarasio doctissimo sanctissimoque viro Constantinopolitano antistite interloquente, cæteri omnes episcopi *Xenaiæ non baptizato et Manichæo, et iis qui phantasiam prædicant et Christi humanitatem negabant, anathema dixerint*. Nescio igitur cur quæve ratione quis possit nunc illum Xenaiam ab utraque illa labe purgare? credendo videlicet nec baptismate caruisse nec Manichæi nomen dedisse; cum nec unus ex illis 350 Patribus in probando mox laudato Theodori testimonio vel hæserit levius?

12. Ne tamen eo unico Theodori lectoris testimonio et Nicæni secundi concilii approbatione, quæ multo studio et eruditione qua pollet Assemanus mitius explicare conatur, nos dumtaxat insistere videamur, Antiochenam pseudosynodum a Petro Fullone coactam, prout ab auctore synodici libelli exprimitur, subjicere non pigebit. Hanc ergo synodum Petrus Fullo ab exsilio ad Antiochenam reversus Ecclesiam, Zenone imperatore, catholicis episcopis infenso, illi favente, coegit circa Christi annum 485, ut Labbeus, Pagius, Stephanus Baluzius alique annotarunt. Tum enim Fullo diro actus furore, Chalcedonensem œcumenicam synodum *anathemate notavit, et multis cum sceleribus Xenaiam Hierapolis episcopum designavit, genere Persam, baptismi expertem, conditionis servilis*

fugitivum, et hæreseos Christianos accusantis ducem acerrimum (a). De his vero profanis illegitimisque ordinationibus qua Petrus Fullo peregerat Theophanes verba fecit, ita scribens: *Petrus autem Fullo, Antiochiam ingressus, multa nefanda perpetravit, ut puta synodi execrationes, episcoporum abrogationes, noxiorum intrusiones, ordinationes illegitimas, et his similia*. Theophanes ergo, emunctæ naris scriptor, etsi in variis antiquorum gestis recensendis Theodorum lectorem fuerit secutus, quia tamen nec ab Xenaiæ ætate procul, *illegitimarum ordinationum descriptione*, hunc hominem *vernulam, baptismatis exortem*, in Hierapolitanam episcopatum sedem intrusum obscure saltem designare voluit. Is enim cum gestarum rerum historiam Romanos inter et Persas scripsisset ad annum usque 573, nec Petri Fullonis episcopi Antiocheni gesta, nec illegitime ab eodem Petro Fullone ordinati episcopi eum latere poterant. Nemo igitur ista scribenti mihi succenseat, aut contrahat frontem, quod viro doctissimo, et de literariis rebus jam optime merito, hac in re non subscripserim. Studium enim veritatis inquirendæ investigandæque, non rixandi libido, ne a Theodori lectoris testimonio et a Nicæni secundi concilii auctoritate levius resilirem, prorsus meum animum affecit, ut quod eandem intelligi religione etiam palam profiterer. A qua quidem agendi ratione haudquaquam recedam, Xenaiæ Manichæismum explicaturus.

13. Hanc quoque labem idem cl. Assemanus Xenaiæ Magbugensi non asseruit; etsi sceleratissimum hominem eum appellet (b). *A Manichaica heresi (ait) quantum Xenaias abhorruerit, constat ex multis voluminibus mox recensendis, in quibus Eutychianos ille et Manichæos disertè refellit*. Et primo quidem si Xenaias suis in Operibus etiam Manichæos disertè refellit, qua de causa Theophanes Byzantius scribit: *Xenaiam, quoque Philoxenum nomine, Hierapoleos episcopum cum Manichæis sentientem, a Justino seniore in exsiliū pulsum fuisse*? Id autem contigit Christi anno 518, ut probat eminentissimus Norisius de Epochis Syro-Macedonum. Cur præterea idem scriptor, Xenaiæ secundam ad 196 urbem regiam Constantinopolim narrans protectionem, scripsit: *Xenaiam Manichæorum sectatorem, Philoxenum alias dictam, utpote qui una secum sentiret, Anastasius Byzantium accersivit*? At Anastasius imperator non modo studiose Manichæis favebat, ut ex Symmachi papæ apologia diximus in superioribus; sed et Manichaica dogmata tuebatur, quia ex Manichæa matre procreatus. *Manichæi et Ariani* (ait Theodorus lector testis ocularis) *ob Anastasii promotionem sibi gratulabantur. Manichæi quidem, eo quod mater illius secte ipsorum cultrix esset studiosissima* (c). Si ergo ambo, Xenaias videlicet et imperator Anastasius, eandem prorsus doctrinam profitebantur, et hujus doctrinæ causa imperator Constantinopolim illum *Xenaiam Manichæum* accivit; si præterea Anastasii mater *Manichæorum sectæ cultrix studiosissima erat*; qui fieri poterit ut veterum scriptorum fidem sibi apprime suffragantium despiciamus, levioribus quibusdam conjecturis innixi? Non ita profecto nostri majores fecere, qui, in Christi nomine, ad Nicænam secundam illam synodum convenientes, nequissimum illum Xenaiam Manichæorum sectatorem et principem judicarunt, testimonium etiam alterius antiquioris scriptoris secuti, Joannis videlicet Diacrinomeni (d) qui affirmavit illum consuevisse eas imagines *quæ Christum figurabant in aditis locis occultare, ut nimirum*

(a) Libellus, t. V Conc. p. 279, ubi quoque offendit Labbeus, Pagii, Baluzii annotationes.

(b) Assemanus, tom. II laudatæ Bibliot. pag. 12.

(c) Theodorus lector, II libr. Histor. Ecclesiastica apud Valesium, tom. IV pag. 558.

(d) Diacrinomeni id est segregati. Sic vocabantur qui synodum Chalcedonensem non recipiebant, ex Leontio, de Sectis. Ita apud Labbeum, tom. VIII p.

1019. Consule lib. I Photii de Manichæorum Historia cap. 7 et 10. Ibi namque legitur eos abhorruisse a veneranda crucis figura in evangelicis codicibus delineata. Apud Christophorum Wulfium pag. 23: Ad dentes veram crucem, utpote lignum maleficorum instrumentum, et maledicto subjecens, adorari et amplecti nefas esse.

innueret Christum non veram humanam naturam, sed phantasticam dumtaxat et umbratilem assumpsisse; quod palmare Manichæorum dogma fuisse, jam nos abunde satis in præcedentibus capitibus probavimus.

13. Jam vero mihi deesse videbor, si præteream silentio quæ Assemanus adduxit pro hac Xenaia Manichæica labe diluenda. Scripsit enim Xenaia ad quosdam Syriæ monachos de Verbi Incarnatione epistolam, qua utriusque naturæ, divinæ videlicet et humanæ, veritatem Christo Domino asseruit. Hujus autem epistolæ Syro sermone conscriptæ summam in quinque capita divisam exhibet, et sub numero tertio isthæc verba Latine reddita subjicit (a): III. Si is qui incarnatus est (Deus est), Deus quoque erit, qui natus est; et sicut qui in Virginem ingressus est, unus erat spiritualis, cujus spiritualis natura ex Patre est; ita idem ipse unus ex eadem Virgine prodiit, cujus ex natura veritatem corporis sui habet. Quamobrem recte appellatur Virgo Dei Genitrix, eo quod unam Dei incarnatam personam ineffabiliter genuit. Hæc, inquam, et id genus alia, ex variis Xenaia epistolis ad scriptis Assemanus pronuntiat, quæ Manichæorum hæresim prorsus oppugnant. De hujus vero scriptoris et interpretis fide, maxime in veriendis e Syriaco in Latinum sermonem monumentis, dubitari non potest. Secutus vero ne fuerit Xenaia suæ fidei dictamen in his scribendis, an secus, dubitari potest. Quemadmodum etiam dubitare licet an scripta videlicet quæ sub Xenaia nomine modo circumferuntur ex ejus prodierint officina, an in Syrorum libros et codices alicujus impostoris studio et confictione irrepserint. Ea quidem prorsus laterunt Theodorum Lectorem, Theophanem, Evagrium, Persarum episcopos, Nicæni secundi concilii Patres, sequentium sæculorum scriptores; qui, non ex inani timore, sed maximis rationibus adducti, hunc nebulonem veluti Manichæorum ducem et principem traduxerunt. Valde difficile ergo videtur isthæc scripta, si revera 187 extiterunt, non innotuisse iis viris qui hujus flagitiosissimi hominis patriam, conditionem, mores, instituta et dignitates descripsere. Vel tandem si existabant, num ita forte in Syrorum scriniis delitescerant, et in fidas includebantur custodias, ut non nisi novissimis hisce temporibus Assemani studio et laboribus in hominum notitiam pervenire potuerint? Certe Assemanus, qui ejusmodi Opera suis animadversionibus illustranda suscepit, nec unum dumtaxat scriptorem fide dignum laudat, qui talia Opera Xenaia adjudicet. Et quamvis quandoque ad unum aut alterum testem provocet, hos tamen tamquam Eutychianos et Monophysitas carpit, vellicat atque condemnat. Præterea, deficientibus jam supparum scriptorum testimoniis atque consensu, an non exquirenda forent ad Xenaia epistolæ consonantia responsa? Scripsit ille ad imperatorem Zenonem et ad monachos diversorum monasteriorum incolas. Ubi, quæso, horum omnium responsa, ut rimemur an sibi concinnant, vel iis aliqua nota insit quæ eruditus oleat suppositionem? Ego enim cum in tanto versarer discrimine, suspicione maxima adducebar falso Opera illa Xenaia ab aliquo sycophanta fuisse afflicta. Suspicionem acitavit cl. Assemani agendi ratio: qui in gravissimis offendens scopulis, quos præcavere haud poterat, tum Xenaia aut ementium, aut aliquem Xenaia nomine confictionem voluisse astruere asseverat. Cujusmodi porro est illud commentum: Nestorium hæresiarcham a S. Leone papa ad Chalcedonensem synodum evocatum fuisse (b). Hæc tradit Xenaia in epistola ad Senonenses monachos, cujus argumenta persequens Assemanus, hocce, tamquam putidum sumentum, esse rejiciendum annotavit. Nam antequam S. Leo Magnus catholice Ecclesiæ obtineret pontificatum, jam Nestorius,

A in quartum exsiliū locum ablegatus, lingua vermibus corrosa, anno 436 interiit, ut quidam dixerunt; vel saltem usque ad annum 439 in oasis vixit, ut Socrates affirmavit (c); S. Leo Magnus vero nonnisi sequenti anno 440, die 28 Julii, ad pontificatus solium elevatus fuit. Qui de Chalcedonensi congreganda synodo consilium habuit anno 450, hancque demum sequenti anno fuisse celebratam, cum sacræ tum profanæ tabulæ patefaciunt. Palmarem, inquam, hunc errorem annotat Assemanus, et, suspensus hærens, nescit cui illum adjudicet, Xenaia videlicet, aut alicui Monophysitæ Xenaia sibi patronum quærenti.

14. Non igitur laudatis scriptis doctus vir Assemanus tantam fidem censuit adhibendam, ut pleno hunc a Manichæorum erroribus abhorruisse arbitretur. Nam et quædam Xenaia dictiones ei occurrerunt, quæ hæreticum Manichæorum sensum præferunt. Has inter celeberrime est illa quam Orientalis scriptor subjicit ex libro theologico Radiorum nuncupato; videlicet: *Philoxenus, inquit, passionem Domini voluntarias, non naturales, agnoscit. Moyses quoque Barcepha corpus Adæ, antequam is peccasset, Dominum induisse testatur. Denique in historia mar Barsumæ corpus Domini nostri haud instar corporis humani esse dicitur (d)*. Has autem omnes dictiones Manichæismum spirare, et Manichæorum fabulosa sumenta continere, quis ignorat? Quas tametsi libri auctor non omnes Xenaia seu Philoxeno adjudicet, singulas quidem ex nefaria Manetis officina prodiisse, præcedentes nostræ elucubrationes abunde patefaciunt. Sed Manichæismum, istud Philoxeni dictum indicare, videlicet, *passiones Domini voluntarias*, et ipse Assemanus asseverat, illudque scriptoribus a nobis recensitis occasionem præbuisse ut Xenaia hujus hæreseos reum traderent affirmat. Sed doctus vir arbitratur aut Philoxenum in *Incorruptularum* impigisse errorem, ex Manichæicis quidem principiis derivatum; aut ob inconstantiam vitium, quo frequentius hæretici jactari solent, quibusdam C Manichæorum placitis adhæsisse, quamvis ipse in libris suis ea passim exsecratur.

188 Uicumque ergo resse habeant, jam nec Xenaia ipse, Assemano auctore, ab omni Manichæismi labe purgari potest, nec Opera quæ sub ejus circumferuntur nomine, illique adjudicantur, suppositionibus, lachryis atque interpolationibus carent. Quo itaque innixi fundamento, relictis veterum et supparum scriptorum testimoniis, de ejus fide judicabimus? Laudatis innixi scriptis in erroris discrimen adducemur, cum certo non innotescat an volumina illa ex vera Xenaia officina prodierint, an in illis scribendis suæ fidei dictamen fuerit secutus, an denique aliorum studio falsata fuerint, ad occulendam seu delendam eam Manichæismi notam quam veteres scriptores et septimæ synodi Patres eidem inusserant.

Verum in his omnibus conscribendis diutius quam par erat immoratum me fuisse intelligo, potissimum quia monumenta Syriaci sermonis conscripta nec lustrare queam, nec eadem interpretari; quæ sana cuique opus esse debent eorum qui causam ejusmodi ad exitum perducere cupiant. Quare, prætermisso hoc disserendi genere, illud unum dumtaxat subjicimus, totum pene Orientem Anastasii imperatoris et Acephalorum studio Manichæica labe fuisse pollutum. Quod ut clarius innotescat meliusque intelligatur, ultimum de Manichæorum historia conscribimus caput, cum reliqua quæ dicere possemus de nefaria hac hæresi apud Armenos postmodum Paulicianorum studio propagata sufficienter a Petro Siculo et a Photio fuerint descripta.

CAPUT XIV.

Manichæos urbem Romam adhuc inhabitantes Hormio-

(a) Assem. Bibliot. Orient. tom. II, pag. 29.

(b) Tom. II Biblioth. Orient. pag. 41.

(c) Socrates, lib. VII, cap. 32.

(d) Assemanus, ibid., pag. 4 et 2.

das papa plagarum examinatione discussos exsulatum abire cogit. Beausobre nugæ cavillationesque refelluntur. Constantinopolitana Mennæ patriarchæ synodus Severum, Anthimum aliosque Acephalorum principes, veluti Manichaici dogmatis propugnatores, damnat. Tandem nonnulla annotantur de Manichæis ex Petri Siculi et Photii historiarum libris,

1. Antequam aliquid de Orientalium episcoporum in Manichæorum causa gestis dicere aggrediamur, Hormisdæ papæ agendi rationem et in eosdem hæreticos iudicium paucis describere necessarium ducimus. Quippe qui cum vipeream hanc sobolem Romæ delitescens reperisset, omnes sui animi nervos ad eam penitus abolendam adhibuit. Christi ergo anno quingentesimo decimo quarto, cum Anastasius imperii habenas teneret, Symmachus papa ex hac luce migravit. Huic vero eodem anno Romæ Hormisdæ suffectum fuisse, ecclesiasticæ tabulæ patefaciunt. An vero in hujus pontificatus exordiis aliquas Manichæicæ sectæ reliquias, ex præcedenti Symmachii papæ inquisitione superstites ibiquo latitantes, repererit; an vero, Symmacho dumtaxat vita functo, tertio aut quarto anno ex aliis Africa, Orientis aut Italia regionibus ad Urbem Inhabitandam convolaverint, ex nullo Christianæ rei monumento innoscit. Verum si Pontificalis libri, in quo Romanorum antitatum gesta describuntur, ordinem persæqui velimus, Hormisdæ post plures in pontificatu annos transactos, Manichæos Romæ reperisse credendum est. Nam idem summus pontifex primos quatuor sui regiminis integros annos insumpsit, ut Anastasium imperatorem, multarum hæresum, ut vidimus, propugnatores et vindicem, ad bonam frugem reduceret. Quod cum semel iterumque, per suos legatos ea de causa Constantinopolim missos, tum per 189 epistolas, obtinere incassum tentasset, et pia Rom. pont. voluntas semper frustrata mansisset, tandem imperator, nutu Divinitatis fulmine percussus, miserrime obiit. Cui cum religiosissimus princeps Justinus in imperio suffectus fuisset, quod tantopere studebat Hormisdæ, mirifice concensus est, anno 519, legatis Constantinopolim missis, quos inter fuit sanctissimus ille vir Germanus Capuanus episcopus.

2. Orientalium itaque cum Romana sede pace redintegrate, simulque cum hæreticis damnata Arcæii, Euphemii, Macedoniique memoria, nec non Zenonis et Anastasii imperatorum, demum Manichæorum sobolem exsulatum ex Urbe abire compulsi. Quare si nos libri Pontificalis auctorem, in Hormisdæ papæ gestis describendis, rerum temporumque ordinem fuisse secutum arbitramur, hocce pontificis in Manichæos iudicium post annum 519 contigisse affirmabimus; verum parum utili et in incerto versanti questione prætermittenda, Hormisdæ in Manichæos agendi rationem attendamus. Hic (ait laudatus scriptor) invenit Manichæos, quos etiam discussos cum examinatione plagarum exsilio deportavit (a). Nova hæc plane est ecclesiastici iudicii forma, quam ab Hormisdæ in Manichæos adhibitam auctor describit. Non enim ante hujus pontificis tempora, ecclesiastica auctoritate hæreticos cum plagarum examinatione discussos legimus. Et quanvis imperatores sæculique iudicæ, ut penitus eam sobolem delerent, varia penarum genera jam pridem decrevisset, vel eorum bona proscribendo, vel eos omni humano jure privatos in exsilium abire cogentes, plagis autem verberibusque affligendos a quopiam hactenus definitum fuisse haud intelligimus. Verum publica sæculi auctoritate executioni demandatum existimamus, ne videlicet lenitatis leges, quibus Ecclesiæ pastores sanctissime

hærebant, violarentur. Conquisitis præterea omnibus Manichæorum libris siye codicibus, summus pontifex, eadem suorum prædecessorum exempla secutus, ante fores Constantinianæ basilicæ concremavit, lautoque metu et terrore in horum sceleratissimorum hominum animum excitato, ab exsilio Urbem amplius remeare non cogitaverunt.

Hæc tamen Hormisdæ, Symmachii, Gelasii, Leonis, aliorumque Romanorum pontificum in Manichæorum libris comburendis agendi ratio ab acatholicis viris non omnino probata est. Eam enim potissimum parum utilem et tutam ostendere conatur Isaac Beausobre (b), qui in suis de Manichæica Historia libris, varias cum imperatorum tum magistratum leges de hæreticorum vel Christianorum codicibus perdendis penitusque delendis recensuit. Has autem veluti rationabiles vindicat, ea videlicet de causa quod quomodi codices quædam continent quæ religionis pietatem humanamque corrumperebatur societatem, de qua re ipsi cap. 4 hujus libri sermonem luculentissime habuimus (c).

3. Age vero, Beausobre nugis et commentis rejectis, alios Manichæicos mores, cultum ecclesiasticumque regimen, ex Constantinopolitanis synodis expendere aggredimur, quorum aliam ad Hormisdæ tempora referendam esse, aliam vero ad Agapeti ævum pertinere, ex certissimis monumentis patefacimus. Eas autem synodos, Severum, Anthimum, Zoarum, Philoxenum, aliosque, qui Acephalorum nomen perhibebant, tanquam Manichæicorum dogmatum propugnatores, communi Patrum consensione damnasse, iis exploratum est qui eorundem Acta lustrant. Quare nos in iisdem Actis percurrendis, sine ulla animi ambiguitate, Manichæicorum rituum professores sub Acephalorum nomine delitescere studuisse judicavimus. Ne vero falsa videar fabulari, ad memoriam prius revocabo quæ impuri imperator Anastasius ad suam hæreim amplificandam adhibuit, cum videlicet Xenaiam Constantinopolim adduxit, et Severum nefandum hominem cum monachis bis centum eodem venientibus honorifice suscepit. Quod (ait Petavius) (d) Initium fuit impuri illius Severi, qui anno 515 Antiochenam sedem, a qua Flavianus ob constantiam catholicæ professionis superiore anno exturbatus fuerat, per vim occupavit, et Orientales omnes ad synodi Chalcedoniensis damnationem tentavit adducere, resistentes vero catholicos episcopos e sedibus ejecit. Quis fuerit Severus, ex qua gente duxerit originem, in qua religione primum fuerit institutus, paucis explicare ducimus necessarium. Quæ quidem omnia a nostro scribendi scopo aliena iis haudquaquam videri debent qui præsentibus nostras Exercitationes lectitabunt.

Sozopolis igitur, una ex Pissidiæ provinciæ urbibus, Severus natus est. Qui cum adolevisset, ut tradunt Evagrius, Nicephorus (e) et Liberatus diaconus, apud Berytum, Ciliciæ urbem, in foro versabatur, ethnicorum tamen moribus et ritibus assidue vacans. Postea vero, relicto jurisprudentiæ studio, cum sacrum baptismum suscepisset in ecclesia admirabilis martyris Leontii, qui in urbe Phœnicæ Tripoli summo honore colitur, illico monasticam vitam amplexus est, quod inter civitatem Gazam et oppidum Majuniam in medio itineris positum est (f). Hunc autem in venectis, ab ineunte ætate, fuisse deprehensum, atque in Berytiorum urbe, antequam baptizaretur, demonibus religiosum cultum adhibuisse, ex libello monachorum in Constantinopolitana Mennæ synodo recitato proditum est. Quare nobis saltem suspicari licet nonnisi simulate ad suscipiendum baptismum adductum fuisse, ut videlicet eas pœnas evaderet quibus imperatorum

(a) Liber Pontificalis, in Hormisdæ papæ Vitam, tom. V Concil. pag. 558.

(b) Vide quæ diximus cap. 4.

(c) Isaac de Beausobre, in præliminari serm. ad 1 partem Manichæicæ Hist. pag. 118 et seqq.

(d) Petavius, Rationario Temp, parte 1, l. 2. vii, cap. 3.

(e) Evagrius, lib. III, cap. 35; Niceph., lib. XVI c. 29.

(f) Liberatus diaconus, cap. 19.

Ieges in sacrilegos veneficosque homines animadverti præcipiebant. Suspicionem auget Severi fuga, quam ex Beryto arripuit, ut apud Tripolim se reciperet. Atque tandem eadem nostra conjectura eo magis roboratur, quod Severus, nondum expleto tempore quo recenter baptismate illuminati in monasteriis diversabantur, animi nequitiam sub catholicæ religionis colore amplius cōhibere non valens, nec rursus perspicue ad antiquum gentilis opinionis suæ vomitum reverti valens, per aliam viam ad id quod studebat pervenit.

4. Pœnarum ergo metu adductus, ad antiquos gentiliū ritus palam reverti exhorruit. Propterea, novis fraudibus excogitatis, sub Acephalorum dogmatibus Manichæicam professionem delibescere nisus est, ut Manetis ritibus atque mysteriis studiosius vacaret. Non ergo mirum si, abnegata a Severo Ecclesia, et eo a quo fuerat baptizatus, statim Constantinopolim ad imperatorem Anastasium, omnium nequissimorum hominum patronum et vindicem properaverit, a quo cum bis centum monachis multo gaudio et honorifice exceptus est. Tanta itaque potestatis præsidio suffultus, et ad Antiochenam seu Theopolitanam sedem evectus, non solum multas cruentasque cædes militari manu in catholicos sacerdotes et archimandritas, qui suæ illicitæ et per injuriam canonum factæ ordinationi strenue sese opponebant, fieri mandavit, verum etiam Dei domos, maximis solemnibusque ritibus et mysteriis consecratis, oculorum sanguine sordidavit, eas *diversoria hæresis et impietatis vocitatio*, et baptisma quod acceperat reprobando. Jam vero quod Severus sincere Acephalis non adhæserit, sed et ipsam Acephalorum religionem simulaverit, ex sequentibus omnibus (aiunt religiosi monachi in laudato libello) (a) manifestum fuit. Narrat quippe imprimis nullam in Christo duarum naturarum unionem, seu unitivum (ut aiunt), admisisse, sed novativum dumtaxat, ipsam divisiivum appetens, et in suis propriis conscriptionibus anathematizans. Quæ loquendi formula 191 etsi seorsum obscurum redoleat, tamen veram humanitatem Verbum divinum non assumpsisse, nec eam sibi copulasse, significat. Petro Moggo deinde, qui in Alexandriam sedem ob Acephalorum principatum fuerat intrusus, nec communicare voluit, neque iis qui ab eodem Petro Moggo fuerant seducti et edocti, eo quod deberet Petrus abripi de Ecclesia Alexandrina. Hac enim de causa Petri Moggi cæterorumque cum eo communicantium nomina ex Theopolitanæ Ecclesiæ diptychis abradi voluit. Propterea novis in dies contra quoscumque tumultibus excitatis, non catholicam tantum, sed et ipsorum Acephalorum religionem huiusque sectatoribus evertere atque delere conabatur. Tum assumpto sibi quodam Petro (quem Iberum appellant) criminum socio, quippe qui Apameæ episcopalem thronum sibi usurpaverat, finalem urbis Alexandrinæ eversionem constituerunt, apponentes Alexandrinis divisiones, et ad invicem ibi populum concitantes, ut et bella civilia fierent, multæ domus incenderentur, multorumque hominum sanguis effunderetur, et ipsi quidem vix aliquando fuga pœnas pro istis debitas aufugerunt.

5. Ex hac porro rerum gestarum serie monachi in suo libello scite ratiocinabantur, Severum, Petrumque Iberum, seu Apamensem, nusquam Christianæ religionis fuisse cultores, utpote quibus æquanimitè catholicis et hereticis infensi videbantur. Cum enim omnem Ecclesiam inique anathematizare ausi essent, merito ab omni Ecclesia anathematizati fuerent. Et quidem ut universali quodam anathemate ab omnibus proscriberentur, et ut eorum vitæ genus omnes exhorrescerent, immanis sævæque agendi ratio qua ad necem et exitium Jesu Christi cultores perquirebant suadebat. Quia videlicet, omnibus sacris divinisque legibus fractis et abolitis, sacerdotes aliosque Eccle-

sia ministros templa inhabitantes et altaribus inservientes et insistentes violenti morti tradebant, eoque suis manibus suffocabant, vel quando ad monasteriorum omnia bona diripienda, devotos monachos, vinculis, carceribus exagitabant, gladiis telisque jugulabant; vel quando itinera agentes, venerabilia claustra S. Simeonis penetrantes, congregata multitudinem latronum Judæorum in istos honorabiles monachos irruerunt, nec horum cantilem veriti, opus gladii in ipsos fecerunt circa 350 numero existentes, eorumque membra in via disperserunt, non tradentes sepulturæ eorum venerabiles reliquias, neque ipsorum tuguriis parcentes.

Hæc, inquam, omnia, etsi immanis, sævi, truculentique, et longe ab omni pietate et religione animi argumento sint, eorum vero Manichæica instituta non præmonstrarent, nisi rerum agendarum scopus attenderetur. Quid aliud enim Severus et Petrus Iberus secum reputabant in hisce immanibus cædibus patrandis? nisi cruenta dæmonibus, quibus serviebant, sacrificia reddere, quem ritum Manichæos adhibuisse exploratissimum est. Aliis præterea superstitiosis magicisque ritibus Severus et Petrus utebantur, vel cum suffocatrix manus impositione ipsorum profani et falsi sacerdotes (tamquam ethiolorum arioli) et pro mortuo vivente super ordinandis verbis invocationis proferabant, non ex divina gratia, sed de ventre varia dicentes, ac de terra loquentes, vel cum Dei Ecclesias, mystica nostræ fidei sacramenta et mysteria evertere et devastare studebant, nova conventicula et contraria baptismata instituentes, audacter et impudice Christianorum animas ad pecunias, ad gloriam, ad carnales delicias subripientes. Nam domos intrantes, captivas ducebant animas hominum et mulierum non firmatas, et non solum pravos dogmatibus secundum animas, verum etiam et corporaliter ipsas corrumpebant. Rerum autem harum atque similium relationem jam pridem ad Hormisdam Romanæ et apostolicæ sedis præsulem transmissam fuisse, atque ipsum summum maximumque pontificem depositionis anathematisque sententiam 192 in eosdem hæreticos tulisse, ex pluribus monumentis evinci, laudatus archimandritarum cœtus et monachorum ex monasteriis S. Dalmatii, Hierosolymorum, secundæ Syriæ, montis Sinai et trium Palestinarum, profletur; nihil aliud constantissime exproscente venerabili illo ascetarum cœtu, nisi nefarios hosce homines tamquam Manichæos habendos esse atque puniendos.

6. Et quidem sanctum pontificem Hormisdam in eos, veluti Manichæici dogmatis sectatores, animadvertisse, ejusdem epistola ad presbyteros, diaconos, archimandritas secundæ Syriæ, et ad reliquos orthodoxos quocumque Orientali climate degentes, et in apostolicæ sedis communionem persistentes, satis perspicue patet. Nam Hormisdas ex apostolico Petri throno pronuntiat gliscentes tum per universum Orientem hæreses, aut ex Photini, aut ex Manetis impuris fontibus prodiisse horumque insana dogmata latius propagata fuisse, studio Severi Antiocheni, Xenæ Hierapolitæ, Cyri Edesseni, Petri Apameæ, qui, indesinenter nefaris superstitiosisque sordibus involuti, episcopales thronos innumeris criminibus polluerunt. Ne ergo presbyteri, diaconi, archimandrite secundæ Syriæ, et reliqui Orientales orthodoxi a profanis ritibus deciperentur, summus pontifex ibidem generatim mandat, quidquid adversus regulas Patrum, ex quibusdam falsis commentariis prolatum, abjicere. Nullus (ait) vos incongruentibus præceptis aut novis moveat institutis. Si enim mundani sunt, et Ecclesias tenere non possunt, quia eis magis convenit discere quam docere. Et tandem ad Manichæicas forte oblationes alludens, subjicit: Nefas est enim altaribus piis peregrina inferre libamina: quia certos religiosos

(a) Libellus monachorum ad Constantinopolitanam synodum exstat in mo V Conc. pag. 1083 et seqq.

(b) Tom. V Concil. p. 1087.

disciplinis terminos Deus inter ipsa quoque cultus sui A præscripsit initia (a).

7. Præter huiusmodi autem non incertæ fidei monumenta, quæ Severum, Petrum Apameæ, Zoaram, aliosque socios Manichæorum rituum et dogmatum professores fuisse patefaciunt, alia illius ævi superest clericorum et monachorum Antiochensium ad Joannem Constantinopolitanum episcopum supplicatio, in qua non tantum præcedentia superius descripta facinora recensentur, verum etiam et alia multa, quæ nonnisi Manetis cultoribus convenire possunt. Cujusmodi enim illa sunt quæ ex Judæorum societate Severus sibi mutuaverat. Cum videlicet, Christianorum jugulationibus ubique patris, sanctorum Syrorum martyrum monachorum carnes canibus et avibus lacerandas projecit; cum circa fontes in Daphne facere præsumpsit, et nefecius ibidem utens, scelestis sacrificiis dæmones colebat; cum neque sacris altaribus parcens, neque sacris vasis, alia confregit, alia conflagavit, ad nefarios omnino profanosque usus pecunia, ære argenteoque erogatis. Siquidem calices argenteos et aureas columbas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas una cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare (b). In hoc enim maledicti genere unum ex præcipuis Manetis dogmatibus situm fuisse quis indicabitur? Deum enim posse corporeum assumere formam mordicus infliciebantur. Et propterea nec Verbum veram hominis carnem, nec Spiritum sanctum sub aspectabili corporeaque apparuisse figura docebat. Quare ad everdenda duo hæc Christianæ religionis capita, Christi, Spiritus sancti angelorumque figuras dejiciebant, et undequaque delere conabantur.

Hæc quidem Manichæicæ philosophiæ et theologiæ fuisse principia, nec acatholicus vir Beausobre potuit inficiari. Qui quamvis in Manichæorum describenda historia, nimium suis partibus indulgens, totum studium adhibeat ut catholicis negotium facessat, sanctorum vetustissimorum Ecclesiæ Patrum et scriptorum sententias contemnat, jocum risumque faciat, **193** catholicos jurgis et maledictis lacessat; et denique, ut principaliora fidei nostræ dogmata refellat, aut perniciosius pravis Lutheranorum, Calvinistarum Socinianorumque commentis pervertere nitatur; octavo tamen libro quæ nos de Severo, Zoara aliisque descripsimus, ille Maneti suisque asseclis adjudicavit. De Severo tamen, Zoara aliisque, qui sexto Ecclesiæ sæculo Manichæicam impietatem sub Acephalorum larva delitescere nitebantur, Beausobre nec unum verbum fecit, cum ejus scribendi ratio et scopus ad solum Manetem primosque ejus socios, horumque profana æque et nefaria instituta, se extendant, posthabitis deinde ab eo iis locis iisque auctoribus quibus hæresis illa grassabatur, et quorum subsidio et industria, temporis decursu, longe lateque propagata fuit. Quare si quis attentius ad illius auctoris scopum animadvertere secum recogitabit, haudquaquam sincerum de Manichæis historicum criticumque opus conscribere sibi proposuisse, sed catholicos dumtaxat insectari, eosque sanctissimos vetustissimosque Patres qui nefandæ huic sectæ sese strenue opposuerunt carpere, de inscitæ et errorum nota postulare statuisse, dubio procul intelliget, ut jam in præcedentibus indicavimus.

8. Ne vero in recensendis Beausobre malis artibus nostræ historiæ filum ordinemque pervertamus, Orientalium orthodoxorum episcoporum novas contra Severum, Anthimum aliosque Acephalos postulationes subjiciamus (c). Ex quibus apprime omnibus innotescet nihil nos in causa de qua modo agimus nostro studio conflinxisse, aut solis conjecturis adha-

sisse; sed rerum veritatem ex certissimis monumentis et percunctari et haurire voluisse. Orthodoxi itaque quadraginta septem Orientis episcopi, vel per se, vel per suos legatos, Agapeto Romano pontifici Constantinopolim accito, libellum obtulerunt, quo non tantum facinorosa Severi gesta hactenus descripta contestati sunt, sed hunc tamquam Manichæici dogmatis assertorem nefariumque propugnatorem damnandum postularunt. *Supplicamus (aiunt), sanctissime..., clamamus: Adjuva nos et sanctas animas (a Severo) occidas, quas astare cogitate prudenter, et ostendere vobis quod propter Christum traditæ sunt morti a bestia multi capitis, ne rursus ex suo omnibus manifesto mangonio et Manichæo errore, quo confidens iste iniquus ausus est intrare mundas regias aulas. In quam quidem opinionem, sive iudicium, laudati episcopi, non alia ducti ratione descenderunt, nisi quia, spectatis Severi moribus istiusque doctrina, sedulo percunctati sunt cujus sectæ assertorem propugnatoremque eum oporteret nuncupare. Etenim quandoquidem illum eadem cum gentibus sentire, ejusdem cum Eutyche simulate opinionis esse, Nestoriique quandoque mores sectari, cum iisdem innotuisset, merito et cum veritate, et diaboli organum, et Manichæum vocitarunt.* Præpostere ergo laudatos Orientis episcopos de Severi dogmatibus seu erroribus judicasse nemo confingat. Potissimum, cum non ex incerto vulgi rumore, sed ex factis rebusque apprime perspectis et cognitis ejusmodi iudicium ediderunt.

9. Præterea autem, ex Manichæicæ philosophiæ et theologiæ principiis, veram Christi Domini ex Virgine nativitatem, veram ipsius carnem mortemque infliciebantur, magicis studiis et exercitationibus Severus ipse, Petrus Apameæ, Zoaras et Isaacus Persa sedulo vacabant. In quibus superstitiose Manichæos versari consuevisse, etiam Beausobre variis in locis explicavit. De Zoara enim in laudato legitimus libello, hunc divinum Scripturam omnesque sacros ordines et missam ignorasse. Quinimmo summa animi audacia omnes veros sacrosque ecclesiasticos ritus pesumdedisse per conventicula et parabaptismata, quæ quotidie ab eo agebantur. Cujus synagogam (aiunt laudati Orientis episcopi ad Agapetum) mulierculæ comensationibus et ebrietatibus, luxibusque et adulterationibus **194** deditæ implent. Quæ quidem mala ut procul ab Ecclesiæ sinu cæteri sanctissimi Orientis episcopi repellerent, omnes nisus adhibuerunt, intrepide etiam coram imperatore se sistentes, hæcque enixe rogantes ne permetteret aggregari *bestias sanguinis edaces cum agnis*; alias paulatim, tota in Oriente polluta et labefacta Christi religione, jam pudor, justitia, sanctitas verusque Dei cultus ad exitium perducerentur.

10. Isaacium autem Persam, qui in Orientem venerat, cæterisque nefariis illis viris comitem se adjunxerat, adhuc graviora perpetrasse facinora exploratum est. Nam orthodoxi illi episcopi de hoc homine verba ad Agapetum facturi, nec lacrymas vel ejulationem cohibere poterant, nec sermone explicare valuerunt quæ suis iniquis manibus facere non exhorruit. Unum dumtaxat de eo facinus narrant, quod maxime execrari testantur. Illud videlicet, quod in quoddam se recipiens diversorium, in quo pissimi Justiniani orthodoxi imperatoris imagine reposita, prædicitur scelestus et arrogans vir, tamquam certans ut secundum novioremodum dicendi blasphemaverit Deum. Peculiare igitur aliquod blasphemæ genus hunc Persam in Deum excogitasse et dixisse præcedentia verba jam perspicue indicant. Quale autem ejusmodi fuerit, neque ex hoc, neque ex quocumque alio monumento nobis innotescere potuit; potissimum cum Patres illi inceptam narrationem prosecuti, statim

(a) Hormisdæ papæ epistola ad monachos secundæ Syriæ, tom. V Concil.

(b) Vide quæ de hoc Manetis dogmate scripsimus contra Beausobre lib. 1, cap. 9. Consule Archelai

Acta, apud Zacagnium, p. 90 et seqq.

(c) Libellus orthodoxorum episcoporum Orientalium oblatus Agapeto, tom. V Concil. pag. 999 et seqq.

subdant : *Extendens baculum, in quo inhonoratam senectutem suam firmare fugit, implensque simulatum stellationem in conspectum eorum qui ab ipso seducti sunt, percutiebat sine venia similitudinem Christo amatissimi imperatoris, hæreticum denominando sic Deo unitum, et ab ipso custoditum, et veritatem prædicationis custodientem.* In quo furore Isacium perstitisse asseverant, donec divisit tunicam habentem nobilem effigiem, et partem pro se tenuit, quam et igni tradidit; sed totum exterminare non potuit. Simul autem cum imperatoris imagine figuram Christum Dominum representantem expressam fuisse arbitramur. Etenim in subsequenti sermonis parte subiungit : *Nam conservatum fuit a Numinis meliori providentia, in redargutionem manifestam et notam homicidalis temeritatis (a).*

11. Hæc autem quæ nos de Isacio Persa et cæteris hæcenus vel exscripsimus, vel explicavimus, manichaicos prodere mores, instituta et nefariam religionem, extra omnem dubitationis aliam positum esse arbitramur. Atque potissimum in eam rapimur persuasionem, quod Manichæorum secta, *templum, altaria, sacrificium, imagines*, alique mysteria ad Christi veram humanam naturam pertinentia, illamque representantia, deiciebant, evertabant et ab iis abhorrebant; ut in quibusdam deinde synagogis, seu diversoriis, cum pravis eorum mulieribus dumtaxat nocturnis horis congregarentur, ad profanas quasdam oblationes Deo offerendas. Luculentius tamen de horum institutis Beausobre disseruit (b); sed eo animo ut contendere videret quædam ex iis institutis primigeniæ Christianorum religioni, ritibus, disciplinæ et dogmatibus consentanea omnino fuisse, quasi vero Manichæi in omnibus apostolicis viris se conformari studuerint. Quid? Trium priorum sæculorum Patres eadem cum Manichæis sensisse contendit. Videlicet dumtaxat *puram precum oblationem* a Christianis Deo fieri oportere docuisse, et ad Tertullianum nimirum, Clementem Alexandrinum provocare non veretur, subiiciens non templa, non altaria, non imagines primos Christi cultores admisisse (c) a quibus abhorrebant, ne gentilitium religionem sectari viderentur. At nugari, planeque in his Beausobre comminisci, jam ex iisdem Patribus ad quos provocare intendit, exploratum est. Nam Tertullianus 195 imprimis, quamvis libro ad Scapulam, quem Beausobre laudat, de oblationibus Deo factis disserens, *puras cordis preces* in lata significatione sacrificia appellet, plerisque tamen in locis missæ sacrificium, *Ecclesiæ sacerdotium, altaria templaque* Christianorum recensuit, ut in libro potissimum de Castitatis Exhortatione, vel in libris de Monogamia, Carnis Resurrectione, et alibi passim; quibus in locis, non tantum sacerdotum dignitatem, sed ritus quibus altaris ministri consecrantur, laudat atque describit. Parem quoque Beausobre fingit fallaciam, callidumque gerit ingenium ad Clementem Alexandrinum, libro 1 Strom. cap. 7, provocando. Is enim etsi *purarum precum* oblationem laudet, nusquam tamen, aut incrementum corporis et sanguinis Christi sacrificium, aut Christianorum templa, vel altaria negavit; ut pluribus momentis ex hujus operibus excerptis explicare possemus, si noster scribendi scopus id non præpediret. His igitur aliisque similibus Beausobre fallacis annotatis, quæ demum de Anthimo speciatim dicenda occurrunt paucis enarrabimus.

12. Is ergo primum una cum reliquis sociis in Constantinopolitanam irruens urbem, *altaria profana, baptisteria aliena in oppositum veri altaris et sancti fontis, in multis claris locis ipsius civitatis, et in suburbis, et in propria domo, fixit, iniqua in ipsis facere non cessans.* Communi itaque Severi, Petri Iberi,

(a) Vide quæ diximus cap. 12 hujus libri.

(b) Beausobre, lib. ix, cap. 6.

(c) Beausobre, ibid., § 3.

A Zoaræ, Isaaci Persæ studio isthæc Anthimum Constantinopolim fecisse, Marianus monachus, cum archimandritis monasterii Sancti Dalmatii et cæteris monachis et archimandritis monasteriorum regiæ urbis Constantinopolim, Hierosolymorum, montis Sinai ac secundæ Syriæ, in suo libello supplici ad Justinianum Augustum dato, contestatus est, istud speciatim de Anthimo subjiciens, eum videlicet propriam Trapezuntinam Ecclesiam in qua episcopus fuerat ordinatus, contra divinas ecclesiasticasque leges ex multo tempore deseruisse, et sub ficta contentiæ larva cum hæreticis conventicula fecisse, ut nimirum horum prædicio sedem Constantinopolitanam contra omnes ecclesiasticos canones et leges subriperet.

Hanc violentam et iniquam Anthimi ad Constantinopolitanum thronum promotionem cuncti orthodoxi viri exhorruerunt, cum quia legitima catholicæ Ecclesiæ sacramenta pessumdabantur, tum quia summas pati molestias cogebantur. Quid vero imperator in tanto ecclesiasticarum rerum discrimine decreverit attendamus. Non enim, auditis omnibus Anthimi criminibus, in hunc animadvertere voluit. Sed princeps sapientissimus, ecclesiasticis juribus et sacerdotum immunitati optime consulens, canonicum iudicium a Romano pontifice cum in Anthimum tum in socios fieri exoravit; iis ductus persuasionibus, quod ecclesiasticis rebus se immisceri non oporteret. Ab universali igitur Ecclesiæ pastore sententiam fore expectandam utriusque Testamenti præceptis persuasus et edocuis, eo videlicet, *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; seniores tuos, et dicent tibi; vel alio, Obedite ducibus vestris, et subditi estote; ipsi enim vigilat pro animabus vestris tamquam rationem reddituris (d).* Perpetrata ab Anthimo et sociis facinora (sicut jam pridem laudati libelli auctores cum Palæstinis episcopis et aliorum Orientalium præsulum oratoribus postulaverant) ut ab Agapeto papa recognoscerentur judicarenturque, sacra etiam imperiali lege sancitum voluit.

13. Nec ab alio quidem quam ab ipso Romano pontifice Agapeto Anthimus condemnatus et omni sacerdotali honore fuit privatus. Cum videlicet sanctus pontifex, Constantinopolim profectus, facinorum impietate perspecta et omni ex parte probata, Anthimum ex ea sede deiecit, et tamquam hæreticum habendum esse declaravit, *omni dignitate 196, sacro officio nudavit, orthodoxi et episcopi nomine*, quo Anthimus maxime gloriabatur, e sacrorum ministrorum albo prorsus deleto. Quam quidem apostolicæ sedis sententiam, ut, omni contradicatore et offendiculo aublato, ad felicem exitum perduceretur, Agapetus ipse ad Justinianum Augustum, tamquam sacrorum canonum vindicem, exsequendam commisit, ut laudati hujus libelli auctores enixius deprecari sunt, dicentes : *Obestatur itaque vestrum imperium, non contemnere justum iudicium prædicti sancti viri, sed ipsum exsequi, et Ecclesiam Dei, et totum mundum liberare a peste Anthimi et prædictorum hæreticorum.* Nam sancto viro Agapeto ex præsentis vita evocato, post Deum ad vestram pietatem respicientes, hæc finem a vobis accipere expectavimus. Quas vero partes in hæreticorum perneciem laudatus et piissimus sæculi princeps assumere debuisset, statim explicant iis verbis : *Implentes itaque quæ ab illo juste et canonice iudicata fuere, et per vestram generalem sanctionem ipsa confirmando, taliaque de cætero præsumi interdicens, illius beatam animam coletis.*

14. Hoc in genere Manichaicorum morum et rituum versatos fuisse Acephalorum principes, jam laudata ex sinceris fontibus monumenta dilucide patefaciunt. Verum cum in pervolvendis Constantinopolitani Mennæ concilii Actis alia occurrant nobis,

(d) Deuteronom. xxxii, et Apost. ad Hebræos xiii, 17.

quæ non tantum præsentem dirimunt questionem, sed etiam Beausobre nugas in præcedentibus annotatas plenius rejiciunt; idcirco ea subjicere noster scribendi scopus suadet, ne nobis defuisse videremur. Hæc autem ad Petrum Iberum Apameæ episcopum potissimum pertinent, de quo in superioribus varia annotavimus, quemque omnium Manichaicorum dogmatum, rituum, cultorem assertoremque fuisse, totamque Ecclesiarum Syriæ sacram divinamque disciplinam et œconomiam susquedeque vertisse, ex communi testimonio cleri sanctæ Ecclesiæ Apamiarum metropoli innotescit (a). Neque vero nostra agendi ratio sinit ut singula recenseamus quæ laudat Apameæ clerus in epistola ad sanctissimos Patres et episcopos secundæ Syriæ de tam nefario homine descripsit; vel modo indicare quemadmodum, qua arte, studio, quibusve præsiidiis Apameæ thronum Petrus obtinuerit; non verba facere de callidis machinationibus quas adhibuit ad orthodoxorum Orientis episcoporum memorias e sacris diptychis penitus auferendas, vel de directionibus quibus sacra vasa, Ecclesiarum pecunias, et suppellectiles in profanum transtulit usum; vel de violentis ordinationibus quas frequentius adhibebat ut humiles et sibi infensos clericos, prædicatorum rerum custodes, licet omnino repugnantes, a suis legitimis gradibus amoveret, eos ad aliura ministeria promovendo, sacrilego ore audacius contendens nec Jesum Christum crucifixum descendere posse ad eos e suis manibus eripiendos. Hæc, inquam, et id genus alia, silentio premere duximus, cum facile a quopiam in concilio Actis lustrari possint. Sed ea dumtaxat subjiciemus quæ apertos Manichaicos indicant mores. Cujusmodi profecto illa videntur quibus sacrum baptismum labefactabat, cum videlicet *impudicitiam muliebrem non dignam sancti fontis introduxit, et stare fecit juxta sacrum fontem. Et cum divina mysteria* (ait laudatus clerus) *in oratorio domus Dei Genitricis finiuntur, qualem sermonem indigne faciat quæ auris Christianorum tantam impietatem dictam et factam sustinuerit* (b). Hæc omnia autem ex Manichæorum schola prodiisse, auctor est Photius. Qui de horum cœtibus et conventibus verba faciens, ait eos appellare consuevisse loca in quibus conveniebant *proseuchas, seu oratoria*; addens: *Immo etiam si salutare baptismum respiciunt, se tamen ipsum admittere simulant, Evangelii verba baptismatis voce subindicant. Etenim, inquirunt, 197 Dominus dixit: Ego sum aqua vivens: Et paulo ultra explicare volens quemadmodum quandoque nonnulli eorum infirmitatibus corporalibus laborantes baptismate lavari peterent atque rogarent, futiliter (ait) putantes crucem et baptismum corpori prodesse, homines sane omni commodo et opitulatione indigni; sed eorum vim et operationem, nec ad animæ mundationem, nec ad aliam quamque utilitatem pertinere arbitrantur* (c). Cum itaque ex illius synodi Actis certo habeamus, Severum, Anthimum, Zoaram, cæterosque sub Acphalorum nomine delitescentes, hujusmodi pravis moribus et institutis dedisse operam; eosque omnia sacra mysteria profanis ritibus et sacrilegiis labefactasse; sacris imaginibus crucisque signaculo bellum indixisse, confregisse pedibusque calcasse; quis negare poterit eos fuisse Manichæos? Et quidem tamquam Manichæos, tum ab Hormisda pontifice, tum ab alia Constantinopolitana synodo sub Menna fuisse damnatos, istius epistolæ et Actis exploratum est, quæ facile a studiosis viris poterunt lustrari (d).

(a) Epist. Cleri Apameæ ad episcopos secundæ Syriæ, tom. V Concil.

(b) Tom. V Concil. pag. 4194 Venetæ edit.

(c) Photius, lib. 1 contra Manichæos cap. 9, apud Christophorum Wolfium, pag. 29 et 30. Consule etiam Petri Siculi Historiam. Similia de Bogomilis, recen-

15. Absoluta itaque priori hac nostrarum Exercitationum parte ad Manichæorum historiam pertinente, aliqua referre nobis opus est et de Paulicianorum, Bogomillarum, Waldensium et aliorum hæreticorum sectis, quæ Manetis doctrinam imbibierunt, istiusque instituta et mores prosecutæ sunt. Verumtamen, cum de hisce sectis, quæ ex tantæ improbitatis schola prodierunt, et Petrus Siculus, et Photius, et Christophorus Wolfius, ordinata quadam methodo jam verba fecissent, potius Priscillianistarum, Pelagianorum, Eutychianorumque hæreses a M. pontifice Leone oppugnatas atque rejectas describere deliberavimus, præsertim cum nos jam tædæ fusiore calamo duos præcedentes libros conscripsisse, perpicue intelligentes præcedenti nostra disserendi ratione in quadam excurrere et quasi vagatos esse quæstiones quæ ad operis intentum atque titulum pertinere minime vis videbuntur qui de nobis minus clementer favorabiliterque judicare consueverunt. Sed quis igitur summos in litteraria quandoque re exercitatos viros, vix calamum continere potuisse, cum illa negotium agendum inopinatum contigit cum quibusdam hominibus nova semper systemata excogitantibus, qui vel religionem sacram, vel regiminis ecclesiastici formam apostolicamque disciplinam susquedeque vertere conati sunt, ut ista dejicerent vel abolerent? Paucis enim ab horum objectis, cavillis atque argumentorum fallacis se expedire difficile fuit. Præsertim cum aliquando inciderunt in quasdam quæstiones ab acatholicis et schismaticis excitatas, ad quas dissolvendas sufficere non poterant unius vel alterius S. Patris testimonia. Non mirum ergo si *quandoque, S. pontificis agendi rationem explicare volentes, necessarium duximus ad rerum originem et institutionem provocare, vel in medium proferre præcedentem Ecclesiæ praxim et consuetudinem, ut perspicua ostenderemus S. Leonem Magnum, nec debitas a juribus constitutos terminos, in ecclesiasticis rebus administrandis, fuisse prætergressum; non laborasse studio dignitatis suæ amplificandæ, episcoporum aliarum Ecclesiarum prærogativas parvi pendendo aut abolendo; non denique, aut ambitu, aut nimia severitate adductum fuisse ad apostolicæ sedis et Christianæ religionis hostes coercentes. Ab hujusmodi autem notis eum purgare hæcenus contra Beausobre, Quesnellum alioque nisi sumus. Hoc ipsam præterea præstare in sequentibus Exercitationibus in votis habemus.*

Quia tandem ad Manichaicam historiam judicatur illa pertinere theologica puncta quæ, præteritis annis, in publica concilio pontifici 198 Academia sanctissimi domini nostri Benedicti XIV discutienda data sunt, idcirco hujusmodi a nobis habitam Exercitationem, tamquam præcedentium appendicem, clarissimis consulentibus viris et præsertim illustrissimo ac reverendissimo domino Nicolao Antonelli, sacri Consistorii et præfate Academiæ a secretis, huic operi inserere deliberavimus. Inde sperantes hunc nostrum etiam qualemcumque laborem, lectionibus minime ingraturum futurum, cum ecclesiasticis Gangrensis concilii regulas contra Manichaica dogmata editas exhibeat, quarum regularum seu canonum summam, scopum atque rationem, jam præstantissimi doctissimique viri anno Domini 1743 in pontificia aula explicarunt, eruditissimisque (ut diximus) observationibus adornarunt (e).

tiore Manichæismi surculo, idem Wolfius scripsit, de his agens in sna Historia, pag. 405 et seqq.

(d) Tom. V Conciliorum general. pag. 558 et 962.

(e) Videsis quæ jam diximus cap. 2 hujus lib., pag. 143.